

7-11

Delavska knjižnica • Ljubljana

IZLOČENO
5070/1900

7. 465

Zbornik

znanstvenih in poučnih spisov.

Na svetlo daje

Slovenska Matica
v Ljubljani.

II. zvezek.

Uredil
L. Pintar.

V Ljubljani.

Natisnila Národná tiskarna
1900.

Slovenska knjiznica Ljubljana

05 D 146/6

D. 0001900

Vsebina.

	Na strani:
1. Milan Pajk: Dr. Janko Pajk	1— 25.
2. F. F. Lužar: Narodni izrazi	26— 53.
3. Dr. Simon Šubic: Temelji vremenoznanstva	54—172.
4. Dr. K. Štrekelj: Pisma in zapiski iz Cafove ostaline	173—258.

N 5070/1900

Dr. Janko Pajk.

Spisal Milan Pajk.

pominu predragega mi pokojnega očeta so te vrstice posvečene. Otroška ljubezen in hvaležnost sta mi velela, naj življenjepisne in slovsstvene črtice o njem podam slovenskim rojakom, za katere je vnet deloval in trpel.

I. Mladost; začetki pisateljavanja (1837—1867).

„Slovenske srebal sem v mladosti vzduh planine,
Slovenske Kaplje sin, Savinjske list doline.*“¹⁾

S temi besedami nam imenuje dr. Janko Pajk v svojih zapiskih rojstni kraj. — Savinja, bistra »hči planin«, zapušča v slikoviti soteski pri Letušu (severno od trga Braslovče) vzhodne odrastke Savinjskih planin in stopi v ravan, navadno imenovano »Savinjsko dolino«, ki se razprostira do Celja. Ta prijazna ravnica je pravi biser slovenskega Štajerja. Venec gosto obrastlih in s cerkvami posutih hribov in gričev jo obdaja; na zapadu pa kipé goli vrhovi Ojstrice in sosednih orjakov. Po njej se vije kristalnočista Savinja, sredi rodovitnih njiv in hmeljnih nasadov, ki so posebnost te pokrajine. Vmes se vrsté čedne vasice in premožni trgi. Prebivavci so krepke postave, čili in od nekđaj zavedni Slovenci. Največi pritok Savinje v tej ravnici je Boljska, ki prihaja od juga. Ob njej leži v slikovitem gričevju velika vas Št. Pavel ob Boljski (St. Paul bei Pragwald). Pod župnijo tega imena spada tudi zgoraj omenjena Kaplja vas. Tu se je — pod hišno št. 1 — narodil Janko Pajk dne 14. decembra 1837. l.

A le kratko časa je bival v lepi Savinjski dolini; deška leta je prebil v Spodnji Poljskavi, vasi dobre pol ure oddaljeni od Pragerskega, znane postaje ob južni železnici. Tu je bila njegova prava domačija, tu je sprejemal prve vtise mladosti, ki so pri vsakem človeku tolike važnosti za

¹⁾ Doslej nenatisnjeno.

poznejši duševni razvitek. — Spodnja Poljskava leži na južnovzhodnem vznožju veličastnega Pohorja, katerega slemenena so krita z obsežnimi gozdi, obronki pa z obilnimi vinogradi, ki rodé ravno v teh krajih — blizu Slovenske Bistrice — izvrstno kapljico. Na vzhodu od Spodnje Poljskave pa nam kroži pogled preko velikega Ptujskega polja, ki ga mejujeta dve po svojih oblikah značilni gori: okrogli Boč (pri Poličanah) in »spodnještajerski Rigi« Rogaška gora (Donati); tudi mesto Ptuj in v pravljicah o zmaju sloveči grad Kačjak (Wurmberg) se nam kažeta na obzorju. Okoli Pragerskega in Poljskave se razprostirajo rodovitne njive in veliki gozdi. — Deček je imel dosti prilike, da opazuje v domačem kraju raznovrstne ljudi. Kakor je sedaj Pragersko važno križišče dveh železniških črt: Dunaj-Trst in Pragersko-Ptuj-Kaniža-Budimpešta, tako sta se tukaj i v prejšnjih časih, ko še ni bilo železnice, križali dve cesti imenovane smeri. Ko je bila l. 1849. na Ogrskem vstaja, je prihajalo mnogo vojakov mimo Poljskave; Pajk mi je večkrat pripovedoval o praskah med domačimi fanti ter poljskimi in ogrskimi vojaki. V narodnem oziru so taki ob glavnih cestah ležeči kraji nevarnosti potujčevanja zelo izpostavljeni; tako je bil tudi v Spodnji, še bolj v Gornji Poljskavi nemški vpliv od nekdanj velik. — Tudi v drugem oziru je lega Pajkove domače vasi znamenita. Tod sta se v rimski dobi mejašila Norik in Panonija, pozneje pa Karantanija (Gorotan) in ozemlje panonskih Slovencev, ki so bivali med Savo in Dravo ter segali med Muro, Pohorjem in Dravinjo tudi na sedanje Štajersko. Kakor znano, so imenovane štajerske pokrajine do dandanes ohranile posebno čistejše narečje, ki se v mnogem loči od ostale slovenščine in se bliža hrvaški kajkavščini. Tu blizu Poljskave gre meja med obema narečjema, tu je bila svoj čas tudi meja med celjsko in mariborsko »kresijo«, med lavantinsko in sekovsko školjo.¹⁾

Ljudsko šolo je obiskoval v domačem kraju; učni jezik je bil, kakor drugod po Spodnjem Štajerskem, nemški. L. 1849. so ga dali v mariborsko ljudsko šolo, da se v mestu priuči nemškemu jeziku. — Na jesen l. 1850. je vstopil v prvi razred mariborske gimnazije. Učil se je z izvrstnim uspehom; v vseh tečajih je bil odličnjak, enajstkrat prvi po lokaciji. V zrelostnem izpričevalu ima iz vseh predmetov red »vorzüglic«, edino iz matematike »recht befriedigend«. — V prvem in drugem razredu ter v prvem tečaju tretjega je bil njegov učitelj slovenščine slavni Davorin Trstenjak, ki je takrat na gimnaziji poučeval veronauk in

¹⁾ O tej meji glej med drugim Pajkov spis »Davorin Trstenjak« (Lj. Zvon 1894, str. 527).

slovenščino. Bistri učenec je Trstenjaku brž ugajal; pohvalil je dečka v eni prvih ur z besedami: »Ti si pajek, ki tanko prede«. Trstenjak je slovel kot odličen učitelj in prijatelj učeče se mladine, katero je tudi gmotno ali z nasveti in priporočili podpiral. Zelo čislalo ga je tudi nemško meščanstvo mariborsko. Ta mož je netil v mladem Pajku ljubezen do slovenskega jezika, in tedaj se je začelo prijateljsko razmerje med obema po starosti in v mnogem oziru tudi glede značaja različnima možema. Vse svoje dni je ostal Trstenjak svojemu mlademu prijatelju resen in odkritosrčen svetovavec, je imel mnogo vpliva na njegovo poznejše literarno delovanje ter je s svojim treznim in premišljenim svetom vodil živahnega in večkrat prenaglega Pajka.¹⁾ — Razen slovenščine je čutil Pajk največ veselja za grški in latinski jezik, v katerih se je na gimnaziji temeljito izobraževal. — Ko so l. 1858. praznovali stoletnico obstanka mariborske gimnazije, je Pajk, tedaj abiturient, v latinskem slavnostnem govoru proslavljal znanosti in umetnosti ter poveličeval grške in rimske klasike.²⁾

Na jesen 1858. l. je zapustil Maribor in šel na Dunaj filozofijo študirat. Tu se je začelo v oni dobi prehoda iz absolutistične v ustavno državo živahno dijaško gibanje. Tudi med slovenskimi akademiki se je mogočno pojavilo navdušenje za svobodo in Slovanstvo ter jih izpodbujalo k složnemu delovanju v prid naroda. Resna doba je našla v slovenskem dijaštvu odlične in velenadarjene mladenče, ki so kmalu prosluli kot literatje in politik; to kažejo imena kakor Stritar, Erjavec, Simon in Davorin Jenko, dr. Mencinger in dr. — V ta krog je vstopil tudi Pajk, ki se je pozneje vselej z navdušenjem spominjal one prekrasne družbe.³⁾ Dunajski slovenski dijaki so se l. 1861. združili v »Sloveniji«, ki je bila tedaj še dejansko, a ne pravno društvo, kajti ni imela ne pravil niti poslovnika ali drugih utešnujočih spon. A tem pristrčnejše in živahnjejše življenje se je razvijalo v tem krogu. Pač pa je imela »Slovenija«, tedaj najmnogobrojnejše akademično društvo na Dunaju, nekak odbor; predsedoval je Fran Erjavec, med odborniki je bil tudi Janko Pajk, ki je opravljajal tajniške posle.⁴⁾ —

¹⁾ O tem vplivu piše Trstenjak v svoji oceni Pajkovih »Zbranih spisov« (Zora 1872, str. 55), da bi »kot njegov nekdanji učitelj utegnili v spisih najti marsikatero svojo misel, katero je zvesti učenec sprejel v svoj duh in slabo klico dognal do čvrstega klasa in globokoumnim premišljevanjem dozorel vsejano zrnce.«

²⁾ Rokopis hrani pisec teh vrst.

³⁾ Glej: »Beseda o Simonu Jenku« (Zbr. spisi str. 197—198).

⁴⁾ Glej J. Vencajz: Spomenica o 25letnici akad. društva »Slovenija« str. 37.

Slovensko dijaštvo je tudi javno nastopilo; imelo je v svoji sredi skladatelja Davorina Jenka in mnogo izvrstnih pevcev. Njih najčastnejši dan je bil tedaj, ko so na jesen l. 1860. v navzočnosti 2000 slovanskih poslušavcev prvič zapeli slovensko narodno himno, divni »Naprej«;¹⁾ med pevci je bil tudi Pajk.²⁾ Pesnik kakor skladatelj te pesni sta bila slovenska dijaka; nju umotvor nam najbolje priča o duhu, ki je takrat vladal med dunajskimi slovanskimi akademiki.

Z vso vnemo se je Pajk poprijel filozofičnih nauk. Poslušal je največ slavistiko in klasične jezike, deloma tudi staro zgodovino in nemščino. Kakor mu je bila sreča mila, da je ravno tedaj našel na Dunaju toliko navdušenih dijakov - tovarišev, tako je slovelo ravno v oni dobi dunajsko vseučilišče po znamenitih filologih. Slavistiko je predaval slavni Miklošič, katerega slušatelj je bil — iz koncepta za tisk prepisavati. — Med ostalimi profesorji je največ poslušal znanega filologa Hermana Bonitza, katerega zanimiva predavanja o grškem jezikoslovju so tudi nefilologi radi obiskavali.

L. 1862. je Pajk naredil izpit iz klasičnih jezikov³⁾ in na jesen je nastopil prvo službo kot suplent na goriški gimnaziji, kjer je ostal do l. 1864. Poučeval je največ slovenščino, v prvem letu — ko je bil še edini učitelj slovenščine na zavodu — celo v vseh osemih razredih. Vsi tedanji

Pajk v vseh osmih tečajih. Miklošič je v onih letih razlagal staroslovensko slovnico, slovansko etimologijo, slovanska lastna imena in dr. — Mladega Pajka, katerega mu je bil Trstenjak priporočil, je prijazno podpiral; dajal mu je svoje rokopise — posebno starosloven-

¹⁾ Istotam str. 39.

²⁾ O tem pripoveduje Pajk v »Besedi o S. Jenku« str. 201.

³⁾ Izkušnjo iz slovenščine je prebil leta 1866.

slovenski dijaki goriške gimnazije so bili njegovi učenci; še zdaj se jih mnogo hvaležno spominja svojega nekdanjega učitelja, ki je bil pri dijakih zelo priljubljen.

V Gorici je začel Pajk pisateljvati. V »Novicah« l. 1862.¹⁾ je izšla slovnična razprava: »Nekateri fonetični zakoni našega jezika.« Razpravlja v njej o pisavi in rabi črk: s, z, iz in vz. Ker je članek pisan s fonetičnega stališča, dandanes pa prevladuje v slovenskem pravopisu etimologično, je razprava že zastarela.

V izveštju goriške gimnazije l. 1863. je objavil zanimiv spis: »O slovenskih narodnih pesmih« (38 str.). V prvem delu podaja pregled slovenskih narodnih pesni po vsebini in kaže poetično vrednost posameznih. V drugem delu pa razpravlja o pesmotvorstvu narodnih pesmi (o merilu, dierezah, cezurah, rimah in kiticah).²⁾ — Ker je Pajk nameraval nadaljevati svoje študije o slovenski narodni poeziji, je naprosil v Novicah l. 1863.³⁾ slovensko občinstvo, naj bi ga v tem poslu podpiralo z dopošiljanjem dotlej nezapisanih narodnih pesni.

V goriški čitalnici pa je l. 1864. predaval o »Prešernu in Petrarki.«⁴⁾

Najbolj zaslužno delo te dobe je izdaja »Izbranih narodnih srbskih pesni«.⁵⁾ Obsega šest izmed najlepših pesni o kraljeviču Marku s srbsko slovnico, slovenskim tolmačem, slovarčkom tujih besed in cirilsko abecedo. V drugem, pomnoženem natisu l. 1881.⁶⁾ je slovnico predelal, opombice razširil in dodal dvoje spevov (»Agovanje« in »Nočnik«) iz prekrasnega eposa Mažuraničevega »Smrt Smail-Age Čengića«. Knjiga je za domačo in šolsko rabo zelo pripravna. Slovnica, posneta po Daničičevi, podaja v kratkem pregledu, kar je slovenskemu bravcu neobhodno potrebno; tolmač pa in seznamek nekaterih v srbsčini navadnih tujk se opira na Vukov slovar. — Nekaj časa je kanil Pajk to zbirko srbskih narodnih pesni razširiti in izdati tudi nekatere umotvore »dubrovačkih« pesnikov; ta lepi načrt je pa pozneje opustil.

Proučavanje srbskega narodnega pesništva je napeljalo Pajka k istim idejam, ki so svoj čas prešinjale naše »Ilirce«: Slovenci naj popustimo svoj jezik ter se naj poprimemo hrvatsko-srbsčine. To je sodržaj Pajkovega »Odrpatega pisma«

¹⁾ Str. 326 in 327.

²⁾ Drugi del je pretiskan v »Izbr. spise« (»Stihotvorstvo narodnih slovenskih pesni«) str. 127—134.

³⁾ Str. 298.

⁴⁾ Novice 1864, str. 162. — Izbrani spisi str. 130—134.

⁵⁾ Gorica 1865.

⁶⁾ Ljubljana, Klein & Kovač. 131 str. v mali 8°.

v Vilharjevem »Napreju« l. 1863.¹⁾ podpisane: »V Gorici 10. junija 1863. N.« Vendar ni nasvetoval, da bi popolnoma opustili slovenščino, ampak »slovensko narečje naj ostane, kjer in koder je potrebno, namreč pri podučevanju prostèga naroda, po uradih, na leci, v kupčiji i. t. d.« — Članek je vzbudil veliko zanimanja. Levstik se je v brezimnem »odgovoru odprtemu pismu«²⁾ protivil temu nasvetu, ki se mu je zdel neizvedljiv. Proti temu se je zopet Pajk oglasil v »Napreju«³⁾ in pojasnil svoj načrt: ni treba pehniti slovenščine iz knjige, ampak vpelje naj se pri nas še drug književni jezik, hrvatsko-srbski, ki se naj rabi v prvi vrsti pri strogo znanstvenih razpravah. Nadalje naj se jemljejo hrvatsko-srbski pismeni sestavki v slovenske knjige in časnike. A tudi temu nasvetu je nasprotoval Levstik, ki je v svojem odgovoru⁴⁾ zatrjeval, da bi nam pretila »narodna smrt, ako slovensko narečje skokoma izpodivši iz hiše primemo hrvaščino.« — Pozneje ni Pajk več razpravljal o tej zadevi, vendar se je kazal kot Zorin urednik naklonjenega bližanju slovenščine jeziku naših vzhodnih bratov.

V jeseni l. 1864. je bil Pajk nameščen kot definitivni profesor na tedanji nižji gimnaziji v Kranju, kjer je služboval do l. 1867. — Bivanje v prijaznem gorenjskem mestecu mu je zelo prijalo; pridobil si je v kratkem naklonjenost meščanstva, ki ga je izvolilo v občinski zastop.

L. 1866. je objavil v Janežičevem »Glasniku« dve daljši pripovedni pesni, »Mustaf-aga«⁵⁾ in »Smrt Hasan-bega«⁶⁾ katerih vsebina je vzeta iz Valvazorja. Merilo — deseterec — in zlog, sosebnost pa lepe prisposode kažejo vpliv srbskih narodnih pesni. Posebno v drugi imenovani pesni je duh srbske narodne poezije izvrstno pogodil.

V izvestju kranjske gimnazije istega leta je izšla iz njegovega peresa majhna vzgojeslovna črtica, namenjena učeči se mladini: »O uspešnem učenju«.⁷⁾ — V njej daje praktične nasvete o telovadbi, o času spanja, vaji čutov, spomina i. t. d.

Bivanje v Kranju mu je omogočilo odkritje enega najstarejših spomenikov novoslovenskega jezika. L. 1866. je kot

¹⁾ Št. 48, str. 191.

²⁾ Istotam št. 50, 51 in 53. Ponatisnjeno v Levstikovih zbranih spisih IV. zv. str. 161; tam se nahaja v »tolmaču« (str. 312) tudi ponatis Pajkovega »odprtega pisma«.

³⁾ Št. 61, str. 243.

⁴⁾ Št. 66-68.

⁵⁾ Str. 40.

⁶⁾ Str. 121. — Ponatisnjena v Janežičevem »Cvetniku« in v Sketovi »slovenski čitanki« za 4. razred srednjih šol.

⁷⁾ Ponatisk v Izbranih spisih str. 145-160.

občinski svetovavec pregledoval mestni arhiv in našel nekaj dragocenih, povsem pozabljenih listin, katere je v Mariboru izdal pod imenom: »Stari rokopis kranjskega mesta.«¹⁾ Obsega najstarejše slovenske prisežne obrazce, štiri po številu (prisego meščana, svetovavca in sodnika ter poslednjega ogovor na priče pred prisego). Jezik je enak onemu protestantskih pisateljev; zgodovinski oziri in paleografski znaki odkazujejo rokopis prvi polovici XVI. stoletja.

L. 1867. je bil Pajk prestavljen na mariborsko višjo gimnazijo. S tem se začne najresnejša doba njegovega življenja, čas neumornega delovanja za narod, a tudi najlutejših borb.

II. Politično in slovstveno delovanje v Mariboru (1867—1878).

Ko je prišel Pajk v Maribor, se mu je godilo enako kakor marsikateremu slovenskemu pisatelju one dobe. Borba naroda za samoobrambo ga je pozvala v vrste političnih bojevnikov. Temu se ni čuditi; literat tistih časov je jasno spoznal, da je vse pisateljevanje brezplodno, ako se ne širi med ljudstvom narodna zavest in se s tem ne ustavi napredujoče potujčevanje našega naroda. To so čutili tudi Slovenci prebivajoči v Mariboru, sredi nemškega meščanstva, ki ga je obdajalo slovensko, a v narodnem oziru malo zavodne kmetsko ljudstvo. — Ravno v oni dobi, ko je Pajk tja prišel, se je začela živahna slovenska agitacija v Mariboru in v okolici daleč naokoli. Navdušena narodnjaka Tomšič in Jurčič sta osnovala l. 1868. politični časopis »Slovenski Narod« prvi imenovanih mož je pridobil marljivega in spretnega sotrudnika v osebi Janka Pajka. Vrsta zanimivih in poučnih člankov iz Pajkovega peresa je tedaj zagledala luč, pred vsem politični, potem gospodarski in naučni.²⁾

Politični spisi kažejo visok vzlet in širno obzorje; to ni kratkovidna »Kirchthumpolitik«, ki je omejena na eno deželo ali celo na eden okraj; v teh člankih tudi ni najti brezuspešnega jadikovanja ali zatrjevanja ovčje slovenske ponižnosti. Nasprotno, Pajk je kazal, da je politično življenje slovenskega naroda odvisno od razvoja svetovne politike.

¹⁾ Izvestje mariborske gimnazije l. 1870.; pomnožena izdaja v »Izbranih spisih«. — Primeri tudi dr. K. Glaser, Zgod. slov. slovstva l. 70—71, kjer je prisega meščana ponatisnjena.

²⁾ Ponatisnjeni so v »Izbranih spisih«. — Knjiga: »J. Pajka Izbrani spisi. Prvi zvezek. Politični, narodno-gospodarstveni, naučni spisi« je izšla v Mariboru 1872. l. 201 str.

Evropski položaj okoli l. 1870. je prav razumel: Po svoji kulturni, vojaški in politični moči prevladuje Nemčija; zato more biti edino samostojna in nevtralna Avstrija vzdržiteljica evropskega miru. Dve glavni nalogi čakata avstrijske narode: parlamentarnemu zastopstvu se mora dati pravična podlaga v demokratičnem smislu, zunanja politika pa se mora gibati na ozkem polju nepristranosti.¹⁾ — V slovenski politiki poudarja izrecno zahtevo po »Zedinjeni Sloveniji«; kajti narod slovenski bi izgubil v nadaljevanju in zakonito utrjeni razkosanosti znamenje posebne in enotne narodnosti in bi po svoji kantonski razcepljenosti in po zakotnem životarjenju svojih malih kosov postal slovenska drhal, katera bi ne mogla politično ni živeti ni umreti.²⁾ O razmerju med narodom in duhovščino pravi, da ni slovenskim duhovnikom treba kake ekskluzivne katoliške politike tirati, da mora vsak slovenski duhovnik biti v prvi vrsti člen naroda, potem cerkve.³⁾

Pajk je spoznal, kako tesno spojeno z narodnim napredkom je gmotno blagostanje; zato je prišedši v Maribor začutil potrebo »seznaniti se z živečim in borečim človeštvom« in se je leta 1868. z veliko gorečnostjo lotil zlasti narodnega gospodarstva.⁴⁾ »Slov. Narod« je objavil več njegovih gospodarskih sestavkov (n. pr. »Srednji stališč«).

Da bi se slovenska zavest med prostim narodom širila, je spisal dve brošuri: »Čujte, čujte, kaj slovenski jezik tirja« (Na Dunaju l. 1869.) in »Narodnim Sloveńcem v poduk« (v Gradcu 1870. l.).

Pajk je slovel tudi kot spreten govornik na zborovanjih⁵⁾ in si je s tem pridobil mnogo simpatij med slovenskim ljudstvom na Spodnjem Štajerskem. Občina Št. Peter pri Mariboru ga je izvolila svojim častnim občanom.

13. avgusta 1870. l.⁶⁾ je podala četvorica mariborskih profesorjev na tamošnji gimnaziji (dr. Fr. Žagar, Janko Pajk, Josip Šuman in Janez Majciger) spomenico na ministrstvo za uk in bogočastje, v kateri so pojasnjevali težave, ki jih dela slovenskim dijakom nemški učni jezik. Zato so nasvetovali, naj bi se poleg dosedanje nemške višje gimnazije

¹⁾ Izbrani spisi V—VI (uvod).

²⁾ Istotam str. 38 (Slov. Narod 1870).

³⁾ Istotam str. 16 (Slov. Nar. 1869).

⁴⁾ Istotam str. IV.

⁵⁾ V »Izbranih spisih« je pet takih »besed« ponatisnjenih; imel jih je l. 1871.; 2 v Mariboru (v konservativnem in katoliškem tiskovnem društvu), 1 v Laškem trgu, 1 v Framu, 1 pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah.

⁶⁾ Kakor je povzeti iz dopisa mariborskega c. kr. gimnazijskega ravnateljstva od 29. januarja 1872. l.

ustanovila posebna slovenska nižja gimnazija, na kateri bi se vsi predmeti poučevali v slovenskem jeziku, nemščini pa bi se nekaj ur več prisodilo. Naravnost pa so se izrekli zoper morebitno ustanovitev kakih slovenskih paralelk na višji gimnaziji kot zoper polovičarsko naredbo.¹⁾ — Stoprv 9. jan. l. 1872. je ministrstvo odgovorilo z dopisom na mariborsko gimnazijsko ravnateljstvo,²⁾ v katerem se je izreklo zoper oni nasvet, ker se predlog v imenovanem zmislu ni bil stavil ne od strani štajerskega deželnega zbora niti od mariborskega občinskega zastopač. Ministrstvo je pripadalo nemško-liberalni, slovanstvu skrajno sovražni stranki, ki je vladala tedaj na Cislitvanskem. Ni mu zadostovalo, da je ono spomenico kot neutemeljeno zavrnilo, ampak tudi odstraniti je hotelo neljube mu slovenske profesorje iz Maribora. Taki dokazi »svobodomiselnosti« imenovane stranke nasproti Slovanom niso bili takrat redki. Konec februarja se je širila po Mariboru vest, da bodeta prof-sorja Pajk in Šuman službeno prestavljena. To je zbudilo veliko obžalovanje pri gimnazijski mladini; dijaki šestih višjih razredov so izročili profesorjema Šumanu in Pajku zaupnico, podpisano skoro od vseh učencev imenovanih razredov, tudi od Nemcev. V njej izražajo svoje obžalovanje in izrekajo up, da ni resnična ona vest.³⁾ — A nekaj dni pozneje sta prejela odlok, po katerem sta bila prestavljena »iz službenih ozirov«, Šuman v Ried, Pajk v Novomesto.⁴⁾ Pomilovanje za preganjana slovenska profesorja je bilo splošno; slovenski akademiki graškega vseučilišča so njima doppslali adresu v znamenje sožalja. Prošnjo za novo podelitev služeb v Mariboru je ministrstvo profesorjema trdovratno odbijalo.

To je bil za Pajka hud udarec: ravno v Mariboru je bil našel torišče uspešnega delovanja in je mogel uporabljati vse svoje zmožnosti; njegov položaj je bil razen tega zelo otežkočen po rodbinskih ozirih: njegova prva žena Marija (roj. Wellner iz Maribora, † 1875) je bila bolehnna in ravno takrat težko bolna; s preselitvijo bi si bila nakopala smrt. Te okolščine, združene z ogorčenostjo nad krivičnim postopanjem, so ga napotile, da se je 20. septembra 1872. l. odpovedal državnii službi.

¹⁾ Spomenica je ponatisnjena v „Slovenskem Narodu“ leta 1870 št. 113—115.

²⁾ Glej str. 10 op. 5!

³⁾ Adresa je ponatisnjena v „Slov. Narodu“ 1872 l. št. 28.

⁴⁾ Največ je spletkaril proti imenovanima profesorjema strastni sovražnik Slovencev in nemški agitator Friderik Brandstetter, ki se je marca meseca 1900. l. na Dunaju obesil.

Nekoliko dni poprej se je bil vršil ustanovni zbor »Narodne tiskarne« v Ljubljani; med delničarje je vstopil tudi Janko Pajk. »Slovenski Narod« se je preselil v Ljubljano, ono mariborsko tiskarno pa, v kateri se je dotlej tiskal — »Narodna tiskarnica F. Skaze in drugov« — je kupilo delniško društvo. Vodstvo te mariborske podružnice je prevzel Pajk, novembra l. 1874. pa jo je odkupil delniškemu društvu »Narodna tiskarna«, in prešla je v njegovo last pod imenom: »J. M. Pajkova tiskarna«.

L. 1873. je bil vpeljan novi volilni red za državno zbornico; povsod na Cislitvanskem so se pripravljali na volitve. Tudi na Slovenskem se je razvilo živahno politično življenje; navzlic veliki premoči nemško-liberalne stranke sta se vendar na Štajerskem kakor na Kranjskem borili dve slovenski stranki: liberalna (»narodna«) in klerikalna (»pravna«). Obe sta postavili za kmetska volilna okraja Celje in Ptuj svoja kandidata. Drugače pa v kmetški volilni skupini Maribor - Slovenji Gradec - Slovenska Bistrica. Tu je imela po mnogih vaseh nemška stranka svoje pristaše, in Slovenci so izprevideli, da morejo le s složnim nastopom zmagati. — A kvarni vpliv domačega razpora se je tudi tukaj pokazal: mej tem ko so Nemci že imeli kandidata Seidla, sta se obe slovenski stranki ¹⁾ dolgo pogajali in stoprav nekaj tednov pred volitvami zedinili; kompromisnim kandidatom je bil proglašen Pajk, kateremu je mrzel domači razpor, in ki je vsled tega užival spoštovanje obeh slovenskih strank. Sklical je več volilnih shodov, tako v Konjice in Slovenji Gradec. ²⁾ Osebnost je največ agitiral v slovenjegraškem okraju. A pri volitvi dne 21. oktobra je ostal s 134 glasovi proti Nemcu Seidelnu (163 gl.) v manjšini. Vzroka porazu sta bila, kakor mi je pokojnik zatrjeval, predolgo odlašanje s postavljenjem kandidata in premrtva agitacija v mariborskem in slovenjebistriškem okraju.

A preidimo sedaj k njegovemu slovstvenemu delovanju v Mariboru! — L. 1870., kakor je bilo že zgoraj omenjeno, je izdal »rokopis kranjskega mesta«. L. 1871. je začel s sestavljanjem velikega latinsko-slovenskega slovarja, v pospeševanje tega dela mu je vlada število tedenskih ur na gimnaziji znatno skrčila. Vsled političnih nezgod in ostalih neprilik naslednjih let je ta načrt opustil.

To je skoro vse strogo znanstveno delovanje Pajkovo v dobi mariborskega bivanja; ni torej nadaljeval kot sla-

¹⁾ Glasilo liberalcev je bil »Slov. Narod«, klerikalcev »Slovenski Gospodar« (l. 1871. ustanovljen v Mariboru).

²⁾ Glej »Slov. Narod« 1873. l. št. 214 in sl.

vist, kakor je bil v Gorici začel, temveč spisaval je leposlovne ter poljudno znanstvene razprave, največ estetičnega sadržaja, in črtice namenjene »zabavi in pouku« omikanega občinstva. — Objavljal jih je v »Zori«, ki je od leta 1872. do 1878. izhajala v Mariboru ter se tiskala v zgoraj omenjeni tiskarni; 1872. in 1873. l. jo je urejeval Davorin Trstenjak, od l. 1874. do 1878. pa Pajk,¹⁾ ki je bil že poprej sotrudnik lista. L. 1873. in 1874. je imela »Zora« tudi znanstveno prilogo, »Vestnik«; Trstenjak ji je bil urednik. — »Zora« je prinašala leposlovno in poljudno znanstveno berilo, anekdote, poučne črtice in drugo, kar zabava in poučuje širše občinstvo, posebno odrastlo mladino. Ni vse izvirno, kar tu čitamo; poleg zrelih preišljenih sestavkov najdemo tudi »poskuse«; a vendar je vseskozi zanimiva, ima prijetno čtivo in ustreza svojemu glavnemu namenu širiti med razumništvom ljubezen do slovenske knjige. — Povsem drugačna je bila smer Stritarjevega »Zvona«, ki je nekako v isti dobi izhajal: Ta je bil v prvi vrsti leposloven list; ni imel one praktične svrhe kakor »Zora«, a je stal v umetniškem oziru dosti više.

Preglejmo, kar je iz Pajkovega peresa v Zorinih letnikih! — Najprej se tu nahajajo v obilem številu poučne črtice, ki so zanimive, a ne baš izvirne po vsebini, n. pr.: Životopis Kopernikov (Zora 1873), poročilo »Stanje šolstva v srbskej kneževini« (Z. 1875), »Opis slovenske zemlje« (Z. 1877) in dr. — V spominih na Benetke« (Z. 1876) popisuje vtise s svojega potovanja l. 1876. — Slovensko narodopisje je obogatil z zanimivim člankom »Noša štajerskih Slovencev« (Z. 1876) in z objavljenjem dveh narodnih pesni: »Ena ptica priletela« (Z. 1873 str. 273) in satire »Pesem od nove krame« (Z. 1875 str. 23), v kateri smeši neznan naroden pesnik novotarijo francoske revolucije s pristno kmetskim konservatizmom. V prvem letniku (str. 55) objavlja prevod sloveče Horacijeve ode »Republiki« (I, 14):

Spet, oh! novi nesó v morje valovi te
Ladja! i. t. d.
(O navis, referent in mare te novi
Fluctus)

Pajk se je sploh zelo navduševal za Horacija. O njem in njegovi dobi je spisal samostojno delo v nemškem jeziku: »Augustus und Horaz. Deren Zeit, Charakter und gegenseitige Beziehungen. . . . Marburg 1877 (68 str.).

¹⁾ L. 1875. je izdal: »Venček domačih cvetlic«. Prijateljem »Zore« poklonil Janko Pajk. (Obsega leposlovne doneske raznih pisateljev.)

Prevel je tudi Mirza Schaffy-jevo pesem: »Die Weise guter Zecher ist i. t. d.« (Z. 1873, str. 33) in objavil več izvornih pesmic. Med njimi je najmičnejša »Čakanje« (Z. 1873, str. 241):

Nočca je tiha,
Vetrček piha,
Sladko rožice vse
V sanjah zibljejo se itd.

Uglasbil jo je dr. Benjamin Ipavec.¹⁾

Pajk je imel pri čitanju odličnejših pesnikov navado, da je svoje občutke in opazke zapisaval. Ta način branja klasikov je vreden, da ga posnema površna mladina, ki le prerada knjige »žre«, ne čita. — Tako so nastale študije o Shakespearejevem »Hamletu« (Z. 1874) in »Trgovcu Beneškem« (Z. 1877). Nekaj prizorov iz tragedije »Romeo in Julija« je sam prevel (Z. 1875). Najobsežnejša je študija o prvaku hrvatskih pesnikov, Preradoviću (Z. 1874 in 1875). Tudi v mladih letih preminulemu Franu Cimpermanu (Z. 1874) in marljivemu A. Janežiču (Z. 1876) je postavil v svojem listu spomenik.

Že navedeni spisi kažejo, da je imel Pajk nežen čut in živo zanimanje za odlične pojave leposlovja. A nastopil je v tej stroki tudi povsem samostojno in razpravljal v estetičnih razpravah o nekaterih pravilih leposlovja. Deloval je v tem oziru pri Zori enako kakor Stritar s svojimi »Literarnimi pogovori« v Zvonu. V to vrsto spisov spadajo: »Literarni pogovori in odpisi« (Zora 1873), »Pisma Zorislavu« (Zora 1874), »Razgovori« (Zora 1876) in »Daktilus« (v šestomerih, Zora 1877).

»Razgovori« imajo obliko pisem do žene Pavline. Kot Zorin urednik se je Pajk seznanil s slovensko pesnico Pavlino Doljakovo v Solkanu pri Gorici, ki je od l. 1874 sem pesni v »Zori« priobčevala. Poročil se je z njo februarja l. 1876.

Poglavitne misli, izražane v onih estetičnih razpravah, so sledeče: Izvir poezije je hrepenenje človeka po vzoru; ²⁾ temu se pridruži pesnikovo navdušenje, ki oživlja pesem, da zbuja tudi v čitatelju podobna čustva.³⁾ Dobri pesnik mora proučevati najodličnejša pesniška dela raznih narodov, da se ob njih njegov okus oplemenjuje.⁴⁾ Slovenskim pesnikom priporoča v posnemanje sosebno Stritarja,⁵⁾ ka-

¹⁾ Napev hrani pisec teh vrst.

²⁾ Zora 1873, str. 62 in 63.

³⁾ Istotam.

⁴⁾ Zora 1873, str. 365.

⁵⁾ Istotam, str. 382.

terega pesni je vedno visoko čislal, tudi tedaj, ko je imel z njim literarne prepire. Zoprn mu je bil pesimizem moderne mladine, kateri se zdi svet tako žalosten in »pust«; kot tolažilo v bedi življenja nasvetuje samoizobraževanje.¹⁾ Vselej navdušen prijatelj klasične muze, oboževatelj Horacija in Shakespearea, Prešernovih in Stritarjevih pesni, ne more se ogrevati za razne prikazni novejšega modernega slovstva kakeršne so: nemoralnost francoskih dram »polupretekla doba«, nezdrava beletristika ruska, iz katere odseva nihilizem, posledica žalostnih družabnih razmer v tej državi, nekateri nestvori v novejši nemški literaturi i. t. d. Marlittini romani mu prijajo.²⁾

Žal, da se je Pajk v svojih slovstvenih »Razgovorih« tudi spuščal na polje polemike s Stritarjevim Zvonom. — Stritar je bil v Zvonu l. 1876.³⁾ omenil, da je treba nekoliko več edinosti v slovenski pisavi; naj nekateri opuščajo pisanje slovenske-hrvatske mešanice. — Med pisavo Zvona in Zore je bila velika razlika; pisava prvega je bila pod vplivom Stritarja, Jurčiča in Levstika precej edinstvena; prevladala so v njem kranjska narečja, ki so bila odločilnega vpliva za vso smer novoslovenskega knjižnega jezika. Zora pa je izhajala v Mariboru blizu meje panonskih Slovencev; med sotrudniki so bili najvplivnejši Štajerci, ki se niso hoteli — kakor svoj čas Stanko Vraz — brezpogojno podvreči »kranjščini«, ampak so se v pisavi ozirali v prvi vrsti na panonsko slovenščino. To velja posebno o Pajkovem jeziku one dobe. — Stritarjev nasvet je ranil preobčutljivega Pajka, ki je v Zori ⁴⁾ rezko odgovoril in tudi drugim Stritarjevim trditvam nasprotoval. Sledila je Stritarjeva zavrnitev in izcimil se je literarni boj, ki pa ni postal oseben. Pajkova nepovoljna kritika Jurčičevega Tugomera ⁵⁾ je še bolj razvnela duhove.⁶⁾ — V polemiki je bil Pajk, zapeljan po navdušenju za svoje nazore, prevročekrven, kar je njegovim stvari le škodilo. To se je pokazalo tudi v tem slučaju, sosebno ker je bil Stritar v literarnem boju od nekdanj miren in previden.

Najsrditejša literarna vojska v slovenskem slovstvu za abecedo je bila pravda o šestomeru. — Prof. Valentin Kermavner je bil v Zori l. 1876. objavil prevod tretjega speva

¹⁾ Zora 1874, str. 160.

²⁾ Zora 1876, str. 78 in 79.

³⁾ Str. 62.

⁴⁾ 1876, str. 111.

⁵⁾ 1876, str. 143 in 144.

⁶⁾ Pajkova opazka v listnici uredništva (str. 144) je bila zelo nepremišljena prenagljenost.

Odiseje; a Pajk ga je kot urednik tako izpremenil, da ga imenovani profesor ni hotel spoznati za svoje delo. Stritar je hibe onih šestomerov pogrjal¹⁾ in obenem izrazil željo, naj bi kdo Koseskega lepodoneče šestomere pregledal, če se v njih nahajajo uporabljena kaka pravila. Te naloge se je lotil Fran Levec in iz preiskovanja 1575 verzov med drugim zaključil, da Koseskemu rabi samo moška zarez.²⁾ Temu je Pajk v spisu »Levec in heksameter«³⁾ z ostrimi besedami ugovarjal. V Zori l. 1877. pa je priobčil obširno razpravo o »heksametru«. Nadalje je zložil vrsto satiričnih in didaktičnih pesmi v šestomerih pod napisom »Daktilus«. Naperjene so največ proti Pajkovim literarnim nasprotnikom; poezije ni dosti najti v njih; le dve imata splošno literarno vrednost. V IV. daktilu⁴⁾ pojasnuje na drastičnem primeru, da ne zadostuje, ako tragedija samo prirodo posnema; ampak predmet sam mora biti umeten, vreden, da se opeva,

... „oživiti dušo in prsi
Mora slušalcem ...“

V V. daktilu⁵⁾ razpravlja o lepoti in smotru umetnosti. Neka »čarovna žena« nastopi in pravi:

„Mojega lica pogled z nepokojem dušo navdaja,
Da po zemlji bežeč podob si mojej enakih
Išče umetnik in mir v posnemanju najde edinem,

— — — — —
Kaj je lepoti razlog, umetniku treba čutiti;
Čut edina je luč umetniku in modrijanu.
Stari je Platon umrl, ne umró pa nauki Platona.“

V estetiki se drži torej Platonovega naziranja, njegovega nauka o »idejah«. Platon namreč uči, da so »ideje« vzorci vseh v istinitosti bivajočih stvari; istinitemu konju n. pr. odgovarja vzorec (grški: *ídēx*) konja, kreposti vzorec kreposti, tako torej tudi resnični lepoti odgovarja vzorec lepote. Hrepenenje po vzoru (idealu) lepega navdušuje umetnika, ki išče povsod na zemlji pogled one čarobne žene, t. j. vzor lepote.⁶⁾

Na Pajkove polemike je Levec odgovoril s »Pravdo o slovenskem šestomeru«. Mnogo osebnih napadov na Janka Pajka v tej knjižici je Levstik narekoval Levcu; »poznejši dostavek« na koncu brošure, ki je naperjen tudi proti osebi

¹⁾ Zvon 1876, str. 248 nasl.

²⁾ Istotam, str. 363—65.

³⁾ Zvon 1876, str. 391 nasl.

⁴⁾ Zora 1877, str. 73; kot „poslanica o tragediji“, izvzemši konec, ponatisnjena v Sketovem berilu za 5. in 6. razred.

⁵⁾ Zora 1877, str. 105.

⁶⁾ Kako je Pajk pozneje Platonovo modroslovje znanstveno obdelaval, o tem glej str. 21 te razprave.

Pavline Pajkove, je od prve do zadnje besede iz Levstikovega peresa.¹⁾ Levstik je pozneje sam obžaloval one krivične osebne napade, ker je bil napačno poučen o Pajkovih razmerah.²⁾ — Pajk je na brošuro rezko odgovoril v Zori l. 1878.

Neprevidni literarni boj s Stritarjem, še bolj pa srdita pravda o šestomeru sta se bila za Pajka neugodno končala. Njegov pisateljski ugled je vsled tega seobno pri ljubljanski mladini, ki je ta boj zasledovala, silno trpel. — A še druge nezgode so ga v tem času zadele. Dasi je njegova tiskarna v obče dobro uspevala, so ga vendar trle gmotne skrbi, ker je bil svoj čas začel s premajhno glavnico. Čutil je več veselja in poklica za učitelja nego za trgovca. — L. 1877. je zopet vstopil v državno službo; a znovič se je varal v svojih upih; ni bil imenovan kam na Slovensko, ampak v mestoce Ried na Gornjem Avstrijskem, njemu popolnoma tuj kraj blizu bavarske meje. To je bilo zanj pravo prognanstvo; ni mogel tu vztrajati; že koncem okt. l. 1877 se je na novo odpovedal državni službi in se vrnil v Maribor. Eden neuspeh za drugim: v politiki in državni službi je bil žrtva sistema, v literarnem boju so mu bila krila zlomljena; k temu še skrbi s tiskarno! Bivanje v Mariboru, kamor je bil prišel pred desetimi leti z najjasnejšimi upi, mu je bilo zagrenjeno. — Koncem marca l. 1878. je nehal izdajati Zoro,³⁾ nato pa se je z rodbino preselil v Gradec; s kakšnimi nameni in načrti, nam kaže naslednje poglavje.

III. Poslednja doba: modroslovsko delovanje.

Prišedši v Gradec se je Pajk v jeseni l. 1878. na ta-mošnjem vseučilišču vpisal kot izvanreden slušatelj modroslovske fakultete. Pohajal je skozi dva semestra izključno filozofska predavanja profesorja dr. Alojzija Riehla in deloma tudi Kaulicha. Posvetil se je torej novi znanosti, naj-svobodnejši, a tudi najbolj tajinstveni izmed vseh: filozofiji. Kaj ga je k temu napotilo? Jasen odgovor nam daje v svojih zapiskih, kjer čitamo (l. 1881.): »In philosophiam ita incidi: Solatium, quod et »amici« et religio denegaverant, in philosophia quaerere constitueram, neque ea re falsus sum!« (To-le me je napotilo k modroslovju: Tolažbo odre kano mi po »prijateljih« ter veri sem sklenil iskati v modroslovju, in nisem se varal). Vse njegove nade o uspešnem

¹⁾ Levčeva izjava v »Levstikovih zbranih spisih« V, str. 363.

²⁾ Glaser, Slovstvena zgodovina III, str. 217.

³⁾ Tiskarno je prodal stoprav l. 1879.

delovanju v prid naroda so se bile izjalovile; to mu je srce z bridkostjo napolnilo, ni mu pa uklonilo čvrstega duha; filozofija mu je bila tolažnica, ki ga je iz zemske bede povzdigovala v one sinje višave, kjer nam nobena ovira duha ne omejuje, odkoder motrimo vse zemsko delovanje in pehanje kakor gibanje valčkov na nepregledni morski gladini.

Njegov voditelj v modroslovju je bil dr. Alojzij Riehl, herbartijanec, sedaj profesor na vseučilišču v Halle a/d Saale na Nemškem. Z njim je tudi osebno občeval ter v poznejših letih dopisoval. Riehl vpliv se kaže v marsikaterem Pajkovih filozofskih spisov. — Pajkov načrt je bil pripravljati se za filozofsko profesuro na vseučilišču; a še tekom leta ga je opustil in znovič vstopil v državno službo; dobil je 1879. l. definitivno mesto profesorja na drugi nemški gimnaziji v Brnu.

Tu je bival do l. 1877. Pri kolegih in dijakih je bil priljubljen, v javno življenje pa se ni vtikal; tem marljivejšje je deloval znanstveno, posebno na polju filozofije.

Prvi plod teh študij je bil spisek »Principien der Newtonschen Inductionsmethode« (Brno 1880),¹⁾ v katerem razpravlja o Newtonovi metodi prirodoslovskega raziskovanja, ki je stoprv prav omogočila strogo znanstveno delovanje, prosto vsakršnih predsodkov.

Podobne vsebine je razpravica »Grundsätze der wissenschaftlichen Forschung« (Brno 1882),²⁾ v kateri razlaga komparativno, analitično in sintetično metodo.

V Letopisu Slovenske Matice l. 1881. je priobčil spis »Lessingova in Šekspirova sodba o židih«, v kateri govori o zastopnikih židstva v Lessingovih igrah »Die Juden« in »Nathan der Weise« ter o Shakespearejevem »Trgovcu beneškem«. Zanimiva je Pajkova sodba o zadnji drami: Opis žida Shyloka smatra za obrambo židovstva: pesnik Shakespeare je pokazal, kako so kristjani z zaničevanjem židovskega plemena sami zakrivili, da se je ta rod tako popačil. Isto trdi Bodenstedt.³⁾ Da bi pa Shakespeare bil podal v tej drami nekako prikrito apologijo židovstva, je iz marsikaterega vzroka dvomljivo.⁴⁾ — Zanimanje za žide je v Pajku zbudilo mesto Brno, kjer so judje jako značilen del prebivavstva:

L. 1881. je začel v Celovcu izhajati »Kres«, med katerega sotrudnike je tudi Pajk vstopil. — V prvem letniku

¹⁾ Izvestje II. nemške gimnazije v Brnu.

²⁾ Izvestje II. nemške gimnazije v Brnu.

³⁾ Shakespeares Frauengestalten str. 228 sl.

⁴⁾ Primeri prof. Kreka protidokaze v Kresu l. 1882, str. 432—435.

je objavil »Nekaj domačih besed«, katere je bil nabral okoli l. 1872. v mariborski okolici; razen tega je priobčil »Doneske k filozofični terminologiji« kot dopolnilo Cigalove terminologije in »Svobodne misli o naši izobrazbi«. V zadnji imenovanih razprav se kaže vpliv modroslovskih študij; govori o umetelnosti, znanstveni in npravstveni izobrazbi. V znanstveni priporoča Newtonovo induktivno metodo. Namen znanosti mu je (po angleškem modroslovcu Baconu) pospeševanje človeške sreče.¹⁾ Glede npravstvene izobrazbe naglašja, da je treba pri narodovi vzgoji razvijati svobodno voljo, kajti slabotni fatalizem vodi vsak narod v pogubo.²⁾ Pač krasen nauk, posebno malim narodom!

V »Kresu« l. 1882. je izšla »Kritika Gregorčičevih poezij«. V njej nasprotuje pesnikovemu svetobolju, ki njegovi rezkoodločni naravi ni prijalo. Tudi nekaj jezikovnih hib je pesniku očital. Pri tako ozkosrčnem ocenjevanju pa — žal — ni poznal, da so bili klasični umotvori Gregorčičeve muze nenavadna, sijajna prikazen na obzorju slovenskega slovstva.

V istem Kresovem letniku nahajamo »tri Prešernove polatinjene« (Prešernov »motto«, »Kam« in »Pevcu«),³⁾ vsekakor originalen poskus. Kot primer navedemo »motto« (Sem dolgo i. t. d.):

Tentus diu sum spe, metu,
Me spes, metus misit manu;
Cor nunc me inane non iuvat,
Jam spem, metum desiderat.

L. 1883. pa je izšla v »Kresu« iz Pajkovega peresa daljša izvirna latinska pesem v proslavo sedemdesetletnice Miklošičeve.⁴⁾

L. 1886. je objavil dva kulturno-zgodovinska članka v poljudni obliki; »Kaj ljudje na naši zemlji jedo«⁵⁾ in »Kako človek na naši zemlji stanuje«.⁶⁾ Oba sta srečna poskusa populariziranja znanosti.

One latinske pesni in priljudne razpravice so za Pajkovo pisateljstvo te dobe samo stranskega pomena; največ je takrat deloval v filozofski stroki.

L. 1885. je predaval v brnskem učiteljskem društvu: »Über die Paedagogik und einige psychophysische Elemente

¹⁾ Str. 560.

²⁾ Str. 601.

³⁾ Str. 545—546.

⁴⁾ Str. 599.

⁵⁾ Koledar družbe sv. Mohorja 1886.

⁶⁾ Večernice dr. sv. M. 1886.

derselben«.)¹⁾ Pedagogiko imenuje »umetnost, vsestranski razvitek mladega človeka pospeševati«. Zanimiv je poskus, uporabljati psihofiziko v vzgojeslovju, namreč dušeslovne pojave izraževati v matematičnih formulah. Tako n. pr. je glavna, najpreprostejša formula psihofizike z ozirom na vzgojeslovje: ²⁾ $A X = P$ (A telo, X duša), torej vzgoja obstoječa iz telesne in duševne izobrazbe. Taki poskusi pa so precej prisiljeni in v obče pri vzgojeslovju dozdevno učena, pa nepotrebna navlaka.

V doslej navedenih filozofskih spisih razlaga Pajk le nazore drugih modroslovcev; l. 1886. in 1887. pa je izdal popolnoma samostojno delo, ki je zbudilo med strokovnjaki mnogo zanimanja. To je razprava »Zur Theorie der menschlichen Nachahmungen. Psychologische Studie«.)³⁾ — Posnemanje imenuje obnovitev onih predstav, kretanj in činov, katere kdo zaznava pri drugih. Posnemanje je nehoteče (mehanično) ali izvira iz psihičnih nagibov. Pisatelj izkuša kolikor mogoče mnogo vrst posnemanja razlagati iz psihičnih nagibov, pa ne mehanično; tako n. pr. tudi posnemanje otrok, na pol bebastih i. dr. Taki psihični nagibi so verska, нравna, estetična čustva, čut ugodnosti (n. pr. sosmeh, sozehanje) in koristnosti. Zanimivost razprave povišuje obilo primerov, posebno iz narodopisja divjakov, ki je pisatelju dobro znano. Razprava je bila kot disertacija na dunajskem vseučilišču odobrena, na kar je Pajk julija l. 1887. rigoroziral, v starosti 50 let!

Na jesen istega leta je bil imenovan profesorjem na Franc-Jožefovo gimnazijo na Dunaju (I. okraj), kjer je služboval do l. 1899., do nekaj mesecev pred smrtjo.

Bivanje v avstrijski prestolnici je bilo v dvojem oziru za Pajka izpodbudno: Z ene strani je stopil zopet v ožjo dotiko s svojimi rojaki, ker je našel na Dunaju odlično slovensko kolonijo, z druge pa so mu bogate dunajske knjižnice znatno olajšale filozofske študije. S teh dveh stališč oglejmo si njegovo literarno delovanje te dobe!

Dunajski Slovenci, na čelu njim nepozabni, vedno šegavi »starosta« Navratil († 1896), so se zbirali — navadno vsak mesec — v »slovenskem klubu«, kjer so bila raznovrstna berila ter pevske in godbene predstave na dnevnem redu. Tudi Pajk, eden najstarejših članov, je večkrat predaval. Prvikrat o predmetu: »Dr. Jožef Mislej, slovenski

¹⁾ Mährisches Schulblatt XIV, Nr. 10—12. Na tem mestu bodi še omenjeno, da je priobčil l. 1889. v »Vrtcu« (št. 12) mično pesem »Tri iskre« (za vero, dom, cesarja).

²⁾ Oče psihofizike je Fechner.

³⁾ Izvestje II. nemške gimnazije v Brnu 1886. in 1887. I., 21+15 str.

modroslovec«.¹⁾ Tu poroča o nekem pri Slovencih pozabljenem modroslovcu, rojenem l. 1761. v Podragi na Vipavskem, ki je obračal matematiko na dušeslovne prikazni in o tem pisal večje filozofsko delo.

L. 1894. je bral spis »Davorin Trstenjak. Doneski k njegovemu životopisu.«²⁾ V tem berilu podaja zanimiv essay o duševnem življenju štajerskih Slovencev v dobi preporoda s posebnim ozirom na Trstenjakove zasluge. Objavlja nadalje Trstenjakov svojeročni življenjepis (iz l. 1876.) in neko Trstenjakovo pismo (iz l. 1874. ?), v katerem z izbornim humorjem opisuje svojo »uredniško sobo« in s finim sarkazmom smeši slovensko filisterstvo. Svojemu nekdanjemu učitelju in dragemu prijatelju v spomin je pisal Pajk tudi črtico o Trstenjakovem značaju (»Davorin Trstenjak kot človek«).³⁾ Ohranil je temu odličnemu Slovencu in Slovenu prijateljstvo do groba († je Trstenjak l. 1888.). Ko je bival na tujem, je z njim pismeno občeval, dve leti pa — 1881. in 1882. — je bival z rodbino čez počitnice v idiličnem Starem trgu, kjer je župnikoval Trstenjak.

V berilu »o človeškem življenju«⁴⁾ je navedel razne citate iz slovenskih pesnikov, ki se nanašajo na bistvo človeškega življenja; dodal jim je lastna premišljevanja.

Zadnjikrat je bral v »slovenskem klubu« l. 1897.; berilo »Krasoslovne črtice« je bilo objavljeno stoprv po njegovi smrti v »Dom in Svetu« l. 1899.⁵⁾ Tukaj uči, da krasota ni nekaj subjektivnega, temveč da tiči v stvari sami nekaj, kar jo dela ali krasno ali pa nelepo. Vzroke stvarne krasote spoznavati, je zadača krasoslovja. Ena zahtev krasote je ta, da ima predmet нравstveno podlago. Kajti нравstvenost hodi vspored s telesnim in dušnim zdravjem ter je z njim eno in isto. Istotako zameta absolutni naturalizem, ki smatra vse za lepo in vredno, da se opisuje; kajti ni vse krasno, kar je prirodno. Pač pa je zahteva krasoslovja da je umetnost resnična, t. j. realistična. Ta razprava ima, kakor se brž spozna, svojo ost obrnjeno zoper moderno naturalistično smér — »novo strujo« —, ki se od 1896. l. pojavlja tudi v slovenskem slovstvu. Kakor svoj čas kot uredniku Zore, tako se je zdela tudi pozneje Pajku ta smer kvarna za narod, in z mladeniškim ognjem je šel v boj zoper njo. Prilika se mu je nudila, ko so literarni nasprotniki njegovo soprogo napadali po časopisih; odgovoril jim je ostro v Edinosti.

¹⁾ Natisnjeno v »Ljubljanskem Zvonu« 1891.

²⁾ Lj. Zvon 1894.

³⁾ Koledar dr. sv. Mohorja 1892.

⁴⁾ Št. 23 in 24.

⁵⁾ Rokopis hrani pisec teh vrst; letnice v njem ni zapisane.

Istega leta — 1897. — je izšla Pajkova estetična razprava; »O jedru tragedije in drame sploh.«¹⁾ Najzanimivejši je njen prvi del: »Aristotelj o tragediji«. Tu polemizira z Aristoteljem, ki uči, da je svrha tragedije zburjanje bojžni in milosrčja. Ta določitev svrhe se mu zdi preomejena; njemu zadostuje kot naloga tragedije, da nam »predstavlja zanimive slučaje življenja, ki kažejo gledavcu važne in nedjednake spremembe usode.«²⁾ Dejanje, pa ne značaji, kakor trdi Aristotelj, so mu sredotočje tragedije. Tragični pesnik naj nas poučuje o borbi človeka na smrt in življenje«. V obče pa se ne loči Pajkov nazor mnogo od Aristoteljevega, kajti ravno s tem, da gledamo to borbo, se zburjata v nas »strah in milosrčje«. Ta Pajkova razprava je povzročila v raznih krogih³⁾ odpor, ne toliko zaradi njegovih nazorov o tragediji, kakor zavoljo prerezke sodbe o Aristotelju. Znano je, da je sholastična filozofija Aristotelja slavila kot prvega modroslovca starega veka; novejši modroslovje pa naglašja bolj zasluge Platona, Aristoteljevega učitelja. Pajk imenuje v svoji razpravi Aristotelja naravnost »nehvaležnega posnemovavca Platonovega,« ki je svojega učitelja zatajeval »ter tako znovič razkril svoj baš ne preblagi značaj.«⁴⁾ Nehvaležnost napram Platonu se je Aristotelju od filozofa Bacona (1561—1626) počenši že večkrat očitala,⁵⁾ in tudi Pajkov učitelj modroslovja Riehl je zastopal to mnenje.⁶⁾ Navzlic temu pa velja Aristotelj nedvojbeno kot ena najodličnejših prikazni na obzorju filozofije vseh časov; v tem oziru ga je Pajk premalo cenil.

Tudi pedagogična prašanja so mikala Pajka v dobi dunajskega bivanja. L. 1890. je izdal zanimivo knjižico: »Zur Gymnasialreform,«⁷⁾ v kateri nasprotuje starokopitni uredbi gimnazijskega pouka in nasvetuje jako korenite izpremembe: Pouk v klasičnih jezikih ni težišče gimnazijskih študij, ampak enakomerno izobraževanje v vseh strokah človeške prosvete je smoter gimnazije. Pouk v klasičnih jezikih hira vsled mnogih hib: preveč slovničarjenja in pismenega prevajanja, premalo čitanja klasikov in popolno zanemarjanje govornih vaj. V prvem razredu naj se dijak vadi samo v materinščini, stoprv v drugem naj se začinja z latinščino, v četrtem z grščino. Poslednji jezik pa bodi

¹⁾ Letopis Slovenske Matice 1897. I.

²⁾ Podobno se izraža Pajk v »poslanici o tragediji« (glej str. 17 te razprave).

³⁾ N. pr. v »Dom in Svetu« in »Ljublj. Zvonu.«

⁴⁾ Str. 114 omenjene razprave.

⁵⁾ N. pr. Schwegler Geschichte der Philosophie str. 81.

⁶⁾ Kakor mi je pokojnik povedal.

⁷⁾ Wien 1890 Pichlers Witwe. 46 str.

obvezen samo za one dijake, ki nameravajo nadaljevati študije na višji gimnaziji; ostali pa so obvezani namestu tega se učiti kaknega modernega jezika. V poučevanju jezikov nasvetuje analitično metodo, a ne sintetične. Risanje bodi obvezen predmet. Propedeutika naj se začneja z dušeslovjem, potem naj sledi logika.

Preidimo sedaj k strogo modroslovnim spisom, ki so nastali za časa Pajkovega bivanja na Dunaju! Reči smem, da se je v tej dobi toliko bavil s filozofijo, kakor še skoro nobeden Slovenec pred njim.

Njegovi odlični razpravi o človeškem posnemanju sledil je l. 1987. spis: »Platons Metaphysik im Grundriss«. ¹⁾ Tu razpravlja o Platonovem svetovnem naziranju, posebno o njegovih »idejah«; lotil se je s tem najtežavnejšega dela modroslovja, metafizike.

Mikavno pisana in za modroslovca, filologa in zgodovinarja skoro enako zanimiva je razprava: »Sallust als Ethiker«. ²⁾ V njej kaže, da je Salustij posnemal filozofsko-etično zgodovino pisje Tukididovo, v stoičnem naziranju pa je somišljenik Ciceronov. S tega stališča kritikuje v zgodovini delujoče osebe in povsod naglašuje, da ni življenje torišče za uživanje in zabavo, ampak da zahteva razvijanje človeških močij, posebno onih nesmrtnega duha. Tako je postal Salustij predhodnik filozofsko-kritičnega zgodovinskega naziranja nekaterih poznejših rimskih zgodovinarjev, pred vsem Tacita.

Kot samostojnega filozofa se pa kaže Pajk v naslednjih treh spisih: »Dotike prava in naravstva«, ³⁾ »o naravstveni obvezanosti« ⁴⁾ in »Praktische Philosophie«, ⁵⁾ njegovem najboljšežnejšem delu. Prva dva spisa sta edini večji filozofski razpravi, kateri je Pajk spisal v slovenskem jeziku; objavil ju je v Pravniku, ker je njih sodržaj pravno-filozofski. ⁶⁾ Vsi trije spisi obravnavajo etiko (nauk o pravstvu), ⁷⁾ ki je bila Pajku najbolj priljubljena filozofska stroka. V prvem spisu razpravlja o etični podlagi prava. Pravna kazen

¹⁾ Izvestje Franc-Jožefove gimnazije na Dunaji 1888.

²⁾ Izvestje Fr. Jož. g. na D. 1892, 1894 in 1895.

³⁾ Slovenski Pravniki 1892.

⁴⁾ Istotam 1893.

⁵⁾ Ein Hilfsbuch für öffentliche und private Erziehung. Wien 1896 (1899). Karl Konegen. (Ta je prevzel l. 1899. knjigo v svojo založbo.)

⁶⁾ Urednik Pravnika, dr. Danilo Majaron, ki je takrat urejeval tudi Slovenski Narod, pridobil je Pajka še za sotrudnika imenovanega političnega lista. Iz Pajkovega peresa je več političnih člankov in dopisov ter spisek »Rimljanski napisi v Celju« (1894, št. 182 in sl.). O priliki petindvajsetletnice Slovenskega Naroda se je oglasil v slavnostni številki (1893, št. 75).

⁷⁾ Tako je Pajk prevel grški izraz.

mu je »prisiljevanje družbenikov v naravstveno žitje«; kazen mora dosegati poboljšanje ali pa očuvanje družbe pred zlom, ne pa osvete niti povračila. Smrtna kazen je z naravstvenega stališča samo v nekaterih slučajih dopuščena, kadar to zahteva samoohramba v stanju skrajnega odpora (Nothwehr): Ako se družbeniki vzdignejo z orožjem v roki proti družbi, kadar se vrši veleizdajstvo pod očmi družbinega sovražnika ali se uspešno naskoči ali ubije družbinski vladar. Vsebina spisa »o naravstveni obvezanosti« se strinja z nekaterimi točkami »praktične filozofije«; tam nam bode govoriti o njej.

Najdragocenejši sad Pajkovih modroslovskih študij je knjiga »Praktische Philosophie«. V njej razklada vse svoje modroslovske nazore, kakor so v njegovi duši dozoreli po dolgoletnem znanstvenem preiskavanju in po lastnih izkušnjah. Ker se v njih osvitljuje marsikatera stran Pajkovega značaja, pred vsem pa, ker je to skoro edino filozofsko delo te vrste iz peresa Slovenca, zato nekoliko več o tej knjigi!

Pajkovo delo obsega vso etiko. A ta znanost ne sme po njegovih nazorih preiskavati samo bistvo nravnosti, temveč mora dajati tudi nasvete za praktično življenje; kajti »baš javno sosebno družabno življenje potrebuje morale, da ne zdivja.«¹⁾ V tem oziru se pridružuje Pajk francoskemu modroslovcu moralistu Feuillee-ju.²⁾ Nravnost obstoji v pospeševanju sreče; nraven biti se pravi, svojo in drugih srečo pospeševati.³⁾ Brez nravnosti ni sreče. Prava sreča pa ne obstoji v posvetni radosti, ki je zelo nestalna, ampak v notranji zadovoljnosti krepostnega, ki si je v svesti, da je ostal zvest načelom nravnosti. To srečo nosi tudi oni v svojem srcu, ki mora navzlic svoji kreposti razno kako zemsko bedo in nadlogo pretrpeti. Pajk je torej moralist in evdajmonist (εὐδαιμονία = sreča) v najplemenitejšem pomenu te besede. Nravnosti pa ni iskati samo v človeku, ampak v vsej naravi. Tako n. pr. se nahaja tudi v živalstvu obilo slučajev pospeševanja mejusobne sreče t. j. nravnosti.⁴⁾ Zato je smatrati vse zakone narave tudi kot zakone nravnosti. To kaže pred vsem dejstvo, da so grehi zoper naravo tudi grehi zoper nravnost. Iz pojma nravnosti sledé nravstvene dolžnosti ne samo proti človeštvu, ampak tudi proti živalstvu,⁴⁾ rastlinstvu ter vesoljstvu sploh. Soglasje

¹⁾ Uvod, str. 3.

²⁾ Ta mož se je v pismu do Pajka o njegovi »praktični filozofiji« laskavo izrekel.

³⁾ Primeri socialne uredbe čebeljih in mravljinih držav!

⁴⁾ O tem predmetu je spisal razpravo »Haben wir Pflichten gegen die Thiere?« (v dunajskem listu »Der Thierfreund« 1896; stran 46 in 47).

človeške volje z npravstvenimi zakoni se imenuje npravstvena obvezanost (sittliche Verpflichtung). Njeni nagibi so različni: najčistejši in najvišji je spoznanje npravstvene dolžnosti kot potrebe v pospeševanje sreče posameznika in družbe; a pri večini ljudi so nagibi k npravstvenosti nižje vrste: vest, strah pred kaznijo i. dr. — Eden najtežavnejših problemov vse etike je prašanje po svobodi (indeterminizem) in nesvobodi volje (terminizem). Pajk tako-le sodi: Vsakemu človeku je prirojen nagon dosežanja sreče; temu nagonu se ne more ustavljati; zato ne more človek nikdar kaj drugega storiti nego to, kar je spoznal za najboljše. V tem zmislu je človeška volja nesvobodna. Spoznanje tega pa, kar je za človeka najboljše, je od njega samega odvisno, in z ozirom na spoznavanje lastne sreče je človeška volja svobodna. Zaradi tega je človek, ako je pri pameti, odgovoren za svoja dejanja.

Vladajoče smeri današnjega modroslovja so materializem, sociologija in biologija; Pajk pa se ne drži nobenega teh naziranj, ampak je moralist: npravnost v najširšem pomenu te besede je vodilna misel njegovega etičnega sistema.¹⁾

Verski morali ne nasprotuje Pajkova etika; kajti »modroslovni in verski npravstvenik, izhajajoča od popolnoma različnih načel in nazorov ipak prihajata do istih dejanskih npravstvenih pravil.« Tako piše Pajk v uvodu k slovenski izdaji svoje etike,²⁾ ki jo je nameraval spisati. Dela pa ni dovršil.³⁾

»Praktična filozofija« je Pajkovo najzrelejše in najbolj dovršeno delo. Iskaje tolažbe po bridkih prevarah življenja je premotrival ono uganko, ki jo zovemo življenje, ter našel uteho v prekrasnem načelu: prava sreča je zavest, da smo ravnali po večnih zakonih kreposti. Ni se torej vdal ni budhističnemu svetobolju niti ciničnemu skepticizmu.

V Pajkovem delovanju vidimo nenavadno mnogostranost; z začetka je bil slavist, potem estetik in politik, končno pa filozof. Njegovo delovanje v zadnji stroki je bilo najplodovitejše; v njej je kazal izredno nadarjenost. Žal, da

¹⁾ V listu „Kantstudien“ (1899 Selbstanzeigen), ki izhaja v Halle a/d Saale, naznanja Pajk sam svojo knjigo, pišoč med drugim: Das Sittliche wurde nicht aus der Menschennatur allein, wie es zumeist geschieht, hervorgesucht, sondern aus dem Bereiche der Gesamtwelt, um auf dieser breiten Grundlage einen möglichst universellen Begriff desselben zu gewinnen.“

²⁾ Rokopis hrani pisec teh vrst.

³⁾ Spisal je samo obširen uvod, dalje ni prišel.

se je posluževal skoro v vseh filozofskih spisih nemškega jezika in da je zato njegovo delovanje na tem polju v Slovencih še malo znano.

Nemščino je imel Pajk v popolni oblasti; ne pozna se njegovim nemškim spisom, da njih pisatelj ni Nемеc po rodu. Istotako pravilno in čisto je nemščino tudi govoril. Slovensščino je dobro poznal, sosebno štajerska narečja, a v slovenski pisavi je bil preveč izviren; trdovratno se je držal nekaterih oblik in izrazov, ki so lastni panonski slovenščini in hrvaščini, ne pa ostalim slovenskim narečjem. Premalo se je oziral na dejstvo, da je pri najodličnejših slovenskih pisateljih prevladalo karantansko-kranjsko narečje. Ravno to mu je nakopalo mnogo nasprotovanja proti Zori in zbudilo one žalostne boje, ki so mu v toliki meri grenili življenje. Tudi pozneje v svojih slovenskih filozofskih spisih ni bil srečen glede izbiranja izrazov; premalo je upošteval one besede slovenske terminologije, ki so se bile že po uradih udomačile.

Dr. Janko Pajk je bil v obče krepek in zdrav mož prikupne zunanosti. A nepravilike v zadnjih letih mariborskega bivanja so njegovo živčevje močno pretresle. Postajal je silno razdražen, in to bolešno stanje se je v zadnjih letih zelo shujšalo. Od začetka l. 1899. sem se je čutil jako oslabelega, a vendar je še dalje služboval. Bolan je zapustil meseca julija Dunaj, kjer je bil ravno doslužil; šel je v Kranj, da bi se tam okrepil; a zdravje se mu ni več vrnilo. Na smrt bolan se je preselil v Ljubljano, kjer ga je Brigh-tova obistna bolezen pokosila dne 7. novembra 1899. leta po dolgem mučnem trpljenju. V domovino, po kateri je hrepenel toliko let, je prišel umret! Niti ena vesela ura mu ni bila tu usojena.

Pajk je bil velenadarjen. Učenje mu ni delalo nikdar težav, in skoro igraje se je seznanil z raznovrstnimi znanostmi: posebno v filozofiji je imel ogromno znanje; tudi s prirodoznanskimi vedami se je v poznejših letih mnogo bavil. Z začetka linguist, se je brez težave temeljito priučil precejšnjemu številu jezikov: govoril je gladko francoščino in italijanščino, dosti spretno tudi angleščino. Srbohrvaščina in rusčina mu je bila že kot vseučiliščniku dobro znana; češčine se je učil v zadnjih letih svojega življenja. Imel je lep pisateljski dar in spisaval je lahkotno ter brzo dolge razprave leposlovne ali znanstvene vsebine. Odločne narave se je z gorečnostjo vnel za vsako idejo, ki mu je prijala, in branil je brezobzirno svoje prepričanje. Žal,

da je bil včasih v navdušenju za dobro stvar prenagel in prestrasten. Tako so nastali oni bojeviti članki v Zori, pozneje pa v Edinosti zoper Lampetovo »Cvetje s polja modroslovskega«.¹⁾ »Nonum prematur in annum« velja posebno pri kritikovanju in v polemikah; ni dobro, v naglici spisan članek polemične vsebine še v stanju razburjenosti poslati v tiskarno ali uredništvo. — Da je razdražljivost njegovih oslabeledih živcev prenagljenost in burnost znatno pomnožila, se razume.

V družbi je bil Pajk vedno zelo živahen, zabaven in vljuden. Bil je odličen govornik, nekdam na političnih shodih, pozneje pa v veseli družbi, n. pr. v »slovenskem klubu«; njegovi govori, tudi majhne napitnice, so bili polni ognja, patosa in rezkosti, včasih do pretiranosti.

Svojih nraštvenih načel se je v privatnem življenju strogo držal; v jedi in pijači je bil vzor zmernosti; resnico je ljubil črez vse; krivico, tudi najmanjšo trpeti, mu je bilo neznosno. Tedaj je v njem naglo skipela jeza, in znal je biti jako buren.

Bil je ljubeč soprog in skrben oče, saj je našel v rodini vedno tolažila v borbah življenja.

Ako sem v teh svojih skromnih vrsticah zbudil med čitatelji spoštovanje do ranjkega predragega mi očeta ter jim podal vsaj pregledno sliko njegovega delovanja, potem sem dosegel svoj namen; kajti dr. Janko Pajk zasluži v politični in slovstveni zgodovini slovenski trajen spomin. Kdor premišljuje njegovo spremenljivo življenje, spozna resničnost onih trpkih besed, ki so izklesane v njegovem nagrobnem spomeniku na pokopališču pri sv. Krištofu v Ljubljani; Pajk jih je l. 1896. sam zložil za svoj nagrobni spomenik. Glasijo se:

Zahman v življenju iskal sem mirú,
Daj, mati Zemlja, da ga najdem tú!

¹⁾ Edinost 1899.

Narodni izrazi.

Nabral F. F. Lužar.

Osnoval sem zbirko po načinu drugih nabiravcev. Načelno nisem ničesar sprejel, kar sem že našel pri drugih nabirateljih. Vsak nabiratelj je seveda nabral največ iz svojega okraja; vsak okraj pa ima svoje posebnosti, ali kakor pravijo »vsaka vas ima svoj glas«. Vemo pa, da še ni vse pobrano in prav določeno. Imel sem že pred izdajanjem Pleteršnikovega slovarja zbirko manj navadnih izrazov. Ko je prišel slovar na svetlo, sem opustil nabiranje, češ, sedaj imam vse s slovarjem. Toda pri vsakem na novo izišlem sešitku mi je ostalo nekaj nenatisnjenih besed. Lotil sem se po dovršenem izdavanju slovarja iznova nabiranja. V večje pojasnilo krajevne govornice sem tudi dostavljajl nekaj drugod znanih posebnosti glede izreke; pri vsakem izrazu je kraj dodan. Priprosti seljaki se sicer ne drže vselej železne doslednosti v vsaki malenkosti, in izpraševavec večkrat dobi odgovor »To je vse jedno«, kakor navaja Navratil v Ljub. Zvonu l. 1888. str. 680. Zato je pa dobro, da nabiratelj dalj časa tajno opazuje in posluša narodovo govornico iz raznih ust.

Včasih sem tudi opozoril na nedostatke Pleteršnikovega slovarja, pa ne, da se s tem zmanjšujejo zasluge tega dela, ampak da vidimo, da je vsako delo popolnjevanja potrebno. Opozarjati moramo na razne hibe besednjaka, da dobi narod kedaj popolnejši zbornik vsega slovenskega jezičnega blaga.

Naglasnice in diakritična znamenja sem rabil, kakor so bila v dosedanjih zbirkah navadna.

Kratice so umevne:

D. i. Sv. = Dom in Svet.

Dobr. = Dobrava pri Kropi (Radovljiški okraj).

izg. = izgovarjajo.

Izl. = Št. Jurij (Podšentjúr) pri Izlakah pri Zagorju ob Savi.

Let. = Letopis Matice Slovenske.

Lj. Zv. = Ljubljanski Zvon.

Plet. = Pleteršnikov slovensko-nemški slovar.

Št. Got. = Št. Gothard pri Trojanah.

Št. Lamb. = Št. Lambert pri Zagorju ob Savi (Litijski okraj),
dve uri od Izlake.

Izlake in Št. Gothard sta le 1 uro vsaksebi, vendar sem v nekaterih rečeh opazil razlike. Izlake (363 m) imajo zvezo z Zagorjem pri premogovniku in z Dolenjskim ter spadajo v Litijski okraj. Št. Gothard (629 m) pa ima zvezo z Brdskim in Kamniškim okrajem na Gorenjskem ter z Vranskim na Štajerskem.

1. Besede.

ábrašéica, e, (izg. ábrašca) f. die Stabwurz, artemisia abrotanum. *Dobr.* V Izl. pravijo ábrat, m.

adèn, num. eden, unus. *Dobr.* Po Dolenjskem naglašajo áden, éden.

ájdovec, vca, m. med, kateroga nabero čebele na ajdi. *Izl.*

bába, e, f. babica, samica ptičev. *Dobr. Selca pri Škofji Loki.*

bábica, e, f. pokončen steber vrtné ograje. *Izl.* Podobno navaja Plet. za baba po Zalokarju.

bájkati, am. v. impf. herumjagen, einhertreiben, pojeti: nikar ne bajkaj živine v pšenico. Izbájkati, am, v. pf. izpoditi ven, izbájkati koga iz postelje, iz hiše, žival iz luknje. *Izl.*

básati, básam, bašem, v. impf. séliti, siedeln; básati se, prebásati se, sich siedeln; básenga, die Siedelung (= sélinga v Let. 1895, 39). *Dobr.* Prim. dr. K. Štrekljevo razlago v Let. 1896, 140 v pomenu nakladati (Schmeller-Fromm. I. 765.) Plet. ima prebásati, überpacken.

bávec in dem. bavček ali bavcek, m. 1. rastlinski izrastek rožne šiškarice Št. Got. Tem izrastkom pravijo v Izl. zaspáno jabolko, ker jih rabijo za kajenje takih otrok, ki ne morejo spati. 2. cvetna glavica raznih rastlin, posebno rešetark (dípsacus), osatov (carduus) in drugih socvetek. Št. Got.

bélica, e, (izg. bélca) f. Orakelblume, chrysánthemum leucánthemum. *Izl.*

belíti, bélim, = béliti 5. pri Plet.: kostanj ali krompir b., Kastanien schälen. *Izl.* V rabi je tudi obelíti z istim pomenom. Prim. obelína, obelinje, oblčína pri Plet.: v Izl. pravijo obelíčina.

beráč, a, m. neka loterijska igra: berača staviti, b. zadeti. Stavijo 8 ali 10 številčk vkup v eni vrsti, in vsaj 2 ali 3 številke morajo priti. *Ljubljana.* Nemci pravijo Bettelspiel, Bettelternó.

- besedičiti se**, im se, v. impf. besedovati se, einen Wortstreit haben: dolgo uro se je besedičil z gospodom. *Št. Lamb.*
- bezēlj**, a, (izg. tudi bzelj, bizelj) m. mezēlj, mozōlj. *Dobr.*
Prim. *bezgavka bzikati (spritzen).*
- bezljač**, a, m. vol, ki rad bezlja in skače. *Izl.*
- bīgla**, e, f. trščica, ki se od večje trske odkroji. *Izl.* Še manjša je potem znana *biglica*, Holzsplitterchen, Zündhölzchen. Besedo *bigla* (katere Plet nima) in nje razlago najdeš po D. Trstenjaku v Let. 1874, II. 52.
- bínkoštnica**, e, f. šmarnica, convallaria majalis. *Izl. Krašinja* (Kamniški okraj).
- bīra**, e, f. poljski pridelki (odnosno korenje, repa in krompir) za živalsko hrano. Nekaj bire zakopljejo čez zimo v zemljo. Dokler imajo dosti, prašičev ne pokoljejo. *Izl.* Duhovnikovo biro pa imenujejo 'kolektúra'.
- bīrmovec**, vca, m. kupčijski opravnik, agent. *Izl.* Podlaga je *firma*, naslov trgovine.
- bizeljščina**, e, f. vino z Bizeljskega pri Brežicah.
- blagonik**, a, (tudi blagovnik) m. neki dobrotljiv gorski duh, podzemnik, Bergmännchen. On ima v oblasti vse podzemeljsko blago, vse rudnike, zato ima tako ime. Premogokopom se večkrat prikaže v premogovniku, nekatere celo nadomestuje pri delu. Povedati vedo še več takih reči o njem. *Izl.*
- bogānica**, e, f. vivnik ali butara za cvetno nedeljo. *Dobr.* 'Jalova boganica' (*Dobr.*) = prazna oljka brez olepšav (jabolk, pomaranč). Izgovarjajo *bogānce*, v Kropi pa *bo-gavnca* in *bgavnca*. V Let. 1887, 160 naglaša Navratil, da imenujejo po Gor. te presnece »gbanice, gibanice«. Okrog *Dobr.* jaz nisem tako slišal. Plet. ima *beganica* in *gubānica*. Prim. dr. Štrekljevo razlago *bgānce* v Lj. Zv. 1889, 98.
- bógeati**, am, v. impf. otročja zahvala. Otrok Boga (Bogea) zahvali po jedi, da z rokama vkup tleskne. *Št. Lamb.*
- bólšnik**, a, m. samec bolhe. *Št. Got.*
- bómbati**, am, v. impf. zvoniti, läuten. *Št. Lamb.* Besedo rabijo v otročjem govoru, in je onomatopoeičnega postanka.
- brána**, e, f. 1. brani (Egge) podobno stojalo za zvonove v zvoniku. *Izl.* 2. oni gornji oddélek ali prostor v kózolcu (izg. kózuc, Getreideharfe), kamor devljejo suho seno. Dva ali trije močni tramovi, na katere pridejo tla ali deske branine, se zovejo **braniščnice**. Na dve stranski braniščnici pride proti strehi oziroma proti gornjima braniščnicama navpičen in križevat sklep. Od te, poljski brani podobne, vezave ima brana v kózolcu ime. *Izl.*

Plet. ima tudi »brana (eine Abtheilung der Getreideharfe)« in pri besedi *samec* kozolec z eno vrsto »bran (štantov)«.

bránik, a, m. der Eggenzahn. *Izl.* Plet. naglaša *brantlk.*

bratec, tca, m. premetenec, prekanjenec, zvita buča: on ti je bratec. *Vrhnika.*

bratrán, a, m. bratránec, stričev ali ujčev sin. *Izl.*

brusica, e, f. brusina, brúsница, stojalo za brus. *Dobr.*

cafra, e, f. die Echarpe, Schawl. *Dobr.* Po Ljubljani pravijo *šérpa*, die Schärpe.

ceméntarica, e (izg. cméntarca), f. kapnica, vodnjak iz cementa *Dobr.*

cijáziti, v. impf. vlačiti. Na Dobravi je vdova in dobro znana potovka, kateri pravijo *cijáza* (*cjáza*). Hišno ime je *pri cijázi*, rodbinsko ime je drugačno. Sinove in vse vkup nazivljejo *cijázničke*; dobila je žena to ime, ker že mnogo let vsi župniji *cijázi* iz Kroke pošto in druge reči.

cíperje, prja, n. ozkolisti vrbovec, epilóbium angustifólium. *Dobr.* Plet. ima *ciper*, Weidenröslein; nima pa *číbrije* (lythrum salicária, ki se tudi prišteva svetlinom, oenotherae) iz Tuškovega »Rastlinstva« (2. izdaja 1872.)¹⁾ Stari Dobravski čebelarji trdijo, da je ciperje čebelam zelo všeč, in so po njem neki posebno huđe.

¹⁾ V Plet. slovarju pogrešam iz navedenih tiskanih virov še sledeče doneske iz Tuškovih »Štirih letnih časov«. Večkrat je pri Plet. kak drugačen pomen: solzno (selzenovo) zeljce, pasja čebulica str. 6; zvezdica mehurnica 13; zavojnice 15; ostrolisti javor 22; dolgopecelj-nati brest 26; poljska cedilj, črnoglavec 39; senčnica 57; polž grmán 63; polž šumán, šemice 64; hrošč padavec, ščitonoska 73; trstni vrabec 94; vodoljuba (tudi Tuš. Bot. 128), vodna vijola 95; dristavci, skrakonj 96; kleg (tudi Tuš. Rastl. 22) 101; lusknice 108; stebrovec, korajjevec 112; konopljenka 114; vrednik (urhovica, teucrium) 115; gozdni in njivski noč-in-dan 116, 165; členasti *prstan* praprotove plodne glavice 121; potovka 123; čeladnica 123; ogrinjalce (Tuš. Rastl. 53) 126; blatni bor (Plet. ima sicer več borov, vendar bi bilo dobro, da se vzprej-mejo vsaj vse naše drevesne vrste v slovar) 140; kopiščnica, močvir-nica 141; lasonoša, kilavnik, ovsir 150; šparnica, komoljika 151; borova grizlica (hrošč) 153; borovnjak 154; volčja noga (lycopos) 155; krvo-ložnica 157; helda 163; repiček (rman) 165; rdečina 172; velenduh, sipan, medunka 175; kozja potica (sonchus) 177; zdeličar 191; mlečni javor, sladornik, slador grozdnik 202; skorjasti brest 204; črna pura 211; povrhnji lub (periderm), prava skorja, zelenica breze 219; baršunovec, čemerunka, zlezana, mrvice, ognjenica 237.

V »dodatku« je zopet venec lepih besed, mislim, da jih nadalje tu izkazavati ni potrebno. S to knjigo bi bilo lahko potrjenih nekaj Cafovih, Zalokarjevih in drugih besed n. pr. ozimnica 4, poletno omladje 7, mahalo 55, 118, polž svedec 66, brežina 113, celinščica 123, smrečji in borov prejec 152, cvetišče (golo in plevasto) 168, plaža 187, brežnat 188, jugovec 4, divja repnica 48, pastiričica otresavka 49, osojnica 57, ušesna žličica 58, venčeva pleva 79, ceduljka 103, nora ajda 164, i. t. d. Omenil sem samo nekaj. Vvrstiti bi se dalo več

coperján, a, m. čarovnik, der Zauberer. *Isl.*

crkljívka, e, f. neka boljša pogača, Pathenbrot. Krstna botra speče dve pogači — jedna je crkljívka — in izročí otročnici obe poleg drugih jedil čez teden dni po porodu.

cvekóvje, a, n. coll. = kóličje, mnogo cvekov; cvek = količek, klinec. *Dobr.*

klinčičev, petoprstnikov, šašev in drugih rastlin, ter uporabiti več privednikov, kakor *podlesna* veternica i. dr. Na Tuškove izraze se je vredno ozirati, kajti mnogo njegovih dobrih besed je tudi pri Plet. utemeljenih n. pr. naziv s. v, tujščina 2, zelenina 3, omahel 7, vojník 9, težina 9, grozovitnica 17, ozare 33, zmrzál 48, listnik 72, močilo 92, riga 93, oblica 95, nosač 128, lika 119, brežuljek 131, krompirjevišče 158, črt 192, nočnik 196, kolesnice 197, pogibelj 205. Pred 30 leti prirejeno Tuškovo delo je dobro premišljena knjiga; iz nje je želeli, da ne pride prihodnjič samo kakih 5 izrazov v slovar.

Ker me je čedalje bolj zanimalo, kako in kaj je gradivo uporabljeno v slovarju, sem pregledal še nekaj knjig, ki sem jih baš imel pri rokah.

Izmed Tuškovih prevodov je Plet. najbolj uporabil Schödlerjevo botaniko. Z ozirom na obilico in potrebo domačega gradiva, naj bi se popolnoma tuje prirodnine izpustile ali vsaj zelo omejile, ker jih prirodoslovec ne najde pre malo v tujih knjigah. Druge, nego prirodoslovne vrednosti, take skovanke nimajo. Izpisovavec je prav storil, da ni iz botanike vzprejel afrikanke in amerikske tujke *toddi* 124, *pulk* in tuje dišavnice 127. Ali bolj je mešal iz dodane Erjavčeve zoologije. Vzprejel je afrikanskega ptiča obadarja 290, lirorepca iz Nove Holandije 293, kažimeda 294 iz Kapske zemlje in mnogo drugih; amerikskega trupiala 290, in več drugih je zopet izpustil. Prav pa je, da so vzprejeti tudi pri nas vidni tujci, n. pr. papiga, smejačica. Pogrešil sem pa: kališče, raztišče 24 (= vegetacijska točka 25), povaljenik 37, pečkišče 64, hruščevje (Kartoffelkraut, zanimiv pojem, ki ima v opazki še kraj povedan, kar je izpisovavec prezrl) 81, podražci 134, kamentrica 160, parožnik, roguljak 275, črešnjarka 329, gobavka 329, bodulja 361. Ta „bodulja“ je tudi debelo tiskana v Erj. „Naše škod. živ.“ 1880, 142; dokaz, da tudi ta knjiga ni natančno izpisana.

Nezadostno so izpisane tudi druge veljavne knjige, n. pr. „Kresi“. Vzemimo zadnji „Kres“ (l. 1884). Domačica 17, kočljárca 196, samojak 200 (lahko bi pričal za Čafa), (Menda zadostuje, da je beseda sploh navedena! Urednik.) čretež = čret, čreta (z razlago) 202, pukuš 204, mohot (močn. jed) 290, milo sladko ali božavno ime = Kosename (tudi v Lj. Zv. 1885, 377) 290, zora (neka igra) 293, šrenkar (orožje) 293, korantančnica, korantača 294, pavjinec 296, cepijívka 98, prinesček 151, kosino vratišče (toda „kačji kralj—kačec“ na isti strani je izpisan) 267, blanja, slanjača 271, cvrketači 339, borovničkovje 370. Preslabo je izpisana tudi cenjena zbirka „Črtice iz duš. žitka štaj. Slovencev“. Iz te knjige manjka še okolo 100 zanimivih izrazov. Ako nazadnje povem, da so „Črtice“ vzprejele obilo gradiva iz druge slovenske literature (Novice, Glasnik i. dr.) je razvidno, da tudi iz onih časnikov ni še vse pobrano in čaka še velik sklad besed iz dosedanjih virov vstopa v besednjak. V. Oblak pravi v Jagičevem Arhivu (1893, 595) o izpisovanju iz literature „ob mit der nöthigen Vollständigkeit, möchte ich nach den vorliegenden zwei Heften des neuen Wörterbuches stark bezweifeln.“

- čačka**, e, f. dem. od čača, Spielzeug. Starišem, ki izmed svojih otrok prve najbolj ljubkajo, velja na Izlaškem: ¹⁾ Prvi je čačka, drugi igračka, tretji je še le otrok.
- čákavec**, vca, m. kdor ni pri nobeni (politični) stranki, ki torej čaka, kam se bo »vpisal«, da pojde, kjer bo večina *Izl.*
- čámpelj**, plja, m. od nosa viseč smrkelj; tudi psovka: ti čámpelj ti = smrkavec (Rotzbube). *Izl.*
- čè**, adv. tjà, tjè, (izg. kakor conj. čè), dorthin: čè pojdi, čè-le (čè se poudarja). Druži se z nekaterimi besedami kakor pritaknjen zlog, n. pr.: čedolvèn, čegorvèn, čevèn (v teh sestavah je *ven* poudarjen); tlèče, tlèčeven, tamče, tamčevèn — hierhin, dorthin; tístče, tístčevèn — dorthin. *Dobr.*
- čežániti**, im, v. pf. česnáti, čvekati, (unnöthigerweise) herumreden; tudi počéžániti kaj, in čežána je oseba, ki okolo čežani. *Št. Lamb.*
- čič**, a, m. debel sad pavgá kostanja. *Št. Got.*
- črepíncec**, nca, m. betoglavec, ein Dickschädel. *Kropa*. Prim. črep 2. črepec (der Dummkopf) pri Plet.
- črepínjar**, ja, (izg. čepinar, čpínar) m. izdelovavec in prodajavec črepinj, t. j. lončene posode. *V Ljubnem pri Podnartu.*
- črnína**, e, f. srednji in najboljši (najtrši) les hrastovega debla, Kernholz. *Izl.* Ostali zunanji hrastov les se imenuje *belína* »Splintholz«.
- čvrčúljica**, e, f. majhna priprava, s katero uče ptice peti ali čvrčati, der Vogelspötter. *Ljubljana*. Onomatopoeičen izraz.
- dédec**, dca, m. samec v živalstvu. V rabi je tudi dem. dedček. *Ljubno pri Podnartu.*
- devica**, e, f. Wurmfaru, aspidium filix mas. *Št. Got.*
- dlésnica**, e, f. nav. pl. dlésnice = zobrnice, das Zahnfleisch, pri novorojenčku se že čez nekaj mesecev poznajo dlesnice. *Izl.* Prim. *dlésna* pri Plet. in dr. K. Štreklja *dljuska* v Let. 1894, 10.
- dołgogóbčen**, adj. kdor rad veliko nepotrebneга o drugih govori. *Izl.* Tudi samo gobčen. *Št. Got.*
- drobljánček**, čka, m. demin, od drobljanec, majhen otrok. *Št. Janž na Dolenjskem*. Plet. ima po Zal.: naši otroci so še drobljanci.
- drstíti**, ím, (tudi drestiti), v. impf. poditi, drstíti se, sich jagen. *Dobr.*
- drugo**, adv. drugič, drugoč, ein andersmal: pa drugo pridite, bom drugo dal = v drugo. *Dobr.*

¹⁾ Tu slišiš za majhno okolico ali samo kraj: Na ali po Blagovškem, na Vranskem, na Zagorskem, na Št. Ožbalskem i. t. d.

- drvolòm**, a, m. nerodnež (posebno o dolgem človeku): kakšen drvolom je. Pridevnik drvolomast. *Št. Got.*
- dúša**, e, f. ročne žage srednja opora, ki je vzporedna z listom (žago) *Dobr.*
- dúzla**, e, f. malopridna ženska, ki moškim pomižkuje ter jih z roko *duza* in k sebi vabi. Tudi *dúza*. *Dobr.* Prim. drza, die Schlampe (Plet. 181.)
- dvorína**, e, f. ograja poleg svinjaka, da se pri snaženju prašiči v njo seženo, o lepem vremenu so tudi črez dan v njej: volk je hotel prašiča iz dvorine vzeti. *Izl.*
- fajfúr**, rja, m. majhna fajfa v velikosti čedre. *Dobr.*
- fávlast**, adj. prebrisan, zvit, komur ni zaupati: áli je ta človek fávlast, žival fávlasto gleda; fávlastemu človeku rekó fávlež. *Izl.*
- fíče-fáče**, f. pl. čenče: same fiče-fáče je govoril. *Izl.*
- figovec**, vca, m. figamož. *Izl.*
- flakúzar**, rja, m. der Vagabund. *Radeče pri Zidanem mostu.* Po Ljubljani je znano flakírati, flankírati = flakáti, flakáti, flankáti, vagabundieren. (Schm. Fr. 793.)
- fržek**, fržka, m. (izg. făržk), fižol, fržol. *Št. Got.* V Škofji Loki pa mu pravijo fèžk ali fèšk.
- gášperček**, čka, m. majhna železna sobna peč, ki ima navadno na temenu kolobarje kakor štedilno ognjišče. Večjo železno peč te vrste pa zovejo gášper. *Izl.*
- glávten**, tna, (izg. gvávten, gválten, gvávtek in gváltek) adj. nobeden mu ni gvávten = mu ni kos, kann nicht mit ihm fertig werden; tisočaka bo še lahko glávtek = ga bo še lahko zapravil; žena ni gvávtek otrokom, rekše jih ne ustrahuje. Tudi: nagnjen, poželjiv na kaj: gvávten na denar, na delo (kdor rad in celo brez potrebe preveč dela). *Dobr.* Pravijo tudi: to naredi glávť, da je učitelj moral od nas = das macht das (schlechte) Gerede der Leute; tak glávť čez koga poganjati, das Gelaut. —? Glávťnež (gov. tudi gváltnež) je (glavten) človek, hotoč povsod vse sam veljati. *Dobr.* Iz nemškega »gewalt« + ьнъ. Glede preskakovanja primeri gvála = glava. — Na *Dobr.* govore tudi pral' namesto prav' (t. j. pravi, der richtige): Klobuk ni na pralo stran obrnjen; to smo prale (ženšče), ko ne moremo več v breg. i. t. d.
- gléna**, e, f. droben pesek, sviž (Flugsand), katerega voda naplavi; mešajo ga za zidanje med apno, da napravijo mort. Tudi dem. glén'ca, e. *Dobr.*
- glistavec**, vca, m. lek zoper gliste. *Izl.* Take lekovite rastline imenujejo v *Izl.* tudi glistnice ali glistavke.
- glišáv**, áva, adj. glistast. *Izl.*
- gnojív**, íva, adj. gnojáv, gnojast. *Izl.*

- gmirati se**, am se, v. impf. rediti se, gedeihen. Žival, človek se gmira = se redi. Ko gre vpeljevanka v cerkev, naj pazi kako sveča gori; če zlo bakljá, se bo otrok dobro gmiral, če pa slabo gori, se bo pa slabo gmiral. *Izl. Nem. ge-mehren.*
- golobáj**, a, m. jurji, Herrenpilz (bolétus edulis). Demin. golobajček. *Št. Janž na Dolenjskem; Izl.*, kjer mu tudi golobanj pravijo.
- golobúčnik**, m. der Kahlkopf. *Izl.*
- gombúlja**, e, f. debela kepa prsti na njivi. *Št. Got.*
- gorjúša**, e, f. čedra, kratka pipica. *Dobr.* Plet. ima pri besedi čedra »gorjuško delo«. »Gorjuše« je vas v Bohinju.
- grebenát**, adj. gabrnat, grapav, rauh, uneben, runzelig. *Izl.*
- grilavec**, vca, m. Št. Janževa roža, hypéricum perforatum. *Št. Got.* Ime prihaja od tod, ker ga trgajo in zatikajo v luknje zoper grile.
- góževce**, vca, m. šipek, ščipek, rosa canina. *Dobr.* Prim. pri Plet. *goščavka* (rosa centifolia). Njega les se imenuje góževina.
- góžica** ali **gožnica** (izg. góžca, góženca) f. Aesculapschlange, coluber Aesculapii. *Radeče pri Zid. mostu, Št. Got.*
- háca**, e, f. kokoš s kosmatimi nogami. V rabi je še hácast: kako je kokoš hácasta, in hacáti: vb. impf. hacá kakor kokoš. *Izl. J. Barle omenja gácati, gácmán*, petelin kosmatih nog (Let. 1893, 47). Plet. pozna hacáti schwerfällig einhergehen.
- hribáv** ali **vhribáven**, adj. trpežen toda ne ličen; navadno o kmetskih črevljih: kako hribáve (vhribávne) ali nerodne črevlje ji je naredil. *Izl.*
- indijánarica**, e, f. (izg. indijánarca) Indianergeschichte.
- írhance**, (izg. írhance), f. pl. irhaste hlače, irháče, irhice, irhnice. *Dobr.*
- izbégati**, am (nav. zbégati) v. pf. verstimmen, razglasiti godalo; izbegane citre = razglašene citre. *Dobr.* izbégati se, glavo izgubiti; prej je bil móder, a zdaj se je izbegal (je postal neroden in zanemarja svoje dolžnosti). *Dobr.*
- izčeháti**, am, (izg. sčeháti) v. pf. razčehniti, razčesniti. *Izl.*
- izneúmovati**, vam, (izg. zneúmvati), v. pf. ob um priti: mati so skoraj izneúmovali, ko so prišli Francozje. *Št. Got.* Tudi izneúmovati koga, ob um spraviti: kmalu bi ga izneúmoval, da bi šel v Ameriko. *Izl.*
- jéstroleh**, leha, m. ilovnat tlak, der Estrich. *Št. Lamb., Dobr.*
- kačovédina**, e, f. coll. lezerčina, razna kačja zalega: letos je mnogo kačovédine. *Izl.*

- kâr**, adv.: kar tako, gleich so; kar tjè, (kar èè) = naravnost; na pr. šla bi na goro, ko bi bilo kar èè = brez ovinkov in dolgih potov. *Dobr.*
- káša**, f. slamnik, Strohhut. *Št. Got., Št. Janž na Dolenjskem.* Ta izraz bi bil nekaj tacega, kakor Ljubljčanom *šota* za mehki klobuk in *goljuf* za »Vorhemd«.
- katónika**, e, (izg. katónka), f. potónika. *Dobr.* »K« je mesto »p«.
- kíta**, e, f. pleten (šibičen) obroč ob dnu jerbasa. *Dobr.*
- klenèt**, a, m. klarinet. *Izl.*
- kleščmanica**, e, (izg. kleščmanca) f. rogačeva (kleščmanova) samica, lucanus cervus. *Dobr.*
- knáповščina**, e, f. coll. die Bergknappen. *Zagorje ob Savi.*
- kobilíčar**, rja, m. škripec, gryllus domesticus. *Št. Got.*
- kolektúrovec**, vca, m. beráč, pobiráč kolekture. *Izl.*
- kóttrovka**, f. večja šivanka za šivanje kóttrov, *Izl.* V *Št. Got.* navadno pravijo kólttrnica, pri Plet. Heftnadel.
- konóprovec**, vca, m. hrast z vzkipki (ježicami). Knopper-eiche. *Izl.* V *Izl.* rabijo za hrastov vzkipek besedo kónóper (Knoppert), ježice so jim pa bodljivo kostanjevo oplodje.
- kópálnica**, e, (izg. kópawnca), f. kótla ali prostor za kópanje, Badestelle. *Izl.* Gorke kópálnice so bile pri *Izl.* že predno so se ustanovile in uredile prave toplice »Gal-lenegg«. Lesene kópálnice imajo v Toplicah pri Zagorju.
- kopúlja**, e, f. der Misthacken. *Dobr.*
- kopúljica**, e, f. die Jäthacke: na jedno stran ima dva ali več železnih zob, na drugo stran podoba motičice; plevica z jedno roko drži kopuljico in koplje, a z drugo pobira plevel. *Dobr.* Drugod n. pr. na Dolenjskem so kopuljice (pračice) drugačne.
- korenínica**, e, f. Št. Janževa korenínica = sladka k. (poly-pódium vulgare) *Št. Got.*
- korenóvec**, óvca, m. korenjevo natje, Möhrenkräutig. Repi-nemu natju pa pravijo z ólišče. *Izl.*
- kósmat**, adj. behaart. *Izl.* Plet. ima samo *kosmät*. Na tem mestu podam iz Izlaške govorce nekaj besed, katerih naglas ni na onem zlogu, kakor ga ima Plet. Bézati, izgézati, pobézati: bezáti (stochern); cepíti (izg. cpíti), pocepíti, vcepíti: cépiti itd.; cigán (izg. cégan): cigán; éčekati, počéčkati: čekáti, počéčkáti; davíti, podavíti, zadavíti, im: dáviti itd.; delávec (tudi časnik »Delávec« vsak po Zagorju tako poudarja): délavec; deváti: dévati; določíti, razložíti: dolóčiti, razlóčiti; drúgam (izg. drègam): drugám; glóbok: globòk; góljuf (šir. o): goljuf; góljufati, ogóljufati, pogóljufati: goljufáti itd.; igrati (izg. jègrat, kakor jèskat, jèt pojèskat): igráti; izbérljiv, izbírljiv

(izg. zbèrljev): izberljiv; izpraševati, popraševati, vpraševati: izpraševáti itd.; klóftati, oklóftati: kloftáti, okloftáti; kóga: kogá; kómu (izg. kóm): komú; kóks f. (šir. o v rabi le v nom., v množini »kokóši«): kokóš; kózlati: kozláti; králjiček (izg. králjček, tudi hišno ime): kraljiček (Zaunkönig); kúpovati (izg. kópovati, kópvam, šir. o): kupováti; mándrati, pomándrati: mandráti itd.; mózel (izg. mózu): mozólj; neubógljiv, neubógljivec (izg. neubógljev, neubógljevc): neubogljiv; nevoščljiv (izg. nevošljev): nevoščljiv; obračevati: obračeváti; odneháti, poneháti, preneháti: odneháti itd. (Plet. ima *neháti* na prvem mestu); óklic (izg. ókelc): oklic (Eheaufgebot); otróče: otročè; pézen: pezán; pisáti, napisáti, zapisáti: písati i. t. d.; pláčevati: plačeváti; pógled: poglèd (Blick); pógreb (tudi Škrabec Cvetje X. 1): pogrèb; práse: prasè; prilizovati se: prilizováti se; prismóde (šir. o): prismsodè; rázpótje (tudi D. i Sv. 1892, 438 in Let. 1895, 35; osebno ime Rázpotnik pri *Izl.*): razpótje; sukáti, presukáti, zasukáti: súkati itd.; smukáti: smúkati (jagode); šiváti: šfvati; tabérnati: tabernáti; vezáti, odvezáti, privezáti: vézati itd.; vzdígovati (izg. vzdégvat, šir. e): vzdigováti; zákaj: zakáj (warum); zamakáti: zamákati; zámašek (izg. zámašk, zómašk): zamášek (zámak, der Pfropf); zápreti (izg. záprt, záprem), ódpreti: zapréti, odpréti; zapiráti: zapírati; zapísovati (izg. zapésvat, šir. e): zapisováti; zavózlati: zavozláti; zmúčkati: zmučkáti (zusammendrücken, kar ima Plet. samo po Cafu, prim. mučkáti); žrébelj (izg. žébu): žrebèlj; žúpan (izg. žépan, posebno vulgo žépan in špán v *Izl.* in Št. Got.): župán (Gemeindevorsteher).

kostljivec, vca, m. ime suhemu, toda v kosteh močnemu človeku. *Kropa*.

kóš, m. fižol in druge ovijalke narede koše, ako jim zmanjka opore in se morajo končno med sabo prepletati. *Dobr.*

kózika, e, f. dem. od kóza (die Ziege), toda v božavnem pomenu. *Izl.* Izg. *kójzku*, kakor nadalje tudi izgovarjajo Bojšč: Bóžič, bojšček: ubošček, bujnkat: bunkati, dojn: dánés, kujžk: kužek, nojšč: nožič, pujška: punéka (die Puppe) i. t. d.

kozúljec, ljca, m. kozíca, kozúlja, orehovo jedrce. *Dobr.*

kratkomévljast, adj. kdor nima velikih ust: kratkomevljasta ženska; tudi kratkomevljež. *Izl.* (opp. dolgogobčen).

krávica, e, f. orehovo jedrce. *Kropa*.

krávnjica, e, f. die Kuhhaut. *Izl.*

- krémpelje**: krepeljci = lisičji parkeljci (*clavaria flava*). *Dobr.*, v Št. Got. pa medvedje táčice.
- krivénda**, e, f. krivenča, Krüppelbaum; krivemu lesu. pa reko, da je *krivendast* = krivenčast. *Izl.*
- krížnik**, a, m. križevnik, kos belega blaga, katerega daruje krstna botra in dene k otroku pri krstu. Iz križnika naredo otroku prvo srajčico. Ako otrok zboli, takoj naredo srajčico in pravijo: »Če mu je k zdravju, ozdravi, če mu je pa k smrti, ga pa Bog prej reši«. Če bi otrok tega blaga ne porabil, ga ne smejo drugemu dati, večidel ga denejo v rakev. *Izl.*
- króca**, e, f. močnejša motika, die Haue. Rabijo jo posebno delavci v premogovniku in cestarji; navadno ima še na nasprotno stran železen podaljšek uho za razbijanje kamenja. *Izl.*
- krščítev**, tve, f. odkupnina, obstoječa v pijači, katero mora delavec pri nastopu službe drugim delavcem plačati. Tedaj kakor med fanti fantovščina. *Zagorje ob Savi*. Govore *kršítev*; podlaga je *krstíti*.
- kúndratí se**, v. impf. kujati se, schmollen. Govore tudi *kóntrati se*, *kóntravec* (= kujavec). *Izl.*
- kúščarček**, čka, m. (izg. kúšarčk), kleščice za upogibanje in sukanje svila ali žice. Drahtzange, Biegezange. *Izl.*
- laníščnica**, e, f. nébina, aster chinensis. *Izl.*
- lapúh**, a m. potepúh, Vagabund. Buzarónski lapúh. *Izl.*
- látovec**, vca, m. iz lat ali nerabnih desek nasekana drva za kurjavo. *Dobr.*
- lè**, conj. vendar, vendar-le, doch, dennoch: pa ga je le užugal, pa je le zmagal.
- lènd**, adv. = le-ondi in *lènk* = le-onkaj. *Izl.*
- lenúh**, m. ročna knjižica priprostih kramarjev za kupčijsko računanje, takozvani »Hitri računar«. *Izl.* Raitknecht oder Rechenknecht.
- létam**, adv. neulich, létam enkrat je prišel – (neulich einmal) letam (oni dan) je umrl. *Izl.*
- létnik**, a, m. kdor gre samo enkrat v letu k spovedi in sv. obhajilu. *Izl.*
- levél**, a, m. die Wasserwage. *Dobr.* Pravijo tudi *levér*; *libello* (livel, nivel) *Setzwage* Diez Et. Wtb. d. rom. Spr. (4. Ausg. 193).
- léverica**, e, (izg. léverca in léberca) f. lever, der Heber. *Izl.*
- ličkanje**, n. odpadki pri oblanju lesa. Št. *Lamb.*, *Dobr.*
- lócénček**, čka, m. majhen lócen, ukrivljena paličica, *lóce n* je tudi upognjen držaj pri zabijaču ali óvnu (Pfahlramme) *Izl.*

- lóter**, tra, m. najslabše predivo, ki se porabi k večjemu za vreče. Z lotrom ali pa s svileno nitjo prevezujejo bradavice na roki, da bi jih odpravili (Glej J. Navratil Let. 1896, 37) *Št. Got.*
- máček**, čka, m. kaveljčasti cvetni košek repínca (lappa vulgaris): poredni otroci so metali mačka na beračevo obleko. *Dobr.*
- májhenkrat**, adv. malokrat, redkokrat, selten. Govore tudi majhenkrátov, majhenkátov. — Kát = krát (das Mal); kátov, hkátov = krátov, večkrat, mehrmals n. pr. kátov (ali hkátov) so prašali po njem, kaj kátov ali kolkátov je pravil. *Dobr.*
- malíska**, e, f. ime koze, ki ima liso; pravijo pa tudi taki marogasti kozi marožka. *Št. Got.*
- marjánica**, e, f. kocka (der Würfel) in igra ž njo, da moraš ugibati pike ali številke na njej: marjanico metati. *Izl.*
- marsikjeden**, (izg. marskéden, marskjen) pron. adj. marsikdo manch einer, so mancher.
- mártin**, a, m. jed iz surovega masla in turščične moke, podobna máseľniku. Gorenjske planine blizu *Dobr.*
- martovánje**, nja (izg. mertvánje) n. = martinovanje. *Izl.*
- martováti**, ujem (izg. mertváti) v. impf. martinovati. *Izl.* Sicer se sliši po Kranjskem martinováti, martinovánje. Na Pohorju pravijo »kakoršen je Martovšek, tak je sušec mesec«. Martovšek je skrajšano iz Martinovščak, t. j. mesec v katerem se obhaja god sv. Martina, namreč listopad. Tako poroča Slovenski Gospodar 1877, 96. V Plet. najdeš samo *martinščak*.
- mastníca**, e, f. mastna zemlja, fetter Boden. *Izl.*
- mečáva**, e, f. mehek in obdelovaten, a ne skalnat svet. *Izl.*
- meh**, m. osji meh, osír, Wespennest. *Št. Got.*
- meketáti**, v. impf. o sovinem vpitju. Sova na štiri načine vpije: uka, skovika, meketa, ujeda in sicer: uuu, skovik skovik, mée mée, te ujém te ujém. Če pri voglu hiše vpije »te ujém«, pomeni to smrt pri hiši, ako ne umrje človek, pogine kaka domača žival. *Št. Got. Prim. (Let. 1894, 141).*
- mékovnica**, f. békovica, šiba meke ali beke. *Št. Got.*
- ménčevka**, e, f. mencela, Hirsetreterin. *Izl.*
- méstí se**, métem se (izg. médem se), v. impf. pečati se, opravek imeti s kako rečjo: medli smo se ves dan okolo vodnjaka (t. j. popravljali smo ga), medel se je dolgo z vezanjem razdejane knjige. *Dobr.*
- mežévnica**, e, f. dežévnica, lumbricus terrestris. *Izl.*
- míklávževína**, e, f. (izg. moclávževna) različni darovi o Miklavžovem. *Dobr., Izl.*

- miklávževka**, e, f. šiba, katero dobe otroci o sv. Miklavžu mesto ali poleg drugih darov. *Gorenjsko*.
- mišica**, (izg. mišca) f. mišjica, mišnica, Mäusegift, arzenik. Nekateri dajejo mišico konjem, da so bolj čvrsti. Zraven verujejo, da jo mora konjar tudi sam uživati, sicer bi bila žival nanj zlobna in bi ga ne trpela poleg sebe. A človeku, ki mišico vživa, ne pomaga v boleznih nobeno zdravilo. *Izl.*
- mladica**, e, f. prva pomladanska trava. Ta ozeleni travnike po prvem pomladanskem deževju, zato pravijo: »pomladni dež mladico seje.« *Izl.*
- mokosévec**, vca, m. postolka, Thurmfalke, die Wiegweihe. Velijo mu zato tako, ker v zraku trese s perutnicama, kakor bi moko sejal. *Izl.*
- mòm**, adv., praep. = mèm, memo, mimo. *Izl.*
- most**, a, m. nasip pred podom, da se lahko voz nanj zapelje. Po Gorenjskem so podi vzdignjeni, (spodaj je hlev), torej je tak most potreben. *Dobr.*
- motíkar**, rja, m. premogokop, knap. *Izl.* Ime je od njihovega orodja t. j. motike ali rovnice.
- mráčen**, čna, adj. človek je mr., ko pride iz mraka v hišo. To neki škoduje otrokom, ki še niso tri mesece stari, tako da potem vso noč ne mirujejo. V *Izl.* sem videl smešno vražo, kako žena »mrak žge«. Ena oseba vžge tri trske, in mati predene nad njimi otroka 3krat z besedami »mrak žgem, mrak žgem«. Po tretjem predevu otroka odnese na blazinico, ne da bi se ozrla na trske nazaj. Trske se morajo potem vreči v ogenj.
- mrtev**, adj. mrtev jez = jez, ki ni več v rabi, ker voda drugod teče. *Kropa.*
- muljávka**, e, f. koza, katera rada muli in se ne spenja izbirčno po drevju. *Št. Got.*
- nagánjati**, am, v. impf. = nagájati, ärgern, belästigen. Nosnik *n* se čuje v tem glagolu soseb od Trojan do Zagorja ob Savi. Tam tudi slišiš *ugánjati* = ugajati, genehm sein.
- nágležen**, žna, m. priprava iz jekla za narejanje neke vrste podkovnih žrebljev; t. j. na kačko prirejena ploča z luknjicami, v katere devajo žreblje, da jim nabijajo glave. *Kropa.* Iz nem. *Nageleisen*, kakor je nastalo *ribežen*, *peglezen* i. dr.
- nagnójevina**, e, f. nagnoj in njega les, cytisus laburnum. *Izl.* Izraze s končnico *ina* naglašajo v Izlaški soteski s prvotnim naglasom, ne na končnici *n*. pr. *béžgovina* (izg. *béžgovna*), *bórovina*, *brézovina*, *búčevina*, *fižólovina*,

hrástovina, mecésnovina, mékovina = békovina, pródo-
vina, vrháčevina (Gipfelholz).

nastrašný, adv. strašánsko. außerordentlich: nastrašno je
bilo veliko ljudi. *Dobr.* V *Izl. pravijo na strah* (furchtbar)
tolči, vpíti, razbijati.

nikóli-nikákor, (izg. nkul-nkaker), adv. nie und niemals,
durchaus nicht: nikoli-nikakor ga ne morem k delu
pripraviti. *Izl.* Tudi dr. K. Štrekelj je navel (v *Let.* 1894,
str. 27) ojačeno nikalnico *nikoli in nikjer* in *nikoli in ni-
kamor*, te zveze pa tu čuješ vselej brez veznika: *nkul-
nkir, nkul-nkamor*.

nórček, čka, m. majhna vrtavka, ki se naredi, ako deneš
klinček skozi sredo pogvice (Knopf). *Izl.* Veča vrtavka,
ki se zavrti z vrstico, se pa v *Izl.* imenuje *volk*.

nórec, rca, m. rastlina, ki gre prehitro v cvet in napravi
prav slabo nerabno seme n. pr. redkev, repa. *Izl.* Po
Štajerskem okolo Laškega (Tüffer) pravijo takim rastli-
nam *norice*.

nót, adv. noter, notri, drinnen.

nótranjek, njka, m. notranji podplat, Brandsohle. *Ljubljana.*

obálten, tna, adj. obáltne (izg. obawtne) deske ali krajniki.
Take deske n. pr. niso pripravne za zabijanje oprave,
ker so po jedni strani preveč grčave in vzboknjene.
Dobr.

obléči se, ležem se, v. pf. wohlbehagen: o jedilih v izreku
»kar se komu priléže, se tudi obléže«. Včasih ^{človek}
poželi jedil, ki jih o drugih časih ne mara. Posebno ta
izrek uporabljajo o noseči ženski, ki dostikrat ^{ta}
jedil poželi, a prej navadnih ne mara. Narodna ^{vrača}
pravi: Ako se noseči ženski ne ustreže, in ona zaže-
ljejnega ne dobi, tedaj se ne sme svojega obraza ali
golega života dotakniti, ker bi se potem otroku vedno
poznalo znamenje zaželjenega predmeta. Neka žena je
poželela črešenj, ko jih ni dobila, prijela se je za obraz
— in glej, porojeno dete je imelo na obrazu tri rudeče
pike, — znamenje živo zaželjenih črešenj. *Kropa.*

obzvoníti, ím, v. pf. z zvonjenjem čar onevečiti, z zvonjenjem
panati. Zvonjenju pridevajo (pripisujejo) neko moč proti
čarovnicam. Čarovnice ne sme dan obzvoniti, sicer na
onem mestu obleži, kjer jo je zvonilo dohitelo. Predno
prične dan zvoniti, mora torej vsaka biti doma. *Št. Got.*
— V Ljubljani sem slišal o stari ženski, da je nekoč ob-
zvonjena obležala vsa razmršena pri mostu z
rešetom ter vpila (videli so jo zjutraj delavci) grabeč
in metajoč žito iz rešeta »To men', to men', to pa za
sosede«. Bila je čarovnica. Nekaj podobnega sem slišal

od neke ženske v Hrastniku pri Trbovljah. Pravila je, kaj je nekdanj nje oče doživel na Hrvaškem blizu turške meje. Zapazil je na dan sv. Jurija pred solnčnim vzhodom golo čarovnico na trebuhu ležečo ob cesti. Imela je tudi rešeto z žitom in vpila »To men', to men'«, potem pa pograbila cestni prah in ga vrgla v stran rekoč »to pa za občino«. Ni šel potem dalje, ampak po drugi poti, ker se je bal večje nesreče. — Kako »obzvonice« tatove, glej pri Navratilu v Let. 1894, 171.

- očehávati se**, am se, v. impf. praskati se, čehljati se po polti. *Izl.*
- odslíniti**, im, v. pf. znamko ali kolek odsliniti s pisma ali zavitka, prilepljeno stvar z vodo (sline) odlepiti; — *odslinjena cesta* = na pol odtajana cesta, ki je blatna in polzka. *Dobr.*
- odtóčen**, čna, adj. kar hitro odteka, ima nagel odtok: voda je zelo odtočna = ima dosti skoka (ein starkes Gefälle). *Št. Lamb.*
- odvóriti**, vórim, v. pf. odstraniti zavornico (die Radsperre aufsperrern), nasprotno od *zavoriti*. *Izl.* Govore pa tudi *odvréti* in *zavréti*.
- ogór**, a, m. jedilni ostanki pri ženitovanju: navadno prideta novoporočenca in svatje čez 7 dni po »ogore«. *Izl.*
- omedíti**, im, v. pf. izmehčati sadje, ker je uležano bolj sladko, abliegen lassen. *Dobr.*
- omladíčen**, a, adj. omláden, verjüngt: pomladi so ljudje omladičeni t. j. za novo delo sposobni, ker so izpočiti od zime. *Izl.* Torej glagol omladičiti (trans.) verjüngen.
- oprskati se**, v. pf. böcken, brunften. *Izl.*
- osmléden**, ena, (g. tudi osmeléden, osmléjen, osméden) adj. bled, suh, upadel: osmeledeno lice. *Kropa.*
- osnováti**, snújem, v. pf. pričeti pentljo (pri žen. roč. delih): ta pa še ne zna osnováti pentlje. *Izl.*
- ovíhniti**, em, v. pf. opešati, die Kraft verlieren: starček je ovíhnil od napornega dela. *Izl.*
- ovíti**, víjem, v. pf. koga krog sebe = s kom narediti, kar hočem, da ne bo nič rekel (o boječem, plašnem človeku) *Dobr.*
- pajkljáti**, am, v. impf. beuteln, čistiti moko, žito. *Izl.* Prim. *pájkelj*, Beutel oder Beutelsieb. V *Izl.* pravijo tudi velniku *pajkelj*. Kdor pa nima *pajklja*, mora žito samo z vejačo izvejati.
- pántovec**, vca, m. sveder za vrtanje vezil (pantov) pri strehi, kjer so pritrjene upiravke (Dachsparren) na slame. *Izl.*
- párkljevka**, e, f. parkeljnica, die Klauenseuche. *Izl.*

- pároven**, vna, adj. sposoben za parjenje (o pticah). *Št. Janž na Dolenjskem.*
- pásček**, čka, m. otročje obleke pas, ein Gürtelchen, pásec. *Dobr.*
- péka**, e, f. péka oboják kake živali, Zwitter. *Izl.* Značilen je naglašeni polglasnik v tej besedi. Pravijo pa taki živali tudi še nórec in spaka. *Št. Got.*
- peró**, n. kratek konec vodoravnega droga ali late, ki moli iz stebra v kozolcu. *Izl.*
- pésar**, rja, m. neko jabolko rdeče kot pesa. *Dobr.*
- pésnik**, a, m. krompir znotraj rdečkast kakor pesa. Je podolgast, jamast, grebenat in slabe vrste. Kuhajo ga za prašiče. *Izl.*
- pesjánar**, rja, m. rokovnjač, pesoglavec. *Št. Got.* Govore pa *pesjajnar*. Glede »ajn« primeri še: ájngelj (ángelj), dájanka (dánka), šivajanka (šivanka), tájnk (tánek), ugajanka (uganka), Trojájne (Trojáne, Valvasor: insgemein Trojajne genannt).
- písanka**, f. ime pisane krave in pisane koze. *Št. Got.*
- pléden**, a, part. adj. pretkán, izvejan durchgetrieben. *Št. Lamb.* Iz *pletén* kakor iz *mésti* — *médem premeden* = *premeten*.
- plévka**, e, f. pralica, die Jäthake. *Št. Lamb.*
- podklópen**, pna, adj. unter die Bank gehörig: podklopna cunja = najslabša cunja za snaženje tal, črevljev i. dr. Tako pravijo pred Veliko nočjo: »Vsaka podklopna cunja se praznikov veseli, da bo oprana«. Tudi: vrgel ga je na tla, kakor podklopno cunjo. *Izl.*
- podrébrčen**, čna, adj. bolan pod rebri. Bolezen samo zovejo *podrébrice* ali *podrébrnice* (izg. *podrébrce*, *podrebrnce*). Posebno dobe otroci, ako jih prezgodaj po koncu pestujejo, bolezen pod rebri, da težko sopejo kakor pri božjasti. Tako bolezen ozdravljajo z neko vražo. Otroka prekladajo skozi konjski komat ali pa skozi locen iz jarma vzet, katerega dva narazen držita. To store trikrat z glavico, trikrat pa z nogami naprej. Deklico pa predevajo skozi komat kobile. Pri vsem tem izrekajo: Sv. križ božji, podrebrce bejžte! Najboljši je pa locen ali komat od ravnokar izprežene živine. *Izl.* V Št. Got. hardu jih podobno ozdravljajo. Zvežejo namreč navskriž grebljico, véslico in burklje ter med temi predevajo otroka trikrat okoli od leve strani. Besed nič ne izgovarjajo ter smatrajo to za kaj priprosto vračenje, češ, »podrebrnice je pa prav lahko ozdraviti«. V Zagorju ob Savi so po trikrat prekladali take otroke skozi veliko korenino jabolčnega drevesa, katera je bila slučajno izrastena upognjeno iz zelnje. V Kosezah pri Št. Vidu nad Ljubljano pa jih devajo skozi izpodmleto korenino

češpljevega drevesa. V Zagorju ob Savi in po bližnjem Štajerskem je ljudsko zdravilo za podrebrice *rajželjčeva mast*. Rajžljec (izg. rajželjc, telečja mrena) je pojasnil dr. K. Štrekelj v Let. 1896, 161. Podrebricam jednaka bolezen je *zrebrčnost* v Pajkovih Črticah str. 258.

podrěpěnik, a, m. podrepnik, vsiljivec in ovaduh; ženska s tako lastnostjo je pa podrepnica. *Izl.*

podróčnica, e, f. otročja pleničica, ki je za ovitek pod roke. *Dobr.* V *Izl.* tudi *podróčka*.

pořátiti, pořičiti, pořótati, v. pf. pořúlití, schnipsen. *Izl.*

polěněk, čka, m. polence, das Scheitchen. *Dobr.*

pomivavka, e, f. pomivača, Abwaschfetzen.

poprtník, a, m. božičnik, kruh, ki ga peko iz boljše moke dan pred sv. 3 kralji. Speko pa 2 poprtnika, velicega in malega. Večjega režejo o sv. 3 kraljih, manjšega pa o svečnici, čeprav je zelo star. Prejšnjo noč ga izpostavimo v sobi na mizi. Dobe ga vsi, tudi posli; vsi ga pričakujejo z besedami »sveti trije kral' bodo poprtnika dal«. Otroci morajo na klop stopiti in kar mogoče visoko seči po njem, da čim večji zrastejo. Kdor ga sne 9 kosov, postane posebno močan. Tudi domača živina dobi po en košček. Tujec dobi velik kos, zato tudi speko velike hlebe, kakor »rešeto«. *Izl.* Glede velikosti hleba »kakor rešeto« se ujema postanek besede *župnik sipling* (= poprtnik) iz *sip* = *sieb*, ein siebgrosses Brot. Glej J. Navratil v Let. 1885, 167.

porúncelj, clja, m. perúncelj, porúngelj. *Izl.*

pořantátí se, am se, v. pf. pořetí se: ura se nam je pošantala. *Izl.*

potířiti, opotířiti, poviti v potico boljše reči, na pr. rozine, orehe. *Izl.* Vse kar se v ta namen rabi je potičenje ali opotičenje. *Izl.*

potorišće, (izg. tudi potriše), n. toporišče, Axtstiel. *Izl.*

potrebušńina, e, f. trebušna slanina, podtrebúšina. *Zidan most pri Radečah.*

póvej, imperativ ad *povědati*. Na Dobravi se sliši okrajšana oblika: *pov mu* (sage ihm), *povte mu*, in namesto *zapovej, dopovej*: »pa mu *zapóv* (besiehl), *dopóv*, če mu moreš.

povódovje, ja (izg. povuduje) n. povodje, kar po vodi priplava, Treibholz. *Izl.*

požámati, am, v. pf. deskam rob obžagati. Po več neporobljenih desek denejo vkup na vodno žago, da žamanke odpadejo. *Dobr.* V Izlakah pravijo obžamati, nedovršnik žámati. Iz nem. samen t. j. säumen (roboti), der Sam t. j. Saum (rob).

prášńica, e, f. navadna motika, die Haue. *Št. Got.*

- prašovnik**, a, m. jajčnik (Eierstock) prasice. *Ljubno pri Podnartu.*
- práteltof**, a, m. abecednik, das ABC buch. *Kropa. Izl. Na-*
mesto plateltof.
- predpoldánica**, e, f. predpoldánka, predpoldnica, jed okolo
10. ure predpoldan. *Izl. Št. Got. Govore pa prehpoldánca.*
- preglávttiti**, im (izg. tudi pregvaltiti, pregvawtiti), v. pf.
* widersprechen, dem Gegner nichts gelten lassen. *Dobr.*
Glej *glávten* zgoraj.
- pregrájati**, am, v. pf. do pristude grajati, omrziti: polhovo
meso je v naši družini pregrajano, da ga nobeden več
ne je. *Dobr.*
- prenéstí se**, nesem se, v. pf. končati se z nesenjem: kokoš
se prenese, če prevelika jajca in prepogosto nese. *Dobr.*
- prepelúh**, a, m. samec prepelice, *Št. Janž na Dol.*
- pretóžiti**, im, v. pf. überklagen: z drugimi nasprotnimi tož-
bami (ne s pritožbami in prizivi) je nasprotnika
prisilil, da je ta svojo tožbo umaknil, in sta se lahko
pobotala. *Dobr.*
- prijatelj**, a, m. nav. pl. prijatelji, = pene, ki se narede pri
pretakanju vina. Kdor bolj počasi pije, ga priganjajo:
»le hitro izpij, dokler je še kaj prijateljev na vinu«
Št. Got.
- prirámnica**, e, (izg. perámanca in perávnca) f. ramnica pri
košu; perávnca se je odtrgala. *Izl.*
- prismodováti**, ujem, v. impf. šale uganjati. *Izl.* Tudi je v
rabi izraz »prismodo žagati«, na pr. pri metvi prosa
ali v predpustu, kar je nekako v zvezi z znano vražo
»babo žagati«.
- prmentiljica**, tudi **prmentilja** (izg. prmentilce, prmentile) f.
Blutwurzliges Fingerkraut, potentilla tormentilla. To
rastlino kuhajo kar iz zemlje vzeto in neoprano, nje
rdečo vodo pijejo slabokrvni ljudje. Prmentiljica pravi
človeku: »sem suha in gnila, bom kri ti čistila«. *Št. Got.*
Izraz je očitno iz tujega imena *tormentilla*. Na *Dobr.* in
drugod ji pravijo srčna moč, ter jo podobno rabijo.
- pršnik**, a, m. rit. *Izl.*
- púča**, e, f. 1. ročna priprava (deska, lopatica), ki jo rabijo
streharji pri kritju slamnatih streh. *Dobr.* 2. lopatasto
orodje, s katerim iz lanenih glavíc seme tolčejo, Hanf-
bleuel. *Dobr.* Okrajšano iz *lopúča* (lupuča, vrupuča).
- púhnniti**, em, v. pf. púhnniti, pahnniti, suniti. *Izl.*
- púmproža**, e, f. potonika, Pfingstrose. *Dobr.* Predno potonika
razcvete, ima lepe okrogle cvetne pope. V Mošnjah pri
Radovljici in na *Dobr.* sem čul namesto *púmproža*, tudi
píproža. V *púmproža* je »m« nosnik. S tem v zvezi
pa ni *púmprnica* = *prepelica* v *Pajk. Črticah* str. 191.

- pustováti**, ujem, v. impf. pusto t. j. neprijazno se obnašati, *Kropa*.
- ráčnica**, (izg. račenca), f. rákoviča. Krebsweibchen. *Izl.* Bodi tu vtreseno še nekaj iz Št. Got. o ponočnem račjem lovu. Šli so Šentgotharcei po noči nad rake; nekaj časa jih pobirajo, kar zažvižga nekaj tam v grabnu in pravi: »Pikec, rakec, kuntenebel, kje si?«. Rak se oglasi v cambahu: »V lesenem camburju na meséni ramnici«. Takoj so vrgli camboh proč ter zbežali; mislili so, da je hudobec. — Cambah = bisaga zadrugača; cambur = pletenica, cajna, das Sumber = Korb (Schm. Fr. II. 283) —?
- rájsnica**, ice, (izg. rájsnca) f. najslabša moka: dekla je dobivala kruh in jedi iz same rajsnice. *Izl.* V Zagorju jo kupujejo za prašiče, ker je le en krajcar dražja od otrobov. Dobro znano je izrájsati, prerájsati žito (= zmleti): posebno slaba je rajsnica izrajsana na črn kamen. V Hrastniku pri Trbovljah pa imenujejo zadnjo ali tretjo moko grajsnico.
- rájtati se**, v. impf. 1. imenovati se: ta hiša se rajta »pri Bregarju«. *Izl.* 2. domišljevat si, sich dünken: rajta se, da je pobožen; rajta se nekoliko zdravnika; se zelo rajta = sebe visoko ceni.
- rájželj**, žlja, m. glisti nad pečjo. *Dobr.*
- razpotegníti**, em, (tudi razpotégniti) v. pf. auseinanderziehen. *Izl.*
- reč**, f. imeti celo reč česa = vse polno imeti. *Dobr.*
- réhtanje**, n. pleve in kratke bilke, ki pri rehtanju ostanejo na rehti. *Izl.*
- répičevje** (izg. répčevje) n. coll. drobna repa, répica. *Izl.*
- repúta**, e, f. perúta, perotnica. *Izl.* Prim. repetnica.
- ribjek**, a, m. gost glavnik iz (bele) ribje kosti, Nisskamm. *Ljubljana.* V *Izl.* mu pravijo »ribji glavnik«.
- ris**, m. v ris koga imeti n. pr. otroke, t. j. jih trdo in strogo vzgojevati. *Dobr.*
- ritnik**, a, m. 1. debelejši konec snopa ali posekanega drevesa. *Izl.* 2. debel človek, debeloguzec. *Izl.*
- rojína**, e, m. rogáč, rogína, lucanus cervus. Razločujejo pa: »veliki in mali rojína (samec in samica). Demin. tudi rojínček. *Št. Got.*
- ropotúljica**, f. die Kinderrassel, votla otročja igrača, v kateri ropota prosta krogljica. *Izl.*
- róžnik**, a, m. med, katerega čebele beró na rožah, Rosenhonig. *Hrastnik pri Trbovljah.*
- ruménica**, e, (izg. rménica) f. ruménka, krava rumenkaste dlake; rumen vol je ruménec (izg. rménc). *Izl.*

- sáamec, m. plug z eno desko. *Izl.* Prim. V Rohrman. Po-ljedelstvo 1897, 91.
- samíca, e, f. 1. samostoječa skala, ki ni z drugimi v zvezi, ter se lahko izkoplje. Take skale so dostikrat na polju med ilovico. *Dobr.* 2. puška enocevka. *Izl.*
- samorók, a, m. oseba z eno roko. *Št. Got.*
- sávta, e, f. psovka za obrekljivo žensko, ki se veliko v tuje reči meša. Tudi glagol osavtáti (besabbern), ta sávta vse osavtá. *Ljubljana* in drugod.
- sejánček, čka, m. čebulino seme, da se dobi čebulček (Brut-zwiebel, Saatzwiebel). *Izl.*
- sekírar, rja, (izg. sčírar) m. kdor sekire in podobno orodje nasaja, brusi in popravlja. *Kropa.*
- sekírarščíca, e, (izg. sčíraršca) f. kraj, delavnica, kjer sekire nasajajo, brusijo itd. *Kropa.*
- sekrétovec, vca, m. gnoj iz stranišča (sekreta) *Kropa.* V Iz-lakah sekrétovina.
- seváj, adv. sevéda, es versteht sich. *Izl.*
- shúđiti, im, v. pf. shudéti, shujšati, abmagern. *Št. Lamb., Čemšenik.*
- sítnežka, e, f. sitnica, sitna ženska. *Izl.*
- sklédaríca, e, f. prodajavka skled. *Izl.*
- sklesk, m. psovka leni ženski: sklesk babji, sklesk nemarni. *Izl.*
- skóv, a, m. ropna ptica, ki piščance jemlje. *Dobr.* Hühner-habicht. — sokòt (sukòl)??
- skrivéjen, jna, adj. skriven, geheim: miklávževina je skri-vejna reč. *Izl.*
- slášček, čka, m. kdor se vedno sladka ali prilizuje, der Süßler, Süßling; reko tudi samo: ta slášč (= sladki) *Dobr.*
- smehováti se, ujem se, v. impf. smejáti se komu: kaj se mi smehuješ? *Št. Lamb.* Zasmehováti = verspotten.
- smetílka, e, f. smetiščnica, smetiľnica, der Kehrichttrog. *Dobr.*
- smétnica, e, (izg. smetǎnca) f. smetiščnica. *Ljubno pri Podnartu.*
- smrékovec, vca, m. med, ki ga čebele naberó na smrekah. *Izl.*
- smrékovíca, f. die Balsamine, impatiens balsamina. Menda, ker ima smrečici podobno rast. Pravijo jim tudi fran-čiške. *Izl.*
- smrklja, e, f. smrkavec, Sacktuch, usekovavka, Schneuztuch. *Dobr.*
- smrt, i, f. črn križ, na katerem je naslikana mrtvaška glava, in ki ga nosijo pred pogrebom. *Dobr.*
- solíca, e, f. solńca, solńik, Salzfass. *Ljubljana.*
- srebrnjákelj, klja, keljna m. srebrn ali zlat sklepanec (pas), kakor so jih nekđaj ženske imele okolo pasu. Tudi srebrnják. *Dobr.*

- stlačeneec, nca, m. tlačej, mečkač, ein säumiger Mensch. *Izl.*
 stol, m. porezilni stol = slamoreznica. *Dobr.*
 stóženj, nja, m. der Pfeiler der Getreideharfe. *Dobr.*
 stročina, e, f. (nav. plur. stročine) ružine, suho oplodje pri plodu metuljnic. *Izl.*
 šaft, adv. schwerlich: šaft bo kaj ž njo, ker ima vročinsko bolezen. *Izl.*
 šáglanček, čka, m. svederček, žebnik (der Nagelbohrer). Takemu svedercu pravijo tudi ubo žček, ker je majhen ali boren. *Izl.*
 ščetínovec, vca, m. drevesni štor, der Baumstumpf. *Izl.* Posekano drevo razžagajo na več »kkelj«; oni del, ki je najdebelsi ter se je držal ščetínovca, je odžagan na ščetíni. *Izl.*
 škáfница, e, f. deske ali stojalo v kuhinji, da škafe nanje postavljajo. V Št. Got. je to keblíšče (izg. keblíše). Schaffstellage.
 šmárni, adj. šmárni pajek = križavec, epeira diadéma. *Št. Got.*
 šnèk, a, m. otročji zob; otrok ima že šneke. — Kadar mati otroku zob izdere, ga vrže na peč in reče: »V kot za peč, k mački leč, drug mora pa železen zrast'«. *Izl.*
 španovár, rja, m. kdor je z drugim v španoviji, der Compagnon. *Izl.*
 táberhar, rja, m. kdor v taberh hodi ali v taberh dela. Tagwerker. *Dobr. Izl.* V Izlakah pravijo tudi táberšnik, ženski pa táberharica. Osebe, ki imajo le za negotov čas dela, zovejo v Zagorju barábe. Toda ta izraz ne rabi v tako zaničljivem pomenu, kakor v Ljubljani o postopačih.
 tádej, adv. tedáj, tádej pa tádej, tu pa tam; voda je tádej pa tádej tekla, dann und wann. *Izl.*
 tišje, n. zatišje, ein windsicherer Ort: hiša je v tišji. *Izl.*
 tkáj, tkúj, adv. toliko, soviel. *Dobr.* Z istim pomenom rabijo tudi káj, kúj.
 tò, adv. = tù, hier. Krog Izlak se »o« za »u« čuje še v mnogih besedah n. pr. očitelj = učitelj. Posebnost je v *Izl.* osè (vsè), osì (vsì), oróče (vroče), oročina (vročina).
 tolmíneec, nca, m. tolminski nož, kakršne izdelujejo na Tolminskem; tolmínček, čka, m. nožek te vrste. *Gor.*
 trčka, e, f. udarec, katerega dobi otrok na glavo, ako se kam zadene ali trči. *Izl.*
 tréskovec, vca, m. kisel mošt iz sadja. *Ljubno pri Podnartu.*
 tukšen, šna, adj. tólikšen, so groß; tako tudi kukšen = kólikšen. *Izl.*

- val**, a, ovi, m. gruča zavaljenega snega: otroci delajo o južnem snegu valove tako, da kepo valijo dalje v gručo, dokler zmorejo. *Dobr.*
- valček**, (izg. vawcek, cka), m. valič, lesen valjec, na katerega nasloni kuharica burklje, da postavi večji lonec v peč. Rabijo ga tudi fantje v igri ali stavi »šivanko na vawcku vdéti«. Vsede se kdo na valček, stegne nogi tako, da dene eno na palec druge in poskuša nit vdeti, kar se malokomu posreči. Tudi debelo dete primerjajo valcku. *Št. Got.*
- valjúh**, a, m. valiž, zavaljenec, ein dicker Mensch. *Izl.*
- vázevina**, e, f. važe, die Rasenstücke. *Izl.*
- večerja**, e, f. súha večerja = suha južina, phalangium opilio. *Št. Got.*
- védenga**, e, f. védnost, védengo dobiti od gosposke. *Izl.*
Tvorba z nemško končnico kakor *pritóženga*, *vézunga*.
- véjtovnica**, (izg. vejtovnca), e, f. vešnik, vetrnica, Getreideschwinge. *Izl.*
- vèn**, adv. (hinaus): dolvèn, dorthinunter; golvèn, dorthinauf; čevèn = tjeven, tlečevèn = tuletjeven, čedolvèn, čegolvèn. »Vèn« je navadno poudarjen. — »ven-ven priti« = na nič priti. *Kropa*. V *Izl.* (šaljivo rekajo): »kdor s fajfami in urami baranta (menjuje), čisto ven-ven pride.«
- vérica**, e, (izg. vérca), f. véverica. *Izl.*
- veterpuh**, a, m. 1. večja priprava ali vetrilo za čiščenje in urejevanje temperature v Zagorskem premogovniku. Podoben je vejtovnici. Kdor to vetrilo goni, je veterpuhar. 2. veternica, Klappfächer. *Izl.*
- viséti**, im, v. impf. vreme visi, rekše ni se zanesti, da ostane lepo. *Dobr.* Prim. *previséti* pri Plet. (289.)
- vivček**, čka, m. 1. nadzornik nad oddelkom delavcev ali premogokopov v Zagorju ob Savi. Včasih pravijo tudi načelniku pri kakem drugem delu »vivček«; v *Izl.* je otrok, ki vedno rad tiči v kuhinji »kuhinjski vivček«. 2. fajfica tobakarska z zavito cevjo. *Izl.*
- vódití**, im, v. impf. živino pred plugom. *Dobr.* Tukaj navadno rabijo ta glagol samo za ta pomen, in če mi kdo pravi »danes sem moral vódití«, moram takoj razumeti, kaj in kje.
- vósrana-jerica**, f. smrdokavra, upupa epops. *Št. Got.* V *Št. Got.* in v okolici naglašajo *vósrán* (ne: usrán).
- vpeljávka**, e, f. ženska, ki otročnico (vpeljevanko) v cerkev spremlja. V *Izl.* ima to čast krstna botra.
- vzhóditi**, (nav. shóditi), vzhódim, v. pf. vzhajati: kruh shódi = vzhaja, brinjeve jagode, hruške i. t. d. morajo biti *shójene* (aufgähren), predno se iz njih žganje kuha. *Izl.*

- zà**, praep. c. gen. bis zu: za soseda — do soseda, za Krope — do Kr., za krvi so se stegli — do krvi . . ., za takrat — do t., i. t. d. *Dobr.* — zapólniti, im, v. pf. dopólniti. *Dobr.* V teh krajih navadno slišiš z *za* namesto z *do* sestavljen glagol, kakor: zaiti — doiti (ne *zai*deš ga več, du holst ihn nicht mehr ein), zapovédati — dopovédati i. dr. zapoľdne = dopoľdne, kar ima tudi Prešeren v pesmi »Judovsko dekle«.
- zadrstíti**, im, v. pf. zapodíti koga: kmalu bi mačka psa zadrstíla. *Dobr.* — zadrstíti se v koga ali za kom, zapoditi se, zagnati se za njim. *Dobr.*
- zafátiti**, im, v. pf. zalučiti, zahititi kamen i. t. d. *Št. Got.*
- zagámanec**, nca, m. zagaman, maloumen človek. *Gorenjsko.*
- zamáševati**, evam, ujem (izg. zamášvati) v. pf. V Št. Lambertu in okolici proti Štajerski meji, je razširjena vraža, češ, da more duhovnik onega, ki se mu je zameril s sv. mašo nesrečnega storiti, n. pr. da umre, predno mine leto. Radi tega taki ljudje ne gredo k tisti maši, ki jo bere njim sovražni duhovnik, zlasti ne o prazniku sv. Rešnjega telesa. V Podšentjurski (Izlaški) cerkvi sem videl žensko, ki se je vselej pripognila in skrila za druge, kadar se je župnik k ljudstvu obrnil, ker se je — kakor so mi ljudje pravili — bala zamáševanja. Verujejo tudi, da zamore duhovnik z drugim duhovnikom to storiti. Več zamáševanj pripisujejo še nedavno umrlemu Čemšeniškemu župniku Fr. R. Nekateri župljani so mu večkrat zelo nasprotovali, več jih je umrlo vsled zamáševanja. Vendar se more človek ubraniti te nesreče. Stari ljudje okolo Čemšenika so mi pravili surovost (sami pravijo »pregovor«), ki so jo nekaj imeli proti zamáševanju »duhovnika ubij, ali pa v miru pusti, le mrtev ti nič ne more«. In kaj se je bilo zgodilo baš tam, kjer je ta pregovor vrlo razširjen. Na binkoštni praznik l. 1644. so Čemšeničani svojega župnika Mat. Juvana na grozen način ubili. Glej Valvasor II. 125; toda bolj obširno je po drugih listinah ta umor opisal P. pl. Radics v »Laibacher Zeitung« 1896 št. 10, 11, 12. Navaja se za vzrok, da ga niso marali, ker je bil postavljen od Mengiškega župnika. Čemšeniško župnijo je pa že takrat oddajal Stiški samostan. Ni sicer nič zapisanega v teh poročilih o kaki vraži, vendar sodim po narodnem mišljenju, da jih je taka prazna vera ali strah pred zamáševanjem še bolj zapeljal k temu dejanju. Mnenje o zamáševanju je po Čemšeniškem okrog tako razširjeno in utrjeno, da nisem dobil starejšega človeka, ki mu ne bi bila znana stvar z zgoraj

omenjenim pregovorom vred. Prva zamera in nasprotovanje je pač bilo, ker je prišel iz Mengiša, a potem ni nemogoče, da so se dotičniki (5 znanih domačih kmetov, posebno neki Tekstor) bali zamaševanja. Tako je bil tudi neki Cestnik sprt z duhovnikom Kajetanom Hueberjem iz Čemšenika (1810—1870). Bal se je potem njegovega zamaševanja, in ko ga je slučajno zapazil blizu svojega doma, ga je v naglici samo s palico »naflikal«. Župnik je zopet okreval, a napadnik je kmalu potem umrl; vsak trdi, da vsled zamaševanja. O tem Kajetanu pravijo, da je zamaševal duhovnika Jurija s Sv. Planine nad Zagorjem; Fr. Rome pa svojega naslednika J. Tomeljna, da je že po treh mesecih na naglem umrl, ko je nesel bolniku sv. popotnico. Pred nekaj leti sem bil navzoč v Št. L. (3 ure od Čemšenika) in slišal, kako so se kmetje upirali g. župniku B., ki jih je prepričeval, da kaj takega ni v duhovnikovi moči. Ni jih prepričal. Neki njegov župljan Ign. Obreza (Vranovec) ni šel nikdar k njegovi maši. Sam in drugi so mi pravili, da se boji župnika, češ da bi ga zamaševal.

zamólití, v. pf. Vraža podobna prejšnji. Prvi dan začneš moliti in zmoliš 365 očenašev (če je prestopno leto 366), potem pa vsak dan enega manj, da prideš do enega ali zadnjega očenaša. Zdaj dotičnik umrje. Paziti moraš, da se nič ne zmotiš, sicer nič ne opraviš. Vsakdanje gotovo število moraš moliti kar ob enem, nikdar ne smeš reči »Čast bodi Očetu« in »Amen« in se nič prekrižati. *Ljubljana*. Ta zloraba očenaša je torej komplicirana. Izraz sam je tudi drugod znan. V Izl. je vraža, da se zamaševanja ubraniš, ako duhovnika zamoliš, da le-ta umre. Vsak dan moraš moliti za sebe očenaš in češčenomarijo in vselej, ko v cerkev stopiš. Ako z levo roko križ narediš, pade zamaševanje na duhovnika. Pravijo tudi, da treba vreči za duhovnikom nekaj blagoslovljene vode, a ga ne politi, in duhovnik ti ne more nič. Vse to so redka sredstva proti zamaševanju, za najbolj varno velja, da se k takemu duhovniku več v cerkev ne hodi. Tudi duhovnik lahko koga zamoli. *Izl.*

zamúšek, ška, m. zamašek, der Ppropf. *Dobr.*

zamúšnica, e, f. luknja ali okno pri vignjici. *Kropa*.

zapadljívec, vca, m. zapaden sneg, ki na debelo zapade in obleži; zapadljív sneg. *Izl.*

zašpánati, am, v. pf. zarubiti: prišli so mu kravo špánat (rubit). *Dobr.*

zdravišénica, e, (izg. zdravišenca) f. bolniščenica, zdravišnica, zdravišče. Heilanstalt. Izraz ni splošno v rabi, ker na

deželi sploh ni takih zavodov, a ko sem govoril z nekim Izlačanom o pasji steklini, katero le v največjih mestih (po Pasteurjevem načinu) ozdravljajo, mi je rekel: »torej samo tam so take *zdravišnice*«. Izraz mi je ugajal, zato sem si ga zapomnil.

zelénčina, e, (izg. zelénčna) f. neko na Dobravi dozraj najbolj cenjeno jabolko.

zglavje, n. zglavnik, panjač der Brandbock. *Izl.*

zlatovina, e, f. zlatenina, zlatnina, Goldgeschmeide. *Izl.*

zmésti se, zmétem se (izg. zmédem se) v. pf. uravnati se: šli bomo k sodišču, da se bomo zmédli t. j. dogovorili in spravili stvar v red. *Dobr.*

žámanje, ja, n. odpadki »požamanih« desek Bretträhmling. Rabijo jih n. pr. namesto prekelj kot natič za fižol. Take late imenujejo tudi žámanke. *Dobr. Izl.*

želéznikar, rja, m. železničar, Eisenbahnarbeiter. *Dobr.*

žénin, a, m. rumenkasta rastlina n. pr. fižol, krompir, na kateri se vidi pojav neke rastlinske bolezni. Nje vzrok je zlasti pomanjkanje železa. Bolj belkasti taki rastlini, posebno repi in turščici pa pravijo *nevésta*. Take rastline niso toliko vele, da bi usahnile, ampak rastejo dalje in celo cveto. *Št. Got.* Prim. J. Šubic: Rastlinske bolezni v Lj. Zv. 1887, 428.

žgánčevka, e, f. žgančnica, voda na kateri se žganci kuhajo. *Izl.*

žilica, e, f. nav. pl. žilice: to so razni črni, rujavi, zelenkasti, toda majhni, 1 do 2 cm dolgi hrošči brzci (carabidae). Največja žilica je bakrenasti krešič (car. cancellatus). *Št. Got.*

žnidar, rja, m. pedičeva gosenica, pednjač (geometra). Če kdo tako gosenico na kom vidi, mu pravi: »Ti že žnidar obleko meri, boš kmalu novo imel«. *Št. Got.*

žvárovina, e, f. slabo, trdo meso. *Kropa.*

žvégel, gla (izg. žvegu) m. vozec na biču, da bič čvrsteje poka.

žvéle, žvél, f. pl. deske in prostor na podu ali svinjaku, kjer kokoši prenočujejo. Lisica je prišla clo na žvéle po kokoši. *Dobr.*

2. Recila in reki.

Bele muhe frkajo, črne muhe crkajo. (V jeseni, ko snežinke naletavajo, in hišne muhe poginjajo.) *Št. Got.*

Brihten (živahen) otrok kakor zolj. *Jelša* (Šmartno pri Litiji).

Če je na Sv. Kumu na sv. Neže dan (21. jan.) veliko ženic, je potlej veliko rženih kopic. (Ako je takrat lepo vreme . . . sv. Neža je priporočnica za ovce). *Izl.* Navadno imenuje goro »Kumberg« narod daleč okrog »Sv. Kum«, ne samo »Kum«. Upravičeno bi bilo torej tudi pisanje »Sv. Kum«, kakor »Sv. Gora, Sv. Planina«. Znane so besede: Sveti Kum, oblakov brod, Srčno mi pozdravljen bod'! (Slovenec 1897, št. 192).

Če se pri Zagorju svetli, se (ta) leni veselí. (Ker nastane grdo vreme, tedaj za lenuha delopust). *Izl.*

Če je pustna za pečjó, je vé'ka pod stenó. (Če pade o pustni nedelji sneg, da treba za pečjo biti, je pa potem véliko nedeljo gorko vreme, da se lahko greješ pred hišo.) *Izl.*

Čvrst, bister kakor ris. Sicer tu ni risov, vendar je sedanjemu rodu to kaj navadna primera, celo močno žensko primerjajo risu. Sliši se pa tudi »močan kakor rus«. *Izl.*

Denarja kakor praprotja (veliko). *Št. Got.*

Drží se grdo, kakor bi ga s kolom tiščal. *Št. Lamb.*

Gorko je šlo naprej. (Tako je je razvedelo, kar je bilo zaupno povedano.) *Št. Lamb.*

Hodi kakor podgrómasta kokoš. *Izl.* V *Izl.* in na *Dobr.* privežejo taki kuri škrlatast trak na nogo.

Jaga (lov) je spredaj in zadaj naga. *Dobr.* *Plet.* II. 587. ima po Cafu: Kmet na strelu, polje v plevelu.

Kakor veja biti. (Kakor veha, t. j. biti neznačajen). *Izl.*

Kar si kdo oprti, nosil bo do smrti. (Pravijo onim, ki stopijo v sv. zakon). *Notranjsko.*

Kjer baba gospodari, volk mesari.

Kjer je veliko ubít', je malo užít. Čuje se tudi bolj jasno »Kjer je veliko tepeža, je malo užitka.« (Tako odgovarjajo stariši, ki svojih otrok ne tepo). *Izl.*

Kraj koga biti: ne bo ga še kmalu kraj. *Št. Got.*

Lahek kakor sova. *Izl.*

Ljudi kakor zoljev ali »kar trdo«. *Izl.*

Malha se mu ne bo pogrela. (Ne bo se mu dobro godilo). *Št. Lamb.*

Mož je glava, žena pa tava. *Dobr.*

Na čast komu iti: to mu (ji) gre na čast. (Počastiti koga s častnimi, vljudnimi izrazi) *Št. Got.*

Na čep (ali na čop) iti, biti ali priti. (Biti pri otvoritvi gostilnice). *Izl.*

Na kljub komu biti. (Kljubovati komu). *Izl.*

Na pičlo biti. (Občutljiv za vsako hrano ali vreme). *Dobr.*

Nauk je zmirom na svetu. (Človek se vsak dan kaj nauči). *Izl.*

Nobene zime ni še volk snedel, tudi letošnje ne bo. *Dobr.* Zima in graščina ne prizanašata kmetu. (Slovenec 1890, št. 58).

On ni iz zadnje moke. (Ni neumen človek). *Št. Lamb.*

Pijan kakor božja mavra. *Št. Got.* Primera je od narodovega naziranja, da mavra (mavrica) vodo pije, kakor vidiš pri Navratilu v Let. 1894, 138.

Po pasje koga spoditi. (Vrata mu pokazati). *Št. Got.*

Po širokem videti, (schöne Aussicht vom Berge haben). *Izl.*

Požrten na čast, kakor maček na mast. (Pravijo onemu, ki zahteva preveč vljudnosti od priprostega človeka). *Št. Lamb.*

Prevelika sila in prevelika prijetnost ne trpi dolgo, t. j. srednja najdalje. *Dobr.*

Resnico je godla (starka), vendar so ji gosli na glavi razbili. *Dobr.*

Sit kakor pri birmi. *Dobr.*

Siten kakor čmerika. *Izl.*

Sive lase imeti kakor kodelja. *Št. Got.*

Star mož vina kupi, mlad pa palico dá. (Pravi mlada žena, ki ima starega moža). *Izl.* Beim Alten ist man gut gehalten. Dalje pravijo: Bolje je z mladim praprot žet', kakor s starim cekine štet'.

St. Jurijska luža (deževje v aprilu) in kresna suša (v juniju) naredi dobro letino. *Izl.*

Tat ima svojo pravico, če ga držiš, ga šele lahko sodiš. (O sumljivem tatu). *Izl.*

Tiščali so v njega kakor ptiči, ki dobijo po dnevu sovo. *Dobr.*

V Rim gre žena. (Pogačo bo jedla, pride na porod). *Dobr. Izl.*

Vikajo me že preveč. (Postaral sem se že; v mladosti se ljudje posebno na kmetih med seboj le tičejo ter se branijo vikanja). *Št. Lamb.*

Vpil je od bolečin, kakor ptič v precepu. *Izl.*

Vpije kakor grešna duša. *Št. Got.*

Vsak cigan svojo sol hvali. (Vsaka lisica svoj rep hvali). *Št. Got.*

Za norca kaj reči. (V norcih kaj reči, im Scherze). *Izl.*

Za teleta se pravdati, pa kravo pripravdati. (Pri tožbi mnogo večji dobiček doseči, nego si pričakoval). *Dobr.*

Zmeraj sedi doma, kakor trotje pri čebelah. *Dobr.*

Židan čas imeti. (Čas prodajati, biti brez dela). *Dobr.*

Žre kakor bi s tlake prišel (izg. pāršu). *Izl.*

3. Uganke.¹⁾

Čepí, pa reží in črne mustáče molí. (Mestéje). Tudi V. Vodnik vé uganke za mesteje (istéje) in M. Valjavec: čepa čepí, réža reží, črne čube kaže (Lj. Zv. 1893, 567).

Lesena koklja železna piščeta vodi. (Braná). Isto: Mati lesena, otroci pa železni. (Koledar druž. sv. Moh. 1894, 111).

Les na les, pa prt vmes, na sredi bajer stoji, in okoli njega kavke letajo. (Miza, skleda z jedjo in žlice).

Nima nog in ni riba, pa vendar v hlačah miga, al ne vsakemu. (Žepna ura, kdor jo ima). Isto: Biba biba, gospodu v brgešah (hlačah) miga. (Erjavec v Let. 1882/83, 325).

Ovce so lepe, pastir je lep; tat pa še lepši, ki je vse to ukradel. (Zvezde, mesec; solnce, ki jih z dnevom vzame).

Pri nas imamo deklico, ki v hišo prileti in čez vsa okna naenkrat pogleda. (Luč). Izgovarjajo *pàrnas*, *pàrvas*, *pàrji*, (*pàrnji*), *pàrjih*, (*pàrnjih*) = *pri njih*, kakor je gladko pel A. M. Slomšek: »Visoke so gorice, In žlahtne so trtice Ki *pèr nas* rastejo In vince dajejo.« Prim. Dr. M. Murko v Let. 1891, 18.

Pri nas imamo sod, v katerem je dvoje sorte vino, pa nobenega obroča gori. (Jajce).

Pri nas imamo vólka (Ochslein), ki je brez kože, ko gre v hlev, a v koži, ko pride iz hleva. (Kruh iz peči).

Pri nas imamo voleka, katerega za rep obdržiš, če ga čez streho zaženeš. (Klopčič niti).

Pri nas imamo eno zvír (zver), ki teče kot hudír, ima nemške mustáče, hrvaške zobé. (Hišna ura z verižicami).

Skleda mastí se po celem svetu spustí. (Solnce). Erjavec v Let. 1882/83, 329; Skleda soli, Po vsem svetu se razletí.

V planini posekano, v štali rojéno, na tnali (izg. knala, knálovina) obdólano, v hišo prineséno, pa za uh tepéno. (Sito).

Železna kuzla po leseni dolini laja. (Strgulja v kadunji za kruh).

¹⁾ Sledeče uganke so iz Št. Gotharda, kjer jih zastavljajo posebno dan pred poroko, kadar po nevesto pridejo. V hiši zapro vrata in potem jih pred vrati in v sobi ugibajo nevestini in ženinovi ljudje, dokler kdo kake prav dobre ne zabeli.

Temelji vremenoznanstva.

Spisal dr. Simon Šubic,
vseučiliški profesor v Gradcu.

Predgovor in uvod.

Vremenoslovska veda, kar je je nabrane v ljudskih pregovorih, je deloma stara kakor človeštvo. Grško in škandinavsko basnoslovje popisuje in opeva ondešnje podnebje v tako zvestih, po narodi posnetih podobah, da kdor bi si naslikal njih govor, bi imel pred seboj živo sliko tedanjega podnebja.

Med prve nabirke vremenskih dogodeb gredó ljudski pregovori starih dni. »Diosemeia«, ki jih je dobrih 200 let pred Kristusom nabral Aratus, so najstarejše spisano poročilo ljudskih pregovorov te vrste. Virgil je več teh pregovorov sprejel v svoja »Georgica«. Te pregovore so katoliški menihi v srednjem veku prevedli v naše domače jezike. In na tak način se jih je ohranilo nekaj do današnjega dne.

Po teh starih pregovorih pomenijo dež n. pr. kolobarji krog solnca in lune, pa tudi nizko pri tleh letajoče lastovke. Temu nasproti pa naznanja obilna rosa, srebrno-bela luna i. dr. prihod lepega vremena. Po takih poročilih in po lastnih izkušnjah vé kmet, da pride deževno vreme, če se poti zidovje — kakor vedo divji Indijanci, da pride dež, kadar se jim raztegujejo poviti kodri.

A na podlagi take plitve vede, če je prav koristna deželanom, se ne pride do pravega napredka, dokler pomanjkuje marljivejšega preiskovanja in spoznavanja globokejih vremenskih temeljev. Zategadelj od klasičnih vekov grške in rimljanske omike pa do začetka našega stoletja spoznavanje vremena ni obrodilo nobenega sadu, ki bi bil imena vreden. Kar se je pridobilo novih pregovorov, ostali so s starejšimi vred nezavžita, nerazumljena tvarina. Predniki naši niso poznali še tistih pripomočkov, s katerimi bi si bili pomagali do temeljev vremena. Kako tudi, — saj je pomanjkovalo fizikalne vede, niti pravega pojma o zračnem

pritisaku niso imeli, ne o vlažnosti zraka! Šele pod Napoleonom I. se je jelo nekaj malega razjasnovati na tem polju. Saj se je šele začetkom 19. stoletja odkrila resnica, da ima zrak vedno nekaj soparov v sebi! In potem šele se je jelo razumevati, od kodi pride rosa. Tedaj šele se je spoznalo, da je zrak vlažnejši pred dežjem kot pri lepem vremenu. Ta resnica je šele razodela skrivnost, zakaj se nekatere skale, zakaj se nekateri zidovi pred dežjem poté! To spoznanje je šele razjasnilo, od kodi dobodo vrhovi gorá meglene kôpe, in zakaj deževno vreme razvija ženam povite lasé, in zakaj Indijancem volnaste kodre. Pa koliko korenjaških korakov je bilo od todi še treba storiti, preden je posvetila tista luč, ki je pregnala črno temo, zakrivajočo dotlej razmere med vlago zraka, med vetrovi in med dežjem!

Zaradi take nevednosti med učenim svetom so se po krivici zametovali ljudski pregovori o vremenu, češ, to je stara šara, prazna vraža. Pa ni! »Take vraže so za kmete in za mornarje, ki imajo zaupanje nanje!« Tako so zabavljali učenjaki na pregovore, ker niso mogli verjeti, da bi slepa kokoš — kmet in mornar brez šolskega uka — našla kaj dobrega zrna. To se je izpremenilo do cela. Dandanes tudi učenjaki niso več tako prešerni, radi pripoznavajo, da izveden kmet — bistrournna glava — ko pogleda, kako gredo megle, kje se zbirajo oblaki, od kod se bliska, od kod veje veter pri tleh i. dr. večinoma kaj dobro presodi vreme krog svojega doma, tako dobro, da prekosi s svojim prerokovanjem marsikaterega strokovnjaka. Kar tiče poznanje vesoljnega vremena, ki se pripravlja za nas po vnanjih deželah, je pa seveda strokovnjak na boljem, če prejeme pogostoma iz vnanjih krajev poročila, ki mu naznanjajo, kako vreme se približuje.

Spoznanju vremenskih izprememb se bomo tem bolj približevali, čim bolj se potrudimo ogledati si razmere vremena od vseh strani, na katerih se natančno opazujejo izpremembe njegove. Tedaj se nam priporoča tako dopovedovanje — da ne rečemo razlagovanje — ki daje pouk vsakemu po svojem razumstvu, kmetu po svojem, omikancu po svojem. Kar se bo tebi, dragi bravec, ki si morda na tem polju tujec, pri tem ogledovanju zdelo pretemno — recimo previsoko, — to naj ti ne vzame potrpljenja pri čitanju, kajti skoraj pride na vrsto drug pogled, ki je namenjen tebi posebej, ne pa učenjaku. Na ta način skuša tukajšnji spis vzbujati radovednost do stvari s poljudnim dopovedovanjem in z vpletanjem mnogovrstnih dodatkov podnebnih zadev, ki tičejo naseljevanje in bivanje po svetu, poljedelstvo in kmetovanje, mornarstvo in brodarstvo. Če

čitanje takega popisa vzbudi pozornost in radovednost, če vname hrepenenje po znanju in spoznanju vremenskih razmer, ne bo izostal napredek, ki pride v prid in veselje potrpežljivim čitateljem.

* * *

Suha, prstena in kamenita rebra zemlje odeva dvojno morje: doline in globočine zalivajo morske vode, nad morjem, nad celino in nad otoci pa stoji nemirno plinavo morje, ki je imenujemo ozračje.

Morje in ozračje, oboje je deležno svetovnega stanja trde zemlje. Vrtenje našega sveta krog svoje osi dela pod vplivom solnca in lune plimo in oseko po morju, ozračje pa dobiva iz zemskega vrtenja glavni zakon svojega pregibanja, dobiva Buys-Ballotov zakon vetrov.

Ta neodstranjiva zveza med našim svetom in njegovim ozračjem sili nas gledé na neveščake omeniti nekaj tega, kar velja sploh o svetovni dotiki naše zemlje z osolnčjem. Opozoriti pa moramo tudi na lastne razmere z ozračjem pokrite zemlje vsaj toliko, da pozna vsak čitatelj svoj svet, čegar zračno morje in dogodbe po njem si nameravamo ogledati, vsaj toliko, da spoznamo pogloblitve vzroke vremena in nekaj njegovega vpliva do človeka.

Otročjim očem starih ljudstev se je zdela zemlja podobna orjaški po morju plavajoči plošči. Zemljo obdaja po tem nazoru velikanska kotlina preprežena z bleščečimi lučicami. Ta okinčana kotlina se je vrtela po mislih starih krog zemlje stoječe sredi svetov. Solnce, luna in zvezde dan na dan za jutrovim robom vzhajajo, za večernim pa zahajajo. — To so bile tudi misli omikanih mož. Tako je poučeval Anaksagoras 500 let pred Kristusovim rojstvom svoje učence: Perikleja, Evripida, Thukydidu i. dr. Anaksimenes je učil, da nad ravno zemsko ploščo stoji vzbočena kristalna votlina, ta se vrti krog zemlje z zvezdami vred, ki so na njej pripete. Tudi Herodot se ni iznebil te zmote, dasi je na svojem popotovanju po vnanjih deželah ogledal veliko sveta. Pythagoras pa je učil, da je zemlja okrogla, zakaj krogla je po njegovem modrovanju najpopolnejša podoba stvari. Aristotel, učitelj Aleksandra Velikega, šele je podal Grkom očitni dokaz, da je zemlja okrogla, pokazal je namreč popraševavcem okroglo senco zemlje, ki dela mrk na luni.

Tukaj nam ne gre za zgodovino astronomiške vede, tedaj zadostuje omeniti, da je Nikolaj Kopernik prvi prav temeljito dokazal, da se naša zemlja vrti krog svoje osi — kar dela noč in dan — pa da se giblje tudi krog solnca z

drugimi sorodnimi svetovi — planeti vred. Obhod našega sveta krog solнца povzročuje letne čase in traja celo leto.

Kdor si to gibanje sveta krog solнца želi predstaviti pred oči doma, kjer nima šolskih priprav ali aparatov za to reč, misli naj si mizo z eliptičnim okroglastim robom. Solnce naj stoji v mislih blizo srede mize, zemlja pa se pomika po robu naprej; polovica je je spodaj, polovica nad mizo. No kako pa stoji njena os na mizi? Os ne stoji navpik na plani mize, temuč malo napošev. Po leti, ko je zemlja naj dalje od solнца, se priklanja naša severna polovica zemlje proti solncu. Tedaj se solnce na videz približuje proti našemu nadglavju ali »cenitu«. Po zimi, ko smo naj bliže solнца, se pa odklanja od njega naša severna poluta, ter je videti, kakor bi se solnce odmikovalo od nas in pomikalo se proti južni meji obzorja. In ta menjatev med odklanjanjem in priklanjanjem naših krajev solncu nasproti je vzrok menjatve solnčne moči in gorkote, torej tudi vzrok menjatve letnih časov.

Po zimi, ko stoji solnce nizko nad južno mejo obzorja, je le kratek kos njegove navidezne vsakdanje poti odkrit našim očem, daljša pot njegova je pod obzorjem, tedaj je dan kratek, noč pa dolga. Temu nasproti je po leti dolgi kos vidne poti nad obzorjem, kratki nevidni pa pod obzorjem; dan je dolg, noč kratka. Više pa ko stoji solnce nad obzorjem in dalje ko sije, bolj se ogrejejo tla, večja je toplina zemlje in ozračja. Niže pa ko stoji solnce, manj moči imajo žarki njegovi, nižja toplina po tléh in po zraku. Po leti vročina, po zimi mraz. Solnčna gorkota je sicer najmočnejši izvir meteoroloških dogodeb v zemskem ozračju, a preden si postavimo pred oči to, kar prihaja od gorkote, se moramo seznaniti s prostorom, v katerem se to godi, namreč z ozračjem našega sveta.

A. O zemeljskem ozračju.

I. Zračni tlak.

Morske vode pokrivajo dobri dve tretjini zemskega površja, ozračje pa odeva na debelo vso zemljo okoli in okoli od konca do kraja. Ozračje sega do velikih višav, meje njegove pa še ne poznamo. Tiste bele meglice, ki so se po izmetu goreče gore Krakatav prikazovale v ozračju, so plavale kakih 83 kilometrov ali 11 milj visoko nad zemljo. Sloveči astronom Schiaparelli sodi, da zrak sega nad 26 milj visoko nad morje. Po zvezdnih utrinkih soditi mora visokost ozračja biti še večja, nekatere se namreč

vnamejo že 300 kilometrov visoko nad zemljo. Vnemajo se pa utrinki z drgnjenjem ob zrak.

Zrak je zmes kisika in dušika. V 100 litrih čistega zraka je 21 litrov kisika in 79 litrov dušika. Tema glavnima plinoma je primešana mala množina vodnih soparov in ogljikove kisline. Mera in razdelitev soparov je sila premenljiva. Pri nas ima zrak v 100 litrih povprek en liter soparov. Ogljikove kisline pa v 10000 litrih nič več kot kake 3 litre. — Gledé na vreme ni nobenega razločka med kisikom in dušikom, oba skupaj delata s svojo težo, kakor bi bila le en plin, zračni tlak. Razna razdelitev zračnega tlaka je pa glavni vzrok pregibanja po ozračju. Za tlakom imajo sopari v meteorologiji največji pomen s svojim zgoščevanjem in s padavinami. Glede na življenje pa je kaj velik razloček med glavnima plinoma. Če se z lučjo, ognjem ali z drugim porabi ves kisik, ugasne ogenj, ostali dušik zaduši žival in človeka. Tudi ogljikova kislina zaduši luč in življenje; vremenskega pomena nima nobenega, pač pa ima največjo važnost za rastlinstvo, ker ona je iz zraka prihajajoča z zelenim listjem in perjem povživana hrana rastlinstva. Rastline jo povživajo ter čistijo zrak, če ne, bi se je utegnilo pri tleh toliko nabrati, da bi zadušila živali enako kakor zaduši človeka v kleti, kjer vino vre, ali v vodnjaku, kjer luč ne gori.

Ni ga odprtega kraja na svetu, kamor bi zrak ne segel. Zrak napolnjuje vse tiste prostore, o katerih navadno pravimo, da so prazni. Kdor si hoče preskrbeti v resnici prazen prostor, n. pr. stekleno posodo, ta mora vzeti na pomoč zrakosesalko in posesati zrak iz posode. Ko gonimo vodnjak, se posesava zrak iz spodnje cevi, ki moli v vodo, namesto zraka stopa voda vanjo; pa ne sama, temuč zunanji tlak jo tlači v cev.

Naši predniki, in sicer tisti, ki so latinski znali, so trdili, da »horror vacui« (strah pred praznoto) ne trpi praznega prostora. — A kaj se ne pripeti vse pod milim nebom! Ko so vrtnarji v Florencu na Laškem začetkom 17. stoletja izkopali pregloboke vodnjake, jim je »horror vacui« odpovedal svojo pomoč!

V tistih dneh je živel v Florenci sloveči fizik Galilei in njegov učenec Torricelli. V svoji zadregi priteko vodnjakokopi k Torricelliju ter ga poprosijo za dober svet.

V tisti dobi pa fizik sam še ni poznal zakona zračnega tlaka; tedaj je Torricelli segel po poskusih. Med poskušanjem pride na prave misli, češ če zrak vzdiguje vodo v cevéh, se razume, da je ne more vzdigniti više, kot ima sam moči v sebi. Nato gre Torricelli in vzame steklene cevi visoke

blizo 30 čevljev. Napolni jih z vodo. Konec cevi, ki ga misli kvišku vzdigniti, zamaši pred vodo in pred zrakom; spodnji odprti konec pa postavi v vodo. Po koncu postavljene cevi so ostale polne, voda se ni nič posedla v njih. Ko pa zdaj odmaši zgornji konec, pa pristopi zrak od zgoraj v cev, — in voda se posede v cevéh do dna. To je prepričalo učenjaka, da je enostranski zrak, ki le od spodaj pritiska na vodo, kriv, da voda v zamašenih cevéh stoji tako visoko.

Vpričo te prikazni premišljuje mož, kako bi prišel tej stvari v okom, kako do resnice. Stekleno cev vzame, dolgo blizo 30 palcev, z živim srebrom jo napolni, zamašeni konec postavi kvišku, odprtega pa v živo srebro. In glejte, kaj se zgodi! Cev ne ostane polna, živo srebro se posede v nji do kakih 28 palcev visoko. Nad živim srebrom je ostalo sedaj dva palca v resnici praznega prostora: »Torricellijeva praznota«.

Ta poskus je razodel Torricelliju zakon zračnega tlaka, dal mu je v roke mero moči tega tlaka. Zračni tlak nosi v prazni cevi do 28 palcev ali do 760 milimetrov visoko stoječe živo srebro, — tlak vzdignjenega srebra je torej mera za tlak zraka. Vsakdanji zračni tlak se meri z barometrom.

S pomočjo te resnice je lahko odgovoriti ne le, kako visoko vzdiguje zunanji zrak vodo v spodnji izpraznjeni cevi pri vodnjaku, ampak tudi, s katero močjo pritiska zrak na zemljo. Živo srebro je namreč 13·6krat težje kot voda, torej vzdiguje zračni tlak vodo 13·6krat višje kot živo srebro, — namreč 13·6krat 760 milimetrov = 10336 milimetrov ali 10 metrov in dobrih 33 centimetrov visoko.

Ko gonimo vodnjak, se posesava zrak iz spodnje cevi, ki tiči s spodnjim koncem v vodi, tedaj tlači zunanji na vodo v vodnjaku pritiskujoči zrak vodo pred seboj v izpraznjeno cev, pa je ne more vzdigniti višje kot 10 *m* in 33 *cm*. In po tej meri se mora ravnati dolgost spodnje cevi, če je predolga ali višja kot ta mera, pa voda ne pride skozi zalopnico v zgornjo sesajočo cev, ter je gonilo ne more zajeti in vzdigniti do izlivala.

Kdor pa želi poizvedeti moč, s katero pritiska zračni tlak, ko v Torricellijevi cevi ali v navadnem barometru vzdiguje živo srebro 760 *mm* visoko, na kvadratni meter, ta naj pomisli, da bi na tem podnožju do visokosti vzdignjene vode = 10·336 *m* stalo 10·336 kubičnih metrov vode. Vsak kubični meter vode tehta 1000 kilogramov, torej znaša zračni tlak na kvadratni meter 1000krat 10·336 = 10336 kilogramov.

Kdor bi imel tako široko dlan, da bi jo moral 100krat tikoma pritisniti, preden bi pokril z njo ves kvadratni meter,

tega bi zrak pritiskal na dlan s stotino zgornjega tlaka = 10336 : 100 ali z 103,36 kilogrami. In to je znesek zračnega tlaka na vsak kvadratni decimeter, in sicer pri tisti srednji visokosti (760 mm) živega srebra v barometru, kakor se navadno opazuje ob morski gladini.

Človek, ki ni vaje takega fizikaličnega ogledovanja, se čudi in neverno povprašuje, kako more to biti, da bi zrak pritiskal s toliko močjo na dlan in sploh na telo, mi bi pa tega tlaka niti čutili ne! Na to vprašanje se lahko odgovori v kratkem. Zaradi tega ne čutimo zračnega tlaka, ker nas ne pritiska nikdar le od ene strani, ampak od vseh strani z enako močjo, in zato, ker zračni tlak sega tudi v naše prsi in v pluća ter pritiska z isto močjo tudi na kri, ki se pretaka po žilah. Po vsem notranjem telesu vlada enak tlak kot od zunaj na telo, torej ga ne opazimo, ker ne dela na nobenem oddelku telesa nobenega razločka. Tudi je naše telo zrastle pod navadnim tlakom zraka, torej ga je vajeno po celem svojem organizmu. Pač pa se pokažejo nasledki njegovi, če se zunanji tlak preveč izpremeni. Zrakoplovcem, ki pridejo v prevelike višave, kjer je zunanji tlak premajhen v primeri z notranjim tlakom v krvi, tem buti kri iz pluč ter prikipi iz ust in nosnic.

Berson, ki se je 4. decembra 1894 z balonom vzdignil v zraku do višave 9100 metrov, je opazoval gori le dobro tretjino tukajšnjega tlaka, barometer mu je kazal 231 mm, in mraz je bil tak, da je toplomer ali termometer kazal -48° Celzijevih stopinj. Pri tako malem tlaku so ga obšle velike slabosti na plućih, žile so bile, kakor bi bile zdvijale — morda bi ga bilo konec, ko bi ne bil s seboj vzel kisika, tega se je nadihal, in to ga je rešilo. Huje se je godilo 15. aprila 1875 trem zrakoplovcem v balonu »Zenith«. Še preden so prišli do takih višav, so nasledki premajhnega tlaka ugonobili Croce Spinelli-ja in Sivel-a, nju tovariša Tissandiera pa je rešilo vdihanje kisika.

Više ko stoji kraj nad morjem, bolj plitvo ko je nad njim ozračje, manjši tlak trpi od zraka. Pri srednjih višavah naših pokrajin se na vsakih 11 do 12 metrov, ko se vzdiguješ nad morje, zniža zračni tlak in z njim živo-srebro v barometru po en milimeter.

Sedaj bo marljivi čitatelj sam vedel odgovoriti na vprašanje, v katerem pogoju bi zračni tlak pritiskal na vse kraje z enako močjo? Recimo, da izginejo hribje, gore in celine, in da mirno morje obdaja zemljo čez in čez, tedaj bi ozračje stalo povsodi nad vsakim krajem enako visoko, in zrakotlak bi bil povsodi enak. Tedaj bi zračni tlak povsodi meril 760 mm ali 0,76 m. Ker množina 0,76 pomeni

dobrih tri četrt metra, spoznamo, da bi živo srebro v barometru stalo povsodi dobrih tri četrt metra visoko. Zemeljska tla trpe tedaj od ozračja toliko teže, kolikor teže bi delalo po zemskem površju razlito živo srebro, ko bi stalo povsodi po zemlji po tri četrt metra na debelo.

Če bi koga zanimalo preračunati težo vsega ozračja, tega opomnimo, da smo mu že preračunili tlak 10336 kilogramov na kvadratni meter, tedaj naj zve iz kake zemljepisne knjige število kvadratnih metrov, ki jih obsega vse površje zemlje; če to število vzame 10336 krat, pa ima breme vsega ozračja.

Tistemu, ki bi vpraševal, čemu prirodi tak velikanski tlak, moramo odgovoriti, da se ne predrznemo poznati previdnosti Stvarnikove, pač pa utegnemo razodeti jim nekaj vloge, ki jo ima tlak ozračja pri živalstvu in rastlinstvu i. dr.

1. Pri rastlinah pomaga tlak zelenemu listju iz tal in korenin vzdigovati redilne sokove do vrha dreves. Ker je pa dosti drevja višjega kot 10 m in 33 cm, pa vsak marljivi opazovavec hitro spozna, da mora temu tlaku priti na pomoč še kak drug zakon prirode. Mi se tukaj ne pečamo z razlaganjem zakonov fizike ter se obrnemo od nežive prirode k živalim in človeku. Zračni tlak podpira živali in ljudi pri hoji. Kako to? Koščeno bedro ima zgoraj okroglo glavico, glavica tiči v koščeni oglajeni ponvi in sicer tako, da zrak ne more v ponev. Ko anatom ali pa mesar odreže mišice in žile, tedaj bi dejal vsak neveščak, mora noga odleteti — pa ne odleti. Zračni tlak jo pritiska v ponev ter jo nosi. To dela, da imajo žile manj nositi, in da se človek manj utruji pri hoji.

2. Omenili smo že, da zračni tlak pritiska na vodo v vodnjaku kakor drugod, tega pa še ne, da pomaga tudi gospodinji kuhati, če ne, še kosila ne bi mogla skuhati!

»Kaj pa ima«, utegne kdo vzklikniti, »ozračje in tlak njegov opraviti v kuhinji?« — Kdor ima kaj potrpljenja, temu se ta reč v kratkem dopove. Ko grejemo vodo v prozorni stekleni posodi, zagledamo mehurčke, ki se nabirajo po straneh in po dnu. Mehurčki so vodeni soparji. Čim bolj se greje voda, tem bolj hite mehurčki proti vrhu vode. Na vrhu izginejo, kakor izgine zrak, ko se razpoči z njim napeti mehurček. Na vrhu vode se mehurčkom ustavlja zrak ter jih tlači nazaj v vodo. — Vzemimo si vzgled. Tujec pride in odpira vrata; domačin se mu ustavlja, pritiska nasproti na vrata. Tujec mora odriniti domačina, če ne, pa ne more v sobo. Odriniti pa ne more nasprotnika, če nima dobro toliko moči kot oni. Z drugimi besedami: soparji ne morejo

iz vode, dokler jih gorkota ne napne, da imajo vsaj toliko moči kot je ima nasprotni zunanji zračni tlak.

Kadar vre voda pod srednjim zračnim tlakom, ki meri na barometru 760 mm, ima svojih 100° Celzijevih stopinj. Če pa pokriješ razgreto vodo, ki še ne vre, s stekleno poveznico in če posesavaš izpod poveznice zrak, da ne dela več toliko tlaka, pa voda že pri manjši toplini kot 100° C jame vreti, ker ji ni treba tako napenjati svojih soparov. Tako se godi na visokih gorah brez poveznice in zrakosesalke; tamkaj je namreč prosti zrak sam na sebi tanjši, njegov tlak torej manjši, ter ni treba vodi toliko gorkote — celo vročine ne, — da vre. Kuri v takih višavah pod vodo kakor hočeš, vre ti pač in vre, nje toplina pa na prostem ognjišču ne doseže nikdar 100° Celzija.

Gospodinja pa mora v kuhinji imeti do 100 Celzijevih stopinj vročo vodo, če ne, ti ne more skuhati ne mesa ne stročnate prikuhe. Zračni tlak mora ji pomagati; v višavah, kjer je tlak premajhen, ostane pri vsi kurjavi voda na nižji stopinji, kot jo je treba gospodinji. Na sneženi gori Montblanc, ki meri 4770 m na visokost, zračni tlak ne znaša več kot 417 mm. Pri tako majhnem tlaku pa gospodinja vode ne more zgreti bolj kot do 84° C, — če nima pri rokah kake umetne priprave. V samostanu na Št. Bernhardu, kakih 2300 m nad morjem, se voda na prostem ognjišču ne da zgreti nad 90° C. In na Chimborazu v Ameriki, kakih 6300 m visoko, vre voda že pri vročini 77 Celzijevih stopinj.

Na takih višavah si pomaga gospodinja s pomočjo Papinovega lonca. Ta lonec je železen in z železnim pokrovom tako dobro pokrit, da soparji ne morejo uhajati iz lonca. V loncu ujeti soparji rojijo nad vodo ter pritiskajo nanjo; bolj ko se kuri, večji tlak delajo nad vodo — kakor ko bi gospodinja postavila lonec pod večji tlak — voda se ogreje bolj kot pod prostim nebom in zgreje se do tiste Celzijeve stopinje, ki jo je treba, da se jedi skuhajo. Ko namreč tlak soparjev naraste do 760 mm, tedaj doseže voda potrebno toplino 100° C. — Bolj zgreti vodo bi bilo nepotrebno, pa tudi nevarno, kajti soparji prenapeti bi utegnili raznesti lonec, kakor raznesó včasih kotel parnega stroja. Da se tedaj ne pripeti kaka nesreča, je pokrov previden z zalopnico; elastično pero ji brani, da se ne odpre, dokler soparji nimajo potrebnega tlaka. Kakor hitro pa postane po nepotrebi večji tlak, takoj odpro prenapeti soparji zalopnico ter se udero iz lonca — in nevarnost je odpravljena.

II. Vtisi visokega ozračja.

Ko smo že v duhu v takih višavah, ozrmo se malo po okolici. Alexander Humboldt, ki je na svojih potih po Ameriki občudoval lepoto Andovskega hribovja in Chimborazovega gorovja, se ne more dosti načuditi vtisom prečudne prozornosti ondašnjega ozračja. Mi prebivavci pustih in meglenih pokrajin še slutimo ne, kaj je prava prozornost ozračja. Tamkaj vrh Andovskega hribovja pod prijetnim čistim nebom, visoko nad najvročejšimi tropičnimi kraji, dejal bi v sredi sveta, ti sega oko od severnega do južnega tečaja naše zemlje, — tako čisto in prozorno je ozračje na višavah v bližini ravnika. Z čistega višnjevobarvnega ponočnega neba vabijo srce tvoje k sebi čudno lepa krdela migljajočih zvezdic, — kakor bi te vabili izveličani duhovi neskončno daljnih svetov. Od severa sem ti svetijo orjaška »kriva kola«, in tem ravno nasproti se leskeče milobno krdelo prekrasnega »južnega križa«. Ni si domisliti, pravi A. Humboldt, milejšega in prečudnejšega prizora. Nad glavo na vse strani odprto nebo, pod nogami pa razprostrto najbujnejše rastlinstvo in živalstvo našega sveta. In kako se ti na poti izpreminja obraz rastlinstva, ko zapustiš vroče tropične ravni pa prideš kvišku grede v hladneje in hladneje kraje, nazadnje pa na take snežnike! Na kratki poti z ravni na Andovske višave srečuješ tisto premenljivo življenje prirode, ki te spremljuje na dolgem potovanju iz vročih tropičnih pokrajin proti zamrznjenemu tečaju. Rojakom teh krajev ni treba hoditi po svetu gledat podnebja hladnejših in mrzlih deželá, dosti je če gredo iz doline na svoje gore, na tej poti se vrste pred njihovimi očmi obrazi našega severnega podnebja, naših planin in snežnikov. Kdor pride iz naših pustih krajev in ni navajen takih hitrih in rajskih prememb naturnih prizorov, tega prevzamejo prikazni čistega ozračja in bujnega rastlinskega življenja.

V teh krajih, sosebnó v mirnih tihih višavah vpríčo neznane lepote božjega stvarjenja, pozabi človek na čas in prostor; — kakor bi ne bil več na zemlji, ne čuti spon telesnega življenja. Tukaj je lahko razumeti, kar je izpregovoril modrijan Leibniz, ko je dejal: »Duša je zrcalo vesoljnega stvarjenja.« Vtopljen v ogledovanje del božjih človek ne čuti nobenih nadlog, toliko je zamaknjen, da se sam sebe ne zavé — duha poln je — ne čuti se umrjočega. Če kje obhajajo rajski občutki človeka, obhajajo ga tukaj. Zakaj bi ga ne obhajali, vsaj nebeški svetovi nad glavo in zemlja pod nogami so polni prvotne dike in krasote, lepših Bog pred milijardami let ustvaril ni!

Menda so tudi taki ali enaki občutki obhajali stara ljudstva, kajti tudi ona so čislala prozornost ozračja in rajske vtise čistega višnjevega neba. Grki so toliko cenili rahlo, svetlo in prozorno ozračje po višavah, da so mu pod nazivom »eter« pridejali ime nebeškega zraka. — Kdo bi še ne bil sam po sebi okusil nasprotja pustega in veselega obraza neba in ozračja? Kako otožnega stori človeka s temnosivo megleno preprogo pokrito nebo, kako pa se nam oživlja v prsih kipeča radost, ko se pretrgajo sivi oblaki, in ko posije toplo solnce s čistega ozračja na višnjem nebu!

Obraz ozračja vpliva posebno na srčne značaje ljudstev tam s svojo tužno-temno megleno odejo, tu z mičnigni podobami oblakov pozlačenih od solnčnega žarjenja. Če pristaviš tej različnosti pisane in črne oblake, ki jih pode vetrovi po ozračju, živali po tleh in po ozračju, njihove različne glasove, in če prideneš zelenjad in o solncu bleščeče vode na zemlji pa tudi toplotno stanje po tleh in po ozračju, pa imaš sliko tega, kar nevidoma vpliva na značaj človeštva. Kako vse drugačna je občutljivost človeka živečega pod milim zmerno toplim nebom od drugega, ki biva pod pustim zmrzujočim ozračjem. Koliko različnost ima značaj ljudi bivajočih v Indiji, sosebno onih po okolici Himalaje, in značaj prebivavcev poleg Nila v Egiptu; kako vse drugače se razvija vlastje človeka po Skandinaviji kot na Laškem. Kaka različnost občutkov človeških na toplih Andovskih višavah in na mrzlih azijskih planjavah!

Kdor je poslušal A. Humboldta in druge popotnike, ki so po visokih gorah občudovali prikazni zgornjega ozračja, tega ne tira novodobna klativna šega na visoke gore in snežnike, temuč neka nepopisljiva posebnost eteričnega vzduha. Nenavadni prizori ga vežejo na ozračno lepoto višav. Še celo A. Humboldt je ostrmel, ko je na Chimborazu obrnil svoje oči nad-se in zagledal visoko nad velikansko goro nekaj živega v eteričnem ozračju, kjer bi ne bil dočakoval nobene žive stvari. Po čistem eteru se je zibal kondor, velikan američanskih orlov. Kondor ima navado plavati nad vrhovi Andovskih snežnikov više kot drugi ptiči. Pravijo, da ga ujednost goni v te višave, v katerih obzre na široko pašnate planine in travnate doline. Orel ve, da se ondi pasejo cele črede divje in krotke američanske drobnice. Toliko da zagleda s svojimi bistrimi očmi globoko pod seboj na ravni pri morju žival, ki jo išče, pa se hipoma potoči z vrha Chimboraza noter do morja. Kar nič mu ne dé hitra sprememba redkega mrzlega ozračja z gostim in topično razgretim zrakom. V višavah, kjer kondor navadno

plava, je ozračje tanko in jako rahlo ali redko, da tlak njegov v barometru ne vzdiguje živega srebra kaj prida nad 300 *mm*. Nič mu ne stori, da hipoma premeni tako nizki tlak z visokim ob morju, kjer kaže barometer 760 *mm*.

Kondoru nasproti je človeku tako velika prememba zračnega tlaka zelo nevarna. Kar tiče zrakoplovce v prostem zraku, smo že omenili nekaj, kako jim gre za življenje. Kako pa prenašajo tuji obiskovavci visokih gora ondašnji nizki tlak, to smo še dolžni povedati radovednim poslušavcem. Kakor je kondor z mladih nog vaje vednih prememb zračnega tlaka, in mu ne škoduje silo zmanjšani tlak visoko nad Chimborazom, enako so prebivavci najvišjih planinskih ravni po gorah jugoamerikanskih Andov vajeni ondašnjega nizkega barometra. Drugače je s tujci, ki obišejo v Peru in Bolivia kakih 4500 *m* visoko na Andovskih gorah pod nizkim zračnim tlakom stoječa mesta. V mestu »Corro de Pasco« obide tujca taka trudnost, da po klancih med hišami ne more navkreber, če se ne prijemlje držajev. Sape mu zmanjkuje, po zraku golta, kite mu pešajo, ves život obnemaguje, srce mu divje bije, da kar žile poskakujejo, glava ga boli, vzdiguje se mu. Ne samo da ponoči spati ne more, tudi pred jedjo se mu gnusi; — in če te nadloge v treh ali štirih dneh ne odjenjajo, in če se pridruži takim slabostim celo omedlevica, je pa zgubljeno njegovo življenje.

K sreči take slabosti ne obhajajo vseh tujcev, temuč većinomoma le bolj slabotne nature. A. Humboldta ni nadlegovala nobena teh nadlog, ko je na gori Cohimborazo stal zraven svojega barometra, ki je kazal le 380 milimetrov zračnega tlaka. Nasprotno pa je Gay-Lussac skoraj obnemogel od tega, da je dobre četrt ure bival v zraku, čigar tlak ni meril na barometru več kot 325 *mm*. — Zanimivo je, da ozračje ne dela teh slabosti povsodi pri enaki visokosti nad morjem. Brata Schlaginweit popotovaje po Himalajevem pogorju nista našla nikjer te gorjanske bolezni do visokosti 5000 *m* nad morjem, pač pa po večjih višavah. In ravno do te meje se pasejo ovce po Himalaji.

III. Mrak in noč in kolobarji.

Za take nadloge pa odškoduje visoko čisto ozračje popotnika s sijajnimi prizori temno višnjevega neba. Posebno po dežju se hvali v tropičnih deželah mirna ponočna krasota modrobarvnega neba. Divnejšega prizora neba ne uživa popotnik nikjer na svetu, kot v tihih ponočnih urah po vrhovih, visokeje kot bodisi kjerkoli drugod, proti nebu strmečih Chimborazovih in Himalajevih gorá.

Če je noč v takih višavah tako lepa, kakšen pa je prestop od solnčne podnevne svetlobe v temno noč, tako slišim povpraševati. No, mrak se dela zvečer in zjutraj. Popotniki, ki ogledujejo mračenje po okolici Himalaje, n. pr. vrh Dhavalagira, zapazijo, da se po obnožju tega hribovja nekaj drugače mrači, kot po naših dolinah in ravnéh. Mrak sploh prihaja od tiste solnčne svetlobe, katero odmevajo po višavah ozračja plavajoče vodene, prašene in ledene meglice. Jutrna zarja se prične, kadar solnce posije med najviše plavajoče meglice. Niže po ozračju ko poseva solnce, več zadevajo žarki njegovi plavajočega drobiža, več solnčne svetlobe se odseva in razliva po spodnjem ozračju ter nam dela prikazen mračenja. Kaj takega se godi tudi zvečer. Ko solnce zatone pred našimi očmi, ne zatone še pred očmi v višavah meglá plavajočega zrakoplovca. Ko ne vidimo več solnca pri tleh, zadeva njegova svetloba meglice nad našo glavo, in te razsipljejo nekaj svetlobe po tleh, — mrači se. Čim niže pod obzorje pa solnce zatone, tem više so meglice, ki jih še zadeva, tem rahlejše so ter odbivajo manj svetlobe proti tlam, — noč se dela.

Vrhovi visokih gorá pa štrle kvišku do tanjših plasti ozračja; nad njimi se ne nabirajo več gosti oblaki spodnjih plasti, temuč le tanke peresaste in vejnate mreže obstoječe iz sneženega kristalastega drobiža. Take sila visoko plavajoče mreže zadenejo zjutraj prvi solnčni žarki, mrači se tedaj po vrhovih Himalaje in Chimboraza in drugih velikanov in snežnikov, ko doline pokriva še črna noč. In zvečer se solnčni žarki poslavljajo najnazadnje od teh najvišjih meglic, ter se po vrhovih hribskih velikanov še mrači, ko že dolgo časa po nižavah, po dolinah in ravnéh vlada temna noč.

V tistih časih, kadar pokrivajo nekaj gostejše snežene meglice visoke višave ozračja, sosebeno kadar se nam nasproti razprostirajo pod solncem ali pod luno, tedaj se navadno prikazujejo kolobarji krog solnca in krog lune. — Kdor bi rad vedel, kako po ozračju plavajoči gosti sneženi drobiž izdeluje te kolobarje, ta naj po dežju, ko solnce posije, obrne dežnik, ki ga ima še v rokah, proti solncu. Če pogleda skozi svilnato tkanino na solnce, pa zazre ob solnčniku poseben svetlobni pojav tistega reda, kateremu se prištevajo solnčni in lunini kolobarji. Solnčni žarki, ko gredo skozi svilnato tkanino ali skozi gosto mrežo, se odklanjajo ob nitkah ter se združujejo med seboj na tak način, da se vidijo kolobarji. In enako odklanjanje solnčnih in luninih žarkov ob robih gostega kristalastega drobiža ali sneženih zvezdic in nitek povzročuje deloma pisane, deloma medlo bele in rumenkaste kolobarje krog solnca in krog lune.

IV. Mavrica in zarja.

Drugi sijajnejši kolobar dela solnce spodaj pod deževnimi oblaki tako nizko nad zemljo, da se s koncema nanjo opira. No, saj veste kaj mislim; mavrica je — priprosto ljudstvo daje temu živopisanemu kolobarju tudi ime: »božji stol«. To ime izvira iz novejših dni, prikazen pa je stareja kot človeštvo, stara kakor svet sam. Pri Grkih je imela mavrica nekak našemu »božjemu stolu« soroden pomen, veljala je za »most boginje Iride«. Ko je preprosto grško ljudstvo Homerovih dni bilo v kaki posebni zadregi, je obračalo svoja srca k tedanjim bogovom v Olimpu z gorečim poželjenjem, da naj se naredi na nebu mavrica (Iris) za most božji, da pridejo bogovi zemljanom na pomoč.

Nam se prikazuje mavrica v podobi sedembojnega lepo pisanega kolobarja solncu nasproti, ko gre rahli dež iz sivih poglajenih oblakov. — Mavrico dela lom solnčnih žarkov v vodenih kapljicah in razkroj žarkov na njih sestavine, ko ta drobiž pada v podobi rahlega dežja iz sive preproge neba. Kdor je kdaj ogledoval solnčno luč, ko gre skozi prozorno na tri vogle zbrušeno steklo ali skozi »prizmo«, temu je lahko dopovedati, kako se dela mavrica. Bela solnčna luč stopi v prizmo, iz prizme pa zažari nežni šopek prizmatičnih ali mavričastih barv prav v tistem redu kakor se vrste na mavričnem kolobarju od roba do roba. Včasih se pokaže dvoje mavric; niže na nebu stoji bolj čvrsta glavna, nad njo više na nebu podružna. Glavna mavrica je na spodnjem robu višnjeva, na zgornjem pa rdeča. Za rdečim pasom sledi temno in svetlo rumeni trak, za tem zeleni, svetlo in temno modri in pred drugim robom višnjevi ali violetni pas. Zgornja podružna mavrica ima sicer enake barve, le vrste se narobe; njena svetloba pa je vedno slabše kot na glavni mavrici.

Kadar megla, iz katere pada v višavah droben dež, pokriva le en del neba, tedaj se pokaže mavrica samo pod tem oddelkom. Včasih je tudi ta oblok pretrgan na dva kosa. Kadar deževne megle pokrivajo vse nebo nad obzorjem solncu nasproti, tedaj prepreže mavričin oblok vse obzorje ter se s svojima koncema opira na tla. S spodnjim koncem sega na videz mavrica rada poleg kakega lesa v grapo ali pa v potok tekoč po dolini pod lesom. V tem slučaju pravijo pri nas na kmetih: »mavrica vodo pije!«

Pastirji in drugi kmetski otroci, ko vidijo, da ne daleč od njih mavrica vodo pije, se kar spuste v tek, love jo, češ, kdor jo ujame, dobi vrečo zlata! Glejte, poreče mlinarjev sosed, pri mlinu sije mavrica prav med kolesa, če bi zdaj

mlinarjev fant stegnil roko po njej, jo pa ujame, in vreča zlata je njegova. Le zakaj je ni ujel še nihče? Ne da se ujeti, hitreje ko stopiš za njo, hitreje se ti umakne.

Komur je na tem, da se mu dopove, zakaj se ne dá ujeti mavrica, naj stopi z menoj na solnce, ko stoji mavrica na nebu. Zdaj se pa tako vstopiva, da je solnce nama za hrbtom, in da gledava prav v sredo mavričnega kolesa. Solnčni žarek, ki bi nama prodril glavo, bi zadel prav v sredo mavrice. To je nekak zakon mavrice. — Misli si, da je ta žarek ravna trdna palica, ki drži od solнца skozi glavo v sredo mavrice. Če se prestopiš na desno, premakneš to palico na desno, in z njo se premakne sreda mavričnega kroga tje, kamor sedaj kaže palica, ali kamor merijo sedaj mimo glave gredoči solnčni žarki. Z našim prestopanjem, s pomikovanjem ali z našo hojo se tedaj premiče mavrični kolobar ter stopa mavrica z nami vred naprej — pred nami beži! Vsak ima potemtakem svojo mavrico, in pred vsakim beži, če jo lovi, torej je ne ujame nobeden nikdar.

Dostikrat vidimo mavrico, dežja pa nikjer nič ni. V takem slučaju mine deževni drobiž med padanjem v spodnjem bolj suhem ozračju ter ne pride do tlá. Večidel pa prihaja mavrica po dežju, kadar se pomiri ozračje. Tedaj naznanjuje izvedenemu kmetu, da je dež pri kraju. Takrat pa ko pred mavrico ni bilo nič dežja, pravijo pri nas v Poljanski dolini: »kaka mrva dežja še pride, sile pa ne bo delal.«

Grški modrijan Empedokles pravi: »žareča mavrica prinese veter in dež«. Rimljan Plautus pa veli o babi pijančevanju vdani: »ecce autem bibit arcus, hercle credo hodie pluet!« — tako pije kot mavrica, za boga, danes mislim bo dež. — Kako je prišel ta dovtip k današnjim Slovkom, kdo more to vedeti; ko govoré o pijancu, pravijo: »Ta pije kakor mavrica!«

Nič tako rednih in sijajnih barv kot pri mavrici ni videti drugod po meglah na nebu, dasi so včasi megle srednje visokosti kaj lepo pisane in sosebnó zjutraj in zvečer nekatere dni skoraj ognjene — ko se zarja prikaže. Zjutraj pri vzhodu in zvečer pri zahodu sije solnce bolj pri tleh; žarki njegovi imajo tedaj daljšo pot po spodnjem ozračju kot v drugih urah med dnem. Ozračje pa ni nikdar prav čisto. Nekaj vodenih soparjev ima vedno v sebi, manjka pa tudi ne družega drobiža, drobnega nevidnega prahu. Taka plaža zavira solnčne žarke enako, kakor jih zavira dim. Če dim ni pregost, ne vzame vse solnčne luči, izbere si le nekaj žarkov gotove barve ter jih požre; ostanek žarkov, kar jih spusti dim skóz-se do naših oči, pa ne

kaže več bele solnčne svetlobe, temuč solnce se nam vidi, ko ga gledamo skozi dim, rjavkasto ali celo rdečkasto.

Nekaj enakega se godi s solnčnimi žarki, ko se prikaže zarja. Veliko vpliva do zarje imajo vodeni po zraku plavajoči soparji. Zjutraj, ko solnce vzhaja, se soparji razlezujejo, zvečer ko zahaja, se zgoščujejo ter povzročujejo s svojim izpreminjevanjem pojav zarje. Dosti moči do izpreminjevanja soparjev imajo vetrovi ter vplivajo močno na zarjo. Zelo rdeča ali celo škrlatasta zarja na večernih meglah je nasledek vetrov, ki vejejo po višavah ter naznanjuje navadno, da pride drugi dan veter z višav na zemljo. — Nekateri ljudski pregovori o zarji kažejo na vreme, tako n. pr. pregovor: »Zjutraj zarja, zvečer blato«, in drugi: »Zarja na večer obeta za drugi dan lepo vreme«.

V. Severna luč.

Mavrica in zarja, spremljevalki solnca, imata svoj prostor v vzhodnem in zahodnem ozračju. Na meji med nočjo in dnevom se prikazujeta in delata mraku družino, noči pa ne razsvetljuje nobena. Prebivavec južnih krajev, ki nikdar ne pride do ledenega severa, bi dejal, da zemlja razun lune in zvezd nima nobene ponočne razsvetljave, pa ni res, da bi je ne imela. Zemlja sama si prižiga ponoči nekake luči. V zgornjih višavah ozračja posvetijo semtertje belkaste mrenice, in od severa sem se včasih razprostira po nebu sijajna prikazen severne ali polarne luči. Presenetljiva lepota severne luči naznanja pregovor prebivavcev Shetlandskih otokov, imenujejo jo namreč: »radostni nebeški ples«.

Pred prizorom severne luči se jame jasno nebo na meji severnega obzorja malo zatemnevati. Temnikasta stena, meglici podobna, se vzdiguje kvišku izzad obzorja. Ta dimnata stena postaja rujavkasta in včasih vijoličasta; je pa tako tanka, da še zvezd ne zakriva pred očmi, kakor dim ne. Začetkom se prikaže svetli obok ob meji meglenega obronka. Iz oboka izvira živo žarjenje belkasto, rumenkasto in rdečkasto ter se razprostira kvišku po nebu proti nadglavju ali zenitu. Žareče metlice in migljaječi mnogobarvni trakovi švigajo kvišku po višavah neba. Ko se ima prikazati polarna luč v svoji največji sijajnosti, tedaj se vzdigujejo iz obronka na več krajih švigajoča plamena v podobi gorečih, modro-belkastih, zelenih, rdečih, vijioletnih in celo škrlatnih trakov. Od vseh strani neba plapolajoča plamena se združijo blizu nadglavja v tistem kraju, kamor kaže prosto majavna magnetična igla. Na tem mestu se živa mnogobarvna pla-

mena združujejo v prekrasno cvetoči venec, ki je znan pod imenom: krona polarne luči. In v tem vencu se razkazuje pred strmečim ogledovavcem taka sijajna lepota, da manjka jeziku besedi za toliko krasoto, pa tudi slikar je z najbujnejšimi barvami ne more dosti zvesto naslikati, zakaj slika je le slab izraz trenutnega stanja, vednega izpreminjanja nepopisne lepote pa ne more postaviti pred oči.

S tako krasoto sveti severna luč na Izlandiji in Grenlandiji, na Novaja-Zemlji, v Severni Kanadi in Sibiriji pa tudi po arktičnih krajih krog severnega tečaja. Po arktičnih krajih je severna luč navadna prikazen, pa se le malokdaj razvija tako na široko po nebu, da zadeva tudi evropske zmerno tople dežele. Vendarle se primeri tudi, da sega še dalje proti jugu celo do Španskega, do Aleksandrije v Egiptu. Leta 1872. se je 4. dan februarja pokazala celo v Indiji. Do naše kranjske domovine posije le malokdaj. Leta 1892. je pa 14. februarja po polnoči posvetila čez Karavanke ter se je njena rajska svetloba ogledovala tudi na Gorenjskem. To se pa razume samo po sebi, da v taki oddaljenosti nima več ne svoje izvirne čvrstosti, ne svoje divne lepote, kakor po okrožju zamrznjenih arktičnih pokrajin.

Naj trdijo nekateri popisovavci arktičnih prikazni kar hočejo, da je moč brati pri njeni svetlobi, pa ni. Vsaj preiskovavci novih dni: Payer, Weyprecht in Nansen, ki toliko natančno popisujejo severno luč ondašnjih krajev, sporočajo soglasno, da je ob čisti luni mogoče čitati srednje debel tisk, ob severni luči pa skoraj ni poznati besedi. Tega ni kriva toliko slabejša svetloba, kot tresoče migljanje te luči.

Pred očmi Evropecev se severna luč večinoma razvija kaj mirno, po arktičnih deželah pa je jako nemirna. Deročim vodam podobno se razliva nje čarobna svetloba po višavah neba. Kakor bi se vilo stotero kačjih živobarvnih životov, leta njena svetloba po nebu. Hipoma in le za trenutek se strinjajo njeni živobarvni kačji trakovi v podobi bleščeče krone.

Kaj je polarna luč, tega zdaj še ne vé učen svet. A. Humboldt jo šteje med »magnetične viharje«, ker magnetična igla oznanuje poprej njen prihod z nenavadnim treptanjem. Njena moč do električnega ravnotežja na zemlji je tolika, da vzbuja s svojim približevanjem električne toke po telegrafnih žicah ter straši telegrafne uradnike, kakor jih straši s strelo huda nevihta.

VI. Ozračje prenaša zvok.

Kakor je severna luč čudna in sijajna, vendar v primeri z neznatno lastnostjo ozračja, da prenaša zvok, nima nobenega vpliva do človeštva.

Ko bi Stvarnik dal najduhovitejšemu modrijanu uganko: kako naj bo ozračje, da prenaša človeške po čutilih pridobljene nazore in misli vlite v podobo glasov tako od ust do ust, da vzbudijo glasovi enake nazore in misli v glavi poslušavca, modrijan bi strmel nad takim vprašanjem ter bi osramočen odgovoril: Gospod, tega ne vem. Stvarnik je rešil to nalogo z malenkostjo, nič družega ne kot ozračje je prevedel s prožnostjo ali z elastično močjo, pa je bila rešena modrijanu dana pretežka uganka. Ko s kladivom udariš na žebelj, počí pod kladivom, in ta pok prejme ozračje ter ga nese na vse kraje! Rahli vzduh izvirajoč iz našega sapnika prevzame ozračje z vso tisto posebnostjo, ki mu jo da naš jezik, ter prenaša prejeti vtis in z njim našo besedo do daljnega poslušavca!

Nevidoma se giblje neskončna množina vtisov po zraku od kraja do kraja povsodi, kjer zrak zavzema prostor — le tam ne morejo vtisi naprej, kjer ni nobenega zraka. Da se res izgube vsi glasovi, kjer manjka zraka, to nam hitro pokaže poskus z z r a k o s e s a l k o. Pod visoko stekleno poveznico, ki stoji na gladkem krožniku zrakosesalke, postavimo uro z glasnim zvončkom. Dokler pod poveznico pustimo zrak, kakršen je na sebi, se dobro sliši izpod nje zvončkanje. Ko se pa zrak posesava izpod poveznice, oslabi zvončkov glas — in z nadaljnim izpraznjenjem prostora pod poveznico, se izgubi ves glas, kakor bi kladivo več ne bilo ob zvonček, — pa bije! — Preredki zrak ali prazen prostor pod poveznico ne prevzame glasu od zvončka, ne more ga oddajati po okolici. Kaj ko bi se pripetilo kaj takega v ozračju! Le na vtis se spomnimo, kako otožen je, ko ura obstane, — zdelo bi se nam, kakor bi priroda sama tugovala za izgubljenim zvokom.

Pastir bi zastonj trobil na rog, zastonj bi ploskal z rokami. Naš govor bi ugasnil, preden bi stopil iz ust, konec bi bilo pogovora, konec poučevanja in marsikaterega napredovanja. Ne dalje kot iz roke v roke, od oči do oči bi segala podelitev tega, česar je potreba sosedu k zboljšanju življenja. Zastalo bi prenašanje vede med ljudmi, zastalo napredovanje in omikovanje človeškega rodu.

Velikanski je vtis nevihte z bliskom, gromom in treskom, a kaj bi bil ves vihar, če bi nam šum in hrup njegov ne bil na ušesa, če bi grom in tresk njegov ne budil čutil

našega sluha! Nastopil bi še drug neugodni nasledek, ko bi zrak s svojo prožnostjo in svojim tlakom izginil iz ozračja. Gospodinja bi ne le na visokih gorah, ampak tudi po dolinah in ravnéh ne mogla kuhati brez Papinovega lonca. A to ni vse. Zrakosesalka nam kaže z omenjenim poskusom še druge znamenite nasledke zmanjšanega ali celo minulega tlaka. Voda pod sesalčno poveznico izpuhteva tem hitreje, čim bolj se posesava zrak, čim manj je zračni tlak nad vodo. Od prehitrega izpuhtevanja se voda preveč hitro ohladi in njena toplina se zniža toliko, da začne zmrzavati, in da se dela led pod poveznico, bodisi zunaj najlepši in najtoplejši poletni dan. Ta poskus nas uči, da se voda ohladi in zmrzuje samo od prehitrega izpuhtevanja. Po tem se spozna, da bi plitve vode pod preveč zmanjšanim zračnim tlakom posušile se vsled lastnega izpuhtevanja. Ko bi tedaj ozračju jelo zmanjkovati zraka in primanjkovati tlaka, bi se jelo napolnovati s preobilnimi vodenimi soparji, pri tem pa bi se ohladila voda, da bi zmrzovalo; in utegnila bi pasti taka množina snega, da bi ga nekaj celo pri največji toploti poletni ne skopnelo, kar ga pokriva sedanje pašnate planine. Če bi se pa prigodilo kaj takega, bi se snežena in ledena odeja z višav raztegala niže in niže nizdolu proti dolinam in ravném ter bi nastopilo mrzlo podnebje z zamrznjenimi s snegom in ledom pokritimi pokrajinami. Nasledek premalega, opešanega zračnega tlaka bi utegnila tedaj biti nekaka »ledena doba«, kakršno so imele severne dežele v predzgodovinskih vekih — seveda vsled drugih nam neznanih vzrokov.

B. Toplota in nje razdelitev po zemlji.

I. Toplota pojemlje v višavah.

Aleksander Humboldt, ki je obhodil toliko sveta po Evropi, Aziji in Ameriki, vé kaj povedati o različni razdelitvi toplote na zemlji. V Ameriki na visokih Cordillerih je zasledoval med popotovanjem troje podnebij drugo nad drugim; po ravnéh tropično vročino, poleg srede hribovja zmerno tople pokrajine, kakršnih smo vajeni po Evropi, na vrhovih visokih gorá pa led in večni sneg. Ondašnje gorkotne razmere primerjajoč z gorkoto v znanih krajih pravi A. Humboldt: »Poleg reke Orinoco je dan na dan taka vročina, da v Palermu še meseca avgusta ni take. Če se pa iz ravni podaš na Andovske goré, najdeš v Papajanu (1730 m nad morjem) toploto, kakršne si poletu navajen v Marseillu. Ko naprej gredé prideš do Quito (2830 m visoko),

te obdaja enako topli zrak kakor v Parizu meseca maja. In če greš še više, najdeš v Pananasu (3420 m) sicer kaj lepo cvetoče, a krepeljnosto grmovje pri taki gorkoti, kakor jo ima Pariz začetkom meseca aprila.

Topleja ko je ravan v obnožju gorá, više sega po vrhovih toplota gori iz ravni. V gorkejih krajih je treba više iti v hribe kakor v mrzlejih, preden se zniža gorkota ozračja za eno Celzijevo stopinjo (1° C.); v tropičnih deželah poleg ravnika pojemlje vročina na vsakih 225 m, po Pyrenejih na 200 m, na Švicarskem na vsakih 190 m za 1° C. — Povprek se sme računati, da toplota pojemlje z višavo nad morjem vsakih 200 m po 1° C.

Toplina ali temperatura se méri s termometrom, toplomerom, navadno po Celzijevih stopinjah, katerih gre 100 od zmrzujoče do vrele vode. Nekateri jo merijo po Reaumuru. Angleži pa večinoma po Fahrenheitu.

Čim hitreje pojemlje toplota kvišku gredé, tem hitreje se pride do tistih višav, kjer sneg po leti ne skopni. Tukaj je meja večnega snega. Vzgleđi naj nam povedó, kako različna je višava te meje nad morjem. Poleg ravnika 4700 m, na Meksikanskih gorah 4400 m, na Himalajskem pogorju na severni strani 4900 m, na južni strani 3850 m, na Pyrenejih 2650 m, na Kavkazu 3200 m, po Alpah 2600 m, po Karpatih 2500 m, po notranji Norvegiji 1560 m, po primorski 900 m. Čim bolj proti severnemu tečaju je pomaknjen kraj, tem nižeje nizdolu proti morju sega meja večnega snega in ledú.

Kakor po visokih gorah, enako pojemlje toplina tudi po višavah ozračja. Hud mraz vlada visoko v ozračju, hujši kot so meteorologi sodili poprej. Morebiti za to, ker poletna gorkota nižav ne vpliva toliko na visoke sklade ozračja. Berson je leđa 1894. v sredi meseca maja 7700 m visoko nad Berolinom z balonom opazoval — 36.5° C mraza. In prav na tisti višavi začetkom decembra tistega leta — 38.5° C.

Za čitatelje, ki niso hodili še po visokih snežnikih in ledenikih, bo gotovo zanimivo, poizvedeti, kako velik je na visokih gorah razloček med toplino zraka in tal. Čim više je kraj nad morjem, tem redkejši je zrak, tem manj soparjev ima v sebi, manj požira solnčne toplote. Torej ondi solnčni žarki ne izgube v zraku veliko gorkote. — Hooker je po Himalaji na 3000 do 4000 m visokih višavah opazoval na solncu 40 do 50° C več kot v senci! Primerilo se je celo, da je v sredi dopoldneva termometer kazal v senci na tleh, — 5.6° C, v zraku na solncu pa + 55° C! Tedaj je toplina med krajem na solncu in med senco imela dobrih 60° C razločka! Popotniku, ki pri takem razločku topline hodi pod pri-

pekajočim solncem po ledenih tleh, se godi, kakor bi ga kdo s kropom paril — polt mu zarjavi in nekaj dni potem se začne majiti, kakor bi bila v resnici oparjena ali opečena.

II. Izviri toplote.

Če hočemo imenovane in druge toplotne prikazke bolje razumeti, je treba obrniti oči po izvirih toplote na zemlji. Kdor bi sodil na videz in preiskoval izvire toplote zunaj solnca, bi utegnil misliti, bogve koliko toplote prihaja od brezštevlnih zvezd ali od vnanjih solnc, ki plavajo v dalji po neizmernem prostoru. V resnici pa od te strani ne pride toliko gorkote, da bi imela kaj vidnega vpliva do vremena in do podnebja sploh. Kako hoče vesoljni prostor nas greti, ker v primeri njemu samemu manjka toliko gorkote, da se njegova toplota spoznava za hud mraz, ki morda ne znaša kaj manj kot — 140° C, če ne celó — 273° C. Izkušnja pa uči nas vse, da potrebujemo tem gorkeje obleke, čim mrzleji je kraj, po katerem hodimo. Zemlja, ki se giblje po tako mrzlem svetovnem prostoru krog solnca, ima sicer tudi svojo toplotno odejo, namreč zrak napojen s soparji in megleno nebo, a ta odeja je tako redke tkanine, da ne more zemlje varovati pred mrazom svetovnega prostora in pred veliko izgubo tiste toplote, ki jo prejema zemlja od solnca.

Kaj pa zemlja, ali ona nima sama ob sebi dosti izvirov toplote, vsaj ima toliko vulkanov in toplih in vročih studencev? Kdor bi sodil po videzu, bi utegnil misliti, da prihaja obilna množina gorkote iz notranje zemlje. Bodisi zemsko jedro trdo, bodisi raztopljeno, vroče je, to pričajo brezštevlna poizvedbe. Po rudokopih, seособno po premogovih jamah, narašča toplota z globočino do neprenesljive vročine, in gorka voda, ki po Arteških vodnjakih priteka globoko iz tal, vse to priča, da ima notranja zemlja v sebi dosti gorkote. Izkušnje učé, da od 30 do 30 metrov globokeje toplota zemlje naraste za (1° C) eno Celzijevo stopinjo. Ta gorkota zemlje pa se zvečine pogubi med potjo po skladih, preden je kaj pride do vrh tal. To resnico nam razlaga zemlja sama s svojo snežno in ledeno odejo, ki se ne raztaja od lastne zemske gorkote. Po opazovanem naraščanju toplote v tleh se je v Parizu preračunilo, da tista gorkota, kar je prihaja iz notranje zemlje, ne raztaja debeleje ledene skorje nego k večjemu 7 milimetrov debel led. Temu nasproti pa prinaša solnce s svojim žarjenjem na leto toliko gorkote, da bi se raztajala od nje 30 metrov debela ledena skorja, če bi gorkota in led bila razdeljena po površju povsodi enakomerno.

1. Čist in suh zrak se od prve solnčne toplote le kaj malega ogreje, večinoma gre toplota s solnčno svetlobo do tal. Zjutraj in zvečer pa vzame temnikasto ozračje solnčnim žarkom večino gorkote, tedaj solnce ne pripeka kakor med dnevom. Če je pa ozračje vlažno in napolnjeno s soparji ali celo z megleno odejo, pa požira tudi med dnevom dosti solnčne toplote.

Ozračje, napojeno s soparji in ogljikovo kislino, ima to lastnost, da skoraj popolnoma požre bolj temnikaste solnčne žarke, ki se po prestopu skozi »prizmo« razprostirajo po rdečem koncu »spektra« in onkraj »spektra«. Ta lastnost zraka varuje, topli odeji enako, zemsko površje pred ohlajenjem. Gorkeji solnčni žarki prodirajo ozračje ter ogrevajo površje zemlje. Potem pa ogreta tla izžarjajo manj toplote nazaj proti nebu. Leto temno gorkoto — kakor jo imenujejo fiziki — pa požira s soparji napojeno ozračje, ter se gorkota ne razpršuje po zunanjem vesoljnem prostoru, ampak ogreva ozračje. Po zimi pa, ko je zrak presuh, noči prejasne, manjka zemlji take toplotne odeje ter se v jasnih nočeh zelo ohladi.

Pri jasnem nebu gre večina solnčne toplote z žarki vred do tal ter se nabira toplota v tleh, in od tal sem dobiva ozračje večji del svoje gorkote. Toplina ozračja je vsesкупaj nasledek bojevanja, bi dejal, med dožaritvijo solnčne toplote in med izžaritvijo po zemlji in po ozračju nabrane toplote.

Nad celino in sploh nad suhimi tlami je ozračje bolj suho in jasno, nad morjem bolj vlažno in megleno, torej se celina in zrak nad njo bolj ohladi, kot se ohladi primorski kraji in otočja. Po tem se lahko spoznava, zakaj na poti po celini od primorskih bregov večerne Evrope proti vzhodu nahajamo mrzleje in mrzleje pokrajine. Toplotni razločki recimo na Francoskem in Ruskem, so toliki, da so na zapadu zmerno topla in vlažna, na vzhodu pa suha ostra podnebja. Srednja pozimska toplota znaša v Edingburgu 3.5°C , v Moskvi pa le -12°C . Kitajsko stolno mesto Peking ni prav toliko oddaljeno od juga kakor Neapelj, njegova srednja letna toplota ($11\frac{1}{4}^{\circ}\text{C}$) pa znaša dobrih 5°C manj nego v Neapelju. Ker imata pri vsakem teh vzgledov mesti enako oddaljenost od ravnika ali od solнца, bi imeli enako toplino, če bi gorkota bila enako razdeljena, — pa ni.

2. Solnce ima mogočnega nasprotnika, izžarjevanje ga moti in mu podtikuje mraz. Po letu je solnčna dožaritev podnevi dosti močnejša kot izžaritev, ponoči pa pomanjkuje krotivca izžaritve; odtodi vročina podnevi — mraz ponoči v tistem času, ko tla niso dosti napojena s toploto, ko manjka

v ozračju megle izdelujoče vlage in vlažnih toplih vetrov. Po zimi nizko solnce nima kaj prida čvrstosti, izžarjevanje ga premaguje, torej pod jasnim nebom velik mraz. Le po vlažnih krajih, kakor primorjih in otocih in sploh, kjer je nebo bolj oblačno, je izžaritev manjša ter manj mraza.

3. Kaj velik vpliv do topline in sploh do podnebja imajo nadvladujoči vetrovi. Kjer prevladajo južni vetrovi, prinašajo toploto od juga ter jo prenašajo v severne kraje. Temu nasproti prenašajo prevladujoči severni vetrovi mraz proti jugu.

Če na mapi potegnemo od kraja do kraja črto, kjer je toplina enaka, vidimo, da južni vetrovi vzdigujejo to črto proti severu; temu nasproti pa severni vetrovi potlačijo — če tako govorimo — črto enake topline nizdolu proti jugu. — Taka črta, ki veže kraje, ki imajo enako toplino, se imenuje »izoterma«.

Če odpremo mapo z narisanimi izotermami, spoznamo na mah po njeni podobi, kako je razdeljena toplota. Ta črta »izoterma« kaže hribe in doline. Izoterma, ki se razpenja s svojim hribom proti severu, naznanuje ogledovavcu, da ondi večja toplina kot po navadi sega dalje proti severu. Dolina izoterme pa nam kaže narobe, da se v tistih krajih, katere zadeva, večji mraz, kot bi imel biti po navadi, razprostira dalje proti jugu.

No, kako bi pa po navadi imele biti potegnjene izoterme? To kaj hitro prevede vsakdo, če le pomisli, da solnce vodi gorkoto s seboj krog zemlje. Solnce pa hodi z ravnikom vstric po ravni poti krog svetá, torej bi toplina imela biti enaka po vseh krajih, ki stoje vstric poti njegove. Če bi nič ne motilo solnčnega ogrevanja, bi morale črte izoterme v podobi ravnih črt, tekočih vstric s solnčjo potjo vezati kraje krog in krog svetá. Z drugimi besedami: če bi nič ne motilo solnca pri njegovem ogrevanju, bi imeli vsi kraji, ki so enako daleč od ekvatorja, enako toplino, in toplota bi sploh od ravnika proti tečaju pojemala v eno meró. — Tako razdelitev bi imenovali pravilno ali teoretično. V resnici je pa toplota drugače razdeljena krog sveta. Vzrok takemu razločku je različna razdelitev celine in morja, vzrok so tudi morski pretoki in vetrovi.

Par sledečih vzgledov naj postavi čitateljem nekaj teh toplotnih razmer očitneje pred oči. Mesta Hamburg v Severni Nemčiji, Barnaul v večerni Sibiriji in Nikolajevsk ob Amuru imajo pri enaki sev. širini (53°6', 53°3', 53°1') različne letne toplote. V Hamburgu znaša srednja letna toplota + 8·2° C, v Barnaulu + 0·4° C in v Nikolajevsku — 2·5° C. — Teh razločkov topline bi ne bilo, ko bi nič ne motilo solnčnega ogrevanja.

III. Vročina in mraz.

V sledečem ogledovanju vremenskih temeljev pridemo do različnih drugih vplivov na razvitek podnebja in njegovih posebnosti. Tukaj ob izviru se pa hočemo ozreti še po tistih zbranih vplivih, ki povzročujejo nekako nakopičenje toplote do skrajne meje toplote in mraza. Na vreme in podnebje naših krajev vpliva razven izvirne solnčne gorkote sešobno z aloga toplote, bodisi v podobi vročine tropičnih deželá, bodisi v podobi hudega mraza severnih ledenih pokrajin.

Po zmerno toplih deželah dajo po zimi gorkoto: južni vetrovi, oblačno nebo in dež, kajti vse to zadržuje preveliko ohladitev zemlje z izžarjevanjem. Jasno nebo pri mirnem vremenu pa prinaša mraz. Po letu pa vlažni veter, oblačno nebo in dež delajo hlad, ker ovirajo dožarjevanje solnčne toplote. Jasno nebo, mirno vreme dela po letu vročino s tem, da odpira solnčnim žarkom prost pristop.

Kadar se pripeti, da se zedinjajo vsi viri toplote, tedaj gorje popotniku. Solnce nad glavo, jasno nebo, južni tropični vetrovi, suha tla, razgreti zrak in razbeljena sipa, katero preveva po puščavi vroči veter »samum« s svojo zadušljivo sapo ter pregrinja nebo z rumeno-rjavim prtom, da je videti kakor bi solnce sijalo skozi gost bakrenobarveni dim — tedaj naj pazi predrzni popotnik, da uteče hitreje ko more in si reši življenje v varnem zavetju!

K sreči pa se vedno bojujeta med seboj vročina in hlad izžarjevanja proti vesoljnemu prostoru. Največji mraz nastopi po zimi tedaj, ko se združi največ tistih razmer, katere podpirajo izžarjevanje, namreč: miren, suh zrak in jasno nebo; zrak brez soparjev, kajti navzočnost soparjev obvaruje po Tyndallovih poskusih zemljo pred preveliko izgubo toplote in pred hudim mrazom. V severni Sibiriji so izpolnjeni vsi pogoji hudega mraza. Tamkaj je središče obširnega okrožja suhih tla. Je pa tudi severna stran Sibirije pomaknjena daleč tja proti ledenim arktičnim pokrajinam, kjer solnce nima več prave moči. Tamkaj so zedinjeni najizdatnejši viri mraza: miren zrak, suha tla, ozračje brez soparjev, čvrsto izžarjevanje pa oslABLJENO nizko solnce; torej vlada v Verhojansk-u najhujši mraz na zemlji. Meseca januarja znaša srednja toplina povprek — 50° C, pa se je tudi že opazovalo — 65° in več stopinj mraza!

Drug vzgled hudega mraza nahajamo v severni Ameriki. Ta pa ne izvira od izžarjevanja kakor v Sibiriji, temuč od mrzlih vetrov. V Unioni se včasih meseca januarja hipoma vzdigne od ledene severne strani sem močan in silo mrzel

veter »blizzard«. S tako močjo veje ta veter, da gre skozi medvedov kožuh; telo ti prepriha do kosti; v oči ti zaganja snežen prah, da je za oslepeti. Če prehiti popotnika, da mu ne uteče v zatišje, v kako jamo ali vsaj v prav gost gozd, — je izgubljen! V kratkih urah konča človeka ta mrzel preprih. Čudno je, da se taki zmrznjenci nahajajo na pol slečeni. To se zgodi menda tako-le. Ko telo že odrenjuje, zastaja zadnji pretok krvi po žilah ter se zmrzujočemu jame mešati v glavi — nekako goljufivo čutje ga vara, da mu je vroče, a med slačenjem okameni kakor Lotova žena.

IV. Toplota po skladéh vrh tlá.

Solčna toplota, ki ogreva tla in ozračje, gre tudi v večje globočine po suhem tako kakor po morju. Na poti v globočino se srečuje z notranjo zemsko gorkoto, ki prodira kolikortoliko proti vrhu zemlje. V nekaterih krajih segajo letne izpremembe toplote precej globoko pod zemljo. V tisti globočini, kjer nehajo te letne izpremembe, tam se opazuje stanovitna toplina. Izkušnje na Nemškem in Francoskem, na Angležkem in Ruskem, po Indiji, Afriki in Ameriki, z eno besedo po vseh deželah, uče da »arteški« vodnjaki, ki prodirajo plast stanovitne toplote, prinašajo na dan tem gorkeje studence, čim globokeje pod to plastjo je prevrtana zemlja. Na Dunaju se je pri vrtnju arteškega vodnjaka pokazalo, da na vsakih 25 metrov globokeje pridobi studenec po eno Celzijevo stopinjo. Po tej skušnji se sklepa, da v globočini 75 kilometrov pod Dunajem znaša toplina 300° C — in če tako narašča vročina nadalje, bi 3 milje pod Dunajem utegnile biti vse rude raztopljene! Kar velja za Dunaj, to velja povprek tudi za druge kraje.

Globočina, v kateri se nahaja plast stanovitne toplote je tem večja, čim bolj je kraj odmaknjen od tropičnih krajev proti severnemu tečaju. Po okrožju ravnika ne leži ta plast globokeje kot kakega pol metra pod rušo. Od ondot proti severu grede se pa poseda ta plast. V Parizu, v Strassburgu, v Zürichu, v Upsali i. dr. se plast stanovitne toplote nahaja 17 do 19 metrov pod zemljo.

To je tista globočina, v kateri se leto za letom kar nič ne izpreminja toplina. Preden se pa v naših zmerno toplih deželah pride do stanovitne toplote, so že med potjo kakih 8 metrov pod zemljo premembe tako neznatne, da med letom ne zneso več kakor povprek polovico Celzijeve stopinje. Pod zvezdarnico v Parizu, kjer se v kleti shran-

juje izvirna mera današnjega metra, se od srede preteklega stoletja doslej — v teku poldrug sto let tedaj — toplina ni premenila za pol Celzijeve stopinje.

Če bi koga zanimalo poizvedeti toplino stanovitne plasti svojega kraja, ta naj poizve srednjo letno temperaturo tega kraja, pa jo ima. Vsak kraj ima namreč posebno toploto v svoji stanovitni plasti, in ta toplina je enaka s srednjo letno temperaturo tega kraja. V Gradcu znaša srednja letna toplina $+ 7.1^{\circ} \text{C}$ ter ima tudi stanovitna plast pod Gradcem toliko gorkote. Jakučk v Sibiriji ima $- 10^{\circ} \text{C}$ srednje letne toplote, torej deset Celzijevih stopinj manj kot zmrzujoča voda. Toliko mrzleja je stanovitna plast pod ondašnja okolico, torej ostane v Jakučku stanovitna plast celo leto zamrznjena. Tedaj do te globočine nikdar ne seže solnčna moč; po leti se sicer tla otajajo kak meter globoko — žita se sejejo ter rastejo nad zamrznjeno globočino!

Temu nasproti pa po tistih krajih, kjer je srednje letna gorkota topleja kot ledena voda, ne zmrzuje nikdar v stanovitni plasti. Če ima ta plast še kaj prida toplote, je ima tudi nekaj plasti nad njo celo leto še kaj. V plastéh po obližju stanovitne topline naj si poišče prostora obrtnik, kateremu je na tem, da si postavi klet, v kateri se med letom gorkota ne izpreminja toliko, da bi škodovalo n. pr. pivu, ki je hoče ondi shraniti in zavarovati pred škodljivimi vplivi premenljive zunanje topline. Če hoče, da mu težkih sodov ni treba spravljati globoko pod ravna tla, naj si izkoplje klet pod bližnjim hribom tako, da kar po ravnem vozi noter. V hribu se vzdigujejo namreč zemske plasti visoko nad ravan, torej utegne obrtnik najti tak hrib, pod katerim se plast stanovitne topline vzdiguje skoraj do ravni.

Studenec, ki izvira izpod hriba ali kje drugod, ima tudi toplino tistih zemskih plasti, iz katerih prihaja na dan. Iz tople globočine pritekajoči studenci ostanejo topli tudi po zimi ter ne zamrznejo. Studenčine, ki pritekajo iz zemskih plasti ležečih nad plastjo stanovitne topline izpreminjajo kolikor toliko svojo toplino; če po zimi ne zamrznejo, nekaj hladneji je pa njih voda. Temu nasproti pa studenčina pritekajoča iz stanovitne plasti ali celo iz globokejših, ohrani leto in dan enako toplino.

1. Vpričo plasti stanovitne toplote se nam ponuja vprašanje, ali ta plast preminja svojo lego pod zemljo ali ne, — z drugimi besedami: ali se je zemlja, odkar jo človek marljivo opazuje, kaj prida ohladila ali ne? Odgovor na to vprašanje je ta, da je lastna toplota zemlje v zgodovinskih dneh ostala neizpremenjena. Ta sklep smemo storiti po legi

plasti stanovitne toplote; dokler ta plast ne premeni svoje globokosti pod zemljo, dotlej se tudi ni izpremenila lastna gorkota našega svetá. — Drugi zanesljivi odgovor na to vprašanje je dal francoski matematik Laplace. Dokazal je neovržno, da se zemlja v zadnjih dvatisoč letih ni ohladila ne za eno Celzijevo stopinjo. Če bi se namreč toliko ohladila, bi se bila tudi nekaj skrčila, vsled skrčenja pa bi se jela hitreje vrteti krog svoje osi, ter bi se dan skrajšal. A od Hipparhových dni se dan po Laplacovem preiskovanju ni skrajšal kar nič, torej se zemlja med tem časom ni toliko ohladila, da bi se ji kaj poznalo na dolgosti dneva. Kaj se bo pozneje pokazalo, kdo more to vedeti? Čas dveh tisoč let se nam zdi dolg, a razvoju zemlje to ni več kot trenutek!

Po tem Laplacovem proizvodu pa delamo drug znamenit sklep: da v sedanjosti solnce s svojim dožarjevanjem povračuje zemlji vsotisto gorkoto, ki jo izgubi zemlja s svojim izžarjevanjem. Izguba in pridobitev gorkote sta si sedaj leto za letom enaki. — Ruski astronom Mädler, ki je z Dovejem vred s svojim preiskovanjem postavil meteorologijo prvič na trdno podnožje, je dokazal po izkušnjah, da se pokrajinska podnebja v teku več sto let niso izpremenila kar nič. Če se pa podnebje ni premenilo, se tudi ni premenila toplota zemlje

V. Celina in morje gledé toplote.

Tedaj dobiva zemlja celoma leto za letom od solnca enako množino toplote, o tem ni nobene dvombe. Drugo vprašanje pa je, ali se zemlja vsakega pol leta ogreje do enake topline ali ne? Na to vprašanje pa ni moči dati pravega odgovora, dokler ne poznamo tlá tistih pokrajin, katerim se približuje solnce po leti. Fizika uči namreč, da se trde stvari sploh ogrejejo hitreje kot tekoča voda. Voda potrebuje več gorkote, preden se ogreje do enake topline kot suha zemlja. Od solnca se ogreva morje drugače in celina drugače. Različna razdelitev morja in celine dela torej kaj velik razloček med toplino morja in deželá. Pogled v zemsko mapo ali po »globusu« podučí hitro vpraševavca, koliko več suhih tlá ima severna poluta kot južna. Od te razlike prihaja, da se med našim poletjem, ko stoji solnce nad našo poluto in nad na široko razprostrtimi deželami, zemlja greje do više stopinje kot med poletjem južne polute, ko stoji solnce nad njenimi neprimeroma večjimi morji. In prav v tej različnosti razdelitve morja in celine je vzrok, da se zemlja sploh med našim poletjem, kakor je dokazal Dove, ogreje za 4° C bolj kot po zimi.

Mnogolična razdelitev deželá in vodá po Evropi, Aziji, Afriki in Ameriki povzročuje — razen vetrov in pretakanja toplih vodá po morju — različno razdelitev toplote po teh deželah. Nekdaj so si domišljevali geografi, da je toplota tako redno razdeljena krog in krog sveta, da imajo vsi kraji, ki so enako daleč pomaknjeni od ravnika proti severu, enako toploto. Če bi kaj takega veljalo resnično, bi popotnik, ki hodi vštric ravnika od večera proti jutru, nahajal po vseh krajih enako toplino. Priroda pa ne pozna tega reda. Če si vzamemo za vzgled Irkučk v Sibiriji z njegovo srednjo letno toploto (0° C), in če proti večeru gredé iščemo mest z enako toplino, najdemo bolj in bolj proti severu gredé Archangelsk in nazadnje Vardö vrhu Škandinavije, kamor merijo topli morski pretoki. — Če na mapo pogledamo, spoznamo da je Vardö čez 300 milj nad Irkučkom pomaknjen proti severu. Če pa z vrh Škandinavije naprej proti večeru gredé prestopimo atlantiško morje, se moramo zopet proti jugu obračati, da zadenemo na južni Grenlandiji zopet kraje z Irkuško toplino. In od ondot naprej proti večeru moramo toliko bolj proti jugu obrniti stopnje, da zadenemo Charles v Ameriki, ki ima vrhškandinavsko toplino.

Na tej poti iz Irkučka protu Archangelsku in Vardö in naprej proti južnemu koncu Grenlandije in noter v Charles v Ameriki smo sledili enaki toploti. Če bi bili vlekli vrv za seboj, in če bi vrv obležala povsodi za nami po tleh, bi ta vrv bila vtelešena črta »izoterma«. V mapi pa najdemo to izotermo narisano v podobi visokega hriba, ki se iz nizke azijske doline in Irkučka vzdiguje do vrh Škandinavije in od ondot zopet poseda do druge globoke doline pri Charlesu. In od Charlesa se vleče ta izoterma, ki zadeva kraje s tisto srednjo letno toploto, ki jo ima zmrzujoča voda (izoterma 0° C), naprej po severni Ameriki in čez tiho morje nazaj v Sibirijo.

Taka podoba izoterme nam kaže, kako tople vode atlantskega morja prenašajo nekaj toplote daleč proti severu, in kako temu nasproti zamrznjene arktične pokrajine potiskajo mráz po azijski in ameriškanski celini od severa proti jugu.

Vzemimo za drug vzgled mesta New-York, London in Dunaj. Vsa tri bi morali zvezati glede toplote z eno črto — izotermo, zakaj vsa tri imajo eno srednjo letno toplino 10° C. Narisana bi ta črta imela svoj hrib pri Londonu, ki je nekaj bolj proti severu pomaknjen kot New-York in Dunaj. Tiste tople morske vode, ki grejejo večerno stran Škandinavije, grejejo tudi London.

Večerna primorska stran Evrope ima sploh več toplote, kot ji gre po njeni oddaljenosti od ravnika in od solnca. To pomnožitev toplote povzročujejo tople vode, ki se pod imenom »zalivski tok« (Golfstrom) razlivajo od juga proti severu po gladini atlantskega morja. To je prečudna prikazen: po morju, na videz nepremakljivem, se raztekajo rekam enako tople vode. V meksikanski zaliv priteka iz tropičnega morja velikanska reka razgretih vodá s tako silo, da se vzdigne površje teh vodá nad gladino zunanjega atlantskega morja. Tedaj se vode, razgrete pod vročim ondašnjim solncem, razlivajo po bližnjem atlantskem morju, razcepljujejo se na več vej in delajo potoke gorke vode, ki se razteka po hladnejem morju. Severno vejo teh pomorskih rek odganjajo nasproti pritekajoči mrzli Grenlandski potoki od ameriškega primorja. Pri tem boju med mrzlimi in toplimi vodami potlači topli potok mrzlega pod gladino morja. Mrzli potok izgine, topli pa nadaljuje svojo pot, objema angleško otočje, teče poleg norveškega primorja ter razpošilja svoje vodé proti Spitzbergiji in Novaji-Zemlji.

Tople morske vode razodevajo svoja pota tudi s prenašanjem mnogovrstnih stvari od primorja do primorja. Ko je med sedemletno vojsko angleška ladja »Tilburg« zgorela pri St. Domingu, je čez nekaj časa topla atlantska reka vrgla nje najviše jadro na primorje severne Škocije. Že pred najdbo Amerike so poznali mornarji tuje stvari, ki so jih morski toki zanesli na primorje Azovskih otokov, med naplavljenimi stvarmi so opazovali umetno obrezane kole, bambusovo ložje, dá celo utonjence neznanega rodú s širokimi zarjavelimi obrabi i. dr. Naplavine te vrste so podpirale Krištof Kolumbove misli, da se vzhodna primorja azijske Indije raztezajo krog svetá noter do večerne strani atlantskega morja. Nikdar bi ne bil Kr. Columbus samo s svojim slutečim veleumom premagal nasprotnikov svojega naklepa, nikdar pridobil si izdatne podpore za brodovje, brez katerega ni mogel iskati neznanega južnega svetá, če bi ne bilo morje podalo mu takih nezatajnih prič o zamorskih deželah.

Cookov spremljevalec, sloveči potovavec G. Forster, je med prvimi jel opominjati učeni svet na veliki razložek toplote po zahodnih in vzhodnih krajih evropskih deželá. In Kotzebue pripoveduje, da kjerkoli je v Ameriki opazoval po primorjih prijetno vlažno podnebje, tam je gotovo tudi našel po morju poleg primorja tekočo reko topleje vode.

VI. Tropične, tople in arktične dežele.

Če toliko toplote dovažujejo morske reke, koliko je pa je okoli ravnika? To mora biti zares velika množina gorkote, ki se leto in dan nabira po tistem okrožju poleg ravnika, katero ima celo leto zdaj tu zdaj tam solnce nad glavo. Kar imajo zmerno tople dežele višje toplotne stopinje, nego bi jo imele vsled svojega solnca, to prihaja večinoma iz vročih tropičnih dežel.

Po suhem in po morju okoli ravnika, po tistih pokrajinah, katerim v teku leta solnce pride dvakrat nad glavo, po tistih tropičnih krajih se nabira veliko več gorkote, kot kjersibodi na zemlji. V teh krajih znaša kaj malo premenljiva letna toplota po 25° C. Manjka pa tudi ne pokrajin, kjer znaša toplota celo nad 30° C. Taka vročina ogreva tla in ozračje s tako močjo, da zrak kar kvišku puhti, in iz silno razgretih vodá in iz morja se vzdiguje neizrečena množina soparjev, ki z zrakom vred lete kvišku v zgornje višave ozračja. V takih višavah pa soparji ne morejo delati kupov, kakor bi kdo seno na kupe nakladal, razprašljivi so namreč soparji, kakor zrak sam ter se oboje razsiplje in razteka po višavah na obe strani ravnika. Ta po višavah od ravnika proti tečajema odtekajoči s soparji nasičeni zrak dela tople vetrove v zgornjih višavah ozračja.

V ravnikovem okrožju je torej izvir toplih z vodnimi soparji nasičenih vetrov, ki vejejo tudi na našo stran in merijo proti tečaju. To so tisti »ekvatorijalni vetrovi«, ki razvažujejo vročino tropičnih pokrajin do tistih krajev, kamor dosežejo, preden minejo; ondi pa izroče, bi dejal, toploto vrtničnim vetrovom, ki jo prenašajo dalje po naših zmerno toplih krajih noter do arktičnih pokrajin.

S tako silo vzdiguje gorkota po ekvatorialnem obrežju zrak od tal v višave, da vzame vso moč vetrovom, ki se od strani vdirajo v to okrožje pod imenom »pasati«. V ravnikovem okrožju to je ni opazovati vetrov pri tleh, mirni so ti kraji ter se imenujejo »kalmi«.

Tropični pas kalmov se poletu premakne malo proti nam, pa ne toliko, da bi premaknil geografske meje vročega podnebja. Te meje delajo tisti kraji, nad katerimi se solnce vrne nazaj proti ravniku, ko jim stopi nad glavo. Na severni strani se imenuje ta meja rakov povratnik, na južni pa kozorožcev povratnik. Tukaj je meja zmerno toplih deželá, in v teh solnce ne stopi nikdar človeku nad glavo. Tukaj je naša domovina, in sploh domovina sedanje človeške omike. Ti kraji segajo do tiste severne meje, kjer se o Božiču (21. decembra) dan tako skrajša, da se solnce komaj opoludne

zažari za trenotek na južnem obzorju. Znak te meje med zmerno toplimi in med zamrznjenimi deželami krog tečaja je torej ta, da najdaljša noč traja celih 24 ur.

Po našem zmerno toplem pasu se razodevajo med letom tako korenite premembe toplote, da se prirodi sami poznajo na obrazu. Iz takih gorkotnih prememb izvira štiroje letnih časov: pomlad, poletje, jesen in zima. Solnce (bi dejal) vodi s svojo gorkoto te letne čase s seboj; vreme pa naslikuje ali izdeluje njihove posebnosti.

V tropičnih krajih izpremeni vreme naše letne čase in razdelitev na dvoje: na suho in deževno polovico. Solnce, ko se približuje nad glavo, vzdiguje s svojo gorkoto take množine vode, da tega pol leta, ko se mudi nad krajem, gre dan na dan naliv za nalivom. Temu nasproti pa solnce, ko se odmika od nadglavja, vzame dež in soparje s seboj ter prepusti vladarstvo prirode suhi dobi.

Bolj na huje preobrača solnčna toplota letne čase po tečajevem okrožju. Od skrajne spodnje meje tega okrožja narašča noč od omenjenih 24 ur do polletne noči na tečaju. Ta dolga arktična noč nabere toliko mraza, snega in ledu, da ga slaba poletna solnčna toplota nikdar raztajati ne more. Nasledek tega je dolga, pusta, huda zima in kratko poletje.

Če obzremo svet z enim pogledom, spoznamo, kako z naraščanjem oživljajoče toplote od tečaja proti ravniku narašča tudi čvrstost in obilnost življenja. Podnebje po vsakem teh treh pasov pa ima svoje posebnosti in svoje lepote v razvoju rastlinstva in živalstva, pa tudi svoje posebnosti v prikazkih po ozračju. Vse te posebnosti prihajajo večinoma od različno razdeljene solnčne toplote in od vremena ali sploh od podnebja. Le mimo gredé smemo opozoriti, kako se tropične dežele odlikujejo pred toplimi in mrzlimi z mnogovrstnostjo, bujnostjo in velikostjo svojih rastlin. Ne le s prelepimi cveticami jih okinčava izdatna gorkota, ampak tudi s sadjem, sosebno s palmovim in pisangovim. Kdo bi ne bil še nič slišal o dobrotah, ki jih vživajo divja ljudstva bivajoča po okolici velereke Orinoco od vetrolistne Mavricije. Mavricija jim podaja svoj stržen za moko in kruh! — In če prašate, kaj pripomore k takim pridelkom, dobite odgovor: solnčna toplota.

Tropična toplota pa nima samo svojih prijetnosti, temuč tudi svoje nadloge. Skoraj kakor pri nas odrevenele od hudega mraza otrpnevajo tamkaj živali v neznosni vročini. Krokodili in velikanske kače počivajo mrtvim enako globoko zakopani pod suho blatnino. V najbolj vročem letnem času povsodi suša in prah, glad in smrt! Tam pa tam slepé žejnega popotovavca goljufivi obrazi po ozračju predstavlja-

joči mu pred oči to, kar si najbolj želi: vode, jezera in drevje. Taki izginljivi prikazki — v sanskritu imenovani »žeja gazele«, pri nas pa »fata morgana«, — nastajajo kakor v zrcalih pri tléh v zelo razgretim ozračju.

Dežele zmerno toplega pasu pa se odlikujejo tropičnemu velikanstvu stvarjenja nasproti s svojimi bolj temnimi tihimi gozdi, s svojimi kaj prijaznimi travniki in z mnogovrstnimi setvami pokritimi polji, seosebno pa z neizrekljivo mičnim pomladanskim solnčnim prebujevanjem prirode, ki se je spočila v zimskem spanju pod rahlo snežno odejo.

Solnčna toplota in pod njenim vplivom rastoča hrana je zvalila stari rod človeški iz stare Azije po vsem svetu. V sedanosti nabaja popotnik tista žita, tiste setve, tisto domačo živino od Gange v Indiji do Amazonske reke v Ameriki. Tista goved, ki pri nas na paši išče sence po brezju in jelšju, tisto varuje pred solnčno vročino v tropični Ameriki dateljnova palma. Tiste čede, katere po Aziji nimajo mirú pred zverino, pred medvedi in volkovi, tiste napadajo tigri in krokodili po tropičnih deželah.

VII. Toplota in rastlinstvo.

Dosti manj očitno vpliva razdelitev toplote po svetu na človeka, kot na rastlinstvo in na divje živali. Izkušnje učé, da vsaka rastlina k svoji rasti in razvoju potrebuje gotovo mero srednje toplote. Če seme ne dozori, zrna niso za plod; dozori pa ne tam, kjer ni posebne njemu potrebne poletne toplote. Kakor slana posmodi mlade kali, enako pozebejo od mraza nežne občutne rastline. Marsikatero zelišče pa tudi od prehude vročine usahne in zvene.

Čim manjša je toplota kraja, tem več dni potrebuje žito do zvršitve svoje rasti in k dozoritvi svojega semena. Ta zakon je našel Boussignault in navedel je za vzgled seosebno pšenico. V Parizu, kjer srednja letna toplota znaša 13.5° C, dozori pšenica v 5 mesecih in 10 dneh; v Cincinnati dozori pri srednji toploti 15.5° C v 4 mesecih in 17 dnéh; v New-Yorku pri letni toploti 16.5° C pa dozori že v 4 mesecih in 2 dnéh. Vsa gorkota skupaj, ki jo potrebuje rastoča rastlina od prve kali do zrelega sadú, je skoraj enaka, naj raste rastlina pod vročim ali pod mrzlim podnebjem. Tako dozorevajo n. pr. rdeče jagode po Evropi do Laponije, po Aziji do Kamčatke, pa tudi po ravnikovem okrožju po Afriki in Ameriki. Črne jagode pa potrebujejo hladnejega podnebjja. Po severnih krajih na Nemškem rastejo in zoré po ravni, po južnih krajih, v Avstriji na primer, pa večinoma

po gričih in hribih. Temu nasproti dozore prave tropične palme, vanile in kakao le po tistih krajih, kjer solnce prihaja med letom nad glavo. Pač pa se nahaja dateljnova palma celo v južni Dalmaciji.

Če ne prašamo po toploti celega leta, ampak le po srednji toploti tistega časa, v katerem rastlina raste in zori, tedaj potrebuje sladkorjavec 22° C, ananas in kavovčev bob 18° C, pomaranče 17° C, oliva 13° C, pravi kostanj 9° C. Vinska trta prenese sicer po zimi precej mraza, če pa hoče donesti dobro vino, ne potrebuje le svojih 9° C srednje letne gorkote, temuč tudi 18° C srednje poletne toplote; zraven te toplote pa tudi med zorenjem večinoma jasno nebo, če ne, se ne dela sladkor v grozdju. Ogrska dežela ima za trs kaj pripravno poletno toploto ter prideluje dobra vina, to ne de nič, da ima po zimi tak mraz, kakor ga ima severna Škocija. Al. Humboldt pripoveduje, da ni videl nikjer lepšega sadja kot v Astrahanu blizu Kaspiškega morja; tam meri srednja poletna toplota 21° C, temu nasproti pa po zimi srednja gorkota — mraz bi morali reči — ostane 25 Celzijevih stopinj pod zmrzujočo vodo.

Kdor si je zapomnil, kar smo omenili o premembah podnebja na poti na visoke gore in na poti po ravnem proti tečaju, ta se ne bo čudil, če v Švici na visokih gorah najde zaporedoma tiste rastline, katere je nahajal na dolgi poti iz sred Evrope do vrh Škandinavije.

V Sibiriji okoli Jakučka dozorita pšenica in rež, dasi vlada tam po zimi hud mraz (-40° C), in se celo poleti tla ne otajajo globokeje kot 3 črevlje pod rušo, spodaj pa vedno ostajajo vsa zamrznjena. Zimi nasproti pa znaša srednja poletna toplota celo po $+17^{\circ}$ C. Na Tibetanskem donese pšenica na planjavah, ki leže po enajst tisoč črevljev nad morjem. Brezje je kapitan Gerard našel po severnih bregovih Himalaje 13.000 črevljev, krevljasto grmovje pa celo 16.000 črevljev nad morjem. Ko bi ondi gorkota ne segla toliko više kot po Evropi, bi poginilo na Tibetanskem več milijonov ljudi. Po Evropi so že v predzgodovinskih časih sejali pšenico, ječmen in oves. Kdo more vedeti, da so se žita sejala že v taki starodavnosti? Po starodavnih grobovih so našli preiskovalci naših dni v vrčih shranjena žita, ki so jih stari Egipčani svojim kraljevim mrličem postavljali v grob. Čudno pa je to, da je pšenica iz takih vrčev vzeta še obzelenela! To je drago imenitno seme, ki je rastlo pred kakimi štiritisoč leti!

Rimljani in Grki so bili teh misli, da je nekdaj na Siciliji rastle divja pšenica. V novejših dneh so popotovavci

nabirali dokaze, da po severni Perziji in po zgornji Indiji naša žita rastejo divja, kakor pri nas trava brez vsakega obdelovanja. Tako tudi na Tibetanskih planinah in sploh na Himalajskem pogorju. In iz takih azijatskih pokrajin so prišla žita, je prišlo sadje, prišla živina med vsa ljudstva. Iz srednje visokih azijatskih deželá so se razšli prvi zemljani po vsem svetu. Po srednji Aziji se nahaja semtertje toliko ostankov starih pradobnih ljudstev, kakor nikjer drugod. Azija s svojim po najvišjih planjavah svetá za naseljevalce ugodnim podnebjem je bila brez dvombe zibelka človeštva.

Več visokih azijatskih planjav ni zadelo nikdar nobeno morje. Ta visok svet je stal nad pradobnimi vodami, s katerimi so reke in morja oblivala nižje pokrajine. Tamkaj je bornega človeka priroda obdarila z obilnim čvrsto razvitim rastlinstvom in živalstvom. Vse naše domače živali razen afrikanskega »dromedara«, — pravi Pallas — se nahajajo divje po notranjih zmerno toplih azijatskih višavah. Tamkaj je središče po vsem svetu razkropljenih živali. Po Aziji do južnih otokov in po Evropi jih je vse polno. Čudno pa je, da pri najdbi Amerike ni živela na novem svetu še nobena azijatska žival! Krištof Columbovi spremljevalci niso ondi zadeli nobene druge domače živali kot guanako in lamo. Pozneje šele so zadeli Evropci v Meksiki in Kanadi na dvoje prirejenih bikov. Domačini, pastirski Indijani, so pili gorko kri teh živali, mleka pa ne! V zahodni Meksiki je neko divje ljudstvo redilo ukročene »bisione«. Od teh so si pridobivali obleko, jed in pijačo! — Vpričo takih presenetljivih razmer vzkliknil je A. Humboldt: »Prečudno je res, da Evropci pri najdbi Amerike niso našli tam nobene zaradi mleka rejene in gojene živali, pa tudi ne žita za moko«. V francoskem samostanu v mestu Quito, so menihi kazali A. Humboldtu — kakor kako svetiño — tisti pisker, v katerem je frančiškan »Fray Jodoco Rixi de Gante« imel shranjeno pšenico, ki jo je on prvi tam sejal!

Če je res, na kar kaže zgodovina: da je v Aziji tekla zibelka prvega človeka; če so res iz notranje Azije prišla žita, prišla domača živina, če so od ondot razširila se ljudstva po vsem svetu, — zakaj pa preseljevalci niso vzeli s seboj v Ameriko najpotrebnejših stvari: krotke živali in žita?! Temu ni najti vzroka ne v neugodni razdelitvi toplote, ne v nasprotnem vremenu ali sploh v podnebjem, zakaj od najdbe novega svetá do sedajnosti se je očitno pokazalo, da ameriškansko podnebje ugaja iz Evrope preseljenim živalim in azijatskim setvam. Enako bi bilo v starodavnih vekih ugajalo ameriškansko podnebje evropskim živalim in rastlinam, če bi jih bilo kaj zaneslo tja, — pa jih ni!

Slehnemu kmetu je znano, da se žita drugih krajev, kupljena za setev, izpreminjajo s časom toliko, da jih po nekaj letih ni razločiti od domačih. Enako se izpreminja žival naseljena po vnanjih deželah, — izpreminja se pleme človeško, pa ne toliko, da bi se pogrešal izvorni značaj. Mohamedanec ostane Mohamedanec od pete do temena. Arabec razodeva po vsem svetu svoj prvotni značaj; tudi če nima s seboj svojega čilega konjička in svoje potrpežljive živali, kamele, srečaj ga v Indiji, Afriki ali Ameriki, ob Evfratu, Nilu ali na Libanonu, povsod spoznaš starega znanca, mednarodnega podjetnega trgovca. Rojen je Arabec, kakor je rojen človek sploh s takim vlastjem, da more prenašati vsaktere premembe toplote, vremena in podnebja po vsem svetu! Kaj bi človek tudi ne bil rojen za ves svet! Vzemi v roke stara sveta poročila, pa zveš resnico, ki se glasi: Iz prahu iz vseh štirih krajev svetá je ustvarjen A d a m. Oživljali so ga duhovi in moči celega svetá.

Med vsemi živalimi je človek najbolj upodobljiva ilovica svetá, tako izpreobrazen je, da se privadi vsem deželam in toplotnim razmeram. Povsodi se privadi posebnega ondašnjega podnebja. Pa zakaj se vendar ljudje tako težko ločijo od krajev svoje domovine, če se človek res lahko privadi vnanjega podnebja? Kakor pusto je življenje v Grenlandiji, pokriti z ledom in snegom, vendarle se Eskimom, ko pridejo v južne amerikanske kraje, tako toži po njihovi ledeni domovini, da jih ne trpi v Ameriki! Vlastje njihovega duha in telesa, dorastlega pod vplivi pustega podnebja, domače razveseljevanje in delovanje, šege življenja in nazori, ki so se jih navzeli v otroških letih, jim ne dadó miru, dokler jih ne privedejo nazaj v staro domovino. S toplotnim in vremenskim stanjem svoje domovine, z navajenim obrazom narave in nebá je človek tako sozrastel, da se začetkom bolj na duši kot na telesu ne čuti nikjer tako srečnega, kakor v svoji mili domovini. Od todi tista skrivnostna sila, ki veže človeka v duhu z njegovo domovino.

VIII. Snežniki in ledeniki.

Naša slika razdelitve toplote po svetu bi ostala nedovršena, če bi ne omenili večnega snega in ledu, ki se nahaja tudi po naših zmerno toplih deželah.

Meje večnega snega imajo po drugih deželah drugo visokost nad morjem. Na južni strani visokih švicarskih planin meri ta visokost 8800 čevljev (blizu 2780 m), na severni le 8000 čevljev (blizu 2500 m). Ali sneg, ki je padel poleti, obleži nižej po planinah, da ne skopni na gorkem

poletnem solncu, ali se pomakne meja njegova više proti vrhu, to se ne ravna toliko po toploti gorá, kot po tem, kakor pade kje več ali manj snega. Po vlažnih, primeroma toplih južnih Himalajskih bregovih sega večni sneg dosti nižej nizdolu proti dolini kot po mrzlejih suhih planinah na njegovih severni strani.

Vlažno podnebje večerne Evrope je vzrok, da po švicarskih in sosednih planinah ali po »alpah« pade leto za letom velike množine snega, toliko, da ga solnce ne more raztajiti po letu. Tedaj ostane sneženi sklad tega leta do drugzega. Te sklade spoznavaš pri usadih ali lavinah. Nakupičenje snega pa ne traja brez konca in kraja. Čim bolj naraščajo kupi snega, tem bolj pritiskajo zgornji skladi na spodnje, tem bolj se razlezujejo spodnji, kjerkoli se morejo. Kar se teh skladov obesi po obronkih, silijo zdrsniti čeznje v brezdno. Kar se pa snega ne usiplje po strminah, ta se drše polagoma po drčah, po grapah in dolinah. Vrhnji kotli planinskih dolin nasuti s snegom se v Švici imenujejo »Firn«. Izpod sneženih nasipov pa izvirajo nizdolu po dolini drsajoči ledeni skladi, v katere se je izpremenil sila stlačeni stari sneg. Na Tirolskem se taki ledeni skladi imenujejo »Ferner«. Od svojega zgornjega izvira do spodnjega konca napolnujejo ti skladi grape in doline, kakor bi bila voda napolnila te nižave in takoj okamenela ali zledenela. Potem takem bi jih smeli imenovati »ledene reke«. Nemci jim pravijo »Gletscher«. Take ledene reke sezajo dostikrat po štiri do pet tisoč čevljev daleč od meje večnega snega po dolinah nizdolu, dokler spodnji konec ne pride v tako tople kraje, da se ga sproti toliko raztaja, kolikor se pomakne naprej. Na takem toplem kraju ledenik neha.

Kakor reka zaliva ledenik vse nižje kraje po dolini. Kjer prideta dolini skupaj, napolnjeni vsaka s svojim ledenikom, tam ledovje ne zamaši doline, da bi ne imelo odтока, temuž ledenik se sozlije z ledenikom, kakor se soteka dvoje vodá v medvodju v večjo reko. Ogle dovavcu se zdi kakor bi led v ledeniku ne bil krljliv in razdrobljiv, ampak mehak in voljan kakor topli vosek. Površje ledenikovo je deloma razpokano, deloma pa tako gladko kakor mirno stoječa voda. Po razpokah, ki segajo v globočino, se precejajo vodice ledenice, ki nastajajo iz ledu na solncu raztajanega. Po žilah, bi dejal, se odteka ledenica, nabira se v strugi pod ledom, teče po strugi nizdolu, dokler ne stopi na dan kot studenec na koncu ledenika.

Veliko kamenja in peska si naloži ledenik na svoj hrbet ter ga tira nizdolu. Ta šara dela po ledeniku nasipe in obronke, ki so znani pod imenom: morena ali ledeniška

groblja. »Moräne«). Po okolici snežnika Montblanc se razprostirajo na Švicarskem tako velikanski ledeniki, da so njihove združene reke dobile ime »ledeno morje« (»mer de glace«). To so sloveči ledeniki pri »Chamouni«. Med vrhovi peterih mogočnih snežnikov leži tisti orjaški kotel, v tem se nabira take množine snega, da izvira iz njega morju enak ledenik pri Chamouni. V dolini pri Chamouni izvira izpod konca združenih ledenikov huda grapa: »Arveyron«, ki se izliva v reko »Arve«. Tuji popotniki hodijo poleg Arve na ogled po vsem svetu znanega »ledenega morja«. Tamkaj je po letu vse polno Angležev in Amerikancev, Francozov in Rusov pa tudi Nemcev in drugih.

Kaj bi ledeno morje ne vzbujalo radovednosti tujcev, vsaj to ni kaj vsakdanjega, da bi razdrobljivo ledovje raztekalo se po dolinah kakor vode. To ni mogoče, mislijo neveščaki, da bi se led ne zdrobil, ko se ovija po ovinkih! Na videz je ta prikazen zares prečudna in vredna je naše pozornosti. Domačini, spremljevalci tujcev, so si zaznamovali s posameznimi kameni svoje varne steze po ledu, da se ne uderó v kako razpoko. In na teh kamenih so zapazili, da jih led pomiče nizdolu po dolini, kakor ko bi jih nesla voda. — Forbes in Tyndall sta s pomočjo fizikalnih aparatov dokazala, da se led krog srede pomakne vsak poletni dan 26 palcev navzdol. Chamounski ledenik se pomakne vsako leto svojih 400 do 600 črevljev nizdolu po dolini. Tako počasi in natihoma se pomiče ledovje, da mimogredoči obiskovavci ne zapazijo nič takega. Pomičejo se pa strašanske množine ledu s tako silo, da od granitnih hribov odtrgajo in nesejo s seboj skale velike kakor hiše! Kaj čuda, da ledeniki s takim »drobižem« izorjejo prave razore po granitnih bregovih. Taki granitni razori se ohranijo na veke ter govore (*saxa loquuntur*) o starodavnih dogodbah. Seve za vsako dušo ni to mutasto prerokovanje, — saj tudi asirske in babilonske klinaste črke in egiptovski hieroglifi niso za kogar si bodi! S takimi znaki je nam zapisala priroda sama nekaj svoje zgodovine.

Ta je pa bosa, bo kdo oporekal, da bi led, kakor krhak ti je, da mu ni para, ovijal se kakor smola okolo robatih bregov! — Ni še dolgo, ko še razlagovavci prirode, fiziki, niso vedeli pravega odgovora na tako oporekovanje. Priroda jim je v tem prikazku podajala čudno uganko. J. Tyndall in drugi so dosti poskušali, ali bi se ne dal led nekaj malega upregniti kakor vosek. A vse zastonj, — razdrobi se, pa je! J. Tyndall je našel odgovor in rešil uganko. Led, ki ga stiska velika sila, se sicer razdrobi, pa se ga nekaj raztaja. Takoj ko prejenja najhujši tlak, stopi

ta ledenica med ledeni drobiž, — voda zmrzne med drobižem, pozveže drobiž z novim ledom — po vseh špranjah tako, da ga je videti, kakor bi se ne bil led nikdar zdrobil. Kjerkoli tedaj se led pod močnim tlakom prekrehne in razdrobi na grude in kosove, in kjer zalije ledenica razpoke in špranje med njegovim drobižem, povsodi primrznejo grude, primrznejo kosovi drug k drugemu, in iz drobiža naredi priroda cel kos ledu! Od todi presenetljiva prikazen, da se krhak led na videz ne razdrobi in se na videz sceloma pomiče po strugi.

C. Vlaga in padavine.

I. Vodni soparji po ozračju.

Kar tiče vreme in podnebje, je vlaga najvplivnejši del zemskega ozračja. Vodo v vidni podobi oblakov in megla in v nevidni podobi soparjev ima v sebi ozračje vsaki čas in skoraj povsodi po svetu. Najizdatnejši izvir vlage je izpuhtevanje morskih vodá. Nekaj soparjev pa prihaja tudi iz jezerov in iz rek, iz zelenih lesov in travnikov. Čim bliže morja je kraj, bolj je vlažen, dalje pa ko leži od morja v celini, bolj je suh. — Naj prenašajo vetrovi soparje kakor morejo, razločka med vlažnostjo primorskih in med suhoto notranjih pokrajin po celini ne odpravijo nikdar. Soparji so lahnej kot zrak, pa jih vendar v večjih višavah ni kaj najti, ker ne prestanejo kaj prida tistega mraza, ki dela snežinke. Polovica vseh soparjev pride komaj do 2000 m, nad 6500 m jih pa ne najdeš deseti del več.

Množina soparjev v zraku se ravna po toploti. Vsaka stopinja toplote ima tamkaj, kjer vode ne manjka, svojo gotovo množino soparjev. Soparje dela toplota iz vode. Voda izpuhteva pri vsaki toplini ali temperaturi. Če napolniš kozarec do vrha z vodo, nikar ne misli, da bi ostal poln, če ga dobro ne pokriješ. Iz odprtega kozarca izganja toplota vodo v nevidni podobi soparjev ter ga polagoma izprazni.

Voda izpuhteva pri vsaki stopinji toplote, tudi med mrazom in zmrzovanjem. Še celo led izgine na zraku in vetru; po površju se izpreminja v soparje. To vedo najbolj perice. Drugih kdo, ki še kaj takega ni slišal, ne opazoval, bi mislil, mokra srajca, ki zmrzne med sušenjem, se ne bo posušila, preden se ne otaja. Pa ni res. Zmrznjena srajca se posuši, ledena kakor je, ne da bi se otajala, če le visi na vetru.

Voda se najhitreje izpreminja v nevidni plin, ko vre. Tedaj se delajo soparji tudi po notranji vodi, ne le povrhu;

pod vodo delajo soparji ali pare mehurčke, ki hite proti vrhu vode in izginejo, kakor bi natihoma popokali. Neviden voden prah se naredi, razleti se po zraku in dela vlago. Na vrhu vode, kjer se razpokajo soparni mehurčki, jih mora toplota toliko napeti, da premagajo tlak ozračja, ki jih tlačí nazaj v vodo. Ker je zunanji tlak manjši, jih že nižja toplota napne toliko, da premagajo nasprotni tlak. Pod manjšim zračnim tlakom vre voda pri manjši toploti.

Izkušnje uče, da srednji tlak zemskega ozračja znaša ob morskí gladini 760 mm, in pa da pod tem srednjim tlakom voda vre, ko se zgreje do topline 100° C. Čim manjši je tlak, tem manjša je toplota, pri kateri vre. Če pa že vre, je ni zgreti do večje topline drugače, nego če se zapre v kotel ali Papinov lonec, tedaj delajo ujeti soparji večji tlak nad vodo, in voda se ogreje do večje temperature.

Množina soparjev v zraku se ravna po toploti. Vsaka stopinja toplote ima svojo gotovo množino soparjev, kjer ne manjka vode, da se zrak more napojiti s soparji. V kubičnem metru n. pr. tehtajo soparji pri toploti 0° C 48 gramov, pri 10° C tehtajo 93 gramov, pri 15° C 127 gramov, itd. Ta množina soparjev se pri stanovitni temperaturi ne da pomnožiti, tedaj pravimo: zrak je s soparji nasičen. Po deželi je zrak malokdaj sit soparjev, med dežjem pa. Če se pa zviša toplota zraka, jih ni več sit, tedaj vzame va-se večjo množino soparjev. Zategadelj ima ozračje po toplih južnih deželah več soparjev v sebi, kot po mrzlih severnih pokrajinah.

Če se s soparji nasičen zrak ohladi ali pa stisne, jih ne prenaša več prejšnjo množino, ter se nekaj soparjev zgosti. V ozračju zgoščeni soparji imajo podobo meglá in oblakov, iz njih se dela dež in sneg, babja kaša, sodra in toča. In to so tisti vidni vodni pojavi, ki vse z enim imenom imenujemo padavine.

Kakor navadni zrak obdajajo tudi vodeni soparji v podobi plinavega morja in meglá ves svet. Ta soparna odeja zemlje se giblje in ziblje z zrakom vred semtertje. Po različnih vzrokih, sosebno s povečanjem toplote, se delajo tukaj novi soparji, dočim se kje drugod zgoščujejo in delajo padavine. S tem, da se razširjajo soparji po ozračju, preminjajo tudi po svoji teži tlak zraka. Njihova množina v zraku se pa navadno ne meri s tlakomerom ali z barometrom, temuč s posebnim vlagomerom ali hygrometrom. Ta aparat pa ne pove tlaka soparjev, ampak le množino soparjev po bližnji okolici.

Osnova prvotnega Saussurevega vlagomera se opira na to lastnost lás, da se raztegujejo lasje, ko se

napoje z vlago. Če se skuha dolg las v lugu, mu lug vzame mast. S tem se poveča ta njegova lastnost, da posrkava vlago iz obližnjega zraka. Čim več soparjev je v zraku, tem bolj se jih las nasrka, tem bolj se podaljša; nasprotno se pa las tem bolj skrčuje, čim bolj suh je zrak. Če obesiš tak las z zgornjim koncem na steni nad rahlo tekočim škripcem, če zaviješ spodnji konec lasu enkrat krog škripcovega kolesca in če mu pripneš na spodnjem koncu kaj malo bremena, ti bo las vrtil škripcovo kolesce, kadar se bo preminjala vlaga po okolici. Če se na kolesčevo os nasadi kazavec kakor na uri, in če se na zunaj pridejanem obodu zaznamenajo stotine vlage, katere ima zrak tedaj v sebi, ko kaže kazavec na znamenje, — pa imaš prvotni vlagomer. Če n. pr. ta hvgrrometer kaže na 50 (stotin), pomeni to, da je zrak na pol nasičen, zakaj ko je zrak popolnoma nasičen s soparji, kaže kazavec na številko 100.

II. Zgoščevanje soparjev.

Kdaj se pa zgosté vodni soparji, da se pokažejo v vidni podobi, kakor n. pr. pozimi, ko se nam sapa kadi iz ust? Danes je hladno, pravimo, sapa se vidi. Sapa ima vedno precej soparjev v sebi. Poleti, ko nas obdaja toplo ozračje, sapa ni nasičena s soparji, pač pa po zimi, kadar se ohladi na zunanjem zraku. Poleti, ko so okna topla, dihaš proti šipi kakor hočeš, nič se ji ne pozna; če pa pozimi dihaš ob mrzlo šipo, se ti pa pokaže rosa po šipi. Ohlajeni soparji se zgosté ter porosé šipo.

Tista toplina ali temperatura, pri kateri je zrak s soparji toliko nasičen, da se soparji jamejo zgoščevati, se imenuje »rosilna« temperatura ali rosišče. Do te pride zrak večinoma z ohlajenjem.

Vzroki, da se zrak ohladi do zgoščenja soparjev, so mnogovrstni. Ohladi se z zadevanjem ob mrzle stvari, ohladi se od mrzlih vetrov, ki vejejo pri tleh, ohladi se pa tudi od višje letečega toka, ki ga pri tleh še čutiti ni.

Ko natočiš steklenico z mrzlo vodo in jo postaviš v toplo z vlažnim zrakom napolnjeno sobo, n. pr. v šolo polno mladine, tedaj steklo, poprej svetlo, posivi in poomotni; če pristopiš blizu, vidiš, da se je na njem naredila rosa. Na enak način porosi poletu vlažen zrak skale in zidovje. Kakor porosi vlažen zrak v sobi okno, ki ga ohladi mrzel dež ali veter, enako vlažen zrak, ki se je z bližnjimi stvarmi vred ohladil od ponočnega izžarjevanja, porosi mrzle travnike in listje po drevju. In če mraz zniža toplino porošene stvari do tako nizke stopinje, da zmrznejo vodene

kapljice, pa zmrzne rosa, ter se napravi slana. — Drugi imajo druge nazore o slani.

Ponočna, prav za prav jutranja rosa je velika dobrota po puščavah in po »stepah«. Kaj veliko rose pade po fro-pičnih deželah zjutraj, pade je toliko, da nadomestuje dež, ki ga v suhi dobi dočakati ni. Tedaj obvaruje obilna rosa rastline, da ne usahnejo od prehude vročine. Po hribih je pade včasih toliko, da jasnega poletnega jutra grmovje kar kaplje od rose. Po otokih in na primorju pokriva rosa stvari bolj na debelo, kot po suhih pokrajinah. Po Arabskem primorju premoči rosa popotnikom obleko. V Aleksandriji so kamenena tla in obleka od same rose dostikrat tako mokra, kakor kadar gre dež. Temu nasproti pa po puščavah »Gobi, Sahara« i. dr., kjer je zrak presuh, pomanjkuje okrepcujoče rose.

Vse to, kar obvaruje stvari pred shlajenjem, jih obvaruje tudi pred roso in slano. Pod streho in pod oblačnim nebom se stvari ne ohlade ponoči toliko, da bi se naredilo kaj prida rose. Če pa še veter pride, pa prežene celo vso roso, torej prežene veter tudi slano. Rosa in slana se ogibljeta strehe, oblakov in vetra.

1. Spomladi, ko rastline poganjajo prve kalí, je slana kaj nevarna, le prerada vzame cvetlice in posmodi tudi mlado brstje in listje. Vrtnarji, ki prirejajo prva nežna zelišča, so v velikih skrbeh, da jih jim ne vzame. Tedaj imajo navado čez noč pokrivati mlade rastline z gostimi vejami, s slamo in celo s spletenino ali pa z okni. — Že prav, da si vedo pomagati na svojih ozkih vrteh; kako naj si pa pomaga kmet na polju? Na to vprašanje vedo Indijanci v Peru boljši odgovor, kot marsikateri omikan Evropejec! Divjaki so tamkaj dostikrat v nevarnosti, da jim slana posmodi žita, preden naredo zrna. Vedno pečaje se s pridelovanjem živeža pod prostim nebom so si divjaki zapomnili, da slana pride le pri jasnem mirnem nebu, ne pa pri oblačnem in vetrovnem vremenu. Pa ne da bi bili le spoznali pravi vzrok slane, prekosili so celo marsikatero Evropejce s svojo iznajdljivostjo rešilnih pripomočkov. V svoji preprosti umetnosti so poklicali na pomoč kurjavo, ki dela dim namesto megle. Kakor ptica pripravlja gnezdo za mladiče že tedaj, ko nas nobeden še ne ve, da jih bo imela, pripravljajo divjaki kurjavo na polju dolgo poprej, da jih ne prehití slana. Po polju razstavljajo kupe vlažne slame, trohlenih vej in družega ne presuhega drobiža, takega namreč, da se dim kar vali iz kupov, ko goré. In glejte, toliko dima si vedó napraviti s tako kurjavo, da je polje kar pokrito z dimom, kakor bi ležala megla na njem. Taka vlažna dimnata megla obvaruje polje pred slano.

Da ne bo kdo tega vzgleda razlagal tako, kakor bi zaničevali z njim preslabo pozornost in iznajdljivost evropskih poljedelcev, moramo omeniti, da tudi Hrvatje in Francozi skušajo zavarovati svoje vinograde pred slano z enakimi dimnatimi meglami. Tudi naš kmet, še tak, ki ni videl nobene šole, vé, da slana ne posmodi tistega zelišča in cvetja, ki stoji v senci ali pod streho, pač pa požge na grmičku tiste cvetlice in tisto perjiče, ki ga zadenejo prvi solnčni žarki. Če pred solncem popiha veter, da vzame vlago z listja, cvetja in z zelenjadi, preden jih zadene solnčni žar, pa slana ne stori nobene škode, — ni je, pa je. Tudi je izkušnja že podučila kmeta, da mráz šele tedaj posmodi zelenjav, ko pod pripekajočimi solnčnimi žarki prehitro izpuhti mrzla slana.

2. Druga znamenita zmrzal se pokaže sosebnost na njivah spomladi, ko se tla otajajo, pa zopet zmrznejo. »Srež« sem slišal imenovati doma to zmrzal. Kmet hvali srež, če pride, preden je setev v tleh, pravi, da mu pomaga gnojiti. Boji se pa sreža, če se pokaže, kadar je žito komaj obzelenelo. — Srež se dela od tega, da vlaga zmrzuje med prstjo. Ko voda zmrzne, se napne ter raztegne narazen prstene grude, v katerih se dela led. V prsti tiče koreninice mladih kalí in rastlinic. Dokler so koreninice še šibke, jih raztrga raztezujoča moč ledu. Ko je pa mlado stebelce ob koreninice, je uničena cela rastlina. Srež, pravijo pri nas, izdira mlada žita. Zatorej je kmeta strah pred njim.

Pred setvijo je pa kmetu kaj ustrezno s srežem, če se prijemlje razorane njive. Srež razdrablja in rahljá prst po njivi, enako kakor jo rahljajo in pomnožujejo nje rodovitnost počasni vplivi podnebja med letom, ko njiva leži na »prahi«.

Priroda nima kaj pridnejših in trda dela opravljajočih poslov, kakor je njen srež. Nedolžna stvar se ti zdi srež, ko se ti pri hoji po njivi drobi pod nogami, pa ima vendarle silne moči v sebi. Srež je v rokah prirode tisto orodje, katero bolj kot marsikatero druge sile razdira in podira najtrdnjše stavbe gorá. Kjerkoli se delajo razpoke po skalovju, povsodi se vriva vanje vlaga ter se nabira po špranjicah toliko vode, da se v mrázu utegne iz nje narediti malo ledú. Sosebno jeseni in spomladi, ko se danes taja, jutri zmrzuje, se dela srež tudi po špranjah in razpokah v skalah. A kaj hoče revni srež s trdim in močnim skalovjem! Nič ga nikar ne zaničujte, vsaj še ne poznate vseh njegovih moči. Na njivah, pravite, ruje mlade koreninice, to je kaj lahko delo, po samem tem soditi bi bil srež kaj nedolžna prikazen. Pa ni. Po špranjah in razpokah v skalah pokaže srež tisto svojo prirodno moč, ki jo ima v sebi kot sin ledú.

Srež, ko nastaja, se razvija iz naročja prirode s tisto neukrotljivo silo, kakor led iz zmrzujoče vode. Fiziki, neustrahljivi, radovedni preiskovavci pojavov prirode, so poskušali tudi silo, s katero se dela led iz vode, ko zmrzuje. Močno votlo železno kroglo, ki jo topničarji imenujejo bombo, so napolnili z vodo. Zabili so jo na vso moč z železno veho ter so jo posadili v silo mrzel prostor, češ sedaj naj pa zmrzne voda v bombi, če more, — pa ne more, manjka ji prostora, da bi se izpremenila v širji led. Da bi si pa voda, ko ima zmrzniti, naredila prostor in razgnala tako močno bombo, kdo bi bil na to mislil. Pa kaj se zgodi? Kakor orjaška je bila trdnost bombe, močno shlajena voda se je s tako silo izpremenila v led, da je razgnala bombo.

Taka silovita moč zmrzujoče vode, ki raznese tako močno železno bombo, razruši lahko najtrdnjše skalovje ter ga zdrobi na kosce. Bomba seveda se je razletela v trenutku in z velikim hrupom, ko se je razpočila, po skalovju pa srež, ki polagoma nastaja, raztezava razpoke in špranje natihoma; kos skale odtrguje od bližnjega, kamenje ruši in razganja po strmih hribih ter razsiplje drobiž nizdolu po strminah in po brezdnih v spodnje doline. Pa celo v dolino spremi srež razmetane grude, tudi tamkaj jih ne izpusti iz svojih zob, dokler jih ne razgrize do dobrega in jih ne premeni v pesek, prah in v rahlo plodno prst na njivah.

III. Razne padavine.

Od zgoščevanja soparjev pri dotiki z mrzlimi stvarmi, ki smo je ogledovali doslej, se obrnemo k zgoščevanju po ozračju.

Lep jesenski dan je bil, padlo je popoldne malo toplega dežja; po dežju pa se začuti nekaj hladnega vetra. Toliko da solnce zaide, že se po senčnatih krajih zgoščujejo vodni soparji od mrzlega vetra. Po travnikih se prikazuje nekakšen belkast dim, — megla mu pravimo.

No, kako pa nastaja megla, bo kdo vprašal, ki bi rad pogledal v delavnico prirode, da vidi orodje, s katerim priroda to dela. Glejte taka delavnica se nahaja povsodi, tudi v kuhinji je ne manjka. Vsaka kuharica vé nam pokazati, kako se dela megla. Glej, ravno odstavlja od ognja lonec vode pokrite s pokrovko. V škafih v veži ima nekaj opariti za živino. Dekla odkrije lonec in ulije krop po rezanici v škafu, — tebi zijavcu se pa v hladni veži pokadi pod nos, da skoraj ne vidiš ne dekle ne škafa, — vse je v megli!

Naj velja ta očiten zgled, podučljiv je, ker predočuje, kar se godi v ozkem prostoru, tega pa ne razodene, kaj

dela megle in oblake v višavah ozračja, tako poudarja radovedni ogledovavec. — Prav si prišel s svojim vprašanjem. Sem stopi in poglej z menoj v hribe. Glej, vrhu one grape se dela megla nad lesom. Vidiš, sedaj se vleče krog hriba. Onkraj kucla jo čaka druga meglica v bližnji grapi. Južni veter, ki prižene prvo, vzame tudi drugo s seboj. Veter jih goni, iz obeh naredi eno, pa jo hitro napihne do velike megle, redi jo s svojo obilno vlago. Ko pa jug prižene svojo meglo do vrh hriba, se mu ustavi nasprotnik. Severni veter mu zavračuje meglo nazaj, pa jo tudi zmanjšuje in suši. A jug dela neprestrašeno, toliko pripodi meglá, da sever omaga, posušiti jih ne more vseh. Tedaj se vzdigujejo te megle nad hribom v višave ozračja, — in zdaj vidiš prejšnje pozemske meglice v podobi navadnih oblakov.

Kdor se le hoče prepričati, da se meglé, ki plavajo po višavah ozračja, ne razločijo nič od meglá okoli nas pri tléh, ta naj jih gre ogledavat vrh kake visoke gore. Tam stoji ali v megli ali celo nad meglo. O tem se prepričajo tudi zrakoplovci, ko jih nese balon skozi megle v višavah; prav take so, kakor pri tleh, in čim gosteje so, tembolj jih porosé in zmočijo, preden se še dež ulije iz njih.

To pa nikakor ni izvir največje množine oblakov. Obrniva se od hriba in poglejva tja doli po ravni. Poletni dan je, ura se bliža na dve. Vročina je velika. Okolica vsa polna soparjev. Nad razgretimi tlami se vzdiguje kvišku gorak zrak poln vodnih soparjev. Kvišku v višave puhti. Čim više se vzdigne nad ravan, tem mrzleje kraje zadeva. Nekaj se že sam kvišku puhteči zrak ohladi od tega, da se raztezuje in premaguje tlak ozračja, nekaj toplote pa mu vzame mraz ondašnje okolice. Glej, sedaj je že izgubil toliko toplote, da ne more več zdržati vseh soparjev v nevidni podobi, — že se zgoščujejo soparji od mraza, — ona meglena kopa nad ravnjo kaže nam zgoščene soparje v vidni podobi. In v kratkem plava nad ravnjo lep kipeč oblak.

Če leti z ravni suh zrak kvišku, ne naredi nikdar megljenih kupov v višavah, tako n. pr. po vroči Sahari. Ohladi se pa suh zrak, ko leti kvišku, bolj in hitreje kot vlažen zrak. Suh zrak se na vsakih 100 metrov više ohladi za 1° C, vlažen zrak pa le za $0,4^{\circ}$ C.

1. Soparji, dokler plavajo po ozračju v nevidni plinasti podobi, ne vzamejo ozračju prozornosti, temuč je vlažen zrak dosti bolj prozoren, kakor suh. Pod vlažnim nebom je pogled v daljo čistejši, obrisi hribskih hrbtov in temen so čvrstejši, in nekaka plavkasta senca pregrinja bregove daljnih hribov. To so nasledki vlažnosti, ki po pravici veljajo za znake prihodnjega dežja. Ko se pa soparji zgosté do vode-

nega prahú, zatemnevajo ozračje, višnjevi barvi neba pri-mešavajo nekako belkasto svetlobo. Tak vodeni prah povzrokuje tudi razne barve meglá, torej se pri solnčnem vzhodu in zahodu vidijo megle dostikrat lepo pisane, sosebnó rumenkaste in rdečkaste.

Kadar se nabere več vodenega prahú po ozračju, postane nebó nekakšno belkasto, solnce in luna se okinčata s krasnimi venci in kolobarji. Večinoma se pa vodeni prah ne razgrinja v eno mero po vsem obnebu, temuč v skupinah ter dela meglé.

2. Po višavah ozračja 3500 metrov nad tlami vlada v največji poletni vročini mraz zmrzujoče vode = 0° C. Potem utegnemo presoditi, kak mraz je v tistih višavah, po katerih plavajo 7000 m nad zemljo, mreene in peresaste meglice. Mreene plavajo tedaj še 3500 m nad tisto visokostjo, kjer je toplina 0° C, torej 35 sto metrov više. Vsakih 100 m se pa zniža toplina za 1° C, torej je med mrenami hud mraz (-35° C). V tako mrzlem zraku je zmrznjen ves vodeni prah. Kakor v hudem mrazu pri tleh ne more iti pravi sneg, ampak le lepe ledene zvezdice se gonijo po zraku, enako plavajo po onih višavah nežne ledene podobice ali sneženi kristali, kateri zbrani v gostih skupinah delajo najviše meglice.

3. Po zimi se tudi nizko nad zemljo pripeti, da se, bi dejal, kar kadi po zraku od ledeno-mrzlega vodnega prahú. Natančni poskusi učé, da se vodne kroglice, iz katerih obstoji ta dim, dostikrat ohladé pod 0° C, pa ne zmrznejo, dokler se ne zadenejo med seboj ali pa ob trde mrzle stvari. Tedaj se ta zmrzujoči ledeni prah poseda in nabira po listju in po vejicah, po grmovju in po drevju, da je vse belo od njega. In v podobi iglic se dostikrat nabere krog vejic, in te ledene iglice štrle od debla proč kakor ježice. Ivje sem slišal doma imenovati to ledeno cvetje po grmovju.

4. Ko se pa v toplejih letnih časih nabere pri tleh toliko zgoščenih soparjev, da se kar kadi po zraku, tedaj dela vodeni prah navadno meglo. Čim gosteja je megla pri tleh, tem bolj se »praši«, kakor pravijo. Kapljice se namreč v gosti megli sprijemljejo med seboj, raztresa jih gibanje zraka na vse kraje, sosebnó po vetru, ter je videti, kakor bi veter nesel prah. In s tem svojim prahom poroši in zmoči celo nizka megla stvari, ki jih zadeva.

In na tak način se v višjih meglah dela d'ež, s tem, da se vodene kapljice, začetkom drobne kot prah, sozlivajo druga z drugo. Iz vodnega drobiža se naredé kaplje, ki so pretežke, da bi plavale po zraku; posedajo se proti tlom,

med potjo se nadalje združujejo z družimi ter padajo v podobi dežja na zemljo. Če kapljice zmrznejo, pa gre sneg.

Včasih je pod visoko meglo, v kateri se posedajo deževne kapljice, bolj suh zrak ali bolj suh severni veter. Tedaj drobne kapljice med padanjem ne morejo naraščati, temuč le posuše se od suhega vetra ter minejo. Kaj takega se godi v zgornjem zraku, ko vidimo mavrico na pooblačenem nebu, — dežja pa ne.

5. Kadar se pa poletu, ko se v gostih oblakih združuje vodeni prah v deževne kapljice, udere od katerega kraja koli zlo mrzel veter v te oblake, ne pride le do dežja, temuč kapljice zmrznejo ter se izpremene v snežene ali ledene grudice in kroglice, kakor pride. In če tedaj veje več med seboj nasprotnih vetrov, ki potegnejo snežene in ledene grudice in kroglice v svoj vrtnec, se pa ta zmes vrtili po črnih oblakih, kakor v kakem kotlu, ter se razvijajo — da ne rečemo kuhajo — druge padavine trde podobe. Iz takih oblakov padajo snežene in ledene grudice zdaj v podobi »babje kaše«, drugič v podobi »sodre«. Če pa koj začetkom zmrznejo večje kapljice, in če se teh ali sodre med padanjem prijemljejo po vrhu druge deževne kapljice, ki primrznejo na nje, tedaj se naredé večje prozorne krogle ali pa s prozorno skorjo preoblečene grude. In tedaj gre toča. To dvoje oblik ima toča, ali je prozorna in okroglasta, ali pa gruda s prozorno skorjo in sneženim jedrom. — Izpovedati pa moramo, da doslej še ni do gotovega dognano, po katerih pogojih se dela toča.

IV. Posebnosti meglá.

Pri tleh zrak navadno ni nasičen s soparji. Čim bolj suh pa je pri tléh in čim topleje ozračje, tem više se mora vzdigniti, preden se v mrzlih višavah začno zgoščevati soparji njegovi, tem više nad zemljo se delajo spodnje megle.

Dokler se meglé drže hribov in gorá, jim manjka tistih obrazov, katerih smo vajeni po višjem ozračju. Čim bolj pa se meglé vzdigujeje nad vrhove gorá, tem bolj nam razkazujejo svoje značajne podobe.

Glavnih obrazov meglá se razločuje štiroje: »mrena ste« (cirrus), »kupaste« (cumulus), »razstlane« (stratus) in »deževne« (nimbus).

1. Nad najvišjimi gorami po največjih višavah ozračja se motajo peresaste meglé navadno dobrih 8000 metrov nad zemljo. V podobi »mren«, ki so tako tanke, da se skoraj skožnje vidi, pa se vzdignejo celo v višave, katerim ne manjka kaj do 17000 metrov! V takih mrzlih višavah so meglíce se-

stavljene iz sneženih ali ledenih zvezdic in iglic. Prikazujejo se seosebno v dvéh oblikah, nekaj jih je podobnih nitkam ali perju, nekaj pa tančicam ali mrenam. Včasih so gladko počesane, včasih vse zmedene, pa tudi kodrastih se nahaja. Med temi se odlikujejo gosto razstlani beli kosmi po imenu »ovčice« ali »dežje cvetje«. Vejaste so dobile ime »vetrovna drevesa«. Mornaji jih pa imenujejo »mačje repe«.

Peresaste, seosebno progaste mreene so najimenitnejši znaki za naznanjevanje vremena. Mrene, kadar so »resaste«, naznanjajo po vsem svetu lepo vreme. Temu nasproti pomenijo slabo vreme: »mačji« in »konjski« repi, »kozja dlaka« i. dr. Kozja dlaka so tiste mreene, ki obroblyajo temne deževne oblake. — Prorokovanje vremena po mre-nastih meglicah pa dela dosti težave zato, ker ni moči vselej spoznati ne njihovega izvira ne spremstva; zakaj po tem se šele razloči, ali pride lepo ali grdo vreme. — Enaka oblika tiste vrste meglá ne pomeni vselej enakega vremena!

2. Po nižjem ozračju, kjer ni takega mraza, da bi koj zmrzovala vsa vlaga, se razločuje seosebno dvoje prevladujočih obrazov meglá, namreč: »megleni kupi« ali »kôpe« in megleni skladi ali deževni oblaki. Megleni kupi ali kôpe z belimi okrogličastimi kosmi na temenu so kaj lepe mične podobe, dokler kipé kvišku v višave. Meglene kôpe dajo po zmerno toplih deželah značajnost poletnemu oblačnemu nebu.

Megleni kupi se opirajo na ravno gladko podnožje. Njihovo sedalo je tista meja, kjer se nad spodnjimi toplejimi skladi ozračja jamejo v hladnejih višavah zgoščevati kvišku leteči spodaj nevidni soparji.

Posebne pozornosti vredno je različno nastajanje megljenih kupov. Kaj mičen vzgled razvoja meglá nam podaja *Abercromby*. Dostikrat, tako trdi ta veljak, se izpremeni peresasta megla v kôpo. Vsako lepo poletno jutro, ko pokriva tla obilna rosa, in ko solnce na višnjem nebu pride do večje moči, nastanejo v višavah prve nitke navadnih peresastih meglic. A te nežne podobice se kaj hitro razvijajo in obdebelujejo, in v kratkem je nebó pokrito s košatim meglevjem in s kôpami. Pa kako živahno gibanje po kobulih teh na videz mirno stoječih kupov! Spodnji vlažni zrak razgret od čvrstega solncea hlapi kvišku ter si postavlja kobulaste kupe vrhu svojega stolpa, — in po kobulih je vse živo, kakor ko na mirnem ognjišču kipé bele péne iz dovrevaajoče vodé.

3. Razstlani oblaki ali meglene plasti nimajo košatih vrhov kakor kôpe, temuč bolj poravnem se razprostirajo in se vsedajo zvečine nizko nad zemljo. Pri vetrovnem

vremenu se pokažejo prek hribov in gorá klopém podobni, po dolgem raztegnjeni skladi. K tej vrsti meglá se prištevajo tudi po zimí nizko plavajoče goste meglé, katere včasih po več tednov pokrivajo nebó s svojo dolgočasno sivo odejo. Po letu, kadar mirno polegajo po mejah obzorja, pomenijo, če so brez lasastih ali peresastih obodov, lepo vreme. Temu nasproti pa dolga, klopi podobna, ob krajih nitkasta plast pomeni slabo, — da celo hudo vreme, če se stoječa na sprednjem obronku zračne doline pómika hitro proti nam.

4. V zadnjem slučaju je megleni sklad, stoječ na sprednjem obronku zračne nižine, deževna megla. Sploh se utegne megla vsaktere vrste vsled vlage tako dolgo izpreminjati, da na zadnje gre dež iz nje. Kópe z belimi volnatimi temeni so n. pr. same na sebi kaj nedolžen poletni nakit nebá. Kakor hitro pa pade vetrovni ali slabi družini peresastih meglá v oblast, je pa nezanesljiva in takoj pripravljena k dežju. Nad dolino ali nad ravňo se včasí po letu naredí pred našimi očmi orjaška zgoraj okroglasta kópa. Lepega belega temena je bila s prva, — sedaj pa začne temneti. To je znamenje, da njeni vodeni prah postaja gostejši in gostejši, vendar ne pade ne kapljica dežja iz nje, dokler nje teme ohrani oster obris in okroglasto podobo. Hipoma pa se okroglo teme polika in poravna, in mrenasta peresca štrlé kvišku iz njega, kakor da bi kópi vstajali lasje kvišku, — in takoj se vlije dež iz nje.

5. Višave ozračja, po katerih plavajo imenovana krdela meglá, niso vedno enako omejene. Povprek se zbirajo peresaste in mrenaste megle od 7000 in 9000 celo do 17000 metrov nad zemljo; srednja visokost meglenih kupov gre od 1000 do 8000 (kópe 1400—1800) *m.*; megleni skladi polegajo okoli 1000 *m* do 2000 *m* nad tlami. Deževne megle so pa kaj razne visokosti, nekatere segajo po 1400 *m* visoko, druge in to sosebno teški črni oblaki se posedajo do spodnjih skladov ozračja.

Kdor se ne meni toliko za posamezne posebnosti kot za zložen obzor ali pregled meglovja, ta ga utegne razdeljevati na tri dele: na zgornje, srednje in spodnje meglé. Pri taki bolj zložni kot natančni razdelitvi bi se zgornjim meglam prištevale lahne mreine in perje; spodnjim teški skladi in deževni oblaki; srednje okrožje pa bi veljalo za središče kupastih in razstlanih meglá. Pri tej razdelitvi bi imelo vsako teh treh okrožij svoje posebne prikazni: v najvišjem okrožju bi se prikazovali solnčni in lunini venci ali kolobarji; v najnižjem bi vladale padavine, srednje okrožje pa bi ostalo za zbirališče meglá lepega vremena. V srednjem okrožju plavajo v tej sliki prijazne, lepo razsvetljene, raznobarvne

podobe kupov in razstlanih meglá. V tem okrožju je zbrana vsa lepota meglenega neba; poletni dan sosebnost proti večeru razkazujejo tukajšnje skupine meglá posamezne mavričaste barve; tukaj je izvir živega, veselega obraza neba.

Veseli in otožni obraz neba vpliva močno ne le na podnebje, temuč tudi na duševne in telesne počutke človeške. Kakor bi nas môra tlačila, tako je nam pri srcu, ko solnce po zimi predolgo časa ne more prodreti sive odeje neba. Rekel bi, da nas o meglenem vremenu od samega otožnega prizora bolj zebe kot o solnčnem vremenu od hudega mraza. Kako oživi vse v naših prsah, ko se pretrga siva preproga, in ko težko dočakovano solnce zopet posveti na nebu. Po zimi manjka meglam tiste mnogovrstnosti podob, s katero razveseljuje poleti naše oči.

Megle in oblaki dajo sicer tudi pri nas letnim časom nekaj posebnega značaja, vendarle v njihovem izpreminjevanju ni spoznati nič tiste rednosti, ki vlada po tropičnih deželah. Dopoldne se tamkaj pooblačuje, in takoj pride ploha; popoldne se razjasnuje, in noč je jasna. Meglen dan ni nikdar tako temen kakor pri nas, poln pa je mogočnih razkosanih oblakov, prekrasno kipečih kupov meglenih.

Po Evropi vejejo po zimi večinoma vlažni jugozahodni vetrovi ter delajo več meglá kot poleti prevladujoči večerni vetrovi. Sicer so večerni vetrovi tudi vlažni, pa je poleti toplota večja ter jih varuje pred ohlajenjem in zgoščenjem. Zategadelj je pri nas nebo poleti bolj jasno kot po zimi; poleti se delajo večji posamezni oblaki, po zimi pa nepretrgana siva meglena odeja. Po notranji Evropi, po Aziji in Ameriki je po zimi nebo jasno; zrak odteka po zimi od todi proti morju in jemlje vlago s seboj. Nasprotno vejejo po leti vetrovi po teh deželah večinoma od morja, prinašajo vlažni zrak, »megle in oblake«. Sploh pa raznašajo južni in jugozahodni vetrovi največje množine vlage po Evropi, ter so pravi oznanovavci sledečih padavin.

V. Dež in razdelitev njegova po svetu.

Kar tiče izcimljevanje dežja in drugih padavin, trdi meteorolog Ley, da se vodne kroglice, ko jih pri poblisku zapusti elektrika, ne odbijajo več med seboj ter se združujejo v deževne kapljice. Njemu pa ugovarja Abercromby, češ temeljiti vzrok dežja je kvišku puhteči zrak, ki se v mrzlih višavah močno ohladi. Če ima elektrika pri dežju kaj opraviti, je kvečemu to, da sproži njegov začetek.

Dostikrat gre po gorah sneg, po ravni pa dež. Kadar so spodnje plasti ozračja, skozi katere leti padajoči sneg, dosti tople, tedaj prvotni nežni kristalci, iz katerih obstoji sneg, ne naraščajo in se ne sprijemljejo med seboj, temuč raztajajo se, in dež gre namesto snega. Tedaj pade med mrzlim dežjem še kaka kepica snegá.

Največ dežja in v najlepšem redu pade v tropičnih deželah. Kalmski pas ali mirno okrožje poleg ravnika ima v sebi neposušne izvire dežja. Po Atlantskem in Tihem oceanu je toliko dežja, da ga je mornarjem preveč, dasi ga precej želijo, ker zmanjšuje vročino, ki je ondi tako huda, da bi jo brez dežja skoraj prenašati ne bilo. Okoli ene ure ali pa ob dveh se navadno vlije taka ploha, da človeka, ki ni pod streho, premoči do polti. Po taki silni plohi se pa hitro razjasni tako čisto, da je noč s svojimi čvrsto svetelimi zvezdami lepša, kakor kjer si bodi na svetu.

Kalmski pas zadeva s svojim pooblaščenim okrožjem tudi Amazonsko reko v Ameriki. Tropično deževanje ohranjuje tamkaj neminljivo krasoto ondotnega bujnega rastlinstva. Nekaj enakega se godi po Afriki v tistih krajih, katere zadeva kalmsko deževanje. V večernem primorju Afrike krog »Sierre Leone« pade na leto toliko dežja, da bi deževnica, če bi ne odtekla in se ne posušila, pokrivala tla pet metrov na debelo. V Braziliji okoli »Maranhao« ga pade na leto čez sedem metrov, v Meksiki okoli »Vera Cruz« skorej pet metrov. Temu nasproti pa ga na Kanarskih otokih ne pade na leto še četrt metra. ne. Največ dežja na svetu pade med letom v Indiji na severni strani »Calcute« poleg južnega Himalajskega podnožja. Pokrajina »Cherrapoonee« ima svojih štirinajst metrov dežja na leto!

Solnce vodi po svoji letni poti s seboj kalmski pas in pa okrožje njegovih velikanskih oblakov. S solncem pride deževanje, s solncem mine. Tropični kraji naše strani imajo svoj dež med našim poletjem, med našo zimo pa sušo. Tisti kraji imajo največ dežja, katerim solnce stoji nad glavó.

Veliko manj dežja pade po zmerno toplih deželah; razdeljen je pa bolj redno med letne čase. Notranje evropske dežele imajo največ dežja po letu, med tem ko vejejo južni in jugozahodni vetrovi, pa ga ne pade čez pol metra na leto. Notranja Azija s pokrajinami vred, ki ležé na severni strani Himalaje, ima kaj malo dežja. Kitaj ga ima v Pekingu na leto nekaj čez pol metra. Japan blizu enega metra. Zahodni del severne Amerike ima deževno jesen; dežja pade na leto okoli dva metra. Izimek dela Kalifornija s svojim pozimskim dežjem. Vzhodna stran severne Amerike ima svoj dež zvečine po letu.

Južna Amerika ima po svojem zahodnem primorju onkraj ravnika mnogo dežja. V »Chili« ga pade na leto okoli tri metre. Čudno pa je, da na ozkem zahodnem primorju poleg Andovskih bregov ni skoraj nič dežja. Primeroma ubožno je vzhodno primorje, »Buenos Aires« ga nima kaj čez en meter.

Notranja Afrika nima dežja, Nilova dolina ne, več delov Arabije in Perzije in puščava Gobi v Aziji so tudi brez dežja. To so najbolj vroči kraji sveta.

Dež vpliva mogočno na podnebje in na rastlinstvo. Dobro zarastenim krajem ne manjka nikjer primerne dežja. Sosebno gozdi imajo to dobroto, da čim več jih je, tem manj trpi kraj na suši. Izkušnja uči, da pokleščenje gozdov prežene dež ter napravi presuho podnebje. Množina dežja pojemlje poleg vsega, kar jemlje vlago, poleg vsega, kar povzročuje prehitri odtok mokrote.

Neodstranljiva potreba goni človeka za kruhom, sili ga k preganjanju lesov in vlage in k obdelovanju polja. Poljedelcu za petami pa so prirodne sile, one ženó nasledke posekovanja lesov dosti dalje, kot je to ugodno poljedelstvu. Toliko da kmet poseka les in grmovje po bregovih, takoj jame dež spirati tla; deroča deževnica odnaša rodovitno zemljo, katero so poprej varovale rastline in drevje s svojimi koreninami. Prehitro odtekanje dežja ne pusti bregovom potrebne vlage. Plešasti griči in bregovi, znaki pridnosti človeških rok, so žalibog tudi napovedovavci prihodnje nerodovitnosti. Kjer manjka vlage, manjka tudi meglá, manjka varhov pred ohlajenjem po noči in pred prepekajočim solncem. In iz takih virov pride pred ko ne večji mráz po zimi in večja vročina po leti. Podnebje se spremeni na slabo.

VI. Huda ura in strelovod.

Marsikaj zanimivega bi utegnili zvedeti o naturi vlage in soparjev, če bi mogli toliko odriniti zagrinjalo prirode, da se nam odpre pogled globokeje v njeno delavnico. Govorili smo sicer že precej o soparjih, pa ne da bi se zavedeli prave lastnosti in bitnosti soparjev. No, kaj pa je več na soparnem plinu, da bi ga ne poznali, voda je bil in voda bo, ko se zgosti. Iz ledu se dela, ko se perilo zmrznjeno suši na vetru, dela se iz vodé in dela se tem hitreje, čim topleja je voda. Led, voda in soparji, to je troje oblik ene tvarine. Voda pa je kemična spojina vodika s kisikom. Dva litra vodika zmešana z enim litrom kisika je tri litre sila razpokljivega plina. Če pa zapreš vodik v svojo kisik v svojo posodo, če ju napelješ po cevéh drugega drugemu

nasproti in če prižgeš vodik, tedaj gori vodik s tem, da se spaja s kisikom in dela vodo s tako silo in strastjo, bi dejal, da delata večjo vročino kot katera si bodi druga gorljiva stvar.

To je porod vodé. Kakšen pa je porod soparjev? Sledeči poskus utegne marljivemu opazovavcu odgovoriti na to vprašanje. Denimo kos ledu v skledo, postavimo jo na ognjišče; led se taja od toplote. Termométer ali toplométer kaže, da imata voda in led enako stopinjo topline = 0° C. Zdaj pa naj ugasne ogenj, in toplina naj ostane, kakršna je. Ali mislite, da se led taja naprej v ledeni vodi. Ne! Nič ne mara tajati se, dokler ga ne oživiš s toploto. Potem šele se taja med tem ko požira toploto s tako požrešnostjo, bi dejal, da ne pusti ledeni vodi nobene gorkote, dokler se ne raztaja ves.

Vsak kilogram ledú požre, ko se taja, toliko toplote, da bi se s to gorkoto kilogram ledene vode zgrel skoraj do 80° Celzijevih stopinj.

No, kaj pa počenja led s toliko toploto, ki jo požre? Kaj bo delal z njo! uničiti je ne more — kakor se sploh nič ustvarjenega uničiti ne dá, — porabi jo k izdelovanju vodé. Hitreje ko led požira gorkoto, hitreje se taja.

Pravi pomen tega požiranja toplote pri tajanju ledu so poizvedeli učenjaki sami šele okoli srede tekočega stoletja. Kdor ima v svoji oblasti tisto množino gorkote, ki jo požrè kilogram vode, ko se ogreje za eno Celzijevo stopinjo, temu utegne ta gorkota opraviti toliko dela, kolikor ga opravi on sam s svojo roko, če nese kilogram vode od tal 424 metrov visoko. Pri tem vzdigovanju se po besedah fizike opravi 424 kilogram-metrov dela.

Sloveči angleški fizik J. Tyndall pravi: »Če ti na visočini 424 metrov izpustiš kilogram vode, da pade 424 metrov globoko na zemljo, prinese ta kilogram s seboj na tla prav tisto delo, ki si ga ti opraviš pri vzdigovanju. Ko zadene kilogram vode ob tla, jo to delo tako pretrese po njenih delcih ali molekulih in atomih, da se toplina vode pomnoži za 1° C.

Rečeno je, da kilogram ledu, ko se raztaja, požre toliko gorkote kot jo potrebuje kilogram mrzle vode, da se ogreje do 80° C. Po Tyndallovem vzgledu bi torej ti moral opraviti 80krat več dela, kot si ga v mislih opraviš z vzdigovanjem enega kilograma, če bi hotel s svojim delom kilogram vode zgreti do 80° C, to je, če hočeš, da tvoje delo v toploto izpremenjeno znese toliko gorkote, kot je požre kilogram ledu, ko se raztaja. Lepa množina dela to! Poglejva koliko ga je. V prvem vzgledu si opraviš 424 kilogram-metrov

dela; tukaj ga moraš opraviti 80krat več, torej 80krat $424 = 33920$ kilogram-metrov. Toliko dela je požrl kilogram ledene vode, ko se je tajal led. — Če potem zgreješ kilogram ledene vode do 10° C, požre vnovič 10krat 424 kilogram-metrov dela.

Mislimo si, da se pri tej toplotni stopinji izpreminja voda v soparje, in prašajmo, koliko dela je še treba pridjati, preden iz te vode postane kilogram soparjev; tukaj pa uči izkušnja, da kilogram vode, ki izpuhteva pri 10° Celzijevi stopinji, požre zopet toliko gorkote, da bi z njo 6 kilogramov ledene vode utegnil zgreti do 100° C. Ta gorkota znaša 6krat $100 = 600$ (kalorij), ali v podobi dela 600krat 424 kilogram-metrov, to je 254400 kilogram-metrov.

Toliko delavne ali »žive močice« so se našli soparji pri svojem porodu, da ni čuda, če se vedó kakor neukročena razposajena žival. Vsak kilogram soparjev utegne, ko se zgosti in izpremeni v dež, opraviti toliko dela, kolikor ga je požrl pri svojem porodu, — v našem vzgledu toliko, kot ga opravi korenjak, ki bi vzdignil 100 kilogramov 2544 metrov visoko!

Kam pa deva kilogram soparjev to delavno silo ali »energijo«, ko se zgoščuje v ozračju? Kam bi jo drugam deval, kakor na vodene kroglice, ki se izcimijo iz njega in na svojo okolico. V podobi poprej požrte, tukaj pa zopet oproščene toplote se razdeljuje ta delavna sila po okolici ter ogreva tisto okrožje ozračja, v katerem se zgoščavajo soparji. Vsled tega ogrevanja se raztezuje zrak po okrožju soparjev, lažji prihaja ter puhti kvišku s soparji vred v višje mrzleje višave. — Zgoraj stoječa energija = 254400 uči, da oproščena toplota soparjev vzdigne 100 kilogramov do 2544 metrov visoko. Vprašanje: koliko pa kilogram soparjev vzdigne zraka s seboj. Odgovor: 2 kilograma, ker kilogram lahnejih soparjev zasede povprek prostor dveh kilogramov zraka. Tedaj vzdigne »energija« oproščene toplote vse skupaj 3 kilograme (namesto 100) teže na visokost 2544 metrov ter dela tamkaj oblake. Torej ostane vsakemu kilogramu zgoščenih soparjev toliko proste energije, da bi utegnil z njo vzdigniti drugih 97 kilogramov 2544 metrov visoko.

Komu pa prihaja v prid ostanek sopsarske energije? Glavni zakon prirode uči, da se nikdar in nikjer v vesoljnem stvarjenju ne izgubi nič energije!

Pomislimo kako orjaška, da ne rečemo neizmerna množina soparjev pade v podobi dežja in toče na tla med ploho in med hudo uro, ko blisk, grom in strela gospodarijo po višavah in nižavah ozračja! Kjer se dela toliko vode iz zgoščenih soparjev, tam se nabira velikanska množina

preostale oproščene energije. Kam tedaj obrne priroda take silne moči?

Na to vprašanje odgovarja priroda sama s svojimi silovitimi prikaznimi: s strašanskimi viharji, z bliskom in gromom, s ploho in točo. Najočitneje postavi nam priroda zvezo teh prikazkov pred oči pri nevihtah, katere povzročujejo vulkanski izmečki, ko puhnejo veliko množino soparjev v ozračje. Vsled te prirodne priče se razdeljujejo nevihte na dve vrsti: nevihte, ki jih prineso vrtnični viharji, in nevihte, ki jih naredi pri tleh zelo razgret s soparji napojen zrak, ko leti kvišku v mrzle višave.

Le dobro poglej vse to, kar spremljuje hudo uro. Tega ni misliti, da bi priroda iz nič kaj ustvarila, ona le preminja obraze stvari enako, kakor kemik preganja prvine iz spojine v spojino. Odkodi vzame tedaj priroda: elektriko, blisk, grom in strelo? Od kod tisto silovito enegijo, s katero strela razdeva, razbija in razsiplje zadete stvari s takim hrupom in puhom, da bi mislil, gore in hribi se udirajo v zemljo! Kaj je treba kje daleč iskati izvirov takih strašanskih prikazni. Priroda vzame, kar potrebuje, kjer najbliže kaj najde. Priroda sprejmlje velikansko množino od soparjev oproščene energije; to energijo izpremeni po svoji potrebi in po svojih zakonih ter proizvaja nove prikazni: elektriko, blisk, grom in strelo.

1. Strašanska sila strele je doprinesla velikanske pogube človeškega blagostanja, dokler ni Benjamin Franklin v sredi preteklega stoletja izumil strelovoda. Leta 1752, preden je učenost prišla do spoznanja, da sta blisk in strela to, kar so iskre in svetloba na električnem kolovratu, je B. Franklin skušal uganiti naturo strele v oblakih. Svilnatega zmaja je spuščal kvišku v ozračje. S konopljeno vrvico je vodil zmaja med hudim vremenom visoko po zraku. Dokler je bila vrvica suha, ni mogla elektrika iz meglá po vrvici do njegovih rok, kakor hitro pa se je napila vode, so prileteli po nji iz meglá nizdolu električni žarki in udarjali so streli enako v tla. S takimi poskusi se je prepričal B. Franklin, da je strela res to, kar so žarki na električnem kolovratu. Znano je bilo že v tistih dneh, kako se na električnem kolovratu delajo električne iskre z močnim in hitrim drgnenjem steklene šipe, in da osamljenemu (izoliranemu) človeku na kolovratu lasje kvišku vstajajo; a praktičen človek, kakor je bil B. Franklin, se ni ukvarjal s teorijo, kako se dela elektrika v oblakih, temuč baval se je z vprašanjem, kako odpraviti nevarnost strele, ter je izumil orodje: strelovod, po katerem odteka strela, ki je udarila vanj, brez nesreče v zemljo.

Strelovod obstoji iz dveh delov: iz železnega droga, ki stoji na strehi nad hišo, ki jo ima zavarovati, in iz žice, po kateri odteka elektrika ali strela v tla. Osti železnega kvišku molečega kola se ne sme prijeti rja, sicer ne izpolni svojega namena; ost je torej pozlačena, če ni izdelana iz platine. Na ta železni »ujemalni ali prestrežni drog«, kakor se mu pravi, je privezana žica ali kovinska vrv, ki drži malo nad streho in ob zidu nizdolu v mokra tla. Ta žica se imenuje »odvod«. Na spodnjem koncu je na odvod pripeta bakrena plošča in zakopana v mokra tla. Kovinska zveza prestrežnega droga z mokro zemljo odvaja nevarno elektriko v tla. Čim hitreje se razpraši elektrika bodisi na vrhu iz čiste osi v zrak, bodisi na dnu iz plošče po zemlji, tem bolj se je zanesti na pomoč strelovoda. Iz plošče se pa elektrika hitreje razleti po mokri zemlji, če se plošči priveže več koncev bakrene žice, da jo je videti, kakor bi plošča poganjala korenine pod zemljo.

Kjer pa odvod ne seže do mokrote v tleh, tam se elektrika ne more tako hitro razleteti po okolici, ter pravijo, da taka naprava ni kaj prida. Strelovod pa tudi ne izpolni svojega namena, če je ost na drogu rjavnata, če je odvod pretrgan ali če ga rja je tam, kjer je konec koncu prikovan. Zategadelj se priporoča izpeljati odvod sceloma, ne da bi se sestavljal iz posameznih koncev.

Strela, ki je udarila v drog, če le more, odskoči z odvoda v poslopje. To se zgodi, če je odvod pokvarjen ali pa slabo zezan s prestrežnim drogom. Skrbeti je torej treba, da je vsa naprava vedno v dobrem stanju, vsaj je slehernemu znano, kako škodo dela strela, ko trešči v notranje poslopje, s tem, da razdeva in požiga, kar se ji ustavlja na njeni poti. — Pripeti se tudi, da strela iz dobrega odvoda skoči v hišo, sosebo tedaj, če je v pohištvo kje kaj nakupičenega železa. Ta nevarnost se odpravi, če se železa z žico zvežejo z odvodom.

Tudi iz tla se utegne strela vrniti nazaj v pohištvo. Kaj takega se najraje pripeti, kadar konec odvoda ni dobro zezan s ploščo, ali če plošča leži v suhih tleh. Iz teh skrbi, da plošči ne zmanjka mokrote, se včasih vtakne spodnji konec odvoda v vodnjak. A to ni dovolj, da bi konec gledal od daleč vodo na dnu vodnjaka, prav pod vodo mora ležati plošča njegova. Pri slabi uredbi, kjer je konec le zgoraj malo mohl v vodnjak, je že večkrat strela vrnila se iz vodnjaka in udarila nazaj v hišo.

Slab in pokvarjen strelovod ne pomaga, ampak povečuje nevarnost. Elektrika v oblakih vleče nase nasprotno elektriko v hiši, in če se ta ne more hitro razleteti iz čiste

osti, pa trešči v drog in iz droga v poslopje, če ne odteče gladko v zemljo. Najraje se pokvari strelvod, če trešči vanj, ali če ga rja razje. Torej se mora vsako drugo leto pregledati in poskusiti, ali vodi še od vrha osti do plošče v tleh električno tako gladko, kakor jo je vodil nov. Taka preiskava se izroči kakemu strokovnjaku, n. pr. umetnemu ključavničarju, ki je postavil strelvod na hišo.

2. S pogubnimi učinki strele pa priroda še ni končala svojega delovanja pri zgoščevanju soparjev. Z enakimi, le bolj natihoma delujočimi silami razdeljuje priroda tudi množino zraka okoli zemlje. Ona razmetuje zrak ali ga pa nakupičuje, kakor pride. Tukaj izkoplje dolino v ozračju, vzame zraka, kolikor ga more, ter ga prenese na drug kraj in ga nasaja na kup, da ga je cel hrib. V dolini ostane malo zračnega tlaka ali »nižina«, pod hribom pa naredi velik zračni tlak ali »višina«. Z neokroteno silo prestavlja središča zračnih »nižin« ali »depresij« ter jih tira naprej po deželi v podobi tistih pokončevalnih vrtničnih viharjev, ki spremljujejo hudo uro ter vničujejo in pogubljujejo dela človeškega truda.

Na ta način razodevajo soparji po svojih prikazkih nekaj tiste prvotne sile, s katero jih je priroda porodila. Plinasti prvini, vodik in kisik, sta njihova roditelja. Če v temni sobi napolniš steklenico z dvema litroma vodika in z enim litrom kisika, se na videz plina nič ne zmenita drug za drugega. A Bog ti odpusti grehe, če nisi pripravljen za smrt, ako ju nevedoma kaj razdražiš, da se jima pritakneš z lučjo — v tistem trenutku se spopade milijarde njihovih atomov — strašanski razpok oznani slovesnost njihovega ženitovanja — in v tistem trenutku se rodi nova tvarina: voda v podobi soparjev.

Z neskončno silo sta se vzeli prvini. Kemija sicer trdi, da prerojeni stvari ni poznati lastnosti njenih roditeljev, a nemirne nature soparjev kemija ne spoznava za kaj posebnega, pač pa se peča fizika z opazovanjem pojavov takih moči.

Kakor nemirni, razposajeni in siloviti so vodni soparji, povzrokovavci tolikanj vremenskih prememb, vendar jih ukroti priroda sama, da se nam skoraj smilijo, ko jih vidimo na tleh ležati v sponah snega in ledu! Mraz je tisti tiran, ki jih je ukrotil. Razposajeni pa, kakor so, komaj čakajo spomladanskega solnca, katero jih oživi in s toploto vzbudi iz ledene smrtnosti. Toliko, da se raztaja led in sneg, se razlijejo v podobi vode po nižavah, po rekah in po morju. A to bi se goljufal lahkovernež, ki bi po videzu sodil in rekel, da je soparjem namenjen v morskem grobu mir. Nič

takega, vsaj miru sploh ne poznajo ne v ledu, ne v snegu, ne v vodi in nikjer ne. Iz vseh svojih na videz različnih podob se razvijajo, kakor bi jih gonilo večno kolo, stari pa vedno krepostni soparji s svojimi starimi navadami; tukaj stopajo na oder prirode s svojim mirnim tihim delovanjem, tamkaj s hrupečo, razdevajočo silovitostjo. Po vseh svojih podobah pa ostanejo, kar so bili od nekdanj: razposajeni podpihovavci vremena.

D. Vetrovi severne polovice svetá.

I. Izvir in tir vetrov.

Ne voda v podobi morja, ne zrak in soparji v podobi ozračja, nobeno ni nikdar na miru po vsem svojem okrožju. Na morju se čudimo pomorskim rekam, toplim in mrzlim, ki se raztekajo po gladini. Kaj in kako se gibljejo in zibljejo topleje in mrzleje vode po globočinah morja, to se spoznava le po največjih podmorskih dolinah, sploh pa se notranje gibanje morskih vodá skriva radovednim očem. Morju nasproti se pa gibanje po ozračju spoznava dosti bolj natanko, bodisi po pretakanju zraka z vetrovi, bodisi po premikanju meglá in oblakov.

Ozračje je le malokdaj tako mirno, da bi se na dimu ne poznalo nobenega gibanja v njem, kajti le malokdaj gre dim naravnost iz dimnika, kakor jelka kvišku v ozračje. Če se dimnati stolp hitro in gladko vzdiguje kvišku, je to znamenje, da ga nese zračni tok s seboj; če bi mi stali nad dimnikom, bi čutili ta vertikalni tok zraka, na tleh ga pa ne čutimo ter ga tudi ne štejemo za veter. Kadar pa gibanje zraka nese dim po strani ali vštric tlá, tedaj pa čutimo to gibanje ter pravimo: veter vleče. Kadar zrak pritiska od severne strani na dim in ga nese proti jugu, pravimo: »sever vleče«; če pa narobe dim gre proti severu, je to znamenje, da veje »jug«. Zračnim tokom dajemo torej ime tiste strani našega obzorja, od katere prihaja veter. Kakor ločimo štiroje glavnih krajev obzorja, namreč: sever, vzhod, jug in zahod, enako razločujemo štiroje glavnih vetrov: severni, vzhodni, južni in zahodni veter. Med severom in vzhodom veje postranski severovzhodni veter, med vzhodom in jugom jugovzhodni i. t. d.

Kateri veter vleče pri tleh, spoznavamo po veternicah ali banderih. V višavah ozračja pa kažejo megle, kam veter veje, ki jih nese s seboj. Kadar veje južni veter po višavah, nese megle od juga proti severu, in pravimo: »megle gredó po jugu«. Primeri se pa kajkrat, da gredó megle po drugem

vetru kot veje pri tleh. Kadar se veter obrača ali vrtil po obzorju, se nov veter rad oglasi poprej v meglah; čvrsteje ko veje začetkoma v višavah, bolj gotovo premaga spodnjega ter se spusti na zemljo. Včasih ko ni videti nobenega premikovanja meglá, se pa naznanja zgornji veter z jutro in večerno zarjo. »Jutri bo veter« pravimo, ko se zvečer po solnčnem zahodu pokažejo na nebu živo rdeči oblaki.

To je nam vse dobro znano na kmetih, bo kdo rekel, povejte nam rajši, od kodi izvirajo vetrovi? Tega pokličem in rečem: nazaj stopiva, prijatelj, k dimniku, boš pa hitro spoznal enega tistih izvirov, iz katerih prihajajo vetrovi. Kadar zakuri gospodinja v peči ali na ognjišču, se pokadi iz dimnika, gorak zrak puhti kvišku in nese dim s seboj v višave. Večja toplota, ki jo dela ogenj v peči ali na ognjišču, ogreje zrak ter ga raztegne in ga naredi lahnejega kot je zunanji manj razgreti zrak. Tedaj gre lahnej topoleji zrak v težjem hladnejem zraku kvišku iz istega vzroka kakor smerekovo poleno gre v vodi kvišku. Kaj enakega utegneš sebosno po zimi opazovati v veži, kjer je zrak razgret od ognja na ognjišču. Če duri odpreš, puhne gorak soparen zrak zgoraj iz veže v zunanji mrzli prostor, da se kar megla potegne nad durmi. Od zunaj pa se udere skozi odprte duri pri tleh tako mrzel zimski zrak noter v vežo, da te zazebe po nogah. Prav tako bi se pregibala topli in mrzli zrak, če bi kuhinja in veža imela vsaka svoje duri. V kuhinji je tedaj vroče, v veži hladno ali pa zmerno toplo, in zunaj na prostem zraku mrzlo. Če sedaj odpreš oboje duri, leti gorak zrak zgoraj pod stropom skozi vežo ven, od zunaj pa mrzel zrak pri tleh skozi vežo v kuhinjo.

Zadnji vzgled predstavlja nam na ozkem prostoru pred oči, kako se gibljeja in delata veter topli in mrzli zrak med deželami, ki nimajo enake topline. Mrzel zrak se nabira in razletuje po tleh, gorkeji zrak pa se vzdiguje v višave ter odteka tja v tisti prostor, ki se mu ne ustavlja s tolikim tlakom, kot ga ima sam v sebi.

Torej ni le na različnosti toplote ležeče, kam se zrak premika, temuč tudi na tlaku njegovem. Stopimo v kovačnico, kovač bo nam pokazal, kako si dela veter z mehóm, ter bo nam podal s svojim delovanjem za izvir in za tir vetrov kaj veljaven vzgled. Kovač razteguje meh, notranji prostor se dela večji; zrak, kar ga je še notri, se raztezuje po širokem prostoru ter postaja bolj redek. Zaradi tega pojemlje tlak notranjega zraka, tedaj ne more s toliko močjo pritiskati in zapirati zaklopnice ali ventila, kakor pritiska nanjo zunanji neoslabljeni zrak. Ta si tedaj odpre zaklopnico ter se udara v razpeti meh, dokler ga ne napolni. Zdaj

pa imata notranji in zunanji zrak enak tlak ter je mir med njima, dokler je meh na miru. Kovač, ki hoče podpihati ogenj, pa jame stiskati meh ter stiskava tudi v mehu zaprti zrak in povečava njegov tlak. Ko pa tlak zaprtega zraka premaga zunanjega, pa odpahne zaklopnico ter se udere po ozki cevi v ogenj.

V razpetem mehu je bil začetkoma zračni tlak manjši kot zunaj, tedaj je zunanji zrak s svojim večjim tlakom letel v meh, kakor bi ga meh posrkaval. Potem je pa v stlačenem mehu zračni tlak večji kot zunaj, tedaj sili notranji zrak s svojim večjim tlakom iz meha ter odriva zunanji zrak in si dela prostor. Torej se obakrat dela veter, ki vleče od strani večjega tlaka manjšemu zračnemu tlaku nasproti.

Kovaški meh nam predočuje s svojim pihanjem prvi zakon vetrov. Ta se glasi: Veter veje iz tistega kraja, kjer je večji zračni tlak, proti drugemu kraju, kjer je zračni tlak manjši.

Ta zakon pa še ne določi poti, po kateri vleče veter. Zrak se namreč ne more gibati naravnost tja, kamor ga sili tlak. Vzrok je druga sila, ki se vtikuje v njegovo gibanje. Sila, ki se posili vsakemu po zraku letečemu gibanju, prihaja od vrtenja zemlje krog njene osi. S to silo zanaša zemlja svinčenko izstreljeno iz puške enako kakor težko kroglo topov nekaj malega v stran iz tistega tira, po katerem gleda cev.

Neka temeljita lastnost vseh stvari je ta, da vsaka skuša ohraniti stan svojega miru ali gibanja. Mirna stvar skuša ostati na miru, gibajoča se pa skuša ohraniti hitrost in tir svojega gibanja. Na videz pa pride iz svojega tira, če se premičejo tla med tem, ko leti nad njimi. Vzglede bo najbolje pojasnil te razmere. Prijatelj, če ti je na tem, da razumiš to svar, stopi z menoj na široko ladjo. Dolgo vrv vzamiva pa jo potegniva naravnost počez od ene strani do druge. Pod vrvjo prevrtajva steni. Skozi luknjo na najini strani ustreliva svinčenko naravnost proti luknji na drugi strani. Če je ladja na miru, leti krogla poleg vrvi ter trešči v luknjo na drugi strani. Če se pa ladja pomika po vodi naprej, recimo na levo stran, se ladja med tem kratkim časom, ko leti krogla čez oder, pomakne kolikor toliko na levo, in z njo se pomakne drugi konec vrvi z luknjo vred tudi toliko na levo, — krogla pa leti naravnost, nič je ne sili zaviti se za vrvjo na levo, torej zadene ob steno toliko na desno od luknje, kolikor se je premaknila ladja na levo.

Še drug vzgled. Sedaj stojiva na okroglem za cel strehljaj širokem odru. Po obodu je oder razdeljen na 360 enakih oddelkov ali krogopisnih stopinj (360°). Tukaj stoji zarezi 0° ravno nasproti zareza 180°. Med tema zarezama je razpeta vrvi; poleg vrvi ustreliva kroglo proti zarezi 180°. Če oder stoji na miru pod kroglo po zraku nad njim letečo, tedaj zadene krogla, kamor sva merila, na zarezo 180°. Zdaj naj se pa oder vrti v zmislu sveta, t. j. od desne na levo stran, če stojiva tako, da gledava v opoldanjsko solnce. Če sedaj ustreliva kroglo čez oder, ko se vrti na levo, pa ne zadene krogla prejšnje zareze 180°, temuč drugo zarezo stoječo na desni strani od prejšnje zareze. Kdor ne vé, da se naš oder ali zemlja tla vrté na levo, sodi po tem, kar vidi, ter misli, da nad zemljo leteča krogla zaide na desno stran namenjenega tira.

In kakor po zraku leteča krogla se tudi vsak veter odkloni od namenjene poti na desno stran opazovavca, ki gleda za vetrom. — In to je drugi temelj vetrov, meteorologi ga imenujejo: »Buys-Ballotov zakon«. Po tem zakonu spoznavajo pota naših vetrov.

II. Zračni tlak in vetrovi.

Po prvem zakonu se godi pretakanje zraka vsled razne razdelitve zračnega tlaka. Preden tedaj zamoremo razumeti vetrove, si moramo ogledati razdelitev zračnega tlaka po zemlji. Škotski meteorolog Aleksander Buchan je prvi učil, kako se v zemeljskih mapah natanko predstavlja očem slika razdelitve srednjega zračnega tlaka.

Po opazovanju se zve srednji zračni tlak vsakega kraja, na pr. za vsak mesec. Iz opazovanega zneska se preračuni tisti tlak, ki bi ga imel kraj, ko bi stal ob morski gladini. Le-ti izneski srednjega zračnega tlaka se pripišejo v zemski mapi vsak k svojemu kraju ali k svojemu mestu.

Razločki zračnega tlaka od pokrajine do pokrajine stopijo kaj očitno pred oči, če se na mapi vsi tisti kraji, ki imajo enak tlak, zvežejo zapored z eno črto. Ta črta enakega zračnega tlaka se imenuje »izobara«. A. Buchan je naslikal razdelitev srednjega zračnega tlaka za vsak mesec, prepregel je zemsko mapo s krevljastimi črtami, ki pozvezujejo med seboj kraje enakega tlaka. Take meteorologične mape uče, da je tlak zraka kaj različno razdeljen po zemlji. Če prav na prvi pogled v »izobarske« mape ni spoznati nobenega gotovega reda pri razvijanju teh črt, vendar se je pokazalo, da pri tleh raste tlak od ravnika proti tečaju. Tako n. pr. znaša srednji letni tlak poleg rav-

nika v južni Ameriki 759 milimetrov, v severni Ameriki (39° s. š.) pa 767 mm. Če pa na tistih dveh krajih stopimo nad morje do višave 4300 m, pa najdemo v južni Ameriki 458 mm, v severni pa 444 mm.

Ta vzgled uči, da se po večjih višavah, narobe kot pri tleh, zračni tlak zmanjšuje od ravnika proti tečaju.

Iz tega nasprotja zračnega tlaka pri tleh in po višavah se izcimi dvojno poglavitno pretakanje zraka: v zgornjem ozračju se vrši prvotni tok zraka od ravnika proti severu, pri tleh pa narobe od severnih krajev proti ekvatorju.

Natančno opazovanje je pa pokazalo, da ekvatorijalni tok toplih vetrov po višavah ne pride naravnost do naših krajev, kakor je mislil Dove, ampak da se ravnikov tok že prej (pod 30° s. š.) poseda na tla ter se pomešava s severnim tokom. Nad tem pasom pa dalje tja proti severnemu tečaju ni opazovati dvojnega nasprotnega pretoka med jugom in severom. Med tem pasom in med ravnikom se razodeva zgornji ekvatorjev veter s prenašanjem vulkanskega pepela. Na visokih gorah se pa opazuje tudi naravnost: na 3700 m visokem »Pic« na Tenerifi vije nepretegoma jugozahodni veter (južni pasat) tudi po leti, — med tem ko pri tleh veje neprenehoma odklonjeni severni veter v podobi severnovzhodnega »pasata«.

Goreča gora Cosequina v Guatemali v srednji Ameriki je močno izmetavala l. 1835. Čez 4 dni potem je na Jamaiki padlo toliko pepela, da je v Kingstonu izpremenil dan v noč. Jamaika pa leži kakih 200 milj daleč na severovzhodni strani tega vulkana in pri tleh veje nasprotni veter, torej pepela ni moglo kaj družega prinesiti kot jugozahodni veter, ki veje po višavah ozračja.

Kakor se po tropičnem okrožju spoznava navzočnost ekvatorjalnih vetrov v zgornjih višavah po vulkanskem pepelu, ki ga prinašajo iz jugozahoda, enako se pod zmerno toplim podnebjem po večerni Evropi razodevajo prevladujoči zahodni vetrovi v višavah po tem, da pregibljejo in prinašajo po svojem tiru najvišje plavajoče bele mrenaste meglice.

Laglje se opazujejo vetrovi pri tléh. Po ozkem mirnem okrožju okoli ravnika ali ni nobenega vetra ali pa kaj malega izpreminjajočih se slabih vetrov. V tem okrožju je zračni tlak manjši kot kjerkoli si bodi na svetu! Tem huje pa potem okrožju puhti soparen zrak kvišku ter dela v višavah ekvatorjalne vetrove. Na meji mirnega se začne pasatsko ali »subtropično« okrožje s svojim stanovitim severnovzhodnim vetrom imenovanim »pasat«. Po atlantskem oceanu sega to okrožje od 11. do 26. in po

letu celo do 39. zemljepisne stopinje (severne širine). Od meje pasatov pa se razprostira tretje okrožje prevladujočih zahodnih vetrov noter do severnega tečaja. In to okrožje obsega vse zmernotople evropske dežele, obsega tudi prizorišče sedanjega omikanega svetá.

Severovzhodni ali arktični »pasat« veje po atlantskem oceanu s takim redom, da ga trgovski mornarji, ki jadrajo iz Evrope v Ameriko, poiščejo in porabijo, da jim ni treba kuriti parobrodov. Krištof Columbus, ko se je napotil proti večeru po morju in šel iskat novega svetá, je nevedoma krenil svoje ladje v okrožje teh od jutra proti večeru prihajajočih vetrov. Ko je onkraj Madejre zadel na vzhodni veter, so spremljevalci njegovi bili vsi prestrašeni, skrbelo jih je, da temu vetru nasproti ne bo moči veslati v Evropo nazaj. Saj v tistih dnéh še niso imeli parobrodov, vozili so le z jadri in vesli. Tako so se mornarji bali vzhodnega »pasata«, da so se ustavljali veslati naprej, češ, da jih tak stanoviten veter ne bode pustil nazaj. Posrečilo se je pa Kr. Columbu, da je na poti nazaj iz Amerike odšel tem vetrovom, krenil je namreč bolj proti severovzhodu ter je prišel iz okrožja nasprotnih vetrov. In zopet ga je sreča spremljevala, v pomorske reke ga je peljala, v tople reke, ki se stekajo po morju iz meksikanskega zaliva proti Evropi. V Ameriko so Kr. Columba nesli vetrovi, v Evropo nazaj pa pomorske reke. Po tem tiru plovijo tudi dandanašnji trgovski mornarji, ki zavoljo stroškov ne vozijo blaga s parobrodi, ampak z jadrniki, memo otoka Madeire veslajo tako dolgo proti jugozahodu, da priveslajo v okrožje severovzhodnega »pasata«. Temu vetru zaupajo ter se mu prepusté brez vseh skrbi. Gotovi so, da jim ta veter pripaha ladje v srednjo Ameriko, kamor so se namenili.

Na južni meji našega vetrovnega okrožja ali na meji med vzhodnim pasatom in zahodnimi vetrovi — mora stati nekak silovit mejnik vetrov, ki preminja celo njih tir. In res se ne pograša tak mejnik ali ves svet krog in krog obsezajoči pas močnega zračnega tlaka. Da ne motimo nikogar, moramo pristaviti, da ta pas ne gre celoma krog svetá, ampak da je razdeljen na več kosov, med katerimi se nahaja tudi manjši tlak. Kjer ta pas gre čez atlantsko morje, se nahaja po okolici Azorskih otokov stanovitna višina zračnega tlaka. Enako stanovitna višina vlada po Tihem morju onkraj Kalifornije. Sploh velja, da je zračni tlak nad morjem dosti bolj stanoviten, kot nad celino. In če se prav imenovane stanovitne višine in druge ne stikajo krog in krog svetá, ker jih motijo izpremembe nad celinami, se vendar sme reči, da ima severna polovica svetá ne daleč nad tro-

pičnim okrožjem svoj pas velikega zračnega tlaka. Če smemo govoriti v priliki, rečemo lahko, da se poleg tega pasú kakor na kakih zavirajočih gorah spuščajo topli tropični vetrovi iz višav na zemljo. Tukaj je tista meja, ob katero zadevajo južni krogi vrtničnih vetrov Evrope in drugih zmerno toplih severnih deželá. Tukaj zajemljejo evropski vrtinci topli južni zrak z njegovimi obilnimi soparji vred ter ga raztrošajo, kjer vejejo po naših pokrajinah.

Izpopolnimo to sliko nad vetrovi vladajočega zračnega tlaka s tem, da ima tudi južna polovica svetá svoj pas velikega zrakotlaka med Avstralijo, južno Afriko in Ameriko. Po mirnem okrožju sega poleg ravnika pas majhnega ali nizkega zračnega tlaka krog in krog svetá. Nad pasom močnega ali visokega zračnega tlaka se razprostira velikansko polje nizkega zračnega tlaka proti tečaju. Po zimi pa se izcimi po severnih notranjih pokrajinah Amerike in Azije na vsakem svoje okrožje visokega zrakotlaka. Sibirská višina je izvir naše pozimske suhe burje.

Po Evropi nadvladajo po zimi vetrovi iz juga in zahoda, ki prihajajo od atlantskega Oceana. V tem letnem času se ti vlažni vetrovi čutijo topli v primeri z evropskim podnebjem. Z obilnimi svojimi soparji delajo snežno vreme in oblačno nebó, ki po Tyndallovem uku velja za toplo odejo zemlje ter varuje pred prehudim ohlajenjem. Vpliv teh vetrov sega tako daleč od večera proti severnemu jutru, da se njih sledi spoznajo do Jeniseja v zahodni Sibiriji. Po večernih deželah Evrope prevladajo tudi po leti vetrovi iz jugozahoda in zahoda. Ti vetrovi so hladnejši kot evropsko poletje, oblake delajo s svojimi soparji in dež, torej odganjajo preveliko vročino, in sicer to tembolj, čim več se jim pridružuje vetrov iz severozahodne strani. Posebno se po minuli viharni nevihti spoznava ohladilna moč severozahodnih vetrov, ko se zahodni veter obrača proti severu, in ko se že razjasnjuje nebó ali pa še ne.

Doslej omenjeni vetrovi se razširjajo na široko po deželah, ne tako pa vetrovi po primorjih in po hribih; še bolj osamljeni pa so podsolnčnik (Föhn, favonius), bora i. dr.

1. Po primorjih se vrste vetrovi med dnem drug za drugim. Vsak jasni solnčni dan se naredi nekaj razločka med toploto po morju in po primorju, ta razloček izpremeni zračni tlak, in ta vlada nad mirom in gibanjem bližnjega ozračja. Suho primorje se ogreje na solncu hitreje kot morje. Nad gorkejšimi tlami se zrak hitreje ogreva in raztezuje; spodnje plasti postajajo lahneje ter se dviga njih zrak kvišku, in tlak pojemlje. Potem je tlak nad morjem

toliko večji, da sproži gibanje zraka, ki dela veter vejoč proti primorju. — Če primerjamo tukajšnje razmere s kovaškim mehkom, ko srka zrak va-se, utegnemo reči: prostor nad primorjem se malo izpraznjuje s tem, da ondi puhti zrak kvišku ter posrkava na primorje pritiskajoči zrak iznad morja. Najmočnejši so ti vetrovi okoli dveh popoldne, ko je ozračje nad suhim primorjem najbolj razgreto. Proti večeru peša solčna gorkota, toplotni razloček se zmanjša, in taki vetrovi pominejo.

Temu nasproti se po noči suho primorje hitreje ohladi kot morje, zrak nad tlami prihaja hladnejši kot nad morjem. Vzroki gibanja zraka so se s tem prevrgli, sedaj se nad morjem dviga zrak kvišku in posrkava zrak iz primorja v nekoliko izpraznjeni prostor nad morjem. Veter od primorskih bregov začne tja na morje vleči po polnoči in pride do največje moči malo pred solničnim vzhodom. — Mornarjem so dobro znani ti vetrovi, saj jih na tudi porabijo v svoj prid. Ko hočejo odriniti z ladjo na jadra, počakajo polnoči, da jim sedaj veter napenja jadra in poganja ladjo na odprto morje.

Enaki vetrovi pomagajo, pa tudi nagajajo mornarjem, ki veslajo po sredozemskem morju med Evropo in Afriko. Poleti se razgreva puščava Sahara dosti bolj kot sredozemsko morje, torej veje poleti skoraj po vsem sredozemskem morju severovzhodni veter tja proti Afriki. Tako močan je ta veter, da skoraj sam brez vésel poganja jadrnice v Afriko; vožnji nazaj iz Afrike pa dela težave.

2. Tudi vetrovi po hribih in bližnjih dolinah se vrsté podnevi in ponoči. Kje bi ne poznal visoki gorjanec vetra, ki v toplem poletju pri lepem vremenu jame dopoldne vleči iz doline na goro. Ta veter raste do popoldne, zvečer pa mine. Ponoči se obrne ter veje navzdol v dolino. — Ta dva vetrova jemljeta vlago s seboj. Veter, ki podnevi vzdiguje vlago na gore in jo poganja kvišku nad vrhove, dela nad gorami megle in košate kôpe. Ponočni veter pa jemlje vlago s seboj v doline, torej so goré zjutraj najbolj čiste, — razgled najlepši, — vlaga pa pregrinja doline. Popoldne pa kvišku puhteči vlažni zrak razgrinja nekakšno plavkasto tančico po daljavah in planjavah ter kazi razgled. Zrak po višavah se ogreva bolj počasi kot po nižjih bregovih in dolinah, tedaj se topleji zrak dviga kvišku poleg bregov in zgornjih dolin. To dela podnevi veter po hribih. Narobe se godi ponoči. Zrak se ohladi po visokih bregovih hitreje in bolj kot po dolinah, skrčuje se ter postaja težji. Zgoščeni zrak po dolini se manj upira težjemu zraku nad seboj, tedaj se udara hladni zrak s hribov v doline in nižave in

dela ponočni veter po bregovih. Med nemirnim vremenom ta dva vetra ne prideta do pravega razvoja, pač pa poleti, sosebno pri lepem vremenu. Zategadelj sodijo gorjanči, da se bo premenilo vreme, če zapazijo da izostaneta navadna hribovska vetrova.

3. Sedmega desetletja sedanjega veka se je vnelo kaj živahno pomenkovanje med strokovnjaki, kaj da je in od kod prihaja tisti gorki in suhi veter, ki je na severni strani švicarskih in avstrijskih planin ali alp znan pod imenom »Föhn«. Nekaj učenjakov je prikimovalo mislim in teoriji Francoza M. E. Dufour-a, ki je temu vetru iskal izvira v vroči Sahari; nekaj drugih pa je opiralo svoje razlaganje tega prikazka v zmislu tedaj še na otročjih nogah stoječe nove mehanične teorije o toploti.

J. Hann, pozneje vodja avstrijskega meteorologičnega zavoda na Dunaju, malo norčljivo izrazi svoje misli v časopisu: »Zeitschrift für Meteorologie« rekoč: Pristaši Dufourovi, ki trde, da »Föhn« prihaja iz Sahare, bi morali poprej dokazati, zakaj suhi jugozapadni veter, tako imenovani »Sirocco« zapusti včasih svoj pravilni tir proti severovzhodu, in odkodi tisti nerazumljivi nagon, ki ga žene po grebenih švicarskih planin, kakor bi si hotel perečo žejo puščave ogasiti z mrzlim vzduhom ledenikov!

Prvak med učenjaki prirodoslovskimi Helmholtz in strokovnjak med meteorologi H. Wild sta obadva prizadevala se v mnogih zborih razložiti to prikazen s svojimi poljudnimi govori. Najrazložnejše razlaga Wild rekoč: »Prava domovina vetra »Föhn« so spodnje doline po severnih švicarskih planinah. Značaj njegov dela zniževanje zračnega tlaka in povečanje toplote in suhote zraka. Na južni strani planin spremljajo te vetrove: vlažen zrak, močan dež in obilen sneg. V Švici nastopi veter Föhn, kadar se tropični jugozahodni vetrovi uderó v podobji vrtnčastega gibanja v sredozemsko morje in od ondod v Švico. S Saharo pa Föhn nima prav nič opraviti. Če je ta sklep opravičen, pravi Helmholtz, pa morajo tudi viharji severozahodni vetrovi, ki delajo dež na severni strani, sneg na vrhu, po prelazu planinskih grebenov na južni strani planin proti Italiji veti v podobji severnega Föhna. — In res se je hitro po tem, ko se je pozornost vzbudila, opazovalo več iz severa prihajajočih Föhnov.

Tri leta poprej je Helmholtz (1865) med svojim razlaganjem o »ledenikih« omenil vzrok padavin pri Föhnovih vetrovih. Po novi toplotni teoriji mora zrak, ki se po bregovih kvišku leteč raztezuje, prejšnji zrak odrivati, delati mora, dela pa le s pomočjo svoje toplote; tedaj izgubi toliko

toplote, kolikor je potrebuje za vzdigovanje samega sebe. Ohladi se na tej strani ali vrhu grebena, soparji v njem se zgosté, dež in sneg gre. Po prelazu grebena je torej prej vlažni veter sedaj suh, izgubil je večino vlage v podobi padavine. Če ga po prelazu potlači tlak zgornjega zraka v dolino, se zrak zgosti kakor v kovaškem mehu in pri tem se ogreje od tistega dela, ki ga zgoščuje. Torej se ta veter čuti v dolini suh in gorak. — Pristaviti moramo, da je sloveči angleški fizik J. Tyndall, ki se je na svojem popotovanju po Švici seznanil z vetrom »Föhn«, pripoznal, da sta učenjaka Wild in Helmholtz zadela resnico s svojim razlaganjem. — Primeroma se čuti Föhn najgorkejši po zimi, in sicer zaradi tega, ker po zimi povzdigne toplino više, kot v drugih letnih časih.

Nazadnje je Hann opozoril na tisti vzrok, ki sproži tok Föhnovih vetrov. Ta vzrok je nenavadno globoka zračna dolina ali nižina zračnega tlaka, ki se ustanovi med Biskajskim zalivom in med severno Škocijo. Ta dolina poteguje med svoje vrtinčaste vetrove najprej zrak iznad Francoskega in iznad srednje Evrope, pozneje pa posrkava tudi zrak iz severne Švice in iz planinskih dolin. Ko pa zrak iz dolin odteče proti severu in severozahodu, se udere zrak z grebenov planinskih gorá v deloma izpraznjene doline in dela Föhnove vetrove. In iznad grebenov gorá odtekajoči zrak potegne za seboj vlažni zrak, ki leži nad južnimi bregovi planin, ter povzrokuje zgoščevanje njegovih soparjev in s tem padavine. Dež in sneg po gorah torej ne pride pred Föhnom, ampak še le pozneje za njim.

Leta 1885. je 31. januarja v Bolcanu šel sneg med južnim vetrom. Med tem pa je na severni strani »alp« v Inomostu pihal jugozahodni veter tako gorak, da je odgnal prejšnji mráz in povzdignil toplino skoraj do $+9^{\circ}$ C.

4. Kadar se od atlantskega morja sem vleče globoka zračna dolina s svojim vihnim središčem čez sredo francoske dežele, prinese Italiji, adrijatskemu morju in južnim bregovom švicarskih planin mokre vetrove. Ti vetrovi vejejo po Italiji kot Sirocco. Ko se ti vetrovi vzdigujejo kvišku po planinah, izgube velike množine svojih soparjev v podobi padavin; do hudega mraza se pa ne ohlade, pred tem jih varuje pri zgoščevanju soparjev oproščena toplota. Ko se potem na severni strani udirajo v globoke doline, se s potjo ogrejejo vsakih 100 m po eno Celzijevo stopinjo ter vejejo na severni strani po dolinah v podobi vročega suhega vetra.

Kadar se pa vleče globoka zračna dolina memo južne strani adrijatskega morja, tedaj posrkava ta dolina zrak iz

severovzhodne strani ter dela vetrove, ki se čez mrzle kraške planjave udirajo v dolino morja s tem večjo silo, čim večji je razloček topline med severom in med jugom. Tedaj veje kraška burja ali »bora«. Močni zračni tlak po srednji Evropi, na katerega pritiska mrzla azijska višina, premaga prenizki tlak nad adrijskim morjem ter izproži tisto udiranje mrzlih vetrov, ki vejejo in vejejo skokoma in butoma kot kraški viharji.

Mornarji poznajo hudo, viharno, ladjam nevarno boro po vzhodnih krajih adrijskega in »črnega« morja. Kaj zanimiv je opis pripravljanja k bori, ki ga je Petrograjski »hydrografski« urad priobčil mornarjem v svarilo pred pogubno boro, ki napada brodarstvo v zalivu Novorosisk, enako kakor po tržaškem, istrijanskem in dalmatinskem primorja. Na grebenu primorja se pokažejo pri mirnem vremenu nemirne meglice. Hitreje ko se pomnožujejo te meglice, večja je nevarnost, kajti hipoma se uderó z meglicami vred mrzli vetrovi v zaliv s tako silo, da razkačijo morje do penastih valov. In pene morske se razpraše po luki, da je polna solnatega dima. Slana vlaga se poseda po trdih stvareh, zmrzne ter preobleče vse z ledeno skorjo. V luki premetava bora ladje semtertje, meče jih drugo ob drugo, če niso dobro usidrane, ter jih potare; na pobrezju pa razdira strehe in podira slaba pohišta. V takem času ni varno zapustiti sobe, kajti debelo kamenje in kosovi kovinskih žlebov leté po ulicah od vseh strani. — A ta pokončujoča sila bore hruje le poleg morskega pobrezja in sicer le tako daleč, dokler sega greben gore Varadah, ki dela ograje primorja. Po deželi zadaj za visokim grebenom tega hribovja je pa veter v primeri slab in čedalje od morja manj ga je čutiti. — Enake razmere se nahajajo po okrožju kraške burje.

5. Mrzli burji nasprotne lastnosti imajo vetrovi, ki vejejo po peščenih razgretih puščavah po Aziji in Afriki. Taki človeka popolnoma omamljajoči vetrovi se imenujejo večinoma »samum« ali strupeni veter. V Egiptu ima svoje posebno ime: »chamsin« ali 50dnevni veter, ki veje od konca aprila do zadnje tretjine junija meseca. Zamurci na zahodni strani Sahare pa mu pravijo »harmatan« ali lojevi veter, ker jih nič ne obvaruje bolje pred njegovim strupenim vplivom, kot če se namažejo z lojem po vsem telesu.

Strupeni niso ti vetrovi, — ta je bosa. Beduini s svojimi prenapetimi povestmi in samopridni trgovci so jih razvpili za strupene, češ, naj se ogibljejo teh krajev drugi inozemci, da kupčija ostane v naših rokah.

Cuditi se pa nikakor ni, da veter, čegar vročina gre do 40 ali celo do 50 Celzijevih stopinj, prevzame človeka in oslabi do omame.

Burkhardt, veljaven poznavatelj puščav, dokazuje, da škodljivost teh vetrov obstoji v preveliki suhoti in vročini. Ne le, da se znoj preveč posuši, tako da je polt prepusta, dà celo sline se posuše v grlu! Od tega prihaja teška sapa in tako pereča huda žeja, da bi človek vedno pil. In kakor bi imel samum človeka za norca, mu posuši celo vodo v mehovih, ki mu jih nosijo kamele na hrbtu, — in v oddalji mu kaže puščava lažnjive prikazni vodá! Kjer pa le predolgo časa ni dobiti vodé v puščavi, ondi ni čuđa, če poginejo cele trgovske »karavane«. Izkušeni trgovci, Arabci, poznajo veter samum že, ko se šele približuje oddaleč, spoznajo ga po meglah obstoječih iz prahu in sipe, ki so tako goste, da solnce zakrivajo, — ni ga videti več kot rdečkasta lisa. V tej ostudni svetlobi izpremeni vsa priroda svoj prijazni obraz; živali so nemirne, ptiči frfrazjo, da sami ne vedó kam. Popotnik se skuša zavarovati pred samumom s tem, da si zagrne obraz in zaveže nos, usta in oči! Arabski pastirji, ki so primorani v tako razgretem vetru svoje črede gnati napajat, se namažejo po vsem telesu z ilovico — če jo kje kaj dobé, — da jim ne razpoka polt po životu!

Leta 1885. se je meseca februarja v Algeriji izcimila zračna dolina, ki se je potem pomikovala čez Rim in Livorno do Poljske dežele. Ta zračna nižina je vzbudila v Italiji omamljivi veter »sirocco«, in ta je 25. februarja prinesel Dalmatinskemu primorju »krvavi dež« (rdečkast prah). Celó iz Sahare je prinesel cele megle rdečkastega prahu, in kar jih ni raztrosil po Dalmaciji, jih je deloma pripodil čez planinske grebene v Švico, kjer so to prikazen poznali že od prejšnjih časov pod imenom: »pasatni prah«.

III. Vetrovi po okrožju zračnih višin in nižin.

Od kodi pa pride, da se po minuli vihartni nevihti obrača veter od zahoda proti severu, tega ne moremo razuméti, dokler si poprej ne ogledamo vetrov, ki vejejo po okrožju zračnih dolin in zračnih hribov.

Kjer se nakupiči, da ne rečemo natlači, nad kakim krajem več zraka, kakor po okolici, tam smemo v pripodobi reči, da je zračni hrib, nasproti drugemu kraju, kjer se je z odtekanjem zraka naredila zračna dolina. Večja množina zraka nad krajem dela večji zračni tlak, ki ga merimo po visokosti živega srebra v barometru. V tem smislu govoréč pravimo: tukaj imamo pred seboj »višino« zračnega tlaka.

Temu kraju nasproti stoji tamkaj, kjer v primeri z navadnim stanjem nekaj zraka pičli, živo srebro v barometru niže, ter pravimo: tukaj je »nižina« zračnega tlaka. Sreda nižine ima manjši tlak kot okolica, sreda višine večjega kot okolica.

1. Recimo, da naš kraj stoji sedaj v sredi nižine ali na dnu zračne doline, in da barometer kaže tlak 740 milimetrov. Po okolici če dalje od nas, večji je tlak. Recimo, da se tlak povečava na vse kraje v enaki meri tako, da eno miljo daleč od nas, naj je na desni ali na levi, pred obličjem ali za hrbtom, meri tlak 745 milimetrov. Če tedaj v mislih narišemo krog svojega središča miljo širok krog, veže ta krog po okolici stoječa mesta, ki imajo vsa enak tlak 745 milimetrov. Ta okrogla črta je torej »izobara« 745 mm. Recimo zračni tlak po oddalji pojemlje prav tako, kot do sem in na vse strani enako, tedaj nahajamo po krogu dve miljii širokem povsodi enak tlak 750 mm, to je »izobara« 750 mm.

Razloček tlaka na krajih, ki stojé eno miljo vsak-sebi, tukaj $750 - 745 = 5$ mm, potiska zrak od zunanje strani izobare proti notranji, in se imenuje: »gradijent«. Moč gradijentova méri navpik iz zunanjega kroga proti notranjemu in proti nižini. Gradijentova moč pritiska na zrak med krogoma naravnost proti sredi, a Buys-Ballotov zakon odganja gibanje zraka na desno, tedaj veter ne vleče naravnost, ampak po vzbočeni ali zakrivljeni, odklonjeni poti proti sredi nižine.

Vetrovi, ki vejejo po okrožju nižine, so torej vsi odklonjeni; če tedaj vprašamo po izviru teh vetrov, ne smemo pozabiti, da jih je odklon zanesel. Veter, ki nas zadeva od severa, ima svoj izvir malo na desno pri severovzhodu. Tedaj smemo reči; po okrožju nižine izvira sever iz severovzhoda; in v enakem smislu izvira zahodni veter iz severozahoda, jug iz jugozahoda, in vzhodni veter iz jugovzhoda. S kratko besedo: Buys-Ballotov zakon zasuče vetrove okoli središča nižine tako kakor ti sučeš kazalo, kadar devaš uro nazaj. — Torej pravimo tudi: »po okrožju nižine se vrté in vrsté vetrovi uri nasproti«. Posebni značaj »nižine« je večinoma nagla izpremenljivost in slabo vreme.

2. Če pa stopi nad naš kraj zračni hrib, da stojimo v sredi višine zračnega tlaka, se pa pri nižini opazovane razmere izpremené v nasprotje. Največji tlak n. pr. 780 mm je v središču izobarnih krogov. In če zračni tlak z oddaljo od srede pojemlje enako, kakor je v prejšnjem vzgledu rastel, znaša tlak po notranjem izobarnem krogu 775 mm, po zunanem pa 770 mm. Razloček tlaka izobarnih črt, ki sta

eno miljo vsaksebi, ali gradijent znaša tukaj 780—775 tudi 5 mm in predočuje nam tisto silo, ki poganja zrak iz središča navpik na izobarne kroge proti zunanjemu prostoru. Ta sila sproži gibanje zraka tja, kamor méri, a zrak se med pomikovanjem uklanja Buys-Ballotovemu zakonu, ter veter ne veje naravnost iz središča po okolici, temuč zavija se na desno.

Vetrovi po okrožju višine so torej tudi odklonjeni; iz središča izvirajoči se zasukavajo na desno. Tedaj se veter, ki ga gradijent (= 5 mm) žene od juga proti severu, zasučé proti severovzhodu, kakor bi izhajal iz jugozahoda. Jug se torej zasučé tja, kamor se suče kazalo na uri, — in v enakem smislu se zasukavajo sever, zahodni in vzhodni veter. Buys-Ballotov zakon suče torej vetrove krog središča višine tako, kakor se suče kazalo na uri, kadar ura gre. Torej pravimo tudi: »po okrožju višine se vrté in vrsté vetrovi kakor kazalo na uri«. Stanovitnost in lepo vreme, po zimi velik mraz, po letu velika vročina, dajo »višinam« poseben značaj.

Po zmerno toplih deželah, torej po vsi Evropi, je vedno preganjanje med višinami in nižinami, vedno preminjevanje in pomešavanje vetrov. To je bila zmes vetrov enaka zmešani štreni, dokler ni Buys-Ballot l. 1857. odkril svojega zakona. Odslej pa rabijo meteorologi ta zakon za ključ, s katerim odpirajo vrata do razumevanja vsakterih kaotično pomešanih tirov vetrov.

3. Vpričo tega, da vetrovi po okrožju nižine dovajajo velike množine zraka, dočim vetrovi po okrožju višine raztrošajo zrak na vse kraje, je treba odgovoriti na vprašanje, ali je mogoče, da trajajo kaj dalje časa gotova okrožja nižin, ali ne? Na prvi pogled bo marsikdo rekel: »vetrovi nižine tekoči proti središču prinesó take množine zraka, da je hitro zasuta zračna dolina; in temu nasproti raznašajo vetrovi iz središča višine take množine zraka, da kaj hitro raztrosijo po okolici največje hribe zraka«. — Oglejmo si na tanko to stvar.

Res je, da ni nobena jama, nobena zračna dolina tako velika, da bi je velika množina od vseh krajev pritekajočega zraka ne zasula, če bi se nakupičeval zrak, ki ga prinesó vetrovi, v dolini. Pa ne ostane v dolini. Pri tleh sicer ne more uhajati na nobeno stran, ker od vseh strani pritekajo vetrovi proti središču doline. Iz doline pa odteka zrak kvišku v višave ozračja. Ali se morda nabira v višavah nad nižino? Tudi ne; zakaj če bi se nad dolino nabiral, bi jo zasul s svojim tlakom, kakor spodaj. Zrak odteka nad dolino na strani. Tam ga je tudi treba, da se nasiplje na

kup bližnje zračne višine, če ne bi se višina hitro razlezla z vetrovi, ki ji spodaj jemljó zrak ter ga odvajajo na vse strani. Kar odteka zraka nad nižinami, to se nabira nad višinami, ali pa povečava tlak zraka kje drugod po okolicí. Med nižinami in višinami vejejo torej po višavah vetrovi, katerih tir gre nasproti vetrovom pri tleh.

Po mnenju nekaterih meteorologov sicer ne gre toliko zraka iz središča nižine kvišku, kolikor ga doteka z vetrovi pri tleh, ter se res dolina zasiplje in zasuje. Na vprašanje, zakaj pa ne izgine nižina takoj, ko se dolina zasuje, odgovarjajo možje teh misli: vetrovi krog nižine vedno zasipljejo staro dolino, zraven pa kopljejo neprenehoma jamo za novo dolino. Kako to mogoče? Po okrožju nižine vejejo vetrovi vseh krajev svetá; je pa okrožje večinoma tako razprostrto, da pokriva velike dežele, ter sega na svoji južni strani celo do tistih deželá, kjer vejejo naprej in naprej topli južni vetrovi. Od ondod priteka torej z vetrovi gorak zrak v jugovzhodno stran nižine. Tedaj je ta stran nižine gorkeja kot druge; kjer je pa zrak gorkejši, tam hiti in leti kvišku v višave. Po jugovzhodnih robéh nižine se torej od kvišku puhtečega zraka dela jama z manjšim zračnim tlakom, in ta jama raste s toplimi južnimi vetrovi na širokost in globokost, dokler se nazadnje ne izcimi nova zračna dolina na vzhodni strani stare, sedaj skoraj zasute doline. Dolina se prestavlja proti vzhodu, bi dejal, in z dolino se pomika središče nižine proti vzhodu. Po takih nazorih se tedaj razlaga, zakaj se središče ne zasuje, in zakaj se nižina pomika večinoma od večera proti vzhodu,

Drugi méeteorologi pa trdé, da kvišku leteči odtok zraka prestavlja nižino. Vetrovi v višavah potegnejo odtok za seboj. S tem odklonom pride odtok na gotovo stran, nad vzhodni ali nad zahodni rob nižine. Odtok izpraznjuje pod seboj prostor, posesava zrak ter dela novo jamo, novo središče doline, in nižina se pomika z zgornjimi vetrovi zdaj proti vzhodu, drugič proti zahodu.

4. Vrtinčni vetrovi se ne razodevajo nikjer preprostemu ogledovavcu bolj očitno kot v prikazku smrka ali trobe. Seveda na ozkem prostoru razvijajoče se trobe ne razkazujejo vseh tistih zanimivosti in lastnosti, kakor vihari vrtinci krog velike zračne doline.

V vročem poletnem vremenu, ko se pripravlja k hudi uri, vlada začetkoma nenavaden mir po ozračju, in ko se črni oblaki iz višav bližajo tlom, tedaj nas opominjajo neizrekljivi čuti pri srcu, da pride kaj posebnega. Vse dočakuje nevihte. V takem času se pripeti, da se v spodnjih oblakih srečata nasprotna vetrova. Vsak žene megle po svojem tiru.

A preden ju čutiš pri tleh, ti zgrabita črn oblak, zavrtita ga ter naredita iz njega vlivalu podoben vrtinec. Spodnji konec vlivala je podoben zavitemu repu. Vlivalo se bliža tlom s svojim vrtečim se repom, in s tem repom deluje vlivalo kakor slon s svojim rilcem, stvari posrkava va-se ter jih vzdiguje kvišku, med tem ko leti nad zemljo v drug kraj. To je troba. — Kjer pride nad vodó, jo razburi, posrkava jo ter vzdigne iz reke drugo vodeno vlivalo, ki stoji z robom na vodi, z repom pa kvišku meglenemu repu nasproti. In od spodaj do zgoraj se vrti ta prikazen krog svoje osi, kar se le more.

Navadno še pritisne hud veter, zgrabi trobo in jo tira s seboj, kamor vleče. S pogubljivo silo dere troba nizko nad tlami po deželi. Kakor nad reko vodó, enako posrkava va-se, kar je premičnega na polju, in celo trdne stvari razdira in jih tira s seboj: drevje izdira, strehe vzdiguje in razmetava raz hiše; na polju in po njivah posrkava in poteguje kvišku kupe sená in snopov, zavrti jih po vrtincu ter jih raztrosi daleč naokrog. — Trobo spremljuje večinoma ploha, grmenje, treskanje in toča.

Zanimivo je slišati misli preprostega kmeta o smrkovih ali trobinih vrtincih. Pred menoj leži pismo mojega ranjkega očeta od leta 1855. Na moje vprašanje mi sporoča oča: »Od tistega vrtinca tudi nekaj vem. Tudi v naših krajih se godi to. Od cerkve sv. Tomaža v Brodéh je seno vzelo. Na Kovskem vrhu pri Kožuhu ga vzame cel voz. Pa sem sam videl na jezeru (Blejskem), ko je vodo zavrtelo, pa jo je neslo kvišku. Ta reč je taka, ko bi se začudil, še zbolíš; mi pravimo, da se ta hudi pritisne«(!)

Pred nekaterimi desetletji so še meteorologi bili teh misli, da se zračna dolina, barometrična nižina — tudi »depresija« imenovana, s svojim vrtinčnim gibanjem pomika kakor smrk po deželi naprej. Pa to ni res. Smrk se pomika naprej z vsem svojim truplom, nižina ali depresija pa predstavlja le vrtinčno gibanje od dežeje do dežeje, saj je večinoma tako obširna, da pokriva zdaj večji del Avstrije, Nemčije ali pa Francoske dežeje ali pa celó po dvoje ali troje teh deželá skupaj. V smrku obkroži tisti zrak, ki je recimo sedaj na severni strani, krog in krog to prikazen ter pride od severne na vzhodno ali zahodno pa tudi na južno stran. Ne tako v depresiji. Sever tako na široko razprostrte depresije ima na sebi lastnosti arktičnega mrzlega subega vetra, temu nasproti ima njen jug lastnosti tropičnega zraka, vlažnost in toploto. Vpričo vetrovih lastnosti se vsakdo dobro premisli, preden se predrzne trditi, da je zrak, ki ga je zajel vrtinec na severu samo s tem, da se

je hitro zavrtil po polkrogu do juga, izpremenil na mah svojo severno naturo v južno! Na severni strani depresije je bil mrzel in suh, kmalu potem pa na južni strani gorak in vlažen. Take čudne izpremembe kar misliti ni, torej sklepamo, da se z zračno dolino ne pomika vedno isti začetni zrak po deželi naprej, ampak da se le vrtilčno gibanje z nižino vred prestavlja po ozračju od dežele do dežele.

5. Mislimo si — da ostanemo pri znanem vzgledu — omenjeno trobo v podobi razprostrte zračne doline previdene z vso lastovitostjo barometrične nižine, pa imamo pred seboj sliko vrtilčnih viharjev po imenu »tornados«, ki po tropičnih morjih in po severni Ameriki strašijo mornarje in kmete. Vrtilčni vihar tornados sega s svojim sesajočim in požirajočim žrelom v višave oblakov. Ta vrtinec posrkava pri tleh s soparji nasičeni vroči zrak, vzdiguje ga v višave ozračja ter si dela hudournne oblake. Črni viharni oblak, ki se prikaže nad stolpom tega vrtinca, imenujejo mornarji »bikovo oko«. Ta oblak, znan mornarjem po svoji posebni podobi, oznanjuje prihod hudournnega vrtinca. Ko si »bikovo oko« posadi na glavo nekakšno kapo v podobi poveznjenega vlivala, sosebno tedaj, ko se vlivalo hitro razširja, se vzdigne vihar na noge s strašnim bliskanjem in grmenjem, s ploho, strelo in točo.

Pazljivim mornarjem ne store ti vrtinci toliko škode, k sreči jih le malokdaj zasačijo nenadoma, zakaj s svojim »bikovim očesom« izdajajo tornados-viharji sami sebe. Največ škode delajo tornados po severni Ameriki na kmetih. Po dva komolca debela drevesa prekrehnejo kakor nič, strehe trgajo, vzdigujejo jih raz poslopja ter jih razsteljejo po okolici.

6. Omenjeni viharji pa nikakor ne delajo takega strahu, kakor vrtilčni orkani po tropičnih pokrajinah. Znamenit vzgled te vrste nam daje hudourni orkan, ki je 5. oktobra 1844 zadel otok »Cuba«.

Navadno se imenuje orkan viharni vrtinec, ki dère naprej s hitrostjo 100 kilometrov na vsako uro; orkan na Cubi je pa tako besno drl naprej, da je vsako uro preletel 150 kilometrov. Naslikajmo si v pripodobi ta hudourni vrtinec. Mislimo si velikanski votel valjar zraka, več sto metrov visok in 40 geografskih milj širok. Po obodu tega valjarja so pihali in hruli tako silni vrtilčni vetrovi, da so vsako sekundo pripahali 540 milijonov kilogramov zraka v posrkavajočo sredo vrtinca. To se je godilo tri dni brez prenehanja. Med tem časom so sile orkana več kot trinajstkrat izpraznile in zopet napolnile velikanski vrtilčni valjar. —

Preračunilo se je, da je ta orkan samo za tiranje zraka po vrtincu porabil v teh treh dneh toliko energije ali delavne moči, kolikor bi jo bilo treba, da se 35510 milijonov kilogramov vzdigne do visokosti enega metra. — Iznesek tega silovitega delovanja prekosi nad 15krat vsa dela, kar jih dovrši človeštvo v tistem času na celem svetu! Seštej vsa dela treh dni, ki jih opravi človek z mlinskimi kolesi na vodi, z malni na veter, s parnimi stroji po tovarnah, z lokomotivami po železnicah, in če prišteješ še tista dela, ki jih opravijo v tem času vsi ljudje in vse živali na svetu, pa vendarle svota vsega delovanja na zemlji ne znese še petnajsti del ne tega, kar je imel ta Cubanski orkan v sebi pokončevalne energije.

Kaj strmite in se čudite neveščaki vpricho takih neizmerno uničevalnih moči vetrov! Prirodi je kaj tacega gola igrača. Če bi vrtinec ne dobival od nikoder drugod nobene druge moči, kot tisto toploto, ki jo izpuščajo vodni soparji, ko se v sredi vrtinca kvišku leteč zgoščujejo, dosti mu je daje sama ta toplota. Toliko delavne moči je nakupičene v soparjih. Če bi dež po celi planjavi okoli 40 geografskih milj pokrivajočega vrtinca le toliko šel, da ga vsaki dan pade le za en milimeter na debelo, že tisti vodeni soparji, iz katerih se je naredilo toliko dežja, bi pri svojem zgoščevanju oddali več toplotne eneržije, kot je ima v sebi ves orkan na Cubi.

Prirodi so take neznanske sile le igrača, smo rekli, pa vendar tudi priroda ne izhaja brez izdatne zaloge. No, kje pa je tista velikanska zaloga? Od toplote prihaja dotična energija, — toplota pa izvira od solnca. Na solncu izpuhtevajo vodé, solnce dela soparje s tem, da jih oborožuje s tisto veliko toplotno energijo, brez katere bi ostali v vodi in ne mogli letati po zraku. Iz solnca izvira torej vsa tista silna energija, od katere se delajo soparji, vetrovi, padavine in vsaktere izpremembe vremenskih razmer.

Iz ozračja, iz vodá in tlá je osnovana tista velikanska tovarna prirode, katero goni solnce s svojo toploto, s soparji in vetrovi, ko dela zračne doline in hribe, depresije in vertince, pogubne viharje in orkane.

IV. Nekaj pomorskih vetrov.

Vpricho tako velikanske energije vetrov bo marsikdo radovedno popraševal, ali si človek ne obrača v svoj prid takih orjaških delavnih moči? Sramoten je skorej za človeka odgovor na to vprašanje. Tudi učenjakom ne gre na čast, da se dandanes pogubi še večina energije, ki jo solnce

razsiplje s svojimi žarki po zemlji. Saj energije vetrov v sedanosti na suhem še nismo vajeni izrabljati za kako drugo delovanje, kot da po vinogradih goni klopotce in drugod kje mline osnovane na veter. Res je, da se na takih mlinih ne melje samo žito za kruh, ampak da se goni z njimi tudi nekaj drugih strojev. Nansenu n. pr. je veter arktičnih pokrajin gonil stroj »dinama« ter mu je prideloval elektriko za razsvetljava v predolгих nočeh po tečajnem okrožju.

Dosti bolj si vedó trgovci po morju obračati tir in energijo vetrov v svoj prid. Amerikanskemu kapitanu, Maury po imenu, gre čast, da je pokazal mornarjem, kako koristni utegnejo biti za njih posel vetrovi, ki prevladujejo po Tihem, po Indskem in po Atlantskem morju. Po lastnih izkušnjah je sestavljal za brodarstvo tiste tise po morju, na katerih vejejo mornarjem ugodni vetrovi. Ladje brez parnih strojev, ki se drže Mauryjevih tirov, imajo laglje veslanje kot po drugih potih ter si okrajšajo vožnjo po morju za več dni. Veslajoča ladja, ki hoče po morju hitreje priti naprej, ne sme iskati najkrajše poti, ampak tisti tir, na katerem je ne nadlegujejo nasprotni, ampak kjer jo podpirajo spremljajoči vetrovi.

Po Mauryjevih poizvedbah prevladujejo vsesкупaj v tropičnih krajih vzhodni vetrovi. Ladja prihajajoča iz sredozemskega morja ne bo veslala naravnost čez atlantski ocean proti Ameriki, ampak zakrnila bo onkraj Kanarskih otokov proti jugu, dokler ne privesla do tira severovzhodnega pasata, ki jo odslej žene sam naravnost v Ameriko. Prvi med znanimi mornarji se je vozil Krištof Columbus po tem tiru. — Trgovec pa, ki se vrača iz srednje Amerike v Evropo nazaj, ne bo zakrnil ladje proti jugu, da ne zabrede med neugodne pasatne vetrove, temuč napotiti se mora proti severovzhodni strani, dokler ne privesla v okrožje večernih vetrov, ki ga potem sami potisnejo v Evropo. Če se mu posreči celó, da zabrede v kako topla reko, se pa prepusti njenemu toku, saj boljšega tira ne najde.

Po obeh velikih oceanih, po atlantskem in po Tihem morju se nahajajo med tiri velikanska mirna polja močnega zračnega tlaka. Trgovec se ogiblje mirnega polja, on išče prave vetrove, če jih takoj ne zadene, pa vesla krog zračne višine do njihovega tira. Tako išče ladja z jadri in izbira vetrove na poti med New-Yorkom in Gibraltarjem, med Kitajem in San-Franciscom.

1. Če ladja iz Angleškega v Indijo nima nič zamuditi, in če ji je na tem, da se izogne velikemu davku na Sueškem prekopu, jadra okoli Afrike. Pa ne da bi naravnost vozila po sredi atlantskega morja proti južnemu koncu Afrike.

Tega ne, zakaj ta po mapi najkrajša pot bi bila najdaljša zaradi mnogovrstnih vetrovnih razmer in zavir. Ladja se kreta in jo zavija na vse kraje, kakor bi šla na izprehod. Mornarji vedó, da morajo prodreti na jugu Madeire ne le severovzhodni pasat, ampak tudi brezvetrovne kraje kalmskega mirnega okrožja, torej zakrmijo proti južni Ameriki, poiščejo tiste kraje, kjer je neugodno polje najožje, ondi prekoračijo ravnik. Koj onkraj ravnika bi bilo najbliže, če bi veslali napošev tja dol proti jugovzhodu do spodnjega konca Afrike. Pa se ogibljejo tudi te bližnice. Zakaj neki toliko ogibanja?! Znano je mornarjem, da onkraj južne meje »kalmskega« mirnega okrožja veje brez prenehanja ladji nasproti jugovzhodni »pasat« južne polovice svetá, in s tem nasprotnikom se ne marajo bojevati izvedeni mornarji. Zategadelj krmijo ladjo naprej in naprej proti jugu poleg ameriškega primorja, dokler ne prekosijo polja močnega zračnega tlaka, ki dela ondi na široko razprostrto višino. Onkraj te višine zadene ladja šele svojemu namenu ugodne vetrove, da prijadra v Indijo. Na polju »južnega« morja vladajo namreč neprenehoma vetrovi s takim pridom od zahoda proti vzhodu, da so jim dali mornarji priimek »pridni« vetrovi. Od todi naprej zaupno prepuste mornarji ladje »pridnim« zahodnim vetrovom, katerih nikdar ne manjka na »južnem« morju onkraj Amerike, Afrike in Avstralije

Šele ko s pomočjo teh stanovitnih vetrov prijadra ladja do srede morja med Afriko in Avstralijo, tedaj šele jo zakrmijo mornarji proti severu, če hočejo priveslati v Indijo. Če pa merijo v Avstralijo, pa ne zakrmijo v stran, ampak zaupno izroče ladjo še dalje »pridnim« vetrovom do konca svoje poti do Avstralije.

Nazaj gredé iz Indije na Angleško porabijo mornarji kolikor toliko po Indijskem morju vejoče »monsune« in jugovzhodni »pasat«. S temi vetrovi gre vse gladko skoraj do spodnjega konca Afrike, tamkaj pa jim delajo najhujšo zaviro vetrovi iz zahoda, brez katerih ni nikdar na predgorju ali rtu »dobrega upanja«. Ko ladja prestane srečno nevarnosti tega predgorja, stoji takoj na atlantskem morju in sicer v okrožju jugovzhodnega pasata. Ta ji je po godu in jo žene napošev proti ravniku. Tukaj je treba vzeti vesla v roke, dokler se ne prevesla kalmski pas, ki nima pri tleh rlobenih vetrov. Potem dospó na polje severovzhodnega pasata, in tega je treba prekositi s krepkim veslanjem, preden pripluje ladja do torišča ugodnih večernih vetrov, ki napenjajo jadra proti Evropi ter jo ženo nazaj v angleško domovino.

Iz Avstralije vrniti se po prejšnji poti nazaj ne dopusté vetrovi, ki so jadrnico prignali od večerne strani v

Avstralijo. Po tej poti nazaj gredé bi se poprej »pridni« vetrovi skazovali za »poredne«, ker bi njenemu nameravanemu teku sedaj veli nasproti. Zaradi te porednosti vetrov se ladje iz Avstralije vračajo po Tihem morju nazaj v Evropo. Ta pot se bo zelo okrajšala, ko bode dovršen prekop »Panama«, saj potem ne bo treba sedanjega veslanja okoli južnega konca Amerike (»Cap Horn«). Dokler ni tega kaj težko pogrešanega prekopa, morajo ladje jadrnice veslati daleč doli proti jugu, preden zadenejo zopet na »pridne« vetrove, ki jih ponese krog »Cap Horn« v atlantsko morje. Od ondot naprej proti domu si pomaga ladja po tiri, po katerih smo jo poprej spremili iz Indije nazaj v Evropo. V zadnjem vzgledu je ladja odpotovala proti jutru, vrnila se je pa od večera domov, torej je obhodila svet krog in krog od jutra do večera.

2. Po atlantskem morju nadvladujoči vetrovi vplivajo celo na vreme in podnebje primorskih deželá večerne Evrope. Kako neki je to mogoče? Odgovor: Vetrovi poganjajo in krmijo toke toplih rek po atlantskem morju in oblivajo večerna evropska primorja s toplimi vodami.

Pazljivo primerjanje je pokazalo, da se ujemajo tiri pomorskih rek s tiri nadvladujočih vetrov. Mornarjem, ki plovijo z jadrnicami krog svetá ali semtertja med Evropo in Ameriko ali pa med Ameriko in Azijo, ne pomagajo le omenjeni vetrovi, temuč tudi pomorske reke. Po teh rekah odtekajo preobilne vodé od ravnikovega pasú na tiste strani, po katerih jih ženó prevladujoči vetrovi.

Solnčna vročina razgreva po tropičnih krajih morske vodé s tako silo, da toplina vodé meri po leti in po zimi dan na dan svojih 25 do 30 Celzijevih stopinj. V taki vročini izpuhteva vedno velika množina vodé ter izginja je toliko, da bi dejal, gladina morja se mora posesti. In resnično bi se posedla, če bi se ne vzdigovala od druge strani. In kaj vzdiguje morje? Po dnu morja iz mrzlih krajev pritekajoče vode vzdigujejo morju gladino, pa tudi raztezovanje vodá, ki se ogrevajo pod tako solnčno vročino. Razgreta voda prihaja lahneja vsled tega, da se raztezuje. Posledica tega je, da se gladina morja ne poseda, temuč da se silo razgrete vodé vzdigujejo kvišku nad hladneje, ter odtekajo od ravnika na obe strani proti mrzlima tečajema. In pri tem svojem odtekanju pridejo razgrete vode, ki plavajo nad hladnejimi, vetrovom v oblast. Če bi vetrovi ne imeli med seboj nobenega reda, razmetovali bi kakor prah po cesti tople zgornje vodé na vse kraje po gladini.

Prevladujoči vetrovi pa imajo svoj odmerjeni red in svoj tir, in po tem tiru napeljejo iz tropičnih krajev odteka-

joče vodé. Kakor olje po vodi plavajo lahneje tople vode po gladini hladnega morja, in ker jih vetrovi potiskajo v svoj tir, se zbirajo in odtekajo tropične vode v podobi morskih rek. Tam po mejah »kalmskih« pokrajin, kjer veje neprenehoma vzhodni »pasat« se povsodi pozna pomorskim rekam, da prihaja od vetra tista sila, ki goni vodé po rednem tiru od jutra proti večeru. Razen vetrov nima nobena stvar večjega vpliva do pretakanja pomorskih vodá, kot mnogovrstno razdeljene in po nekaterih krajih daleč med morje segajoče dežele in obširni otoki.

Proti Avstraliji priteka od južnega tečaja sem velikanski potok mrzlih vodá ter se razdeli na več vej. Tista veja, ki bije ob zahodno primorje Avstralije, se razliva po polju jugovzhodnega »pasata«. V tekoče vodé se upira ta veter ter jih poganja po Indijskem morju naprej in tja čez do vzhodnega primorja Afrike. Poleg afrikanskega primorja tečejo te vodé pod imenom »Mozambik« proti jugu do spodnjega konca Afrike. Tamkaj se zasučé morski potok z vso silo krog konca Afrike in dere poleg zahodne Afrike, dokler ga ne odbije primorje pri Angoli in ga ne zavrne počez čez atlantsko morje proti južni Ameriki, kjer ga »Cap-Roque« razcepi na dvoje, v severno in južno reko. Severna reka se zasučé malo na desno in nadaljuje svoj tok memo iztoka Amazonske reke ter se razliva v Karajbiško morje. Južna reka se pa zasučé na levo ter nadaljuje svoj tok pod imenom braziljanske reke na južne kraje poleg vzhodnega primorja južne Amerike.

Na severno reko pritiska severovzhodni »pasat« s tako silo, da stlači v meksikanski zaliv več vodá kot gre, toliko namreč, da stojé vodé v tem zalivu više kot gladina atlantskega morja. Vročina pripekajočega solnca razgreva vodé v tem zalivu. Silo razgrete — da ne rečemo kuhane — vodé nimajo družega iztoka iz meksikanskega zaliva kot po morski ožini med Florido in Bahamo, saj proti jugu jim zapira iztok pritekajoči potok. Po tem ozkem tiru iztekajoče razgrete vodé se izlivajo z veliko hitrostjo in silo v atlantsko morje pod imenom »Zalivski tok« (Golfstrom).

Začetkoma teče ta reka gorkih vodá poleg vzhodnega primorja Amerike, dokler ne pride do torišča zahodnega vetra. Odtlej poganjajo vetrovi tekoče vodé na desno in res krene tok zalivske reke pod New-Fundlandijo proti sredi atlantskega morja in jo udari proti Azorskim otokom. Preden pa reka toplih vodá zadene na Azorske otoke, se razcepi na dvoje: v severno in v južno reko. Južna reka zadeva ob večerno primorje Evrope in teče poleg pyrenejskega polotoka proti jugu. Na tem tiru obliva Kanarske otoke in za-

hodne bregove severne Afrike. Ondi se zopet razdeli. Nekaj se je združuje s kalmskim potokom, ki gre od todi proti južni Ameriki, nekaj je teče naprej proti jugovzhodu, pod imenom »Guinejski« tok.

Severna reka pred Azorskimi otoki razcepljenih toplih vodá se pretaka po ožinah in širinah okolo britanskih otokov, med Škotskim in Izlandijo in naprej poleg škandinavskega primorja do ledenega morja — in pod ledom, ne vem kam naprej. Na tej meji se razcepi zopet na več vej. Ena teh odcepljenih rek zadeva ob zahodno primorje na Spitzbergih, druga pa sega proti vzhodu do Novaje zemlje in pod ledom naprej.

Toplim rekam nasproti se raztekajo po morju mrzli potoki prihajajoči od Spitzbergov, Grenlandije in Baffinovega zaliva. Zadnji potok tekoč poleg vzhodnega severoamerikanskega primorja odganja topli »Zalivski tok« od primorja, dokler se njegove mrzle težje vodé ne posedejo in ne pogube pod lahnejo vodo tople reke.

V tistih letih, kadar severozahodni vetrovi posebno poganjajo tok mrzlih vodá, tedaj priteče Grenlandska reka memo Izlandije do otokov »Färöer« in do severne Škotske.

Severozahodnim morskim rekam se pripisuje, da so v starih dnéh zanašale tuje divjaške ljudi v malih čolnih po atlantskem morju proti evropskemu primorju. Cornelij Nepos in Plinij pripovedujeta da je neki »Bojski« kralj podaril »proconsulu« Metellu Celeru nekaj po morju zanesenih ljudi temnobarvastih obrazov. Nihče ni razumel njihovega jezika. Mesto obleke so bili zaviti v divje kože. Surovo meso so jedli in pili so kri, kakor mi vino. Po popisu njih obrazov, rasti in vedenja so bili ti divjaki brž ko ne »Eskimi«.

Tople reke atlantskega morja prinašajo s seboj veliko toplote v ledene severne kraje. Zahodno primorje Škandinavije dobiva od njih dosti topleje podnebje nego ga imajo notranje pokrajine te dežele. Gorki pomorski potočki privažajo nekaj toplote še do višjih arktičnih krajev do Spitzbergov, Novaje Zemlje i. dr. Ne manjka se mornarjev, ki sodijo, da te tople vodé včasih proderó ledovje noter do severnega tečaja.

Velike dobrote vživajo Izlandčani od toplih vodá. Iz svoje domovine jim priplovijo tople reke marsikaj tropičnega sadja. Tople vodé zanesó na izlandsko pobrežje toliko ameriškega drevja in trdega lesá, da je veselje, kajti Izlandčanom manjka domá obrtniškega lesá in ne vedeli bi, kje ga vzeti, če bi ga jim ne priplovile tople reke iz Amerike.

A. Humboldt, ki je po okolici New-Fundlandije meril s termometrom toplino po morju, sporoča, da je imela hitro tekoča topla voda dobre tri Celzijeve stopinje večjo toploto kot po njenih krajéh mirno stoječa voda, prav kakor bi morje topli reki delalo vodotočne bregove! Še večji razloček toplote ima Humboldtova »reka hladnih vodá«, ki se razteka po tropičnem morju poleg Peruanskega pobrežja. Tako ostro se loči tok te reke od navidezno nepregibno stoječega morja, da je A. Humboldt, v čolnu veslaje po meji teh vodá, na desni strani pomakal roko v mrzlo, na levi pa v toplo morje! In v Truxillu, kjer toplota mirno stoječega morja meri 27° C, je opazoval v mrzli Peruanski reki le dobrih 10° C. — Od te mrzle reke dobiva Peru, če prav leži pod tropičnim solncem, vendar prijetno zmerno toplo podnebje. Humboldtova reka ne ohlaja samo primorja, temuč tudi notranje peruanske pokrajine preskrbuje z vlažnimi vetrovi in s precej ohlajenim zrakom.

E. Značajne razmere vremena.

I. Vremenska poročila.

Od nekdanj že so slutili opazovavci vremena nekako zvezo med vetrovi in meglami, med lepim in slabim vremenom. V novih dnéh pa so spoznali meteorologi, da je preminjevanje vetrov zraven obilne vlažnosti zraka glavni vzrok meglá in dežja. Nitke, bi dejal, na katerih je pripet dež, držé vetrovi v svojih rokah; kadar podajajo vetrovi deževne nitke drug drugemu v roke, raztrošajo dež po deželi in po morju. Če prav ni tajiti, da bi na vreme ne vplivalo marsikaj drugih razmer, vendarle uči izkušnja, da preminjevanje vetrov, njihovo vrtenje in vrstenje po našem obzorju pripravlja premembe vremena.

Mi, ki vemo, da je različnost zračnega tlaka po bližnjih in daljnih deželah pravi izvir vetrov, spoznamo tukaj, da preminjevanje zračnega tlaka nad celino ali nad morjem preminja vetrove, preminja vreme. Menitev v razdelitvi zračnega tlaka je torej pravi izvir menitve vremena.

Če bi ozračje stalo mirno nad gladkim površjem zemlje, in če bi se to površje strinjalo z gladino morja, tedaj bi nad vsakim kvadratnim metrom stala enaka množina zraka, ter bi vsak kvadratni meter trpel enak zračni tlak. V tem slučaju imamo pred seboj zračni tlak srednje mere in sicer 10334 kilogramov na kvadratni meter. Če se sedaj ozremo po barometru, vidimo, da zrak vzdiguje v njem živo srebro do 760 milimetrov. Tedaj dela ozračje ob morski gladini

čez in čez po zemlji tolik tlak, kolikor bi ga trpelo površje zemlje, ko bi ga pokrivalo 760 mm globoko morje živega srebra.

V resnici pa tudi ob morski gladini barometer ne kaže vedno srednjega zračnega tlaka. V nemirnem ozračju se preminja zračni tlak, kakor se vrste nad krajem zračni hribi z zračnimi dolinami. Pod zračnim hribom kaže barometer visoko, ter pravimo, da je tlak visok; v zračni dolini stoji živo srebro v barometru nizko, ter pravimo, da je tlak nizek.

Premembe v razdelitvi zračnega tlaka pa provzročujejo vetrove in njihove izpremembe. Vetrovi preminjajo vlago; po tem kakršni so sami na sebi, vlažni ali pa suhi, delajo meglé, ali jih pa suše. Pri pridelovanju vlage in soparjev pomaga vetrovom toplota, gorkota jih podpira pri izdelovanju zračnih hribov in dolin, ona sosebnó jim koplje doline.

Pri izpreminjevanju vremena si podajajo rokó prvotne sile prirode: toplota, zračni tlak, vlaga s soparji vred, vetrovi in meglé. Iz teh prvotnih sil je sestavljeno velikansko koló, ki s svojim silovitim vrtenjem po ozračju dela in izpreminja vreme.

Natančno opazovanje in primerjanje je odkrilo nekaj tesnih vezi med vetrovi, med obličjem, ki ga nam kaže nebó, in med vremenom. Zlasti se je pokazalo, da po zmerno toplih deželah vladajo nad vremenom sosebnó tisti vetrovi, ki vejejo po okrožju zračnih dolin in zračnih hribov.

Dolgo časa so si meteorologi zastoj prizadevali predočevati si, kje izvirajo korenine vremena, kako rastejo in se zraščajó v eno košato razraščajóče se deblo cele dežele obsenčujočega vremenskega drevesa. Manjkalo je od začetka opazovanja prave poti, prave ugodne metode. Ne da bi bili prašali po tem, kako se razvijajo tikoma vremenski prikazki, je opazoval vsak za-se: zračni tlak, toploto, vlago, vetrove, meglé in padavine. Vsak opazavavec je meril in nabiral srednje zneske ali vrednosti teh točk. S takim opazovanjem in merjenjem so doprinesli približno to, kar doseže »anatom«, ki razseka in razreže na drobno celo živo teló. Tedaj so učenjaki imeli pred seboj posamezne — recimo mrtve — kosome, ne pa živih vej vremenskega drevesa. Nasledek tako razkosanega opazovanja je bil mrtev porod posameznih razsekanih vremenskih korenin.

Vprašanje, kako pa hoče oživiti meteorolog posamezne razsošene veje vremena? Odgovor: na deblu naj jih pusti; kakor se razvijajo in rastejo iz živih korenin, tako naj jih opazuje in preiskava. Mislímo si — da ostanemo pri svoji pripodobi — vreme kot drevo, opazovavca in preiskovavca

pa posadimo na vrh tega vremenskega drevesa tako, da s svojega stališča obzre z enim pogledom vso okolico vremenskega drevesa. Tedaj naj opazuje natanko in zapomni naj si trenotek za trenotkom enočasní razvoj vremenskih korenin po vseh vejah ali po vseh stranéh svojega obzorja. Komur pa ta naša pripodoba ni dovolj jasna in razumljiva, temu ponudimo drugo pripodobo: fotografa mu postavimo v mislih tako visoko nad vremenske dogodbe, da mu aparat njegov naslika zvesto podobo vremena. Če fotograf odpre svoj aparat vsakih pet trenutkov ali sekund, mu pa fotografije, ki jih postavi potem tikoma drugo za drugo, ne predočujejo le enočasnega stanja, ampak tudi ves razvoj vremena.

Tak način opazovanja se imenuje »enočasno« opazovanje vremenskega stanja ali s tujo besedo »sinoptična metoda«. S takim opazovanjem in preiskovanjem se je še le jel odpirati pogled po posameznih nitkah zmedene štrene, ter se je jel razsvetljevati poprej neprozorni »labirint« muhastega vremena. Po tej poti hodeč je našel Buys-Ballot svoj »barski zakon«, ki uči, kako zračni tlak krmi vetrove; po tej metodi se je tudi odkrilo, kako se prestavlja to ali drugo vreme iz kraja v kraj. Po pravici smemo reči: »sinoptična metoda« je meteorologom dala v roke ključe vremena.

Pa bo kdo ugovarjal, češ da je nemogoče iz enega stališča obzreti ali fotografirati vremenske dogodbe po celem okrožju zračne doline, če se res te doline razprostirajo včasih čez več deželá! Pomiri se čitatelj, v misli vzeta fotografija je le za-te na posodo vzeta pripodoba, katera naj ti postavi pred dušne oči težko nalogo, ki čaka meteorologov na polju novega opazovanja in preiskovanja vseh vremenskih prikazkov ob enem, ki se vrše enočasno po celem okrožju zračne nižine. Kar oko ne obgleđa, kar fotografija ne objame z eno sliko, to dosežejo meteorologi v daleč na stran stojećem zavodu s pomočjo telegrafnih sporočil.

Buys-Ballot je préjemal v Utrechtu že okoli srede tega stoletja telegrafna poročila o razdelitvi zračnega tlaka po Evropi in s to pomočjo je našel svoj »barski« zakon za odvisnost tirov vetrovja od zračnega tlaka. Praktično pa je Leverrier vpeljal telegrafna poročila v pariškem meteorološkem zavodu.

Po stolnih in tudi drugih večjih mestih so se ustanovili že zavodi, ki se pečajo z opazovanjem, kako se razvija in izpreminja vreme. To so »meteorološki« zavodi. Naš ugovarjavec pa morda poreče: »Kako morejo v meteorološkem zavodu na Dunaju danes vedeti, kakšno vreme je pri nas,

ker ne vidijo, ali je pri nas nebó jasno ali pa oblačno«. Pač morejo to vedeti; po telegrafu zvedó, kake so pri nas vremenske razmere. V zavodu na Dunaju zvedó dan na dan, kakšno vreme je po evropskih, in celo to, kakšno je po vnanjih deželah. Brzjav daje vodjem glavnih meteoroloških zavodov dan za dnem v roke poročila, kakšno vreme je ta dan na Kranjskem, kakšno na Hrvaškem in na Ogerskem, kakšno na Francoskem in na Rusovskem itd.

Opiraje se na brzjavna poročila prorokuje osrednji meteorološki zavod na Dunaju vreme za prihodnji dan. Ker je pa zračni tlak ali barometrov stan važen za napovedovanje vremena, zato posamezne opazujoče postaje sporočajo dan na dan glavnemu zavodu, kako kaže in stoji barometer pri njih. Če telegraf zraven tega, kako pritiska zrak, sporoča tudi, koliko ima zrak toplote, koliko vlage in kakšni vetrovi vejejo po dotični pokrajini, pa dobi meteorološki zavod poglobitve pripomočke, po katerih zamore kolikortoliko napovedati prihodnje vreme.

S pomočjo telegramov se po osrednjih meteoroloških zavodih nabirajo vsak dan dopoldne poročila iz obširnega okrožja deželá, poročila o tedanjem zračnem tlaku, o toploti in vlagi, o tirih in o sili vetrov, pooblačenem ali jasnem nebu in o padavinah. Sprejeti zneski teh pojavov se narišejo v mapo. Tedaj se po »izobarah« določi kraj najnižjega in najvišjega zračnega tlaka tako, da se spozna, kje stoji, in kolikor mogoče, kam se pomiče zračna dolina, in s kako silo poganja vetrove razloček zračnega tlaka. Po meteorološki mapi je večkrat mogoče napovedati, ali se pripravlja k lepemu ali slabemu vremenu, ali pride močan veter ali celo vihar.

Včasih se pa izpremene vetrovne korenine ali razmere tako nenadoma, da že okoli poldne pride ob veljavo jutrna vremenska mapa, tedaj bi bilo želeti, da se ponove poročila pred ko mogoče, in da se nariše za popoldansko vreme nova mapa. V Washingtonu v severni Ameriki sporoča telegraf po trikrat na dan vremenska opazovanja, in trikrat na dan se naredi in objavi vremenska mapa.

Opazovanje vremenskih pojavov, nabiranje značilnih prihodnje vreme naznanjujočih znamenj in narisovanje »sinoptičnih« map po meteoroloških zavodih dandanes ne prinaša nobenemu drugemu stanu toliko dobrote, kot mornarjem in brodnikom. Deželah, katerih prebivavci se bavijo z velikimi zamorskimi podjetji, gre do živega sreča in nesreča njihovega brodarstva, zakaj osoda brodarstva vpliva ne le na domače blagostanje, ampak tudi na obstanek njihovih naseljencev po zamorskih krajih. Pó takih deželah je vsaj v

sedanjosti najimunitnejša naloga meteoroloških zavodov ta, da dajo mornarjem po pristaniščih telegrafna znamenja in da jih svaré pred približujočimi se viharji na morju.

Kaj težko pa pogrešamo dandanašnji še enako zanesljivih pripomočkov obrambe pred hudim vremenom po notranjih deželah gledé na potrebe kmetovanja in poljedelstva sploh. Mornar ne praša kakor kmet po solnčnem in oblačnem dnevu ali po dežju, njemu je na tem, obraniti se pogubnih viharjev. Dosti laže pa je opaziti tir in silo viharja kot zaslediti tiste na tihem delujoče vplive, ki vladajo nad jasnim in meglenim nebom, nad lepim in deževnim vremenom. Kdor živi dolgo časa na gotovem kraju na kmetih, se, če je kolikaj brihtna glava, tako privadi »lokalnih« ali krajevnih znamenj, ki naznanjujejo preobračanje vremena, da mu narava sama na vse zgodaj zjutraj označuje s privajenimi znamenji, ali bode dan lep ali deževen. Jutrna sapa ali jutrnik, kakor imenuje kmet jutranji veter, jutrni obraz nebá, meglice nad grápami po gozdih, zadržanje ali vedenje ptičev in drugih živali, zdaj suho, drugič mokro kamenje in zidovje, vse to in mnogo drugih znakov napoveduje marljivemu kmetu prihodnje vreme. S tako svojo staro vedo prekosi kmet marsikaterega učenjaka, sosebnó pa tista zavodska poročila, ki veljajo obširnim deželam bolj kot posameznim krajem. Saj so tudi strokovnjaki prejeli marsikatero vremensko znanje prej od kmeta, kot jih je lastno premlado preiskovanje zračnih nižin in višin pripeljalo do stare kmetske poizvedbe.

II. Predočevanje vremena v podobah.

Na poti k ogledovanju posameznosti korenin vremena smo se približali do počivališča pred vremenskim drevesom. Po sadju tega drevesa nas mika, ukus nam vzbuja nagon po znanju in spoznanju njegove rasti, cvetja njegovega in sadú. Na radovedno vprašanje po razvoju zapletenih vej tega drevesa odgovarjaje pridemo na neko razpotje. Na desno pelje tista pot, po kateri hodijo meteorologi, ki zavodom podajajo vremenske nabirke, pa tudi zavodi sami, ko izdelavajo mape vremenske. Na levo pa se odpira neveščakom tisti pouk, ki vzbuja, bi dejal, zdrave čuté za vremenske izpremembe. Neučenim očem ne pomaga do razumka — da ne rečemo do slutnje — prihodnjega vremena toliko globoka učenost kot zdravi utisi prirode: pogled po obrazu nebá, podobe in gibanje meglá, ogledovanje izpremenljivih vetrov in nekaterih prikazkov vlage, opazovanje znanih spremljevalcev lepega in slabega

vremena in kolikortoliko oziranje po toplini in po zračnem pritisku ali po barometru.

Da vsirežemo laglje čitateljem te in druge vrste, jim bomo v sledečem pripovedevanju podajali sadje nabrano po obeh potih. Izmed tega si utegne vsak bravec po svoji potrebi k spoznavanju vremena izbrati tiste pripomočke, ki se najbolj prilegajo osebnemu stališču njegovega razumevanja. Kar se ne prime razumnosti njegove, ali kakor pravi kmet, kar mu ne gre v glavo, to naj prepusti drugim brez skrbi, da bi ne našel pouka, ki ga išče, v drugi njemu priležnejši obliki.

Po Evropi in po drugih zmerno toplih deželah vladajo nad vremenom zaporedoma memo gredoče zračne doline ali nižine in zračni hribi ali višine.

Nižina ali depresija, katero obdaja po bližnji ali daljni okolici krog in krog enak zračni tlak (s koncema sklenjena izobara), se imenuje tudi ciklona; njen nasprotni vremenski značaj, višina obdana s sklenjeno izobaro, pa ima tudi ime anticiklona.

Znano je nam že, da je nižina ali ciklona značaj slabega, višina ali anticiklona pa značaj lepega vremena. V meteoroloških mapah so višine in nižine ograjene s črtami — izobarami, ki vežejo med seboj kraje, ki trpe enak zračni tlak. Kdor torej skuša v podobah predočevati si vreme z njegovimi vzroki vred, vzame na pomoč črte izobare. Navada je v mapah narisovati izobare tako daleč vsaksebi, da se od ene do druge zračni tlak izpremeni po barometrovi meri za 5 mm. Gosteje kot so tedaj take izobare, hitreje narašča ali pojemlje zračni tlak, večja sila žene zrak, močnejši veter veje proti onemu kraju, kjer je zračni tlak manjši.

Sloveči angleški meteorolog Abercromby razločuje sedem posebnih podob med izobarami; vsaka teh podob mu velja za značilno obliko posebnega vremena. Ciklona se imenuje posebno tista podoba izobarne črte, ki zaključuje ali ograja krog in krog večje ali manjše okrožje nizkega zračnega tlaka.

Kjer se kaka izobara vzboči na to ali na drugo stran, tam se dela postranska ali podružena ciklona — večinoma imenovana sploh depresija. Če govorimo v navajeni pripodobi, pomeni ciklona kotlu ali jami podobno zračno dolino; če si pa mislimo dolino, na kateri strani si bodi deloma z zrakom zasuto, pa ima ostanek doline ime »depresija«. Večinoma pa ni navada misliti na ta razloček, in tedaj se zaznamenava z besedo »depresija« vsaktera zračna nižina, imej si redno ali neredno okrožje.

Anticiklona — ali vremensko okrožje s cikloni nasprotnim tlakom, vetrom in vremenom — se imenuje tista podoba izobarne črte, ki obdaja redoma ali neredoma kraje visokega tlaka in se nazadnje strinja s svojima koncema.

Kjer se dve anticikloni približata druga k drugi, da ne ostane med njima več prostora kot ozka razoru med lehama na njivi podobna niža, tam imamo pred seboj tako imenovano zračno sedlo.

Kjer se pa približujeta dve cikloni druga drugi do ozkega med njima proti severu obrnjenega konca zračne višine, je na podobi videti, kakor bi ta konec razganjal cikloni, zatoraj se ta oblika zračnega tlaka imenuje klin. Kadar pa sega klinasto polje zračne nižine s svojim koncem proti jugu med dve anticikloni, tedaj pravijo meteorologi, da je ta klin: V-depresija.

Vse te podobe ograj zračnega tlaka se narisujejo s krevljastimi črtami — izobarami. Le malokdaj se opazuje, da črta, ki povezuva kraje enakega tlaka ni krevljasta, ampak gladka, tedaj imamo pred seboj podobo ravne izobare. V tem slučaju stojé kraji, na katere zrak pritiska z enako močjo, v eni vrsti, kakor drevesa v lepem drevoredu.

III. Vetrovi po cikloni in nje pota.

Gledé na izpreminjevanje vremena so ciklone najimennitnejše. Iznad atlantskega oceana, kjer je njih izvir, se pomikajo ciklone po tirih, katere si hočemo tukaj natančneje ogledati, večinoma proti vzhodu in severovzhodu. Na tem tiru zadevajo evropske dežele in preminjajo njih vreme.

Po vseh krajih na široko razprostrte ciklone, katere zadeva nje južna stran, veje začetkoma veter iz jugovzhoda, potem od juga, od jugozahoda in se vrti od todí čez zahod proti severozahodu in severu. Če se prvi depresiji za petami približuje druga, se vrti veter nadalje od severa čez severovzhod, čez vzhod, dokler ne pride zopet na dan jugovzhodni veter. — Meteorologi pravijo: veter se vrti s solncem od vzhodne strani obzorja čez južno obzorje proti zapadu.

Po tistih krajih pa, katere zadeva ciklona na svoji poti proti jutru s severno stranjo, se vrti veter solncu nasproti, namreč od vzhoda čez severovzhod, čez sever in severozahod proti zapadu.

Ko je živel Dove, ki mu gre čast, da je razun A. Humboldta in Mädlerja meteorologiji postavil prve temelje, tedaj še učenjaki niso poznali niti ciklon in anticiklon niti njihove

vega vladanja nad vremenom. Dove je še svoje dni mislil, da se po Evropi zadevata mrzli »polarni« in topli »ekvatorialni« veter. V Evropi in sploh po zmernotoplih deželah, je dejal, je bojišče teh dveh prvotnih pozemskih vetrov. Zmagovanje tega in onega se pa vrši po temle zakonu: »Jugovzhodni veter se izpremeni v južnega, jug se izpremeni v jugozahodni veter, ta se izpremeni zopet v zahodnega, zahodni veter v severozahodnega in ta naprej v severnega, in končno sever v severovzhodnega in vzhodnega. To je Dovejev zakon vrtenja vetrov po Evropi.

Šele v zadnjih desetletjih in šele potem, ko so se seznanili z značaji ciklon in anticiklon, so meteorologi spoznali, da je Dove postavil svoj zakon na nedostaten temelj. Čitatelj, ki primerja vetrove Dovejevega zakona z vetrovi ciklone, ki nas na severni strani memo grede zadeva s svojim južnim obronkom, spozna hitro, da v tem slučaju ciklona povzrokuje Dovejevo vrtenje vetrov.

Vzrok, da se vetrovi večinoma držé nedostatnega Dovejevega zakona, je ta, da imajo ciklone svoj tir večinoma nad severnimi deželami Evrope. Nad atlantskim oceanom izvirajoče ciklone se pomičejo večjidel med Anglijo in Islandijo pa tudi čez preliv, ki mu pravimo »rokav« (Canal la manche) in naprej proti arktičnemu severovzhodu. Britanija, Francozka in Nemčija in pa srednja Evropa ostanejo na južni strani viharnega cikloninega vrtinca. Zategadelj se pri nas viharji prično večinoma z jugovzhodnim vetrom, pozneje, ko se bliža središče ciklone, se zavrti veter proti jugu in tja čez proti zahodu in končno proti severozahodu.

Zakon gibanja zraka po okrožju ciklone se je najpoprej odkril opazovavcem bolj ozkih ciklon v tropičnih deželah. Na ožjem polju je bilo lažlje opaziti kakovosti in nasprotja močnih vrtinčnih vetrov, kakor pri srednjeevropskih ciklonah, ki objemajo ob enem po več deželá. V tropičnih krajih je globočina zračne doline dosti večja, bregovi krog doline so bolj strmi, torej se zrak z večjo silo udara v dolino ter dela huje viharje kot po Evropi.

IV. Razmotavanje vremena pod ciklono.

Ko se nam približuje obširna, globoka zračna dolina — naša ciklona, izpreminja že od daleč obraz nebá. Na čelu ciklone se prikazujejo svetle mrenaste megle, nje oznanovavke. Po teh spozna tudi marljivi nevesčak nje prihod posebno lahko, če opazuje ob enem tudi druge značilne pojave na obličju nebá. Luna je bleđa, solnce

vodeno. Po tankih komaj opaznih bledih mrenah se prikazujejo semtertja umazani kolobarji krog solncea in krog lune.

Če vpričo takih znamenj pritisne od jugovzhoda nenavadno topel veter, pa odpre cikloni vrata do našega kraja, in tedaj se jame razvijati slabo vreme po okrožju zračne doline, če je na potu ne zasuje usad z bližnjega zračnega hriba, in če ji ne zapre tira nasprotna anticiklona. Vzemimo, da nič ne odžene ali ne raznese porojene ciklone, tedaj se vleče čez naš kraj primeroma s tako hitrostjo, s kakršno se vozijo vlaki po železnici.

Sinoptični pogled ciklone nam zamore predstavljati več izobar z razliko 5 mm, in te izobare predočujejo ondaj vreme, kakršno je ob istem času po vsem okrožju ciklone. Največja globočina strme zračne doline se imenuje, ker je nekako v sredi v raznolike pakroge strnjenih izobar, sreda ciklone, če tudi ni prav na sredi.

Ciklona je većinoma tako razprostrta, da nima vsa ob enem prostora nad našim obzorjem. Recimo, da se pomika proti vzhodu. Oddelek za oddelkom stopi nad naš kraj s svojim vremenom. Barometer pada in pada od tistega začetka, ko se prikažejo njene predhodne spremljevalke, belkaste mreene na nebu, in živo srebro v njem se poseda, dokler se nje sreda ne premakne čez naš kraj, potem pa gre koj kvišku.

Spremljajo jo vetrovi, ki se vrte, kakor je bilo že zgoraj povedano, po celem obronku krog srede po vsem okrožju uri nasproti, tako da imata nasprotni strani nasprotno vetrove. Od prvega do zadnjega konca se torej veter prevrže v nasprotnega. Na prvem koncu jo spremljujejo topli ali celo gorki vetrovi iz jugovzhoda, na zadnjem koncu pa hladni ali celo mrzli zahodni in severozahodni vetrovi.

Recimo, da stoje pri cikloni, ki si jo predstavljamo, izobare v sprednjem oddelku daleč vsaksebi, v zadnjem pa bliže druga pri drugi, tedaj nam je to znamenje, da jo spremljajo v sprednjem oddelku slabi, v zadnjem pa močni vetrovi. Redke izobare kažejo zložne, goste izobare pa strme bregove, torej močno udiranje zraka v dolino.

Vse ciklone se ujemajo s tem, da se veter vrti krog njihove srede in da pritiska proti sredi: iz središča pa se zrak dviga kvišku in odteka na vrhu po postranskih krajih.

Drug oddelek ciklone nima le drugih posebnih vetrov, tudi vlažnost zraka je drugačna, drugačen je pogled neba, drugačni so tudi srčni občutki ogledovavca. V spodnjem okrožju dajo vremenu poseben značaj: zaduhli, po letu so-

parni zrak, tesnobni počutki, in umazano nebó z mrenastimi preprogami in svojim meglenim skladovjem; temu nasproti je zadaj za sredo ali globino zrak mrzel, čvrst in suh, nebó pa po malem jasno, žive višnjeve barve, in le semtertja pokrito z velikimi meglenimi kupi. Mrenastih meglic ni nikdar v zadnjem oddelku. Središče ciklone je obrobljeno z meglami, a koj zunaj precej širokega meglenege pasú se ti kaže višnjevo nebó.

Pod tistim sprednjim pasom ciklone, kjer se ob strmini zračne doline jame posedati barometer, kjer narašča toplota in vlaga, ne žaluje le umazano nebó z otožnim svojim obličjem, ampak razburja celo živčevje pri živalih in ljudéh. Živali so nemirne, na paši postajajo, — po letu jih preganjajo hude muhe, — po človeškem telesu pa se oglašajo stare škode, stare zaceljene rane, človek čuti bolečine celó v amputirani ali odrezani nogi, po udih ga trga revmatizem. Kaj pa tudi ne, saj še pod rednim srednjim tlakom pokorni smradi ne prizanesó vzduhu in pečejo človeka v nos in v oči, — in poté se celó skale in zidovje.

Ogromna večina dežja pade po bližnjem okrožju središča, gre pa tudi pred središčem in po malem tudi še po ozadju. Dežuje pa sploh, bodisi pred središčem ali zadaj za njim, dosti bolj pod južno polovico ciklone kot pod severno. Sila vetrov in viharjev pa ni odvisna od cikloninega oddelka, pač pa od gostih ali redkih izobar, načrtanih od 5 do 5 mm tlakovega razločka.

Značaj vremena je isti, naj znaša notranji tlak krog središča 740 mm ali 755 mm, razloček je le ta, da izobari 740 in 765 mm povzrokujeta močan veter in hud dež, izobari 755 mm (brez 740) in 765 mm pa slab veter in rahel dež.

Sila vetrov in dežja se ravna po strmini zračne doline. Strmina je torej tisti vzrok, ki dela iz navadnega cikloninega vremena njene hudourne viharje. A kaka je ta dolina v tistih slučajih, ko meri na širokost po 100 milj, na visokost pa kaki dve milj!

Nekaka simetrija vlada po okrožju ciklone, in taka simetrija izvira menda iz vrtenja vetrov krog središča, kajti toplota, oblike meglá i. dr. je razdeljeno simetrično po sprednjem in zadnjem oddelku, veter in dež pa simetrično krog središča.

V. Ciklona gledé naznanjevanja vremena.

Kaj znamenito je nastajanje meglá na sprednjem in njih razlezovanje na zadnjem koncu ciklone. Prvotne bele mreže se izpremené v nitkaste proge, obdebele se, znižajo

se ter naredi peresnate sklade in plasti. Kakor hitro se pa približuje deževni oddelek ciklone, izgube mrenaste plasti prejšnjo nitkasto in peresasto podobo. Tedaj se znižujejo še bolj in približujejo se tlom; nazadnje mine sleharni sled prvotne osnove, in nebó se pokrije z brezlično sivo skupino meglovja.

Preden se pa to dogodi, ko je nebó še deloma jasno, dela pomnožena vlaga kópe po vrhovih gorá, zrak, ki ga vetrovi ženo kvišku po hribskih bregovih, je namreč napolnjen s soparji. Taka obilnost soparjev se razodeva po posebnih znamenjih in prikazkih, n. pr. s tem, da se zidovje poti. Od todi prihaja pregovor: »Kadar se poti zidovje, je dočakovati dežja«. Dosti bolj preprosto in korenito se glasi ta poizvedba v ustih Indijancev, ki pravijo: »Kadar se raztegnejo kodri na meh odrtih Navajcev, tedaj pride v kratkem dež!« Čim hitreje pada barometer od prvega konca ciklone proti globini, in čim huje priteguje veter, tem gotoveje bo skoraj močno deževalo. V tem slučaju naznanjuje padanje barometra prihod dežja.

V sprednjem k dežju pripravljajočem se oddelku ciklone je nebó prepreženo z meglenimi tančicami v katerih se prikazujejo rjavkasta kolesa krog solnca in lune; torej pravi pregovor: »Kolobarji pomenijo prihod slabega vremena: dežja ali pa snega z vetrom, — in pretrgana stran kolobarja so vrata, skozi katera pride dež!«

Med taka znamenja spadajo tudi postranska solnca ali svetle lise ob kolobarju, — kajti večinoma sledi tej prikazni izprememba vremena.

K takim znamenjem slabega vremena moramo prištevati tudi vpliv prvega konca ciklone na človeško počutje. Pod tem oddelkom nadleguje človeka zadušljiva sapa toplega in soparnega zraka. Tukaj ga napadajo marsikatere stare nadloge, katerih pri lepem vremenu kar čutiti ni, oglašá se revmatizem, bóde ga in trga po udih, čmeren je in slabe volje, dokler se ne razide slabo vreme z dežjem in ploho, z grmenjem in treskanjem. Ko se je pa s hudournimi viharji raznosilo slabo vreme, tedaj stoji že zadnji konec ciklone nad opazovavcem, mrzel veter vleče iz severozahoda ter razvedri čmernega človeka in ga navdaja z veseljem in čvrstostjo. — V takem stanju ima svoj izvir pregovor: »Občuj in kupčuj z ljudmi, ko veter veje iz severozahoda!«

Po vsem svetu veljata bleđa luna in vodeno solnce za oznanovavca prihodnjega dežja. Od kodi to, kaj je vzrok temu? Odgovor: Ciklona se pomika naprej in poganja, kakor polž svoje roge, iz sprednjega konca tisto belkasto preprogo nebá, katera slabi svetlobo solnca in lune.

Če torej ciklone kaj ne pokonča, ni druge možnosti, kot ta, da stopi nad nas središče ciklone s svojim deževnim okrožjem. Enako neizogibna posledica je ta, da potem, ko se raznese hudo vreme, pristopi zadnji oddelek ciklone s svojimi razkropljenimi oblaki in s prijaznimi pogledi jasnih planjav čvrsto-višnjevega nebá.

Dež le v tistem slučaju ne pride za vodenim solncem, ko se ciklona poprej razleti, ali če zakrmi na drugo stran, preden stopi s svojim središčem nad opazovavca. Na Angleškem, pritrjuje Abercromby, je vselej kaj takega vzrok, kadarkoli ne pride dež in vihar, ki so ga napovedali meteorologi: Vzrok zakaj se pred vsakim dežjem ne pokaže vodeno solnce, je ta, da ima lahko dež tudi drugod izvir ne le v cikloni. — V takih razmerah tiči izvir zmôt meteorološkega oznanjevanja in napovedovanja prihodnjega vremena.

VI. Vrstitev vremena pod gredočo ciklono.

Doslej smo razložili, kakšno je vreme ob istem času po vsem okrožju ciklone; tega pa nismo povedali, kako se vreme izpreminja in vrsti drugo za drugim na enem in istem kraju, ko ga zadeva memo gredoča ciklona. Dve prikazni opominjata ogledovavca, kedaj pristopa ciklona nad njegov dom: meglene tančice s solničnimi in luninimi kolesi na nebu, in pa posedanje živega srebra v barometru. Če ob enem veje rahel veter iz jugovzhoda, daje opazovavcu gotovo znamenje, da ga ciklona že zadeva s svojim sprednjim robom. Ne dolgo potem se jamejo megle zniževati; nebo se zatemneva in dobiva vodén obraz. Tedaj se zavrti veter proti jugu, med tem ko popihava z neprijetnimi puhi in naskoki. Še neugodnejše čutje dela droban dež, ki spremlja vetrovne naskoke. Ne dolgo potem se zasuče veter proti jugozahodu, in med tem ko podi gosteji dež pred seboj, naraste včasi moč njegova do viharja.

Večinoma pride čez nekaj časa eden močnejih vetrovih naskokov, ki podi pred seboj močni plohi podoben dež. In med dežjem in ponavljanjem vetrovnih naskokov se zavrti veter na večerno ali celo na severozahodno stran. V trenutku pa, ko pritisne mrzli veter od severozahoda, jame barometer iti kvišku. In to je znamenje, da je središče ciklone ali globina zračne doline odšla čez naš kraj.

V tistem trenutku, ko se globina poslovi od nas,čenja dež, kakor bi ga bil posušil od severozahoda popihavajoč in naskakujoč mrzel in suh veter. In takoj je izpremenjen pred ogledovavcem obraz nebá in značaj vremena. Zrak je

suh in mrzel, megle so više na nebu in ostreje obrobline; med njimi se pokaže semtertja kos višnjevega neba. Oblaki se razdružijo in delajo kôpam na gorah enake kupe, med tem ko iz njihovih dimnatih ostankov naštrkuje tu in tam še nekaj mrzlega dežja. Nazadnje ponehata veter in dež. Le malo časa še ostane nekaj meglá brez dežja, pa se skoraj posveti; — megle izginejo, kakor bi se posušile, — in jasno je.

To vrstitev vremena predočujmo si s sledečim vzgledom. Pod izobaro 765 mm se udara zračna dolina do globine ograjene z zračnim tlakom 740 mm. Ogledovavca stoječega na južni strani ciklone zadeva začetkoma veter iz jugovzhoda, potem ko se veter vrti za solncem, pa iz juga, jugozahoda in zahoda. Opazovavca stoječega na severni strani zračne doline pa zadeva ciklona začetkoma z vzhodnim vetrom, ki se potem zavrti solnčni poti nasproti čez severovzhod proti severu in severozahodu, dokler se nazadnje ne izpremeni v veter, vejoč od zapada.

Po vrtenju vetra s solncem ali proti solncu utegne ogledovavec presoditi, ali gre ciklona na severni ali južni strani memo njegovega kraja. V srednji Evropi gredo ciklone malokdaj memo na južni strani kraja, ter se le malokdaj opazuje vrtenje vetrov solncu nasproti, če se pa kaj takega pripeti, pa pride takoj prvi cikloni za petami druga na severni strani kraja, in ta preobrne red vetrov, da se vrté s solncem.

Recimo, da je ciklona ravno dospela do našega kraja, pa nam dela kolobarje nad glavo. Ko se pomiče memo nas, vzame solncu njegovo čvrsto svetlobo, medli svit, ki mu ostane, dela prikazen »vodenega solнца«. Za vodenim obrazom solнца sledi droben dež. Čim bolj pa se bliža globina doline, tem gostejši prihaja dež, in za njim pride rada velika ploha. Med ploho pa se vzdigne močan veter, ki ploho odganja, bi dejal, s puhom in naskokom. Deževno padanje pa še le ni odgnano popolnoma, iz razdejanega meglavja naštrkuje mrzel dež. S tem deževim repom pa se poméde med razkosanimi meglami, in le nekaj posameznih kopá ostane semtertja na jasnem, jako čistem, višnjevem nebu; zdaj ogledovavca ne okrepcáva le prijazni pogled čistega, mirnega neba, temuč razvedruje ga tudi vzduh čvrstega suhega zraka.

VII. Vreme pod postransko depresijo.

Da si predočujemo vsaj v mislih podobo te postranske zračne doline, mislimo si namesto nje velikansko skledo. Postranska depresija se prilikuje najbolje škrbinasti skledi.

Skledi se je odbila ena stran do dna. Pričetek in konec vremenskih prikazkov se ujema s pričetkom in koncem ciklone; razvijanje vremena, kar ga pride vmes na dan, ima pa svoje kaj znamenite posebnosti.

V sprednjem oddelku ciklone traja dež med vetrom in padanjem barometra; krog središča postranske depresije pa gre dež brez vetra, in sicer pri mirnem, če ne celo malo kvišku gredočem barometru.

Ker postranska depresija ni družega kot oddelek ciklone, se pomika s ciklono vred od zapada proti vzhodu ali severovzhodu. Ko nas zadeva s sprednjim koncem, je ni ločiti od ciklone, kajti mreže in kolobarji na nebu so tukaj kot tam. Da ni prava ciklona, to pokaže še le razmotavanje njenega vremena. Za kolobarji ni onih belkastih meglá, temuč nanagloma se pooblači s črnimi oblaki. Ko se ti poravnajo po skladeh, sledi pa takoj hud dež ali celo ploha. Med kratkim nalivom naskakuje veter in mine.

Toliko da se puhi vetra poležejo, pa se prične kakih 4 do 5 ur trajajoč dež brez vetra. In med tem dežjem in že nekaj poprej se živo srebro v barometru večinoma kar zgane ne, in kadar se zgane, se ne posede, temuč vzdiguje se počasi.

Ko se pa globina odmika od našega kraja, potegne veter znova, pa ne da bi vlekel v eno mero, ampak poskakuje in popihuje, kakor bi odganjal oblake, iz katerih se je zdaj usulo nekaj močnejega dežja. In zares se ne dolgo potem razkosajo oblaki, lise lepo višnjevega nebá se posvetijo med njimi, — in takoj se razjasni.

Tukaj pod postransko depresijo smo zadeli na dež brez vetra in brez izpreminjevanja barometra. Gledé na naznanjevanje vremena dela tak dež, ki ga ni spoznati po podobah izobar, največje ovire in zmote. To je težava za prerokovavca vremena, da ima Britanija po letu obilno takega dežja; še več pa ga ima celina Evropska. V to vrsto nedoločljivega dežja spada tudi večina dežja po tropičnih krajih razen tistega, ki pride z orkani, katerih izvir in tir se dá opazovati. Tudi vsakdanja ploha poleg ravnika in po »kalmskem« pasu ne izpreminja zračnega tlaka ter tudi ne oblik izobar, po katerih spoznava sicer meteorolog izpremembe vremena.

Naznanjevanje ali prerokovanje prihodnjega vremena je povsodi po tistih pokrajinah in razmerah nezanesljivo, kjer pomanjkuje tistih znamenj izpremembe, ki se prikazujejo pred dežjem po okrožju ciklone.

VIII. Vreme po okrožju klinastih izobar.

Klinaste izobare so ograje, bi dejal, tistega oddelka zračnega hriba, ki dela nekako zagozdo med dvema bližnjima ciklonama. Med dve posamezni okrožji se vriva ogel visokega zračnega tlaka. Prva ciklona se pomiče proč od klina, druga se mu pa bliža. Zadaj za odhajajočo ciklono raste zračni tlak do tiste meje, ki gre skozi grebena obeh izobar in ima ime os. Onkraj osi pa pojemlje zračni tlak vsled nizkega tlaka od zadaj dohajajoče ciklone.

Po okrožju izobarnega klina ni nikdar hudega vetra, tam veje le prijetna sapa.

Kdor marljivo opazuje kolobarje, stoječe nad grebeni po mrenastem nebu, spozna, da so to oznanovavci prihajajoče ciklone. Mi vemo, da se solčni in lunini kolobarji prikazujejo na nebu, kadar je rahlo prepreženo z meglenimi tančicami ali mrenami. V klinovem okrožju, sosebno nad grebenom, so pa s kolobarji okinčane mreene tako lepo urejene v progah, da so angleški mornarji tej nežni prikazni dali ime »Noetova barka«.

Vseskupaj ima sprednja polovica klina vreme zadnje strani odtekajoče ciklone, zadnja polovica pa vreme sprednjega oddelka od zadaj za njo bližajoče se nove ciklone.

Nenavadna prozornost zraka in prečudna lepota nebá pri tej vremenski obliki naznanjuje dež nasprotno z znaki dežja pod ciklono, v kateri pomeni dež temnikast in puščoben prizor nebá. To je rajski dan pod sprednjo stranjo izobarnega klina, — prelepo je, pravijo ljudje, da bi moglo trajati dalje časa. In kako pripeka solnce pri tej prozornosti in čistosti obzorja. Od todi pride pregovor: »Ko solnce pripeka nenavadno, dež ni daleč!«. Enako tudi drugi pregovor: »Dalje ko seza pogled, bliže je dež«. Le ta prečudna prozornost ozračja je vzrok, da se o mladi luni ali prvem kraju ondaj še večji neobsijani kos lune yidi v nekaki temnorjavkasti svetlobi. Od todi pregovor: »Če mlada luna objema staro, pride vihar« ali:

„Mlada luna včeraj grela
staro luno v rokah svojih,
bojim se, da ljubezen ne bo trpela,
mine skoraj v viharjih rojih“.

Lepo vreme po okrožju sprednje strani klina opominja na lepo vreme pod zračnim hribom ali pod anticiklono; razloček je le ta, da ne traja dolgo časa, zakaj cikloni se hitro pomičeta proti vzhodu ter odženeta klin s seboj. Kadar torej prerokovavci govore o dežju ali pa o lepem vremenu, bi imeli vselej pristaviti: o kakšnem dežju in

vremenu govoré, ali katera oblika zračnega tlaka spremljuje to vreme. Klinovi znaki vremena so sicer zanesljivejši, ko marsikateri drugi, če pa vendarle včasih zapeljejo prerokovavca, pride zmeta od tega, da se nenadoma prevržejo razmere zračnega tlaka.

IX. Vreme po okrožju ravnih izobar.

Kaj pomenljiva je tista razdelitev zračnega tlaka, ki vlada po Evropi tisti dan pred nastopom zračne doline. Zračni tlak pojemlje precej hitro na poti od juga proti severu; od večera pa se razprostira enak tlak skoraj naravnost proti jutru. Kraji, na katere pritiska ozračje z enako silo, stoje drug za drugim skoraj poleg ravne črte od zapada proti vzhodu. Tedaj teko črte, ki vežejo med seboj kraje enako visokega barometra, od večera proti jutru.

Kakor zračna dolina enako tudi taka redna razdelitev tlaka po evropskih deželah nima nobenega pravega obstanka; njeni vremenski pojavi so torej oznanovavci bližnje izpremembe, in sicer večinoma izpremembe na slabo.

Oglejmo si torej znamenja tega izpremenljivega vremena. Na jugu se prikazujejo mreene, meglene tančice, za njimi pride »dežje cvetje« v podobi rahlih belih ovčic. Potem se vzdigne veter iz juga ali jugozahoda. Veter pojenjuje in zopet pritiska, bobni in popihuje naskakovaje kakor vihar ter dviguje prah po cesti, tlači dim proti tlom in meče saje iz dimnika. Nebo dobiva umazan obraz, a pooblačenju vzlic ohrani ozračje neko posebno prozornost in slušnost. In ko je že nebo pokrito, se kažejo v začetku povsodi temne špranje med meglami, dokler se ne izcimijo težki, temni oblaki v skladéh. Na zadnje pa pride večinoma s severozahodnim vetrom kaj malega mrzlega dežja.

Ko se pod manjšim tlakom pokažejo temni, težki, pretrgani oblaki, štrle solnčni žarki iz špranj po meglah, tedaj pravijo na kmetih: »Solnce vodo vleče, — dež bo«. O bobnečem, od jugozahoda popihujočem vetru pa pravijo: »Veter brani, če ne, bi šel dež«. Tiste misli pa izrazujejo drugi rekoč: »Dež pride, ko veter poneha«.

Prozornost zraka, slušnost, vrtinčno razpihavanje prahu, pritiskanje dima proti tlom in špranje v temnih oblakih, skozi katere štrlé solnčni žarki in razpenjajo svetle in temne proge pod meglami, — ti znaki veljajo pač po vsem svetu za oznanovavce dežja.

Ravnočrtne izobare, ali enaka razdelitev zraka od večera proti jutru, pa ne trajajo nikdar dolgo časa. Drugi dan najdemo že ciklono na njihovem današnjem mestu, če je ne

razdenejo med približevanjem in nastajanjem nasprotne razmere. V zadnjem slučaju, ko čez noč izginejo in minejo pogoji vseh tukaj omenjenih znakov prihodnjega dežja, pa opazovavec ne more za to, da se je zmotil s prerokovanjem. V takih in enakih nedočakovanih izpremembah vremenskih razmer sploh tiči vzrok, da tolikrat izpodleti naznanjevanje prihodnjega vremena.

Nad vremenskimi izpremembami vlada po prirodi neka včasi težko zasledljiva sila, ki ne vpliva le na tir, ampak tudi na obstanek oblik zračnega tlaka. Ciklone s slabim in anticiklone z lepim vremenom se gibljejo sicer večinoma po odmerjenih tirih, zakrmijo pa vendarle včasi na drug tir ali pa celo minejo. Ljudski pregovori nimajo nobenega znamenja za to, kdaj nastopi taka izprememba. Ne dosti drugače in bolje se ne godi posameznemu opazovavcu, ki ogleduje vreme; dosti drugače in bolje pa udeležniku osrednjega meteorološkega zavoda, ki dobiva dan na dan v vremenskih mapah pred oči obraz nebá. Ta povzame iz map znamenja, ki kažejo, da bo ciklona kam zakrmila, ali da bode zdaj obtičala pred obronkom anticiklone, ki ji zapira tir s svojim visokim tlakom, ali da jo kaj raznese, pred ko zadene ob naš kraj.

»Sinoptične« mape, ki posnemajo z eno sliko vremenske prikazke, ki trajajo ob istem času po vsem okrožju ciklone, so šele razjasnile pravi pomen pregovorov. Toda uporabljivosti pregovorov tudi mape sploh niso mogle kaj zvišati, pač pa podpirajo nekaj drug družega pri zasledovanju prihodnjih izprememb. Glavni napredek takih »sinoptičnih« map je spoznanje več vrst slabega in lepega vremena. Če n. pr. ogledovavec zagleda solčni kolobar ob padanju barometra in naraščanju vetra, vé, da ima tedaj pričakovati ciklonin vihar z njegovim spremstvom; če se mu pa pokaže kolobar pri mirnem barometru in slabem vetru, pa vé, da ne bo viharja, ampak kvečemu močan dež.

Pa bo kdo ugovarjal in rekel, če so nekatera znamenja nezanesljiva ali celo zapeljiva, zakaj pa vremenoslovci ne pokličete na pomoč higroskopov ali vlagomerov, vsaj brez vlage ni dežja! Temu ugovarjajo meteorologi, da vlaga ni odločilna za-se, pač pa v družbi z vetrom, če je ta ne odžene, ali če ne posuši meglá. Dežja je namreč več vrst. Dež, ki gre po sprednjem okrožju ciklone, spremljuje vselej zrak poln vlage, — toda lahko naštrkovanje dežja po okrožju ravnih izobar traja pri primeroma suhem zraku. Deževna znamenja z dežjem vred se pa prikazujejo tudi na grebenu zračnega klina, dasi je ondi zrak primeroma suh.

Pa tudi lepega vremena je več vrst. Na ozadju ciklone kažejo višnjeve lise na sicer še oblačnem nebu, da nastopa lepo vreme. Lepo vreme druge vrste prihaja po okrožju anticiklone, kjer se zrak močno ohlaja s čvrstim izžarjevanjem.

Če prav se zanesljivost vremenskih oblik in vetrovnih znakov dandanes še ne dá spopolniti, vendar jih ne vedó s čim boljšim nadomestiti niti posamezni ogledovavec niti »sinoptiški« meteorolog v zavodu. Na osamljenih krajih, sosebno na ladjah po morju opazovavcu ne ostane drugzega pomočka kot barometer in pogled na nebó. V tropičnih pokrajinah enako kakor v Evropi se nekaj pred porodom ciklone ali depresije sploh pokaže največkrat nekakšno čudno izpremenjen, nenavadnobarven obraz nebá. Ta presenetni in nenavadni pogled nebá pri solnčnem vzhodu in zahodu nakazuje bolj zanesljivo kot vsaktero drugo sredstvo, da nastopa izprememba vremena. — Tudi marljivemu opazovavcu na kmetih, daleč od zavodov in brez vremenskih map v rokah, se ponujajo vsaki pokrajini lastna posebna krajevna ali lokalna znamenja prihodnjega vremena.

X. Vreme po okrožju anticiklone.

Anticiklona ni nič drugzega kot zračni hrib ali okrožje visokega barometra. To okrožje se nahaja ograjeno z izobarami vsaktere podobe, dostikrat pa je zaključeno z okroglastimi črtami enakega visokega tlaka. Izobare stoje daleč vsaksebi in pokrivajo široke pokrajine. Cikloni nasproti se anticiklona večinoma drži po več dni tistega kraja.

Značaj vremenu ob anticikloni dajó: višnjevo nebó, sah, po zimi mrzel, poleti vroč zrak. Pri tleh je obzorje, kakor bi bilo dimnasto, dejal bi, mračno. Vzrok temu so preslabi vetrovi. V Avstriji je poleti obzorje malokdaj megleno, pač pa spomladi in jeseni ob jutrih. Neko posebnost dela žarljivost podnevi in ponoči. Vsled preobilnega izžarjevanja se ponoči zemlja zelo ohladi, soparji pri tléh se zgoščujejo ter delajo roso po travi. Če je vreme vetrovno, se ne pokaže ne megla pri tléh, ne rosa na travi. Od todi pride, da lep poleten dan zgodaj zjutraj, ko ni kaj krepkega vetra, napolnjuje megla doline. Kakor hitro pa posije gorko solnce, prežene hipoma rahlo meglevje, in takoj je popolnoma jasno in vroče.

Anticiklona ostane rada dolgo časa, kjer se naredi; če se pa pomiče iz dežele v deželo, pomiče se večinoma kaj počasi. Manjka ji močnejega vetra; viharjev ne pozna, ne hudega vremena ter pomeni sploh lepo vreme. Saj pa

tudi v njenem okrožju ni nobene take prikazni, ki bi utegnla lepo vreme motiti in dati povod izpremambi na slabo.

Prerokovanje vremena po prikazkih anticiklone izpodleti redkokrat, saj bi celo sploh še izpodletelo ne, če bi včasih ne izginila, ali pa proti svoji navadi ne odmaknila se nenadoma iz našega kraja.

Po značaju anticiklone je prišlo v navado nekaj pregovorov: »Obilna rosa, tako vedo na kmetih, pomeni trajno lepo vreme«. — »Če lep dan ni rose, pride dež«. »Kadar megla zjutraj vstajajo iz dolin in grap, potem pa izginejo, tedaj bo lep dan«. Lepo vreme razvedri in razveseli človeka in živali, torej pregovor: »Če so čebele vesele in leté daleč, tedaj bo lepó«. »Če se miši na polju in netopirji krog hiše pokažejo zvečer in rajajo zunaj kmalu po solnčnem zakodu, — tedaj bo lepo«. Po zimi je pod anticikloninim središčem navadno hud mraz. Ta mraz nastopi večinoma v družbi z meglenkastim vremenom, — posebno po okolici večjih mest. Tedaj pravijo: »Belo meglevje po tleh prinese po zimi zmrzal«. Znamenje, da se bo lepo vreme dalj časa ohranilo, je slab veter, če se med dnem vrti s solncem od jugovzhoda čez jug proti jugozahodu. Pozimi veje kajkrat na južni strani anticiklone iz vzhoda oster veter, da skeli v nos in ušesa. Vpričo takega mrzlega vetra velja pregovor:

„Ko veter od vzhoda veje,
se človek rad pri peči greje“.

XI. Posebnosti naskakujočih viharjev.

Vetrovi nad globino zračne doline imajo o hudem vremenu navado razvijati svoje sile hipoma z bobnečimi ali tulečimi naskoki. Veter, ki začne butati, prihaja močnejši in močnejši, dokler se ne razvije do take sile, da je slišati naskoke njegove kakor bobnenje topov. Med tem, ko tuli in poka, kakor bi streljal s topovi, raztrga mornarjem razpeta jadra na drobne kosce. Celo najtrdnjšemu deblu na ladji, hrastovemu jamboru, ne prizanese, če ga naskoči, podere ga s korenino, bi dejal, ali ga pa prekrhne čez sredo, enako kakor podira, izdira in prekrhuje po deželi cele šope najmočnejšega drevja na en hip. — Taki naskoki sicer ne trpé čez 5 do 10 minut, a še to je preveč časa, na mah je narajena neznanska škoda, sosebno kadar privleče za seboj ploho in točo.

Velik oddelek prvotnih viharjev z nevihto ni družega kot sad naskakujočih bobnečih vetrov z bliskom, gromom in točo. — Značajno je, da med takimi nevihtami barometer gre kvišku, pa koj zopet nazaj na svojo prejšnjo

stopinjo, kakor hitro pojenjajo naskoki. To je znamenje, da sila viharja zasuje zračno dolino in da celo nad njo vzdigne kup zraka, preden odjenja naval; ko se pa sila unese, se pa zračni kup razleze, in barometer stopi nazaj.

Če se vpričo take prikazni ozremo po višavah, zgle-
damo dostikrat nad okrožjem viharnih naskokov ostro ome-
jen kupast oblak, ki se pomika po vetru enako neredno
razvitemu pasu. Kupasti oblak, velikanska meglena kôpa,
izdaja sam po svoji podobi svoj izvir. Kvišku puhteči vlažni
veter ga dela z obilnimi soparji, ki se hitro zgoščujejo v
mrzlih višavah. Kadar pa s tako silo kvišku leteči veter
vzdigne množino zgoščujočih se soparjev v samotne višave,
tedaj se z oblakom porojena elektrika ne more pogubiti po
stranéh, — odteči pravimo ne more, — torej se napenja in na-
penja po kodrih košate kôpe, dokler se ne napne do — strele.
Sedaj se raznašajo sile prirode z bliskanjem, treskanjem,
z grmenjem, z vetrom, s ploho in točo.

Nekdaj je veljala elektrika s strelo in gromom za vzrok
hudega vremena; marljivo opazovanje novejih dni je pa po-
kazalo, da največja sila elektrike izvira iz zgoščujočih se
soparjev, ki jih kvišku deroči vetrovi vzdigujejo hipoma v
ledenomrzle višave. Strela, blisk in grmenje so nasledki
hitrega zgoščevanja velike množine soparjev.

Po leti popoldne nastajajo rade električne nevihte.
Vroče solnce razgreje tla in vlažni zrak, ki ga prineso v
deželo poletni od zapada vejoči vlažni vetrovi. Soparji po-
mešani z razgretim zrakom se hitro dvigajo kvišku v vi-
šave, zgoščujejo se in delajo elektriko in deževne oblake.
Posebno veliko se jih nahaja po hribih, ker tamkaj leti
vlažni zrak z vso silo v višave.

Nevihte v ožjem smislu, to je huda ura s ploho, s
treskanjem in točo, so večinoma lokalni ali krajevni prikazki,
vendar se ne manjka tudi ne poletnih neviht s točo, ki jih
raznašajo vetrovi iz zapada po širokih deželah.

Posebno pozornost obujajo po curku leteče nevihte
naskakujočega značaja. Nad razorom ali globino ciklone se
vleče dostikrat s ciklono vred dolga, ozka proga dežja s
pišem. S svojo široko stranjo naprej gredé se vleče ta
proga čez prokrajine kakor kaka stena ali kak velikanski
valjar. Videl sem to prikazen že večkrat, ko se je sprednji
posvalkani rob črnih oblakov pred sivim ozadjem valil nad
dolino, da ga je bilo groza gledati, vendar se ga nisem
nikdar tako prestrašil, kakor na Slatini pri Rogatcu tistega
leta in tisti dan, ko je toča pri razstavi v Gradcu napravila
toliko škode. Od dveh strani od večera in od severozahoda so
pritisnili vetrovi črne oblake v ozko dolino. Ko so se spo-

prijeli vetrovi in oblaki na zgornji strani kopališča, je zavrelo po meglenem hudournem veriju, vetrovi so jeli povijati sprednji rob oblakov in so jih gnali s tako silo nad nas ogledovavce, da se jih je več od strahu in groze spustilo v beg. Spredaj dolg, črn rob, ki se je vil kakor kača, na ozadju pa v eno mero poglajeno sivkasto nebó. Med silnim grmenjem in treskanjem so nam vetrovni naskoki snemali pokrivala raz glave in lomili dežnike. Ko je piš prignal nam nad glavo svalek črnih meglá, tedaj šele se je usul dež in med dežjem je trosil točo, redko sicer, a debelo kakor najdebelejši orehi, in razmetaval jo je s tako silo, da je razbila kaj trdne, debele šipe na vratih pri vhodu v veliko dvorano, in opeko je metala raz streh, da ni bilo varno stopiti izpod strehe. Malo časa je lilo, kakor bi mokro štreno vil. Ploha pa ni dolgo trajala, in hitro so se razkropili oblaki.

In med to nevihto se je vzdignil barometer kvišku!

XII. Krajevni ali lokalni vplivi do vremena.

Posebnosti deželá, zavire, ki jih dela vetrovom hribovita pokrajina, i. dr. izpreminjajo kolikortoliko prikazke vremena. Nekateri kraji trpé dosti bolj kot drugi pod vrtninimi viharji, drugi pred pogubljivo točo naskakujočih vetrov. V eni in isti deželi nahajamo po nekod bolj suhe, drugod bolj mokre kraje, tukaj podnebje bolj toplo, tamkaj bolj hladno, nego bi pričakovali poleg splošno znanega podnebja tiste dežele.

Take razmere sicer predrugačijo neko liko lokalno vreme in vplivajo sosebnó na dež, a prevreči ne morejo občega, dejal bi, mednarodnega ali podeželnega t. j. po širokih deželah razprostrtega vremena. Zakaj neki ne? Odgovor: zato ne, ker razdelitev zračnega tlaka ni odvisna od pokrajinskih razmer, in je prav ta razdelitev odločilni faktor, ki odloči značaj občega ali vesoljnega vremena.

Veter, ki veje čez vodé, vrže dež na tista tla, ki jih prej zadene kot druge. Bližina morja ali velikih vodá sploh pa še nikakor sama ne dá dežja. To spričujejo brezdeževne pokrajine po primorju v Peru in v Arabiji. V Peru je trajajoča anticiklona vzrok, ki ne pripusti, da bi vlažen zrak letel kvišku, brez tega pa dežja ni. V Arabiji je pa zrak, ki leti kvišku, presuh.

Vodam enako učinkujejo na izdelovanje dežja gosti lesovi. Zeleno perje po drevju ima toliko vlage v sebi, da je zrak nad lesom vedno mokrejši kot nad poljem. Zategadelj gre nad lesom debelejši dež kot nad ravnino z nji-

vami prepreženo; včasih gre nad lesom, ko ga po ravni ne pade prav nič. — Iz tega se nekoliko spozna, zakaj da pokleščanje lesov jemlje pokrajini potrebno vlago, in zakaj ogoljenje celih pokrajin dela sušo.

Razprostrto hribovje ima rado svoje megle. V lepih dneh veje veter po dolinah navzgor. Če vlažen veter zadeva konec doline ob hrib, se obrne kvišku po bregovih, kvišku leteč se ohladi ter dela megle vrhu gorá. Če je zrak v višavah suh, plavajo te megle nad gorami, če je pa vlažen, se pa vsedejo na gore. Nebo je jasno okoli in okoli, gore pa pokrivajo meglene kape. K dežju se pripravlja. Dež pa pride ali ne, kakor potegne suh ali moker veter. Vsako hribovje in vsaka dolina izdelava dež po svojem in po ondašnjem vetru. To je pokrajevni značaj vremena, ki ga mora poznati tisti, ki hoče na kmetih prekovati, kakšno vreme da pride jutri. Vseskupaj pa velja pregovor: »Hribovje in lesovje vleče dež na-se«.

Na kmetih je nekaj mož, ki poznajo vpliv domačih ali lokalnih meglá in vetrov, kaj srečnih z naznanjevanjem prihodnjega vremena. V Poljanski dolini sem čul kmeta, ko je razlagal, kaj bo z vremenom, in dejal: »Kadar se pri nas sekata »gorenjec« in »krivec«, delata slabo vreme. Krivec je moker, gorenjec bolj suh in mrzel; če ta premaga, pride rad dež, pa tudi ploha. Če udari mokra burja gori po dolini, in če se zadeneta z gorenjcem, pride droben dež in mrzlo vreme. Jug pa sam ne dá dežja, dokler se mu ne upira drug veter, včasih veje po tri dni po dolini, pa le ni dežja. Če se zjutraj nad Poljansko dolino pooblači, pa solnce nad snežniki pokaže, in če se hitro megla potegne dol čez doline in zapre solnce, kakor bi »dero« (sušilni oder) ven potegnil, — je pa dež. Če se zvečer okoli sv. Jošta in na Ljubelju megle naredé, — če ne ostane svetla tista nižá, ali sedlo na Ljubelju, pride dež; če je pa le količkaj svetlega, pa ne gre dež.«

Drug kmet, ki sva skupaj dolgo poslušala prvega dopovedovavca, pa pristavi h koncu: »O prihodnjem vremenu se že še nekaj ugané po vetru in po meglah, pa tudi po tem, od koder se zvonovi slišijo, — kaj gotovega povedati za drugi dan, je pa velika težava!« »Dež bo, zakaj danes zjutraj se je slišalo zvonjenje iz »Bukovega vrha«, pravi prvi kmet, jaz pa pristavim: »Tudi v Gradcu vemo, da pride dež, če se sliši zvonjenje iz »Maria-Trost«, ali če »petelin« na strehi ali na cerkvi kaže veter iz »Maria-Trost«. V začetku se mi je to zdelo neverjetno, zakaj »Maria-Trost« stoji na severovzhodu od Gradca, meteorologi pa skoraj ne poznajo bolj suhega kraja kot je severovzhod, tedaj trdé,

da severovzhodni veter dela lepo vreme, ne pa slabega. — To mora torej tudi biti poseben lokalni vpliv; pa kako trdovratno je deževanje med tem, ko žene veter deževne oblake iz »Maria-Trost« in čez Gradec naprej proti večeru. »Ko že toliko govorimo, naj pa povem še to, da nam tudi vedenje živali daje znamenja prihodnjega vremena«, reče drugi kmet, ko se že poslavljamo: »Kanji, ko prav močno cvili po noči, so rekli stari ljudje, da je »hudournik« in obeta dež. Če je tako, bo danes popoldne še nekaj dežja.«

Ne manjka se drugih vzgledov, pa naj bo dosti teh, saj vsakdo lahko spozna po teh pozvedbah, koliko pripomočkov da ima marljivi kmet na deželi, da spozna prihodnje vreme.

XIII. Nekaj obhodnih oblik vremena.

Pri kmetovanju, kjer je sad človeškega truda, bolj kot kjerkoli drugod, odvisen od vplivov večinoma od neizrekljivo muhastega vremena, so ljudje že zdavnaj zasledili nekatere značilne oblike vremena, ki se rade povračujejo leto za letom. Čutiti je na vremenskih razmerah, bi dejal, kakor bi priroda spominjala se včasi med letom na svoje lansko stanje, to ponavlja kakor svojo staro navado. Med take leto za letom se ponavljajoče znake vremena spada nam že nekoliko znani jugovzhodni veter »chamsin« v Egiptu. Chamsin se ponovi vsako leto; proti koncu meseca aprila pride in traja svojih 50 dni. To je tisti hudi in omamljivi veter, ki obsiplje popotnika z vročim peskom in sipo, kakor bi ju gnal iz razbeljene peči, v kateri se peče kruh.

V to vrsto obhodnih prikazkov gre tudi imenitna mrzla doba, znana po vsi Evropi, ki se ponavlja skoraj vsako leto začetkom meseca maja. Začne se večinoma 9. dan in traja do 16.ega. Obilno ljudskih pregovorov se peča z obhodnim mrazom meseca maja. Celo v »pratiko« si je ljudstvo postavilo spomin na obhodni prihod te »ledene« dobe in sicer v podobi takoimenovanih »ledenih svetnikov«. Slavnoznani ruski astronom in prvak vremenoslovcev Mädler je preiskal stara poročila o mrazu te dobe ter je našel, da se meseca maja v teku sto let mraz povrne sedemdesetkrat. Takemu povračanju mraza začetkom poletja so vzrok bržkone severovzhodni vetrovi, ki o tem času vejejo iz mrzlih krajev severne Evrope. Mädler je pa v tej zadevi opozoril na »ledene hribe«, orjaške grude ledu, ki so se na solncu toliko otajale, da so se odkrehnile od strmih ledenikov po morskih zajedih — fijordih — na Škandinavskih in Izlandskih primorjih. Taki »ledeni hribi« plavajo pogostoma o tej dobi po atlantskem morju od se-

vera nizdolu proti Škociji ter delajo ladjam velike nevarnosti, kajti »ledeni hribi« razbijejo vsako ladjo, katere se zade-nejo, — s tako nepremagljivo silo se gibljejo po morju.

Negotov je vzrok obhodnega vremena, kateremu se ima sveti Medard zahvaliti, da je dobil med ljudstvom priimek »deževnega svetnika«. Na kmetih in po mestih gre pregovor: »Če gre dež na sv. Medarda dan, gre potem 30 dni; če je pa ta dan lep, pa ostane lepo celih 30 dni.

Ljudska legenda ve povedati, da je sv. Medarda, ko je še kot pastir očetove koze pasel, prehitela ploha. Služabnik, ki ga je poklical k južini, je zagledal orla nad fantičkom, ki ga je z razpetimi perutnicami varoval pred ploho. Najde se pa tudi v »breviariju« tega svetnika spomin, ki priča, da je Medard veljal že v starih dnéh za »svetnika dežja«. Ta spomin se glasi tako-le: »Nihče ne prosi zastonj tega svetnika, sosebnó če se obrača do njega s prošnjo za dež.«

Medardovi dobi enak vremenski obhod prisvojuje ljudstvo 40im mučenikom, »Kakršno je vreme na sv. 40 mučenikov dan, tako bo ostalo 40 dni«, pravi ta ljudski pregovor.

Tudi veri na ta vremenski obhod ne vemo najti nobenega gotovega izvira. Kdor pa vé, da celo taki ljudski pregovori, ki so se ohranili do naših dni od predzgodovinskih vekov sem, niso brez gotovega iz prigodeb vzetega jedra, ta nam ne bo očital in dejal, da mlatimo prazno slamo, če preudarjamo malo, kako bi se bilo utegnilo to zgoditi. Če pogledamo v »pratiko«, vidimo 40 mučenikov 10. dan meseca marca, Medarda pa 8. junija. Oba praznika se tedaj praznujeta okolo 14 dni pred premenitvijo letnega časa ali pred solnčnim prestopom gotovih mejnikov svoje letne poti; dné 21. marca se namreč začne pomlad, 21. dan junija pa poletje. Kaj pa, če bi bilo ljudstvo po toliko doživljenih vremenskih obhodih spazilo z golim slutom, da se vreme, kakršnega solnce pripravi k prestopu, ohrani zvesto svojemú značaju še dolgo po prestopu. Da je ljudstvo to slutnjo zvezalo z bližnjima praznikoma, to je med ljudmi na kmetih navadna stvar, saj so jim prazniki med letom nekaki mejniki, katere jemljo skoraj povsodi na pomoč, kadarkoli določujejo v preprostem pogovoru med seboj, kdaj se ima zgoditi to ali ono. Če je tako, je ljudstvo nevedoma porabilo zakon, ki so ga dosti pozneje spoznali vremenoslavci, zakon namreč: »da priroda teži za ohranitvijo ali za trajanjem tistega vremenskega značaja, katerega si je ustanovila — in čim dalje časa se premetuje in pripravlja k drugemu vremenu, tem trdneje in trdovratnejše se tek in razvoj vremenskih prikazkov vzdržuje na trdno ustanovljenem tiru.«

XIV. Značajne oblike vremena.

Meteorologi bi se rajše ognili, nego dajali odgovor na nadležno vprašanje: »Kakšno vreme bo jutri?« Večina strokovnjakov šteje še to za predrznost, če kdo naznanjuje, kako vreme pride čez štiriindvajset ur.

Ne manjka pa se v zadnjih letih resničnega prizadevanja in temeljitega preiskovanja, kako bi se vreme dalo spoznati za več časa naprej. Vsaj v gotovih letnih časih bi se utegnil naznanjevati dosti poprej značaj prihodnjega vremena. Tako upanje navdaja tiste učenjake, katerim obhodne oblike vremena niso prazna beseda. Nekatero vreme ima perijodični značaj na sebi, in to se povračuje v svojem času, če mu ne zmanjka pogojev.

To resnico sta spazila po pregledovanju orjaških kupov v »sinoptičnih« mapah nabranega vremenskega gradiva meteorologa van Beber in Abercromby.

1. Abercromby razdeljuje mnogovrstno stanje vremena na štiri glavne oblike. Razen neizrekljive izpremenljivosti ima vsaj večerna Evropa štiroje stanovitnih vremenskih obrazov, ti so: severni, vzhodni, južni in zahodni značaj vremena.

Severni značaj daje vremenu velikanski zračni hrib — anticiklona — ki pokriva Anglijo in ves severni oddelek atlantskega morja. Ob mejah tega hriba se odkrojujejo, bi dejal, zračne doline — ciklone — pomikajo se ali proti jugovzhodu ali proti vzhodu ter zanašajo v te kraje slabo vreme. Med vlado te vremenske oblike se ne izgubi nikdar severni veter in nekak pust obraz nebá. Brezštevilne podružne depresije delajo zmotljiva vremenska nasprotja.

Med vladanjem vzhodne oblike vremena se vleže obširni zračni hrib na Škandinavijo. Krog njega se sučejo ciklone in depresije, ki prihajajo iznad atlantskega oceana in gredo proti jugovzhodu.

Južnemu obrazu vremena daje značaj mogočni zračni hrib, ki stoji na jugovzhodni strani Anglije. Ob njem se odbivajo ciklone, pritekajoče iznad južnega atlantskega oceana, in gredo proti severovzhodu. Evropa stoji pod vlado južnih vetrov. Če dobi vreme po zimi to obliko, ostane zima primeroma topla. Toliko pa, da se nekoliko pretrga trajanje te oblike, nastopi takoj mráz; ta je zaradi nasprotja občutljiv, velik pa ni. Popolnoma uničiti pa utegne to zmerno hladno pozimsko vreme azijatska ali ruska anticiklona; če se ta razprostre čez Škandinavijo, pa nastopi takoj hud mráz po Evropi.

Pod vlado večerne oblike vremena stoji spodnji obronek velikanskega zračnega hriba na južni strani Anglije. Ciklone izvirajo na njegovi severni strani nad atlantskim oceanom in hitro se pomičejo proti vzhodu ali proti severovzhodu, kaj malo jih odleti proti jugovzhodu. Energija teh ciklon omahuje na vse strani. Kadar gre središče ozke in močne ciklone čez Anglijo, prinese s seboj hude viharje; sosebno spomladi in jeseni razsajajo ciklone te vrste najhuje.

V tem gnezdju se je izvalila pogubna ciklona v tistih dneh, ko se je bila pod Napoleonom III. vojska med Rusijo in med vladami večerne Evrope na Krimu. Skoraj dva dni, preden je zadela na Krim, se je prikazala nad atlantskim oceanom. Poldrugi dan poprej so jo opazovali nad »roka-vovim« prelivom (Canal la Manche) med angleškim in francoskim primorjem. Ko bi bili meteorologi že pred petinštiridesetimi leti poznali tir take ciklone, časa je bilo dovolj da bi se bilo po telegrafu posvarilo zedinjeno brodovje pred Sebastopolom, da naj skrbi za svojo varnost pred približujočo se viharno ciklono. Z veliko silo in hitrostjo se je udrla ta hudournna depresija čez francosko deželo navzdol proti Trstu. Od Trsta se je obrnila proti vzhodu in trčila je s svojo strašansko silo na brodovje zedinjenih držav, ko je stalo v Črnem morju v boju z Rusi pred Sebastopolom. In razbita je bila večina na videz nepremagljivega brodovja!

Ta ciklona nam predočuje najbolj proti jugu pomaknjen tir depresij, ki prihajajo iznad atlantskega morja, bodisi z njegovega tropičnega oddelka na južni strani Anglije, bodisi iz arktičnih krajev krog Izlandije. Vsi drugi tiri gredó ali naravnost čez srednjo in severno Evropo proti vzhodu, ali pa se nagibljejo še bolj proti severovzhodu, kjer se razleté nad Petrogradom po arktičnih pokrajinah. Primeri se pa tudi, da ciklona, ki je pridrvila z Angleškega čez Francosko do Trsta, zakrmi od Trsta čez Ogersko proti Petrogradu.

Tukaj smo si vzeli za ogled silovito ciklono, s tem pa nikakor ni rečeno, da so depresije večerne oblike vremena sploh tako silovite. Narobe je pa res, da ciklone te vrste večinoma nimajo toliko energije; veter se ne vrti premočno, le malokdaj se vzdigne do viharja, dežja pa vendarle prinese obilo. Ciklone te vrste gredo hitro proti vzhodu in začetkom vlažno, toplo, južno vreme se kaj hitro zameni s suhim, mrzlim, severnim vetrom. Kakor hitro odtekajo ene, tako hitro se približujejo druge ciklone iz zapada, in toliko jih pride na leto, da povzrokujejo po Evropi 70 stotin vremenskih izprememb.

Prerokovanju prihodnjega vremena ni ugodna ta nadvladujoča vremenska oblika, če prav je nje obraza Evropejec

najbolj navajen — kajti prehitro se menja razmera z razmero, toliko da pokaže vreme svoj obraz, pa ga že skrrije. Preomahljivo je vse, bi dejal, muhasto vreme. Zakoni vremenslovski tukaj ne pomagajo dosti — po lastnih izkušnjah, pravi Abercromby, mora meteorolog preudarjati in presojevati, kaj morda pride.

2. Ozrmo se tudi po 'van Bebbber-jevem zasledovanju vremena, tudi on se je vstopil na temelj zračnih hribov in memogredočih ciklon, a ostal je, da tako rečem, bliže doma. Iz labirintske zmesi vremenskih razmer, ki jih predočujejo kupi meteoroloških map, je povzel petero glavnih vremenskih oblik, značajev ali situacij.

Značaj I dela zračni hrib v zapadu Evrope, zračna dolina pa je na vzhodni strani. Ta situacija dela severozahodne vetrove, ki segajo čez srednjo Evropo in se razprostirajo notri do Balkana. Ti vetrovi prinašajo hladen vlažen zrak. Poleti je vreme precej hladno, izpremenljivo in deževno; pozimi ne premrzlo, pa dosti snegá. Sploh nagib k padavinam.

Zračna višina nad srednjo Evropo daje vremenu značaj II. Vreme te oblike se odlikuje s tistimi posebnostimi, ki so lastne anticikloni. Nebó jasno skoraj brez meglá. Poleti vročina, pozimi mraz z nagonom k meglevju po dolinah in ravnéh. Spomladi in jeseni nadleguje po ravnéh jutrna megla.

Zračni hrib nad severno ali severovzhodno Evropo dela vremenski značaj III. Ta situacija prinaša severovzhodne vetrove in ž njimi vred pozimi hud mraz in megleno temnikasto podnebje brez posebnih padavin, po leti pa jasno, suho in nenavadno vroče vreme.

Značaj IV prihaja od zračnega hriba nad vzhodno ali jugovzhodno Evropo, in tega podpira zračna dolina nad atlantskim oceanom ali Anglijo. Jugovzhodni vetrovi delajo pozimi zmeren mraz; snega pa manjka. Poleti se šele proti večeru dela nekaj malo meglá; toplota se pa suče nad srednjo stopinjo.

Višina zračnega tlaka nad južno ali jugozahodno Evropo daje vremenu značaj V, sosebnó če se na severni strani hitro vrste depresije druga za drugo. Zima je primeroma topla, poletje hladno; vreme je sploh megleno in deževno in ima take posebnosti, da je dobilo priimek »zahodno vreme«.

Res je, da razdelitev zračnega tlaka nadvlada nad vremenom, kakor je to spoznal 'van Bebbber po vremenskih mapah, vendarle ne moremo pritrditi, da bi petorica 'van Bebbberjevih situacij zadostovala vselej za določitev meddeželskega vremena; — lokalnemu vremenu pač ne pride do

konca. V tistih časih n. pr., ko brez posebnih nad nami pomikajočih se depresij vlada po Evropi čez in čez nekaka plitva zračna dolina z nizkim barometrom nad srednjo Evropo, tedaj manjka prave značajnosti, po kateri bi se prešodilo, ali naj se pripisuje menitev in razvoj vremena tej ali drugi vnanji višini zračnega tlaka. Kadar torej v Evropi ali po njenih mejah manjka bližine zračnega hriba, tedaj ni možno določiti, kateri 'van Bebberevih značajev vlada nad vremenom.

'Van Bebber je po marljivem ogledovanju in primerjanju spoznal, da ima zračni hrib svoja gotova pota nad evropsko celino. Višina zračnega tlaka kaže nagon predstavljati se iz severozahoda ali severa čez vzhod proti jugu, od juga proti zahodu in od zahoda počasi v srednjo Evropo. To pot evropskega zračnega hriba predočujemo si lahko s krivuljo po polževo zavito.

Po tem krivuljastem tiru se zračni hrib ali kraj visokega barometra predstavlja nad Evropo v tistem zmislu, kakor se giblje kazalo na uri t. j. na desno.

Našim pokrajinam daje značaj vremena oblika V s svojim slabim jugozahodnim vremenom. Situacija V se pa izpreminja kaj rada v hladnejše zahodno ali severozahodno stanje I; in za vremenskim značajem I sledi bržkone oblika II s svojim lepim vremenom. Prestopanje vremena iz značaja V na značaj I in II je zakonita vrstitev v poletnih časih, pozimi pa prestopanje stanja III na situacijo IV. Stanje III je značaj hudega mraza.

Situacija IV daje dostikrat celo zimi poseben značaj s svojim ponavljajočim se zmernim mrazom po srednji Evropi.

Vs skupaj dela torej

zračni hrib I	hladno severozahodno vreme,
» » II	lepo vreme,
» » III	hud mraz,
» » IV	zmerno jugovzhodno vreme,
» » V	slabo zahodno vreme.

Če pa pozimska situacija III nastopi poleti, se prevrže značaj vremena v nasprotje ter prinese nenavadno vročino.

3. Značajne oblike vremena še pa ne nahajajo le po Evropi, temuč tudi po ravnikovi okolici. Velikanski zračni hrib leži kakor »môra« na srednjem atlantskem oceanu. Ta »atlantska anticiklona« ima silovit vpliv ne le do vremena po večerni Evropi in po »Unioni«, temuč tudi po tropičnih krajih. Nepremakljivo pokriva svoje okrožje. Iz tega zračnega velikana se udara zrak na vse strani svetá in veje tudi pod imenom »vzhodni pasat«.

Na severni strani te mogočne anticiklone ima svoje gnezdo brezštevilna množica manjših in večjih ciklon, ki vplivajo na našo domovino in se vlečejo druga za drugo proti vzhodu. Dostikrat se odcepi v obližju Madeire od te anticiklone močna ciklona, ki se udere po prelivu Gibraltar nad sredozemsko morje. Če tedaj ta ciklona prodere v tisti dobi do Trsta, ko veje iz severovzhoda čez Kras mrzel veter proti adriatskemu morju, izkoplje temu vetru nad Adrijo tako zračno dolino, da se mrzel veter z neznansko silo udara kot vihar proti nižjemu morju. In ta mrzel vihar ni drugzega kot naša »kraška burja«.

Na južni strani »atlantske anticiklone« pa zadevajo vetrovi tega orjaškega zračnega hriba ob meje »kalmskega« ali mirnega pasu ter vladajo nad vremenom na naši strani ležečih tropičnih pokrajin. Tamkaj je vreme večidel lepo, razen tropiških nalivov, nebo jasno, malo prepreženo z drobnimi meglicami s »pasatovimi kupci«. V te kraje ne zahajajo one nas vedno nadlegujoče ciklone, ki povzročujejo pri nas take zmede vremena. S kakim veseljem bi sprejeli prebivavci neprenesljivo vročih pokrajin naše zmedeno, muhasto podnebje, — pa ga jim ne prinese nobena ciklona. To bi bila neizrekljiva radost trgovskim karavanam po okolici puščave Sahare in spehanim popotnikom po dolini Amazonske reke! Kaj bi dali v taki omamljivi vročini za naše omahljivo vreme!

Soparni ekvatorialni pas dela mornarjem po atlantskem morju velik strah. Ladja z jadri, brez parnika, obleži včasih po cel teden pod mirnim nebom na tako vroči gladini morja, da se smola cedi po razgretem odru. Tamkaj vlada o suši neprijetna tihota, in le semtertja buti ob ladjo kak val zrakú; le redkokrat se udere ploha, a kadar se udere, se bliška in grmi tako silno, da je strah. Zvečine čisto in jasno nebó z nepopisljivo mičnim ponočnim nebom se v največji vročini skoraj vsak dan, ko se po solnčnem zahodu ohladi ozračje, naenkrat pooblači, pa se kar usuje ploha. A takoj je zopet vsa nevihta pri kraju, in takoj te vabi na ogled z bleščečimi zvezdami okinčano nebó.

To je značajna oblika v suhem poluletju, ko je solnce v oddalji. Ko pa solnce pristopa bliže in bliže proti nadglavju ali »cenitu«, se pa pokrije nebó z gostimi meglami, dež se začne in gre s kratkim prenehanjem po več mesecev. Treba ga je pa prirodi res takega izdatnega dežja, da se okreпча ž njim rastlinstvo in živalstvo. Suhega pol leta je solnčna vročina požgala travo in skoraj yso zelenjad po široko razprostrtih ravneh in po pašnjah. Čuditi se je pa, da se pri taki vročini, ob kateri se razpokajo tla kakor

ob potresu, in ko vse gre v prah, čuditi se je, pravim, da si priroda ne le ohrani čvrsto zelenjad po drevju in grmovju, ampak da tudi bujno cvetje nima ne konca ne kraja. To ti mora zelenjad imeti tako lastnost, da posrkuje vlago iz ozračja, saj v mnogih krajih, če poročila govore resnico, še rose ni videti na travi.

XV. Barometer nezanesljiv prerok.

»Čemu toliko ovinkov, ali morda ne poznate več barometra, starega pomočnika, vajenega preroka vremena? Prav lepa in morda tudi pripravna za vas, ki imate pred seboj meteorološke mape, so omenjena pota opazovanja vremena,« tako slišim ugovarjati potrpežljivega bravca, ki skrbno poprašuje, kako bi si neki pmagal na kmetih, kamor ne dohajajo ne telegrafna poročila ne meteorološke mape.

Ugovor je opravičen, tega ni tajiti. Radi pritrđimo, da preden sklenemo svoje razlaganje vremenskih razmer, mora naša skrb biti ta, pokazati tudi tiste pripomočke, katerih se zamore poslužiti tudi opazovavec vremena na kmetih. K sreči se značaj in situacije vremena ne razodevajo le strokovnjakom po zavodih s sredstvom »sinoptičnih« map, temuč tudi samotnemu opazovavcu na kmetih, in sicer s svojim obrazom, ki ga vtisnejo na nebu, in pa z vetrovi na zemlji. Predno pa odpremo pristop k ogledovanju in spoznavanju vremena od te strani, bo zanimalo čitatelje zvedeti, koliko zamore do vremena samotni opazovavec v primeri s preiskovavcem, ki je v zvezi s poročevavci na meteoroloških zavodih.

Samotniku na deželi je treba gotove zapomnitve in zvestega spomina na doživljene vremenske prikazke svojega kraja. Zdrav pogled ne bá združen s spominom zamore večinoma več nego barometer. Včasih govori ne bó, če ga dobro pogledaš, prej preden pada živo srebro v barometru. Mrenaste meglice in ovčice, ki hitro leté po nebu od jugozahoda proti nam, oznanjujejo dež, ko se še barometer ne gane in za prihod dežja ne zmeni!

Kaj pomaga v primeri z zdravim pogledom ne bá barometer na kmetih, če ne opazuješ vrtenja vetrov, sosebno če ne poznaš drugih vremenskih spremljevalcev njegovih, kakor jih poznajo sestavljalci meteoroloških map po zavodih. Dolgo, predolgo je veljal barometer za najstarejšega pomočnika pri zasledovanju vremena, če prav je tolikokrat varal samotnega opazovavca s tem, da je kvišku gredé prinesel dež namesto lepega vremena, ali pa nasprotno zopet lepo vreme, ko je s posedanjem naznanjeval dež! Tako opazovanje se

nahaja po vsem svetu ter se mora presojeti po združenih vplivih, in sosebno po krajevnih razmerah posameznih deželá.

Pod vlado Abercromby-jeve »severne oblike« vremena goljufuje barometer svojega posestnika, ker kvišku gredé prinese dež. Kaj takega se pripeti tudi, ko »postranska« depresija seza s sprednjim svojim oddelkom čez ozadje odhajajoče ciklone, tedaj povzrokuje depresija svoj dež, ko barometer na ozadju ciklone gre kvišku.

Zraven zapeljivih nakazov pa ima barometer tudi zanesljive in veljavne. Hitro poseданje barometra, ko se približuje ciklona, pomeni dež in piš. Prehitro vzdigovanje živega srebra na odhodu ciklone pomeni nemirno vreme. Počasno vzdigovanje pri nastopajoči anticikloni pomeni lepo, neizpremenljivo mirno stanje pod anticiklono pomeni trajajoče suho vreme.

Če gre dež pri rastočem barometru, opominja nas to na naključje, da se vriva vmes tuj, začetkoma neviden vpliv; kje pa naj iščemo vzroka dežja, ki lije in lije, pa se barometer zanj kar zmeni ne? Ta vrsta dežja je kaj v navadi po notranji celini Evrope. V tropičnih krajih pa gre redoma tak dež. Takega dežja ne spremlja nikdar vihar, če prav začne in jenja z močnimi vetrovnimi naskoki.

Pripeti se včasí, da stojimo na tistem kraju med ciklono in anticiklono, kjer je ostal zračni tlak neizpremenjen, če prav ga zadevata obedve. Sosebno možno je to naključje tedaj, ko anticiklona zasede pot cikloni, da ta naprej ne more. V tem slučaju zadene nas dež pri mirnem barometru.

Od naključja, ko nobena ali neznatna zniža barometra ne dá spoznati nobene izpremembe vremena, se lahko prestopimo v mislih do naključja, v katerem usad barometra nima nobene primere z mirnim vremenom. Pod vlado »večernega« vremenskega stanja pade včasí pozimi v severni Evropi barometer za celih 12 mm, ko se vreme za to niti ne zmeni! To se zgodi, če se nizki tlak razprostira enakomerno — ne da bi dohajala kaka depresija — od atlantskega oceana čez obširne dežele Evrope. Tedaj ni ne vetra ne dežja. Pod to situacijo ima severna Evropa, zlasti Nemčija, jasno nebo (kvečemu malo drobnih kupcev) in hladno vreme.

Te razmere je dosti laže — lahko pa nikakor ne — presoditi vremenoslovcu na meteorološkem zavodu. Tam gre eksaktna veda opazovavcu na pomoč z vsakterimi aparati, in telagrafna poročila dohajajoča z obširnega okrožja široko razprostrtih deželá mu odpirajo oči in mu razodevajo značaj vremena. Tisti, ki vidi in spozna, kako se stikajo in vršé vremenske dogodbe po širokem svetu, zamore laglje pre-

soditi kot samotni posameznik, kaj se ima prigoditi v tej ali drugi ožji pokrajini, — in kako veljavo ima barometrično nakazovanje.

XVI. Meje prerokovanja vremena.

Nad vremenom vlada razdelitev toplote in vlage zračnega tlaka in vetrov po širokem okrožju nad morjem in nad celino. Prikazni vremena so razvoj izprememb, katerim je podvržena orjaška množina vodnih soparjev zemskega ozračja. Od dežele do dežele si podajajo roké vladarji vremena, ki vodijo z vetrovi in soparji vsaktere meteorološke prikazni. Vsakemu posebnemu vremenu pa utisnejo vremenske razmere svoj poseben značaj. Razmotavanje prikazkov razdeljenih po širokih deželah pa ne stopi očitno pred dušne oči ogledovavca, dokler se mu ne odkrije celota vremena toliko, da spozna značaj njegov. Torej ga ni ogledovavca, ki bi laglje vedel povedati, kakšno vreme pride, kakor tisti, ki bi obzrl z enim pogledom vse okrožje vremena in videl, v čem obstoji celota vremena, in pa kako razvija svoje veje na vse kraje po bližnjih in oddaljenih deželah. Če kdo doseže takov vsoto posameznih vremen obsezajoč pregled, ga doseže vremenoslovec v meteorološkem zavodu, kajti on nima le na razpolago aparatov svojega zavoda, temuč njemu služijo tudi oči in roké vnanjih po vsem okrožju vremena razdeljenih opazovavcev.

Pa vse to še ne zadostuje meteorologu, ki ima težko nalogo naznanjevati prihodnje vreme. S svojimi lastnimi skušnjami in poizvedbami mora on oživljati nakazala aparatov in obraz vremena. K prerokovanju ali »prognozi« vremena je treba posebne nadarjenosti, večletne izkušnje in vsakdanje vaje. Znajdena glava mora biti prerokovavec, izurjen po večletni vaji in seznanjen s posebnostimi vseh vreme pokrajin preminjajočih vplivov, — pa ga še prekani ta ali druga nevidna korenina vremenskega debela.

Ni je bolj zmedene štrene, kot so vremenske izpremembe. Sredstva prerokovanja je doslej pokazala le izkušnja, ne pa teorija. Nihče ne more tajiti žalostne resnice, da vzlic vsem napredkom vendar ni mogoče za gotovo povedati, kakšno vreme pride čez 24 ur! V kratkih 8—12 urah se utegne prevreči ves značaj vremena. Taka sirota je dandanes še »prognoza« meteoroloških zavodov, da ne ve kmetu naznaniti krajevnih posebnosti vremena, ampak sploh le vesoljni značaj vremenskega stanja, po katerem se razvija vreme po obširnih deželah. Vemo pa po izkušnjah in poročilih, da marsikateri dan, ko je na Štajerskem n. pr. oblačno

in deževno, traja onkraj hribov, na severni strani »Seme-
ringa«, po spodnjem Avstrijskem lepo vreme!

Takim težavam in zaviram priti v okom se meteorolo-
logi po nekaterih deželah trudijo na vso moč. Najhitreje
gre izpod rok nabiranje meteoroloških poizvedeb in znakov
po Ameriki in na Angleškem. Znamenja za svarjenje bro-
darjev pred hudimi viharji se nabirajo na vse zgodaj, veči-
noma zjutraj ob osmih. Okoli devete ure jih sporočuje
telegraf glavnemu meteorološkemu zavodu. Tamkaj se na-
risujejo po poizvedenih znakih »sinoptične« mape. Če je kaj
posebne nevarnosti, se takoj telegrafira mornarjem v dotična
pristanišča, katerim preti vihar. Ob enem se naznani ča-
sopisom »dozdevno« vreme za prihodnjih 24 ur. V
dejavnem življenju je pa le malokdaj mogoče posvariti
mornarje pred enajsto uro, tri polne ure pozneje, kot so se
prikazala znamenja ogledovavcem vremena. Kaj se je med
tremi urami že utegnilo pripetiti! Včasih se pripodi vihar, pre-
den prinese telegraf poročilo, ali pa je izpremenilo vreme
svoj obraz tako, da znajden opazovavec po samem pogledu
spozna pretečo nevarnost.

Kar pa se tiče prognoze dežja, delajo prerokovavcem
največ zmot postranske depresije in dež pri mirnem baro-
metru. Kdor je tako srečen, da dobi prvi dan meteorološko
mapo v roke in zagleda na izobarah tiste osodne gobam
podobne izboke, ta vé, da se je bati dežja, poleti pa tudi
hude ure.

Največje zmote delajo zavodski prognozi: presenetni
razvoj nove ciklone ali nedečakovane postranske depresije,
hitro ginjenje bivše ciklone ali nje zakrmittev na nedečakovan
tir in poslednjič tudi slabo presojevanje in opazovanje
ogledovavcev.

XVII. Vreme po obrazu nebá in po vetrovih, in nakazovanje vremena.

Vpričo težav, ki jih dela naznanjevanje vremena celo
meteorološkim zavodom, je naša dolžnost tudi opazovavcem
na kmetih, katerim ne pridejo v roke vremenske mape,
podati nekaj pomočkov, po katerih zamorejo presojevati
prihodnje vreme. Značaj vremena in znaki njegove izpre-
membe se k sreči ne razodevajo le strokovnjakom po za-
vodih, temuč tudi samotnemu opazovavcu na kmetih, če le
ve presoditi obraz nebá in vetrove. Marljivo ogledovanje in
primerjanje je namreč odkrilo nekaj tesnih vezi med vetrovi,
med obrazom, katerega nam kaže nebó, in med vremenom.

Podlaga sledečega dopovedovanja o lepem in slabem vremenu je natančno preiskana zveza med vetrovi, meglami in vremenom. Opazovati nam je vetrove, ki vejejo tedaj po našem obzorju, ko se izpreminja vreme, in ko se pripravlja zdaj k lepemu, zdaj k slabemu vremenu, — opazovati menjavanje vetrov.

Menjavanje vetrov po našem obzorju je namreč dvojno. Že zgoraj je bilo povedano, da tedaj, kadar gre ciklona ali sploh zračna dolina s svojo sredo na severni strani memo nas, tako da zadeva naše kraje s svojim južnim oddelkom, da tedaj proizvoduje pri nas vetrove, ki se ob našem obzorju menjavajo v tisto mer, kakor se vrtita solnce in ura t. j. na desno. Na desno se vrti veter tedaj, ko se moramo sami zavrteti na desno, če hočemo, da nam potem, ko nam je prejšnji veter pihal v obraz, izpremenjeni novi veter veje zopet v obraz. Na desno se torej vrti veter, kadar se izpreminja iz juga v jugozahodni in zahodni veter, nadalje veter, ki se prestavlja od zahoda proti severu, od severa proti vzhodu in od vzhoda proti jugu. Kadar pa gre ciklona ali zračna dolina s svojim središčem na južni strani memo nas in zadeva naše kraje s svojim severnim oddelkom, nastajajo pri nas vetrovi, ki se ob našem obzorju menjavajo v nasprotno mer, namreč na levo ali solnčnemu ali urinemu vrtenju nasproti. Na levo se prestavlja veter tedaj, kadar se moraš zavrteti sam na levo, da ti izpremenjeni veter veje zopet v obraz na tistem stališču, kjer ti je poprej pihal v obraz. Na levo se torej vrti veter, kadar se izpreminja iz juga v jugovzhodni in vzhodni veter, tako tudi, če se vzhodni veter izpremeni v severnega, severni v severnozahodnega in zahodnega, zahodni v jugozahodnega in južnega.

Kadar se izpreminjanje vetra obrača na desno, tedaj imamo od juga do zahoda pri mirnem barometru v obče trajno deževje, od zahoda do severa začne barometer iti kvišku, dež ponehava, od severa do vzhoda imamo pri mirnem barometru jasno nebo in suho vreme, a od vzhoda do juga barometer zopet pada, in meglice se začenjajo zopet zbirati. Kadar se pa izpreminjanje vetra suče na levo stran ali urinemu kazalu nasproti, tedaj imamo v obče jasnino in suhoto pri zahodnih, meglenost in deževnost pri vzhodnih vetrovih.

Recimo, da veje veter od severa in da se vrti na desno, in spremljajmo ga pri njegovem vrtenju po našem obzorju. Med tem, ko se veter vrti od severa čez severovzhod do vzhoda, imamo jasno nebo in suho vreme. Šele, ko se veter zasuče od vzhoda proti jugovzhodu, se začno prika-

zovati po višavah nebá belkaste in rumenkaste meglene mrenice. Mrenaste meglice prepregajo višave nebá ponekod v podobi redke tančice, drugod v podobi tankih nitek in trakov. Tudi v podobi megljenih vejic ali »vetrovnih dreves« in v podobi megljenega perja ali »mačjih repov« se razprostirajo mrenice po nebu.

Ko se veter vrti od jugovzhoda proti jugu, pada barometer ter daje znamenje, da zračni tlak pojemlje. Sedaj se prikazujejo v višavah nebá gosteje na široko razstlane mrenaste meglice, na kmetih imenovane »dežje cvetje« in »ovčice«. Bele ovčice sledé kakega pol dné onim višjim megljenim vejicam. Za ovčicami se prikažejo še niže na nebu posamezne gosteje meglice, ki se, če je ozračje vlažno, kaj hitro obdebele.

Ko se potem veter zavrti od juga proti jugozahodu, stoje na nebu že goste deževne meglé. Nizki deževni oblaki se združujejo; njih mehke podobe se le malo ločijo od sivega, oblačnega nebá. Zdaj nam razodeva pogled nebá, da se pripravlja k dežju. In res nastopi deževno vreme, ko se veter približuje jugozahodni strani obzorja.

Navadno nastopi sedaj dež in traja dalje časa, — če ne pritisne prehitro suh veter iz severozahoda. Ali bo dež trajal dalje časa ali manj, to se spozna po množini, po gostobi in po temnoti oblakov. Posebno dolgo traja dež, če se delajo oblaki iz podolgastih, rahlo omejenih plasti, ki se raztegujejo povprek vetra, kakor bi mu s svojimi lehami zajezovale tir. Nasprotno pa oblaki, ki so se naredili iz okroglastih meglá, katerim je manjkalo povprek potegnjenih razorov in leh, provzročujejo malo dežja.

Ce je jelo deževati iz debelo pooblačenega nebá, dežuje neprenehoma, dokler se vrti veter proti zahodu in proti severozahodu.

V tistih slučajih, ko skokoma nastane zahodni veter iz jugozahodnega, preneha dež, megle se pretrgavajo, mimogredé se pokaže malo jasnega nebá; brž se pa zopet zatemni, in takoj se usuje vnovič dež. To se ponovi večkrat, če se veter dalje vrti skokoma.

Kadar se pa pripeti, da se vrti veter počasi in brez skakanja od zahoda proti severu, tedaj pojenjuje dež šele, ko vreme nastaja mrzleje s tem, da se veter obrača na sever. In če sedaj začne pihati pravi severni veter, sklepada kmet in meteorolog, da še ta dan popoldne, če ne, pa gotovo drugi dan nastopi jasno, lepo vreme. Pri severnem vetru je namreč mogoče le dvoje: ali se zavrti veter drugi dan naprej proti severovzhodu, ali pa se obrne

od severa nazaj proti severozahodu. Oboje teh naključij privede s seboj jasno lepo vreme.

Kadar se zahodni vetrovi zavrté popolnoma do severa, pride vselej lepo vreme. Če pa veter, ki jo je pomeril čez zahodno stran proti severu, skoči nazaj, preden je došel do pravega severa, pride dež in viharno vreme.

Tak je pravilni ali redni razvoj vremena pod vlado ene memo nas gredoče ciklone. Kadar pa hitro za prvo ciklono, ki še ni popolnoma zapustila našega kraja, zadene druga za njo pomikajoča se depresija s svojim sprednjim koncem na ozadje sprednje, se pa precej zmede navadni red razvoja, ter nastane neredno, izpremenljivo — dejal bi — muhasto vreme.

Tukaj imate vzgled. Recimo, da je šel dež iz jugozahodnega vetra, tedaj se pa hitro prevrže veter na zapad ali celo na severozapad. Če sedaj ob močnem vetru nebó vendarle ostane večinoma jasno, je to gotovo znamenje, da se je v višavah meglá veter že zasukal, in da zgoraj veje že drug veter, kateri se spodnjemu nasproti vrti na levo od severa proti zahodu. Odslej pa utegne kakih 6 ali 12 ur vreme ostati jasno, med tem ko pojenjuje spodnji veter. Kakor hitro pa barometer jame padati, ponovi se zopet prejšnji, na desno vrteči se veter z večjo silo, nego je vlekel poprej, ter navleče po nebu nekaj novih oblakov in prinese nekaj dežja.

Taka zmedenost ali muhasta izpremenljivost je nasledek nasprotnih vetrov odhajajoče in prihajajoče ciklone. Kakor hitro pa se umakne prva, vlada nad vremenom nova depresija s poprej popisanim izpreminjanjem vetrov, meglá in vremena.

Bolj mirno in bolj redno se vrši izprememba vremena, kadar vladajo nad njim vetrovi, ki se vrte solncu ali uri nasproti.

Vrtenje vetrov od juga na levo proti jugovzhodu in dalje čez vzhod proti severu ne prinese nikdar toliko dežja, kakor vrtenje na desno od juga proti jugozahodu in čez zahod proti severu.

Če pri jugovzhodnem vetru in plitvo pooblačenem nebu jame deževati, ko barometer gre kvišku, se rado razjasni, ko se veter zavrti čez vzhod proti severovzhodu, posebno, če tedaj barometer ostane miren.

Pri takem vrtenju vetrov od juga čez vzhod proti severu se dostikrat dež še pokaže ne, le pooblači se, pa je vse opravljeno. Vendarle poleti, ko je veliko vlage v zraku, posebno v zagatni vročini utegne skok vetra od jugovzhoda

na severovzhod provzročiti trajajoč, izdaten dež, ali pa tudi hudo uro. Kaj takega se v veliki vročini kaj rado primeri, če pri tej premembi vetra pade barometer globoko, kar pri počasnem vrtenju vetrov na tem kraju obzorja ni njegova navada. ●

To so pravilne ali navadne izpremembe. Primeri se pa tudi temu nasproti, da pri prestopanju vetra na levo med jugovzhodnim vetrom barometer gre nizdolu. Kaj takega je pa gotovo znamenje nenavadnega stanja v višavah. Vzrok tej nerednosti je ta, da v zgornjem ozračju veje topel jugozahodni veter. V tem naključju veje v spodnjih skladeh tako hladen zrak, da bi bilo pričakovati snega. Vendar gre večinoma le droben dež. Če pa iz zgornjih toplejih plasti padajoče kapljice zmrzujejo v spodnjem ozračju, pa popadajo na tla v podobi sodre ali babjega pšena.

Med daljnim vrtenjem vetrov po tem obzorju od severa naprej proti severozahodu in čez zahod naprej proti jugu se začetkoma razhaja po nebu malokaj meglenega kopolva, pri zadnjih vetrovih tja proti jugu pa ostane nebo večinoma jasno.

Pa boš ti, dragi bravec, ki še nisi nikdar določeval, kam se vrtil veter, ugovarjal in rekel: »Vi ste nasvetovali, da naj pri jugovzhodnem vetru poizvemo, kam se vrtil. Kaj pa je storiti pri drugih vetrovih? Odgovor: to je pač enako, naj veje ta ali drugi veter. Ti bi rad zvedel, kam se vrtil veter, stopiš pod milo nebó in se vstopiš tako proti vetru, da ti veje v obraz. Zapomni si dobro, kako stojiš; potem pa potrpi, če nimaš kaj zamuditi, dobro uro ali kaj. Ko potem stopiš na ravno tisti kraj, kjer si stal poprej, boš hitro spoznal, ali se veter že obrača kam drugam ali ne. Na levo se pomika veter tedaj, če se moraš zavrteti sam na levo, da ti izpremenjeni veter veje zopet v obraz, potem ko ti je na tistem stališču poprej pihal v obraz.

Sedaj pa dobro ogledaš veter, da spoznaš, od kod veje, kako ga imaš imenovati, in kam se vrtil.

Marljivemu opazovavcu, ki si premagal prvo težavo, ko si se lotil ogledovanja in spoznavanja vremena, se ti bo preiskovanje in poizvedovanje prihodnjega vremena v kratkem tako prikupilo, da bo tebi in tvojim znancem in prijateljem v zabavo in veselje. Spoznal boš s časoma, da se s tem priročnim sredstvom večinoma kaj gladko razmotava sila zmedena štrana nestanovitnega in muhastega vremena.

Seveda, čim bolj je omejena okolica opazovavčeva, čim bolj je ograjena s hribi in gorami, čim ožja je dolina, kjer kdo ogleduje vreme, in čim manj vidi nebá, tem težje je presoditi vsaktere razmere, in tem bolj se razvija vreme po

posebnostih okolice. Take posebnosti okolice izpreminjajo tisto meddeželsko vreme, ki se razvija nad široko razprostrtimi deželami. V svoji ozki okolici bo našel sicer opazovavec glavne značaje občega meddeželskega vremena, našel bo pa tudi mnogotero posebnost ograjenega vremena svoje ozke okolice.

Vreme, ki poleti, ko je sicer po širnem svetu lep dan, nastane dostikrat popoldne v največji vročini in prinese s seboj mimogredé ploho in včasih tudi točo, torej vreme, ki se hitro napravi in hitro mine, tako vreme se ravna po okolici, — to je krajevno ali lokalno vreme.

Pripeti se pa tudi dostikrat, da tudi meddeželsko vreme prinese ploho in točo. Če se namreč veter od jugovzhoda vrti p očasi proti jugu, in če se mrenaste meglice v višavah ne pomičejo prehitro proti nam, tedaj ostane lepo še dober dan. Če pa jugovzhodni veter veje močno, če se hitro vrti, in če barometer gre zelo nizdolu, tedaj se v kratkih urah ob jasnem vremenu zavrti veter do juga in od tod ob oblačnem nebu hipoma dalje do zahoda. Tak veter prinese dež šele, ko veje iz zahoda. Poleti pa se mu kaj rada pridruži huda ura s točo.

Če bi kdo še posebej vprašal, kako je s točo, ki k sreči večinoma ne pobije širokih poljan in ravnin, temuč le ozko omejene pokrajine, odgovorimo mu, da toča ni vselej enako navezana le na svoj ozki tir, vsaj jo včasih naznani tudi vesoljni obraz neba in vremena. Pripravljanje k toči, torej tudi nevarnost, da pride in pobije po polju, se naznanjuje s tem, da barometer pada po leti pri večinoma mirnem in jasnem vremenu tedaj, kadar najvišje mrenaste meglice leté hitro iz jugozahoda proti nam, in kadar se veter takorekoč z enim skokom prevrže z juga na zahod. Tak veter s takim pripravljanjem prinese rad s seboj nevihto in točo.

Marljivi opazovavec vremena bo prej ali pozneje jel razločevati krajevne posebnosti od meddeželskega vremena, in počasi se mu bo v krajevnem vremenu odkril zakon, po katerem bo zasledoval vreme s tem večjim pridom, čim jasnejši so mu zakoni meddeželskega ali vesoljnega vremena.

Vremenoljub, ki se z opazovanjem navadi primerjati vetrove krog svojega stališča pri tléh z vetrovi v meglah, bo sčasoma spoznal poseben vpliv, ki ga ima okolica njegova do tira vetrov — in s tem do razvoja vremena sploh. Meglé v višavah ozračja gredó po vetru ter nam naznanjujejo tir vetrov; zrak po ozkih dolinah je pa pri svojem toku navezan, kakor tekoča voda, na strugo po dolini. Če je dolina, recimo zakrivljena od juga in jugozahoda proti

vzhodu, ti zajemlje na svojem južnem koncu južni veter; a ta »jug« bo pri tebi doma, ki imaš svoje opazovališče v tej dolini, vlekel tako, kakor vleče po meglah jugozahodni ali celo zahodni veter. Če se tega zaveš, boš spoznaval razloček med vetrovi po tvoji okolici in med vesoljnimi vetrovi. In po takem primerjanju in spoznavanju zamore ogledovavec šele prav presoditi vremenske razmere. Opazovavec mora najprej dobro spoznati krajevni vpliv svoje okolice na vesoljne vetrove, zakaj vremenski razvoj, o katerem govori dosedanje razpravljanje, je posnet po vesoljnem vremenu, ne pa po vsakej dolini posebe.

Pri tem primerjanju boš ti opazovavec, ki si doma v kaki ozki dolini, spoznal, da se v tej razpravi določeno vreme ujema bolj z vetrovi v meglah kakor z vetrovi pri tléh. Če pa prestaviš svoje opazovališče iz ozke doline tja na široko ravan, ki ni nikjer ograjena z blizo stoječimi visokimi hribi ali gorami, ki bi odbijali vetrove in poganjali jih na drug tir, se ti bo pa brez vsakterega popravljanja ta vremenska teorija ujemala s prikazki vremena tvoje na vse kraje odprte okolice. Seveda mora pri takem primerjevanju utrjeno biti podnožje, na katerem stojiš, ko primerjaš. To podnožje pa delajo zemljepisne strani tvojega lastnega obzorja tiste okolice, kjer vreme opazuješ. Natanko mora določeno biti, kje je »sever ali jug« in kje »vzhod in zahod«. Ta bi se utegnil motiti, ki bi mislil, da je tam na njegovem obzorju pravi »zemljepisni« zahod, kjer sploh solnce zahaja. Pa ni. Naš zahod je tisti kraj obzorja, kjer zahaja solnce na dan enakonočja; vzhod pa tisti kraj, na katerem ta dan solnce vzhaja.

* * *

1. Vrtenje vetrov, ki izvira iz juga, naj gre na desno ali na levo, proti vzhodu ali zahodu, povzročuje povsod nastajanje oblakov, dežja ali pa snegá.

Dokler se veter vrti od juga proti zahodu in severu, ali od juga proti vzhodu in severu je nebó večinoma oblačno ter se ponavljajo zračne padavine.

Med nasledki tega vrtenja vetrov je pa ta razloček, da vrtenje vetra od juga proti zahodu dosti bolj gotovo povzroči dež, kakor nasprotno vrtenje od juga proti vzhodu in severu.

2. Vrtenje vetrov, ki izhaja iz severa, naj se obrača veter na desno ali na levo, čez vzhod ali čez zapad proti jugu, prinese s seboj večinoma suho in jasno vreme.

3. Opazovavci poznajo kaj malo takih naključij, da bi se veter naenkrat zavrtel čez pol obzorja od severa do juga,

ali pa narobe od juga do severa. Večkrat se zavrti veter le za četrtno obzorja, kakor n. pr. od juga do zahoda; na zahodu pa odleti rad nazaj do jugozahoda in tukaj se vrne ter se zasuče zopet proti zahodu in severozahodu. Tako odletavanje vetrov povzročuje vedno omahovanje vremena.

4. Hudega vremena se je bati, kadar močan jugovzhodni veter skoči na mah proti jugu, med tem ko zračni tlak hitro pojemlje, in barometer naglo pada. Kakor hitro se sedaj gibanje in pomikanje spodnjih meglá obrne proti jugozahodu, zgoste se megle ter iz njih nastanejo črni hroudourni oblaki. Med nadaljnim vrtenjem proti zahodu se raznese nevihta poleti z grmenjem, treskanjem in s ploho, — če ne s točo.

Nasprotno pa nastopi najjasnejše vreme, če se severni veter obrne na desno proti severovzhodu, med tem ko barometer gre kvišku.

5. Koliko razločka dela močni ali slabi zračni tlak, visok ali nizek barometer pri razvoju vremena, to se spoznava posebno na vremenu, ki prihaja od vetra, kateri se obrača od juga proti zahodu. Če med vrtenjem vetra od juga proti zahodu in severozahodu barometer kaže visoko, primeri se večkrat, da se nebó komaj kaj malega pooblači. Nasprotno pa povzroči ravno tisto vrtenje vetra kaj izdatne padavine, kadar med tem vrtenjem prav nizka stopinja barometra naznanja globoko zračno dolino.

Marljivi vremenoslovec opazuje povsodi, kjerkoli se izpreminja vreme, da si podajajo roke prvotne sile prirode: toplota, zračni tlak, vlaga, megle in vetrovi. Iz teh prvotnih sil prirode je sestavljeno orjaško kolo, katero s svojim silovitim vrtenjem po zračnem morju dela in izpreminja vreme.

Pisma in zapiski iz Cafove ostaline.

Priobčil dr. K. Štrekelj.

Oroslav Caf je interesantna prikazen na polju slovenskega književnega delovanja, četudi vsled neodločnosti žalibog ni izpolnil nad, ki so jih vanj stavili prijatelji in znanci. Življenje njegovo je na kratko popisal v »Zori« 1872. l. Davorin Trstenjak, precej obširno pa v Letopisu Matice slovenske za l. 1878., (III. in IV. del, str. 72—101) Božidar Raič; na kratko govori o njem tudi Glaser v svoji slovstveni zgodovini (III. 143—144) in v životopisu Božidara Raiča (Letopis 1888, 24 nasl.), samo da mu podtika nekaj stvari, ki nimajo z njim nič opraviti. Ker se je namreč Caf različno podpisoval (uradno Zaff, sicer pa Caf, Cav, Cavov, Cafov, ako ne jemljemo v poštev njegovih psevdonimov Belan, Belanin, Belankin, Belaninič), zato je enaki podpis Glaserja zmotil, da je pripisal Cafu tudi tri spise Fil. Jak. Kofola, ki se je v Novicah l. 1848. podpisal na pol italijanski »Cafov« pod spisi »Kmet na Tominskim« (43), »Prigodba iz življenja rajnciga korarja gospoda Valentina Staniča« (62) in »Prerokovanje Slovincam poleg Soče« (63).

Trstenjak in Raič pripovedujeta o veliki množini Cafovih rokopisov, o katerih se pa ne ve, kam so prešli. Bleiweisove opomnje k Raičevemu spisu kažejo, da jih je Matica dobila le malo, in Glaser, ki je zadnja leta občeval s Cafom, pravi naravnost, da je poročilo Trstenjakovo pretirano. Nekaj stvari iz njegove ostaline je izročil letos meni stud. phil. Avgust Žitek, ki jih ima od svojega očeta, o svojem času profesorja na Ptuju. Poleg spodaj priobčenih stvari nahajamo med njimi še to-le:

1. Dvoje knjižic umetnih pesmi »Slovenske Pesme«. Večino teh pesmi (96) je zložil Caf sam; enajst pa jih je pre naredil po drugih ali pa jih zapisal iz ust narodnih pevek. Spisovati je jel to zbirko 20. prosinca 1854. leta v Framu, zadnja pesem je pisana 20. avgusta 1864. na Ptuju. Večina njih je iz leta 1857. Iz tega je torej razvidno, da Caf ni pesnikovanja opustil tako rano, kakor mislita Raič in Glaser; zgodilo se

je to šele po 1864. letu, deset let pred smrtjo (nje leto je v Glaserju napačno!), ko mu je bilo petdeset let. Da bi bil z leti v zlaganju pesmi napredoval, se nikakor ne more reči; poznejše pesmi so še hujša in še bolj naga proza kakor prve, o katerih si bravec lahko naredi sodbo po dveh v Raičevem životopisu priobčenih pesmicah. S pesništvom se je začel pečati zelo zgodaj, kakor je sploh bila tedaj med mladino še bolj navada kakor danes; že 2. novembra 1832. l. je zložil v ostalini se nahajajočo pesem, ki jo je krstil »Preminulost« in 22. novembra je preložil po Schillerju pesem »Želja« (»Die Sehnsucht: Ach, aus dieses Thales Gründen). Iz iste dobe so na posebnem listu pesmi: »Sveta Trojica« (v kateri opeva svojo domovino), potem »Slovenske gorice«, »Lipa«, »Hrastovec«; dalje sta na drugih listih »Plač« in »Mečti« (po Schillerjevi »die Ideale«), ki sta pisani že v neki vseslovanski mešanici in sta pač iz poznejše dobe okoli l. 1834. Tudi v poznejših pesmih je marsikaj preloženo iz nemščine; tako je pri pesmi 42. (»Srp«) prispisana v l. knjižici opomnja »Liederbuch p. 31«, kar pač meri na vir, iz katerega je pesem zajeta. Preložena je tudi »Štajarska« po znani štajerski Dirnböckovi pesmi »Hoch vom Dachstein an, wo der Aar noch haust«.

Pesnik po božji volji Caf, kakor rečeno, ni bil; pel je menda tudi le za se. Vsebina vseh njegovih pesmi je moralno-pobožna. Dasi je bil prav dober nabiravec narodnih pesmi, katerih ni prenašal, razen da jih je oblačil v svoj pravopis, se vendar ne more reči, da bi bila narodna pesem vidno vplivala nanj, izvzemši morda pesem »Umorivka«, ki se začenja tako:

Devica lepa Milica
V nedeljo je po vode šla.
K njej se pridruži mož mi star,
Oj sivih vlasi mož mi star.

„Devica, oj devičica,
Daj piti mi iz vederca!“
„Bi piti dala rada ti,
Pa voda dnes prav čista ni.“ itd.

Kaj je Caf opeval, to se lahko posname že iz naslovov pesmim: Zimski čas, Slepri ribič, Ženjice, Zapeljana, Leto, Spomlad, Pastir sam, Spomladno veselje, Kmetič, Delo, Ptički, Len (lan), Terilje, Večer, Nedelja, Zadovoljni, Zvezdice, Starši, Mladi tobakar, Tepena, Pijanec, Frajham, Smrt, Stvarnik, Zadovoljnost, Srp, Jutrnno sonce, Hvaležnost, Duh ljubezni, Mirni večer, Jesen, Drevo, Dež, Sreča, Up, Šaljiva kukavica, Žalost, Žetva, Božji stolec itd. itd.: on je torej po-

polnoma pesnik noviške moke petdesetih let, enako nemaren kakor noviški pesniki tudi gledé pesemske oblike. V pesniku Cafu torej Slovenci niso izgubili nič; zato se mi tudi ne zdi potrebno, podajati bravcem kak zgled njegove poezije.

2. Dvoje knjižic narodnega blaga, katerega pa ni zapisal Caf sam, ampak ga dobil od drugih rok. Prva obsega narodne molitvice s Koroškega iz Ziljske doline in je prepis iz Majarjeve zbirke, toda ne od Majarjeve roke, druga pa obsega 7 štajerskih pesmi. Te stvari priobčim v svoji zbirki narodnih pesmi (CO. V. in CO. VI.).

3. Na 9 listih je 9 različnih pesmi drugih »avtorjev«: »Pesem na Antonjevo za pokojnega Tomaža Goloba«, zložil Fr. Verbnjak (z melodijo), »Slova« po nekem Jakobu Šošteriču, »Pesem k Predgi«, potem napitnica, na kateri je podpisan Domainko, menda tisti, ki je tudi v Novicah pel, »Pesem od žalosti«, ki jo je prepisal (zložil?) neki »Joseph Rotar 1840«, pesem »Velikonočna«, dalje napitnica s podpisom »Pollack«, cerkvena o stotniku v Kafernaumu, in pa naposled satira na Pranečane »Od mačaka«. Te stvari so le male cene.

4. Zvezek, v katerega je Caf prepisaval z danjšico in po svojih posebnih načelih ruske pesmi in tekste; prva »Volk i ovce« je poslovenjena, če smemo njegovo mešanico imenovati slovenščino. Kakor razvidimo iz tega zvezka, so ga zanimali Dmitriev, Žukovskij, Deržavin in Lomonosov; našel jih je najbrž združene v svoji hrestomatiji.

5. Trije sešitki bogoslovnih nalog »Beantwortung der Ordinariats-Übungsfragen« za leto 1841., 1847. in 1848. Iz kratkih, jedrnatih odgovorov se da sklepati, da je bil Caf v bogoslovni stroki izvrstno podkovan, kar se deloma razvidi tudi iz njemu poslanih dopisov (Weinhandl, Lehmann). —

Veče važnosti za slovstvenega zgodovinarja in slovenskega jezikoslovca pa je drugi del te ostaline, katerega spodaj objavljam.

Pisma Cafova roditeljem iz časa gimnazijskih let nam kažejo že dijaka Cafu trdno odločenega, da se posveti duhovskemu stanu, in iskreno ljubečega roditelje in domače. Objavljam jih bolj iz jezikovnega kakor iz kakega drugega ozira, ker se v njih lepo zrcali domače narečje Cafovo; še le zadnje pismo kaže večji vpliv knjižnega jezika. S svojimi domačimi je želel Caf, ki si je omislil »Lexicon slovenicum« (Murkov) hitro potem, ko je izšel, govoriti kolikor moči po domače, dasi je že tedaj študiral ilirščino in ruščino. Písal je svoja pisma v nemški frakturi, katere edine so se menda tedaj učili pri Sv. Trojici, in katero je tudi njegov

brat kmet precej lepo pisal; latinskih črk bi mu doma najbrž ne znali brati.

Med pismi šolskim prijateljem sem objavil eno, da se razvidi, kako je pisal osmošolec Caf latinski; pisal je svojega graškega gospodarja sinu, ki je bil njegov sošolec.

V kulturnozgodovinskem oziru se mi zde važni zapiski Cafovi o stroških svojega šolanja, iz katerih razvidimo prilično tedanje cene. V primeri s prejšnjimi leti je Caf retor in filozof (t. j. današnji učenec 6.—8. gimn. razr.) mnogo potrošil; mislim, da ne grešim, če si nerazmerno povečano vsoto razlagam s tem, da je začel pridno nakupovati knjige, zlasti slovanske. Že osmošolec (filozof 2. leta) je bil privrženec ilirske ideje, kar nam kažejo v račun postavljene ilirske oblike »dobih«, »ledna«, »svječana« (!), »tjelovnik« in prvo pismo Vrazovo.

Med načrti Cafovih pisem slavi prvi Krempla, kateremu je Caf tudi pozneje, ko je umrl, postavil časten spomenik v »Novicah« 1845, str. 10. Kakor razvidimo iz tega pisma, je bil Krempl že l. 1838. vnet pospeševavec češkoilirskega pravopisa, katerega je priporočal tudi v prvem letniku »Novic« in je v njem tudi natisnil svoje evangelije in »Dogodivšine štaj. zemle«.¹⁾ V našem načrtu omenjena pesem na Otakarja je pač tista, ki jo je Krempl pozneje objavil v »Dogodivšinah« na str. 154—155 in v kateri proslavlja Otakarja pomočnika in združitelja Slovencev in slovanskih zemelj:

V tebi vstanil nam je Samo,
Keremi Slovenci vsi
Hvale puno serce damo,
V slavnost zupet zdignjeni;

Na Slovencev prerorenje,
Slavni vitez! daš se ves,
Dugo naj ti dá življenje
Darovit Gospod nebes!

V drugem načrtu brani Caf svoj pravopis, ki ga je hotel rabiti v slovarju in ga je deloma tudi rabil v zapisavanju narodnih pesmi. Kakor je razvidno zlasti iz zadnjega odstavka, kjer se Caf živo poteguje za svoja pravila, ni našel

¹⁾ Prvi je menda slovenske glasove tiskal v gajici Davorin Trstenjak v graškem listu „Der Aufmerksame“ l. 1838. št. 47., in l. 1839., št. 9 in 24; tega zadnjega leta jo je rabil v Zagrebu tudi Vraz v pesmi „Hvala nadvajodi Ivanu“ in menda v sonetu, omenjenem spodaj v 2. njegovem pismu, potem v „Narodnih pèsnih ilirskih“; na Kranjskem jo je prvi vpeljal Smolè v „Varhu“ l. 1840. Že od tedanjega časa se iz knjige v knjigo širi napaka, da je tudi „Veseli dan ali Matiček se ženi“ tiskan v gajici; to napako nahajamo že v pismu J. Krašne Babukiću iz l. 1841. (prim. Život i djela Vjekoslava Babukića, nap. T. Smičiklas, Izvješće o kr. velikoj gimnaziji u Zagrebu 1875/1876, str. 66); kedo jo je prvi zasejal, ne vem, sedaj se šopiri ne samo po vseh slovstvenih zgodovinah, ampak tudi v strokovnih spisih, in vendar je „Matiček“ l. 1840. tiskan v — bohoričici!

ta pravopis posebne priznave niti pri prijateljih, kakoršen mu je bil Trstenjak. Za zgodovino poskusov, kako vrediti slovensko pravopisje, pa vtegne zanimati ta načrt vsaj strokovnjake.

Tretji načrt obsega pismo, katero je Caf l. 1861., ko je bil drugo leto v Mariboru mali ravnatelj semenišču, pisal Bleiweisu po povodu, ko se je bila v deželnem zboru sprožila misel zastran nadaljevanja Wolfovega slovarja; prim. J. Vošnjaka spis v »Ljublj. Zvonu« XIII (1893), 234, 235. Isti načrt je služil menda štiri leta pozneje v podstavo za pismo Pogačarju, ki je omenja v predgovoru svojega slovarja Pleteršnik. Glede osebnih črtic se strinja ž njim tudi Cafovo pismo Hanki, priobčeno v Zborniku I. 166 ns., gledé stvari same pa Cafov »Proglas zastran noviga slovenskiga slovnika in slovnice« v Novicah 1846, str. 32, 35, 40 in 44.

Od pisem, pisanih Cafu, nas zanimajo pisma z doma nekaj zavoljo njegovih svojcev, bolj še pa zavoljo čistega ročiškega narečja. Četrto, v katerem poročajo o pripravah za novo mašo, je najvažnejše. Iz vseh odseva visoko spoštovanje duhovnika, kakor je od strani roditeljev in bratov nahajamo samo med slovenskimi kmeti.

Najinteresantnejši so brez dvojbe listi St. Vraza, ki bodo prav prišli tudi hrvaškemu slovstvenemu zgodovinarju. Prvi je po dobi drugo dosedaj znano Vrazovo pismo; najstarejše je tisto, ki je v njegovih »Pismih« priobčeno pod št. 2 (29. ivanjščaka t. j. junija 1833), tisto pa, ki je tam priobčeno pod št. 1 (3. listopada 1833), je mlajše od našega. Iz našega izvemo, da je bil Vraz že l. 1833. na Hrvaškem pri Gaju in ne še le 1834., kakor misli Murko v spisu »Miklosich's Jugend- und Lehrjahre« (v zborniku »Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte Rich. Heinzel gewidmet«) str. 42 pos. natiska. Iz 5., tudi sicer zelo važnega pisma se da popraviti še neko drugo, v istem spisu na str. 55. objavljeno krivo mnenje Murkovo. On meni namreč, da je Vraz v »Djulabijah« II. 65—66 (77—78) mislil na Miklošiča, ko poje:

Tamo u tri turnja
Stoji mlada mati,
A do nje šarenu
Vidim zibku stati.

U njoj pojuć čedo
Crnooko šika,
S kojeg bit će slava,
Bit joj večna dika.

Širi krila, širi,
Moj sokole bistri,
Pram Labi i Visli,
Dunaju i Nistri!

Žuri se kō pčela
Zujuć oko trave,
Kitne pletuć vence
Za hramove Slave.

Ker imenuje v 5. pismu Vraz sam Cafa »moje drago čarnooko čado«, »čarnooko čado od triju turanja« in naravnost navaja dotični djulabiji, je pač mislil v njih na Cafu in ne na Miklošiča. Tudi ni izraz »u tri turnja« vzet iz narodne pesmi, kakor misli Murko (iz katere neki?), ampak je popolnoma konkreten izraz, ki je opravičen le za Cafu, ne pa za Miklošiča. Caf je namreč rojen v Ročicah pri Sv. Trojici v Slov. goricah; pri Sv. Trojici pa ima cerkev tri turne. Tudi se o Cafu izrečno povdarja, da je bil »bistrih sokolskih črnih oči« (Raič v Letopisu 1878, III. in IV., str. 101), kakoršnih ni imel Miklošič, kolikor smem soditi po svojem ravno za oči malo zanesljivem spominu.

V drugem Vrazovem pismu omenjeno pesem za Stranjšaka je natisnil v Kresu III. 42, dr. Jožef Pajek. Zadnje Vrazovo pismo ni namenjeno Cafu, ampak najbrž Vogrinu.

Manjše važnosti od Cafovih so dopisi L. Vogrina, še manjše dopisi Ignacija Weinhandla, rojenega l. 1807. pri Sv. Ani na Krembergu, Cafovega tovariša, pozneje škofijskega tajnika in naposled infuliranega prošta († 1882) v Gradcu, ki je bil v slovenščini prav slabo podkovan. Vendar nam tudi ti kolikor toliko razjašnjujejo tedanje življenje, dejanje in nehanje. Veče cene pa so zato starejši dopisi Davorina Trstenjaka, zlasti prvi dve pismi. Iz prvega izvemo celo, da je bil Prešeren določen za vrednika lepoznanškemu (»slovstvenemu«) slovenskemu listu, ki ga je mislil izdajati Blaznik, kar dosedaj ni bilo znano.

Pisma Václava Hanke vtegnejo zanimati, ker so odgovori lani v Zborniku priobčenim listom Cafovim, in to: 1. Hankovo pismo je odgovor pismu 8. (Zbornik I. 160—162); 2. pismo odgovarja 9. pismu Cafovemu, 3. pismo pa listu 19. (str. 186). Na papirju Hankovih pisem je vtisnjen ruski pečat »Впередъ!« pod podobo dveh jezdecev, oboroženih s sulico, na enem pa je pečat »Польза. Честь. Слава« okoli krone, na kateri so cirilske črke C, P, K, B.

Med pisma različnih oseb sem uvrstil tiste dopise in pisma, katerih se je od dotičnega pisavca ohranilo v Cafovi ostalini samo po eno. Prva so manjše važnosti; iz petega razvidimo Cafovo ljubezen do rezijanščine. Dopisa Šerfovega Caf ni vpošteval pri svojem slovarskem delovanju, ker več v njem omenjenih besed iz Haloz manjka v Pleteršnikovem slovarju, ki se je sicer vedno oziral na Cafove zapiske. Nekatere trditve — katerih razlaga dandanes seveda ne velja več — bo pač še treba posebe izpričati. Žalibog, da še dandanes nismo dosti na boljšem glede štajerskih narečij! Tudi v dopisu Pagonovem je dosti napačnega, zlasti v deklinaciji, kar sem zaznamoval s klicajem.

Premalo premišljene so tudi neke trditve D r o b n i č e v e (n. pr. o glasu č). Ker spadajo ti dopisi med prve, četudi revne prišpevke k sloveński dijalektologiji, jih priobčujem, da se njih napake popravijo.

Pismo Bleiweisovo se tiče zgoraj omenjenega, v »Novicah« 1846. natisnjenega Cafovega »Proglasa zastran noviga slovenskiga slovnika in slovnice«.

Izročevaje slovenskemu svetu ta pisma in zapiske želim, da bi se take stvari pridno zbirale in ne vničevale, ampak priobčevale v »Zborniku«, ker le ž njimi se nam delovanje in nehanje naših pisateljev, njih težnje in nazori do dobra razjasnijo in odkrijejo; le na podstavi korespondence se da pripravljati zanesljivo gradivo za trdnejše in solidnejše poslopje zgodovine slovenskega slovstva.

I. Pisma O. Cafa svojim roditeljem.

1.

Lübesnivi moji Starschi!

Hwala Bogi! Jas wam sdai neke pišchen, kai le dobro pošlüşchete. — No le zhäte. Kač tšchäsi tšchüjen, tač pišchen. Wi wete, kač skoro priden, Vgradez. Wi wete, ki jas enga snajše Schole wütschin, Kreiskomisarovega Sina. Totega otšcha pride tüdi s Marburga (Smarburga) Vgradez, no de Gubernialsekreter, welki Gospod, tač kač Kreishauptmann. Totega Komissara šchena je wšchera, kda sem rawno Sina wütschija, k meni prišchla, no me barala, tšchi reffen jas Vgradez gren. Jas pa sem reka, Ja. Te pa je ona rekla, te gremo vküp. Te pa je ona rekla, dabi jas chteja Sina no tšcher preffeti no je wütschiti Vgrazi. Vgrazi, je ona rekla, mo jas pri jei na Quatiri no Kschiti, hamo ki mo dwe würi wütschija. Jas no Sin ma swojo hišcho mela. Te was ali ne mo nütšch kschta, Hwala Bogi! Samo Gwant temi wi sprawli. Lepo še tšchem Vgrazi wütschiti. Ja sa wolo Klabüka was jas tü prošin. Pet Rainiſch frebra wala, nach pa sa ene Hlatšche. Lepo was prošin sa vse, no se tü lepo sa vse sahwalin. Samo na Frauwo ¹⁾ nepofabte, tšchi morte kai pošlati. Kres pet tjednow de Wakanzia, ki mo kwam prišcha, pa kač dugo mo doma ostana, šchest tjednow tšchi. Kres tri mehenze mo zelo odišcha Vgradez. Pripravte se ali, kai mi šche sdai tšchete dati, owatšchi de prepofno, te bi mi mogli gorta tač dautšch sprawlati no pošchilati, raišchi sdai. Prošhin was lepo sa to, no ostanen wafch pokorni Sin

Jirga Baff.

¹⁾ Na gospodinjo, pri kateri je stanoval.

Sretschni no sdrawi ostante lübi moi Dtscha no Mati no Babiza. Ansek rad se wütschi no hodi werli!

Pripis. Lepo prošim ja tote retschi no se lepo jahwalim ja to, kai schi ste mi gda dali.

2.

Začetek tega pisma je izgubljen. Konec slove:

Koschtala, hamo Swant no owatschi penesi. Lübesniwi moi Dtscha no mati, hamo to mi poschelte, ja kai was jas prošim. Koschta was jas nemo dosta. Smilte se no poschelte mi Tschrewle, tschi je more Schoschtar pre napravti, kak se ker Zeritschow alpa Kaispov odpela. Tschj pa nemre biti, te pa mi ja Tschrewle schest Rainisch wetsch poschelte. Ste no barete per Zeiti, gda de se ker pela, no poschelte pet ali schest Rainisch Srebra no Tschrewle, alpa pres Tschrewlof seden ali oßen Rainisch vße vküp srebra. Sai was ne mo dugo ja wetsch proša, leki zelo leto ne. Sna biti ki mo jas Stipendium doba, pa Bog we. Bog wam dai vßem sdrawje, Dtschi, materi no Babizi, Anse. Getsch. Mütsch. no Mizi, Divjakowin, zeli Schlacht. Bog dai, da bi was vße dergotsch sdrawe naischa. Kai wan Divjakof Ansek l meni piße, kak wam vßen gre, ai je Mlinarof Schümel sche sdras, gdo je bolan ali merja, kelto ste nabrali v kerem Werchi, Kai delate no kak je nasch Ansek. Kai mi Divjakof Ansek piße, kak je doma, kai mi poschlete no kelko, jas ga prošim. Kai Ansek tak piße (Von h. Dreifaltigkeit An den H. S. Zaff Georg. Abzugeben in der Gleisdorfer-Gasse Nr. 33 zu Grätz) no poschelte Brief, Penese no Tschrewle l Zeritschi alpa Kaispi, ki de gorhan pela. Ketschte, kerem te dali, jas stanien Bjakomini - Vorstadt, Bgleisdorfer - Gasse Nr. 33. Enkrat sche was prošim ja Brief, 7 ali 8 Rainisch srebra, no ja Tschrewle, tschi so fertig. Na tega 30^{tena} ali 31^{tena} do se Studenti odpelali. Ste, kak toto pißmo dobite, no barete kerga no poschelte. Slati moji Starjschi, nefdarte mi toto prošchenjo (!) doi. Jas se wan ja vße lepo jahwalin. Sretschno no sdrawi ostate (!) vßi. Lüba moja Babiza, jas wam lepo Rocko küschnen. Lübesniwa moja Mati, jas sem na Rampel posaba; nebote schalostni alpa jesni, tschi sem was resjesa.

Prošim was jas ja to, jas pa bom slißit no wam pokorni no ostanem wäsch

Zaff Zirga.

Bog wam dai ssem sdrawje no sretschjo!

Schote se sche satschinjajo, ki nede pre Zeritschhof alpa Kaisp odishja.

3.

Gradesz tega 27. Dezembra 1831.

Lübesniwi moji Starjschi!

Eno leto je pa sche minlo, eno drügo, to nowo se satschne. Jas se Wam ali ja vße slo lepo, lübesniwi moi Dtscha no Mati,

ſachwalim, kai ſtemi vtotem no vſech Letach dali no ſche date. Kumi pa man drügemi ſachwalti, kaſ wam? kai ſem ſche 18 Let ſkoro, doba no mea, ki ſtudiran, ki man Oblatſch no Koſchto. Wi, dragi, prelübleni Starſchi ſte mene od moiga Moitwa redili, wi ſte mene molliti wiſchili, wi ſte mi ſtejo kajali, kera kbogi pella, telko della, ſkerbi no jeſe ſte ſmeno melli, telka ſchi waſ koſchtam. Pa ſa vſe ſe wam ſachwallim, gwerati wam natſchi nemren, kaſ tſchi waſ lepo bogan. To je mojo gwerillo, moja chwala, jaſ mo ſe ſkoſ lepo ſaderſcha, ſliſig wiſchija, no ſa waſ k bogi molla, da bi wi dugo ſchiwelli no to weſelje dopertſhakali, kero mo wam jaſ pripravwa, tſchi de boſchja wolla. Meſchni Stan mi ſamo ſmert more odſeti. Bog bodi moja Motſch, on mi nai da ſdrawje no ſretſcho. Jaſ waſ tü proſin ſa odpüſchenje, ki ſem waſ jaſ telko krat reſchalla. Sa vſe ſe wam ſlo lepo ſachwallim, kai ſtemi v totich Letach dali, pa vtem novem Leti wam wüñſchan ſdrawje, ſretſcho, mirni no weſeli Zait, dugo, ſlo dugo ſchwenje, no, gda de boſchja wolla, eno lechko ſmert. Jaſ waſ tüdi proſim, da bi wi na mene nepoſabli, no ſche mi chteli pomagati. Sdai lübeſniwi moi Otſcha, no lübeſniwa moja Mati, jaſ wam lepo roko küſchnem, no ſe wam ſa vſe lepo ſachwallim, no waſ lepo proſim ſa tiſto, kai te ſche mi gda dali. — Meni gre dobro, no ſche ſem, hwala Bogi ſdraſ. Jaſ man dobro Oblatſchillo, no vſe, kai mi je potrebno. Gnadliv! Goſpod no Frauwa me rada mata. Od Goſpoda ſem jaſ doba en lepi, zeli Montel, en Proſlecl, od Frauwe pa ſcheſt par nowich Stünſ. Sdai bi mi ena Sokwüra nai boi bila potrebna, ſakai da je dautſch vſcholo. Pa ſamo eno mi falli, dugi Tſchaß no ſchalloſt mi je, ki waſ taſ dugo, ſche 12 Tjednoj newidin. O da bi waſ ſche dergotſch ſkoro moga widiti, ſamo gorſan ſe enkrat pripelele, lepo, ſlo lepo waſ proſim, ſakai da jaſ domo nemrem priti, da nega telko wakanzie. Tüdi wam piſchem, no ſe wam poniſchno ſachwalim, da ſem reſen enkrat od Krainza 7 fl. Srebra no od Zaka en par Tſchrewloſ, keri ſo mi ganz praſ, ſadoba. Tüdi waſ lepo proſim, da bi mi Divjakov Anſel doſtakrat piſa, tſchi ſche je ne na me poſaba. Divjaki reſchte, da tiſte ſlowenſke Büctwe, tiſti Wörterbuch ſkoro je dobiti, kaſ je Anſel Umarburgi pri Geiſti ein (!) Rainiſch ſrebra ſche platſcha. Toti Wörterbuch obſtoji ſtrech Büctw, no wala 3 fl. 42 kr. C. M. Dwoine Büctwe ſe ſdai ob trech Kralach dobiſjo, ene pa obletenzach. Nač wüñſchan jaſ Divjakovin vſen, Divjaki no Divjakovzi, Wüjezi, Anſeli no Wiſchili no Moitſchiki eno ſretſchno nowo Leto, no vſe Dobro, no je proſim, da bi na me kar ne poſabli. Lübeſniwi moi Otſcha, no wi lübeſniwa moja [Mati], da bi waſ ſche ſkoro wida, pripelele ſe gorſan, proſim waſ. Otſcha, Mati, Miſa, Anſel, lübi Anſel, Getſcha no Wiſchika, ino wi prelüblena Babiza, bote ſdravi, ſretſchni noweſeli, no ſmiſlite ſe vſchaji na me. Piſchte mi deno kai, piſme waſche mi ſchalofino dugi Zeit odeſchenejo. Prite deno kai gorſan, ki mo waſ wida,

Lübesnivi moji Starschi. Bog wam dai vñen, zeli schlachti sdrawje. Lübesnivi moi Dtscha no Mati, jas ðe wam ja vñe lepo sachwalin, küschnem wam Koko no obstanem Wasch pokorni Sin

Georg Zaff,
stud. 2. Hum. Cl.

Lübesnivi moi Dtscha, nebote chuidi, ki morte telko ja Brief platšhati, jakai, jas ðem wam čtea pišati, no ðem moga koš Pošto poplati, da je Vgrazi našchich Lüdi neblo. Ansef nai rad vñcholo gre, no ðe nai lepo no slišik witschi. To scheli jegov Brat Zirga. — Swalen bodi Jezus Kristus! Bog bodi swami. — Sdrawje vñen, da bi ðe vñi dergotsch sdrawi naiščli no storo widli. Lübesnivi moji Starschi, to wüntscha wasch pokorni Sin, kar bi was storo rad wida, ker ðe ja vñe lepo sachwali, no sčhe sdraw je!

To novo Leto bodi vam fsen srezhno!

Od zunoj: Von Gräß. — An den Matthias Zaff, ehrsamem Landmann in Rotschitzendorf zu Heil. Dreifaltigkeit in Windischbücheln.

4.

5. Aprila 1832.

Lübesnivi moji Starschi!

Jas ðem was vñaki den dopertschaka, pa sapstoin. Was no Krainza je neblo, pa Sjantschitschko no Slachami ðem gutscha. Lübi moji Starschi, dragi Dtscha no Mati, Prüfenga je minla, jas man dobre Klasse, weßelte ðe smeno. Jas ðem sčhe, Swala Bogi, skos sdraw, no Bog dai, da bi tü was tota kraika Pišma vñe sdrawe naiščla. Jas ðe Wam ja vñe nailepschi sachwalim, ino was prošim ja Odpüschenje, ki telko smeno terpite, telko skerbi mate, Bog wam polonä ja vñe. Jas tschem slišik biti, skerbno no rad ðe wütschiti, ino wascho wollo dopuniti. Lübesnivi, dragi moi Dtscha ino Mati, ne bote chuidi, ob Letenzach bom jas s Sinum gnadliwega Gospoda Geitara domo prišcha. Jas bom s Sinum, kerga jas wütschin, nach po zwetni Redelli tisto Sredo ganz ja gwüschno domo prišcha, eden Tjeden bom doma. Lübesnivi moji Starschi, pripravote diwe Posteli, no smetite ti welki Stübel, ki ma mogla spati. Priprawote lüba slata mojja Mati Motschnik alpa kai, ki ma jella. Reboite ðe, ki je pabar challig alpa schmaitliwi, on seme, kai njem gdo da. Mli prošim was tak, na tisto Sredo po zwetni nedelli, pred letenščko Redello tisto Sredo tega 18naisstiga Aprila domo pridem spabaron. Reposabte! Bog dai da bi was vñe sdrawe naišcha. Da bi was sčhe beršč wida, o Weßelje ja me. Babizi lepo Koko küschnem, Diwjakowe posdrawim. Lübesnivi moi Dtscha no Mati, storo bom was wida. Dstante sdrawi no ðretschni. Ansef

bodi verli. Retschte Getschti no Witschiti, ki de Zirga storo domo prišča no neke Lepega Sgraza perneša. Sdravje no Sretšho!
Was pokornijchi Sin

Zaff Georgius.

Bog sam nai da srezho no sdravje lubesnivim starshom, brati no sestran, ino zeli shlahti.

Na moiga goda den bom vas vida prelubeni! Jas se vam sa vse lepo sahvalim, no vas sa tilto prosim, kai she te mi dali. Srezhno slati starlhi!

Od zunaj: Von Grät. — An den Mathias Zaff ehriamen Landmann in Rothschizen zu h. h. Dreyfaltigkeit in Windischbüheln.

5.

Začetek je izgubljen. Konec slove:

Lübešnivi moji Staršchi, nebote sa toga wolo šhaloftni no huidi, wi kos to ja wafšhega šina odrešchite. Frelidh ja dosta ožen Rainišch šrebra šaki Mešenz, pa šai nede dugo terpello. Letoš šamo pet Mešenzov. Toto leto was ali kojchtan šaki Mešenz 8 Rainišch Šrebra, ali 40 fl. C. M. Lübi slati moji Staršchi, gda mi Penese pošchlete, te jas grem protsch od Gaitara, da šhe man kojchto no Quatir obščtelano tak drago, natschi pa je ne dobiti. Poščelte mi, gda mi nachitre morete, ja kelko Mešencov tšchete, pred Faschanton da bi šchi moglo biti, ki nemo vscholi nesretšchen. Ob Faschanti šo Prüfenge, moi Bog telko študirati, pa tak malo Zaita; o jas širmaš, tšchi me šapüštite, kai mo šhi jas šatschea. Šchivte vši šdrawi no nepošabte na širmašaka, keremi pomagati snate. Wjotšchi wam to pišchem, no šklošami pišmo poliwan, no prošin sa pomotšch, kak ja nai boi chitro mogotšchno. Sdai wen, kai en taki wütschenik terpi, ne Zaita šhe wütschiti, Glad terpeti, vmeršhi hišchi biti, od Babara kom'rat biti, od Gospoda no Frauwe ne dobre Bešede tšchüti. Vote šdrawi no mi pošchelte, šakai was ponišchno prošim.

Sami šhe Lübi moi Dšcha pripelete goršan s penesami. Wi šte moi Trošcht no pomotšch. Wasch newolni Sin

Zaff Georgius Rhetor.

Šmitenje Lübi Dšcha no Mati!

6.

W Gradzi 8. Grudna 1833.

Lübešnivi moji Staršchi!

No šhe drügotšch je je eno leto dofontšchalo, wliko se wnešmerno morje preminulošti, no nišda ne pride našaj. Nowo leto je

bo skoro satschelo, kero mi lepu priliku da, na konzi starega leta še vam iš serza ja vse dobrote skasane lepo sachwaliti, kero mi da priliku, was ja odpüschenje mojega raschalenja, was dobri Dtsche no was lüba Mati prossiti, Bogi chwalu dati, da wam je schiwlenje no schegen dau, Boga Wsegamogotschnega prossiti, da vam sche dugo dugo schiweti da, no wam vse schele dowoli, da wam Waschega sina sretschu dotschakati da. Zas molim no prossim Boga ja was, no mola no prosja bom, da wam mojo wešelje doschiweti da. Zas stokrat no stokrat Boga chwalam, da mi je taf dobrega otcheta, taf dobru mater dau, ki ja me po dne no po notschi milostiwo sferbiju, meni vse potrebno spravljaju. — O wsegamogotschni Bog, pogle milostiwo iš twojega nebeschkega trona na moje lübesniwe starsche, kelko si oni prisadewaju, da meni potrebno daju, smili se kres moje Starsche, dai jim dugo schiweti, dai jim sretschu no schegen, dai hasel jihovem deli, dai gorizam jihowim wina, dai njuwam jihowim silja, dai trawnikom jihowim šena, dai schiwini jihowi ploda dobrega, o Gospod nebes no semle, polone jim ti, kai jim jihow sinu polonati ne more, dai jim siwe starosti dotschakati, dokle sina, keremi teliko isdawaju, sretschnega newidiju — no pu lechki smerti dai jim mojim werlim Starschom milu jobbu, nebeschko kraljestwo — o mili Bog ne jawerschi proschnje otrola, ki te ja swoje Starsche taf sweto prossi. — Dobri Dtscha no dobra Mati, sche enkrat se wam ja vse sachwalim no was ja nowe dobrote prosim! Wißlim, da mi jich ne bote otrekli. — Ot potinje sem doba 10 fl. srebra no Tschrewle, pa šda was ja wetsch penes prossim, kelko sem wam piša, ki vsaki Mesez sanügam. Prossim was ali, da mi do swete notschi pa ja en Mesez poschlete. Potem wam tšchrewle domo poschlem, pa skoro mi je narjene gorssem spravite skoš potinju. Potinji sem tšchrewle dau. Opomenim no prosim was ja tiste 40 fl. srebra ja süknö, hlatsche, klabük, pruslek. O skoro, skoro mi poschlite tote penese ja gwand, sai me nikol wetsch ne bote gwantali, nikol wetsch kaf ja tote 40 fl. srebra samo. Wdesetich mezsach dobim pristerhawski gwand. Premihlitate, da je mojo schiwlenje freiofsto samo desetich Mejsow, premihlitate, da sem jas po totem tšchahi ja swet mertwi, samo ja zirkwu schiw! Daite sche totu slednu dobrotu sini, sai was ja wetsch kaf ja toto leto nikda ne bo prosja. Poschlite mi skoro 40 fl. Sr. kaf je mogotschno, do swete notschi pa 10 fl. Srebra no telko ja vsaki Mesez totega leta! To je sledna proschnja sina waschega, ne posabte na njega, ki was toliko lubi, ki na waschem — — — Grobi trawu y slejami motscha, ja was pri Bogi mola bode, on nikda na wasche dobrote ne bo posaba! Kda sche te raho vhladni semli — spali, o Bog, kda sche te perchneli, bo on na was misla. O wi ne posnate serza sina waschega! Wjotschi ja waschu sferb ja me wam piščem. Prossim, tšchrewle daite nareti no skoro poslati, prossim ja 40 fl. Sr. ja gwand, no ja 10 fl. Sr. do swete

notšči, pošdravim Divjakowe, pošdravim Babizu milu no jim rufu kššchnem. Anješ, Getšchliza, Mitschika bote werli, Miža, bože rada, wašch brat mišli na waš. Lübi Staršči šdravi no šretšchni!

Wišlíte na me.

Zaff Georgius.
Phys.

II. Cafova pisma šolskim prijateljcem.

1. Pismo Pretschu.

St. Trinit. 9. Aug. 1833.

Carissime amice!

Haec tibi — Latinos ut sequar — vos omnes, in quorum faustam semperque aestimabilem memet insinuavi familiaritatem, salutatum missa epistola suppliciter audet precari, adventus illi improvisus ac forsitan adversus ut ignoscatur. Eris igitur, maximi aestimate familiaris, propitius, quae attulerit importuna nuncia. Quod ad meum abitum Graecio: illorum in societate, quos ipse videbas, secundo discessu carente memorabili facto adveniebamus quisquis ad suam metam. Cor meum plurime occulto gravatum a vobis abeundo, domi quidem levatum variis modis, tamen maximo jam rursus flagrat derelictos videndi desiderio. Ego otior, cano, lego, scribo, studeo, animo volvo, ambulo, visito, valeo ergo. Novi hiccine nihil, nisi quod duo parochi vicinarum parochiarum obierint supremum diem, nisi quod saepenumero nostrae amoenae valles inundentur, nisi quod pomum crudeliter arbores curvet, nisi quod rarae quidem, tamen vero plenae grandes uvae vites gravent. — Quod vero adventum tuum, desideratissime expectate amice, adtinet, erit gratissimus omnibus Styriae inferioris incolis, erit gratissimus mihi praecipue meisque, utinam mox adesset! Primitiae vero porro, quae hic offerentur in St. Trinitano, maximo adparatu, plurimis impensis, publicoque gaudio celebrantur d. Vogrin die 18. Aug.; Raisp d. 25. Aug., et ut prioris abunde magnifice d. Mulletz die 8. septem. Fac, care, fac, ut mox certeque pervenias, desideratissime, ut dictum, expectate! Enixe rogo, rescribas brevi, quaeso, de optimo patre tuo, de aestimabili matre tua, de sororibus dilectis ambabus tuis, item de ceteris puellis venustis, maxume autem de statu dd. Кавчя, de valetudine horum omnium, reliquaue nova. Scio me jam satis oneri fuisse, ast tamen adhuc finem scribendo minime compono. Condonabis! Postremo flagito, ut et de te, sorte tua mihi nuncius esse digneris. Alia coram agemus post

desideratum adventum tuum maximo nos afficientem gaudio. — Coacervetur onus! Fungi dignaris munere, memet decenter parentibus tuis caris dilectisque puellis commendandi, mea vice hosce atque hasce salutandi. Nam vigetis vigēbitisque semper memoria mea. Omnes animo complectens se insinuando sum et ero vester sempiternus humillimus servus

G. A. Zaff.

Exspecto flagrans et responsum et adventum.

Od zunaj: Von Radkersburg. — Dem Herrn H. Anton Pretsch, Hörer der Philosophie 2. Jahr. zu Grätz. Abzugeben in der Franciskaner-Gasse im 2. Stock, Nr. 325.

2. Pismo neimenovanemu prijatelju.

To pismo je pisano 26. septembra (1837. l.) pri Sv. Trojici. V njem prosi Caf nam neznanega prijatelja, naj bi mu, ker ne more potovati v Gradec ž njim in s prijateljem Mayerjem v sredo 30. septembra, naročil v Mariboru sedež v vozu za nastopni dan (četrtek); ravnati se mu je namreč po svoji mrzlici, ki ga trese vsaki četrti dan; če bi odpotoval v Maribor v torek, bi ga tresla na potovanju; tako pa upa srečno priti v četrtek v Gradec, kjer se ga bo v bogoslovnici v petek zopet lotila.

III. Cafovi zapiski o stroških svojega šolanja.

1. Summa descripta parentum studente impensarum me factarum.

I. et II. Gr. Cl. Anno 26. 28/29			
	A		B
s. ambae 270.	1. Statio . . . 30 fl. W. W.		1. Statio victusque 90 fl.
	2. Vestes . . . 10		2. Vestes 12
	3. Secus . . . 8		3. Secus 10
	Summa 48		Summa 112
	III. et IV. Gr. Cl. 29, 30		
	A		B
	1. Statio 30 fl.		1. Statio 32 fl.
	2. Vestes 8		2. Vestes 16
	3. Secus 12		3. Secus 12
	Summa 50		Summa 60

I. Hum. Cl.

1. Statio	30 fl.
2. Vestes	73
3. Secus	14
<hr/>	
Summa	127

II. Hum. Cl.

1. Statio	—
2. Vestes	89— 2
3. Secus	54 10
<hr/>	
Summa	143—12

Logicus

1. Statio	56 fl.
2. Vestes	115
3. Secus	79
<hr/>	
Summa	250

Physicus

Statio	56 fl.
Vestes	130
Secus	150
<hr/>	
Summa	336

Summa 8 annorum:

Parva	48 fl. W. W.
Princip	112
Gramat.	50
Syntax	60
Poësis	127
Rhetor	143
Logice	250
Physice	336

Summa 1126

Summa tota 1126 fl. W. W.

(Theologia.)

1. anni

1. Statio	— fl. C. M.
2. Vestes	22
3. Secus	97
<hr/>	
Summa	119

2. anni

Statio	— fl. C. M.
Vestes	8
Secus	50
<hr/>	
Summa	58

3. anni

Statio	— fl. C. M.
Vestes	} 240
Secus	
<hr/>	
Summa	240

4. anni

Statio
Vestes
Secus

1. anni Theol.	119 C. M.
2. anni Theol.	58
3. anni Theol.	240

417

Gymn. et Phil.	454 fl. C. M.
Theol. 3. anni	416 circa

870

Feci die 28. Julii 1837, die ante presbyteratum

Na istem lističu, prvotno izpolnjenem samo do 5. šole dne 12. avg. 1830, ko je bil Caf doma pri Sv. Trojici »poeta«,

so dalje še posebe izkazani prejemki 2. in 3. bogoslovskega leta tako:

Theologus 2. anni		Theologus 3. anni	
Abiens	15 fl. C. M. 15. October 835.	Abiens	17. 7. 36 20 fl. C. M.
Deinde	8 fl. C. M. im 1. Jän. 836.	Tulit nuntia	6. 8. 36 10
Deinde	15 fl. C. M. am 18. April 836.	Tulit nuntia	1. Jan. 837 130
Deinde	10	Tulit nuntia	23
	10		183
Summa	58	Parentes ambo praesent.	57
		Summa	240

Stroški 4. bogoslovskega leta niso v tabeli več izkazani; samo pod besedami »Feci die 28. Julii« itd. se nahaja še s tinto pisano:

4. anno Theol.

Abiens 24 fl. C. M.

Na zadnji strani tega lističa pa je s svinčnikom načrtan ta-le račun:

24 fl.
12 fl.
22 fl.
27
24
—
119
22
—
97

To se mi zdé stroški 4. bogoslovskega leta. Torej je Caf vsega vkupe dobil od roditeljev 967 gl. k. d.

2. Zapiski Cafovi o izdatkih od 6.—8. šole.

Rhetor Zaff. G. A. an. 1831/32

Vestis exterior	39 fl. 40 kr.
Femoralia duo	23 " 10
Sudaria	1 " 24
Collaria	1 " 12
Tunicæ interiores duæ	8 " 12
Lexicon slovenicum	5 " —
Interulæ	
Iter, ego, Pater, Mar. Divj.	10 " —
1. Secus pro recreatione	8 " —
Pluviale	10 " 24
2. Secus pro recreatione	17 " 30
3. 1. Panis, caro, mala. Krainz	— " —
Coreæ. per Krainz	— " —
3. 29. 2. Divjagg, Pater, Tschech	
Farcim. Caro. Panis. Vinum	5 " 20
Pascha domi	2 " 30
Per publ. curs. 24. 5. 32	17 " 30
Misit mi per curs. publ.	3 " 20

Finis rhetoricae et Gymnasii

Et Suma.

Summa impensorum totius Gymnasii per sex annos 540 fl.

1. anni Philosophus

Femoralia duo	33 fl. — kr.
Et aliae vestes	12 „ 30
In s. montem eunti	8 „ —
Ocreae tres	7 „ 15
Domo abeunti	55 „ 25 m.
Misit 18. 9bris	25 „ —
Ipse tulit 8. 10	25 „ —
Per Lachet Кочeverca	60 „ —
Cum nuntia	25 „ —
	250

Philos. 2. anni

Dedit cum Pretsch abeunti mi	24 fl. 6 kr. C. M.
8. 9bris ocreas per curs.	10 „ —
Dobih perv. Ledna	25 „ —
Dobih 20 Svjetana	50 „ —
(Gornaja) Suknja	29 „ —
Tjelovnik	3 „ —
Klobuk	4 „ 40
Hlave	8 „ 1
Ad Pascham Mati da	2 „
Kossovca 20 fl. Divj. 1 fl. C. M.	
Ujc da 2 fl. C. M.	
Misit pater	10 „
	Summa 119 „ 6

Ta vsota, ki se ne ujema, je pozneje prečrtana; v račun so postavljeni stroški za obleko v dunajski vrednoti, drugi nastavki pa v konvencionalnem denarju.

3. Drugi računski zapiski Cafovi.

Drugi zapiski obsegajo stroške leta 1837., ko je bil že Caf 4. leta bogoslovec. Razvidi se iz njih, da si je zapisoval vsak krajcar, ki ga je izdal; žalibog ni povsod povedano, v kaj je denar porabil. Največkrat figurira »recreatio«, potem »familiasgeld«; enkrat je od njega tudi »Theater« dobil 20 kr. k. d., to je toliko, kolikor je plačal za striženje las!

IV. Prošnja Cafova za vsprejem med minorite.

Euer Hochwürden Herr Provincial!

Bei dem Umstande, dass ich schon lange den Wunsch und das Vorhaben in meinem Herzen herumtrage, in den ehrwürdigen Minoriten-Orden einzutreten, zumal, da ich durch meine gegenwärtige Stellung als Professor und Alum-nats-Subdirector, die meine Kräfte über die Massen in Anspruch nimmt, zu dessen wirklicher Ausführung noch mehr

angeregt werde — bitte ich Euer Hochwürden inständig mir die heiss ersehnte Aufnahme in den Ehrw. Orden um desto eher gütigst zuzusichern, als das theologische Schuljahr zu Ende geht — damit der Fürstbischof von Lavant sich noch rechtzeitig um meinen Nachfolger umsehen kann.

Bei dem hochw. H. P. Guardian zu Pettau, denn für dieses Kloster erklärte ich mich, habe ich mich bereits am 2. I. M. gemeldet, wovon auch dem Hochw. P. Provincial-Commissär in Gratz berichtet worden ist.

Meine Bitte wiederhohlend u. mich E. Hochw. Gebethe empfehlend geharre ich Euer Hochwürden unterthänigster Diener

Georg Zaff,
prov. Professor der Pastoral und
f. b. Alumnats-Subdirector.

Marburg in Steierm., den 11. Juli 1860.

(Na hrbtu:) Die Aufnahme in die österr. steyr. Minoriten-Ordens-Provinz wird bewilliget, wenn das Hochwürdigste fürstbischöfliche Ordinariat diesen Ihren Entschluss genehmiget.

Minoriten Kloster in Gratz den 27. July 1860.

P. Norbert Stanka
p. t. Provinzial.

V. Načrti Cafovih pisem.

1. Kremplu.

Mit pochendem Herzen, das vor Freude mir hüpf, ergreif ich die schlichte Feder, um Euer Hochwürden zuvörderst meinen innigsten Dank für die Erwähnung, die Euer Hochw. mehrmahl von mir zu machen, die Gnade hatten, zu erstatten, besonders aber meine tiefste Verehrung u. Hochschätzung auszudrücken. Wie oft wollte ich mich Euer Hochw. schriftlich mittheilen, allein ich konnte es doch nicht übers Herz bringen, als Idiot nähmlich an einen Mann zu schreiben, der anerkannt eine neue Epoche für die steyrisch-slavisches Litteratur macht und durch seinen heldenmüthigen Entschluss die Mauern niederreisst, die den Slaven vom Slaventhum, den Bruder vom Bruderherzen getrennt. Da ich die vielen Verdienste u. die höchst lobenswerthen Bestrebungen von Euer Hochw. schaue, was kann ich da wohl anders thun, als mit dankerfüllten Herzen auszurufen: O du Vater aller Völker u. Leiter ihrer Schicksale, lass reichlichen Segen herabströmen über das Wirken eines

Mannes, der zum Wohle deiner Kinder die Musse seiner Jahre opfert. Ich meinestheils habe um so mehr Ursache ob dieser so erfolgreichen Katastrophe meine Freude zu bezeigen, da Euer Hochwürden mir, ich möchte sagen, aus dem Herzen sprechen, nach dem Herzen handeln. Ich sehe nämlich Euer Hochwürden meine heissesten u. geheimsten Wünsche realisieren. Ja, das Verdienst, dass Euer Hochwürden das čehischillyrische Alphabet gewählt haben u. als dessen Vertheidiger aufgetreten, wird die Nachwelt anerkennen u. zu würdigen wissen. Und für wahr, es bedarf wohl keines Adlerblickes, um einzusehen, dass sich das germanistisch-Bohorizh'sche Alphabet bei dem allgemeinen Streben nach Einheit, Zweckmässigkeit und Analogie trotz seinen hartnäckigen Verehrern die es (sit venia voci) wie [die] Blindschleiche ihre blinde Bruth vertheidigen, kaum lange mehr erhalten kann. Zu dem scheint es, dass alle diejenigen, die sich mit Recht slav. Litteratoren nennen, die Hinfälligkeit der Bohorizhistik ausgesprochen, oder sich einer besondern Schreibart bedient haben.

Allein da Euer Hochwürden die Bahn gebrochen, die uns Slovenen in die eigentl. Slavenwelt einführt, so ist es auch unsere Pflicht, dem ausgezeichneten Koryphäe zu folgen, woran wir so Gott will nicht ermangeln werden. —

Neuigkeiten.

Hochwü. Herr Glaser ist Hofkaplan geworden. Hochw. H. Murko hat das 3. Rigoros. — Und H. Miklošić.

Ich selbst war beim Hochw. H. Priesterhausdirector und hab' ihm Vorstellungen gemacht über die slov. Alphabete. Er war sehr aufmerksam, erklärte aber, dass hierauf das Consistorium keinen Einfluss habe.

Aber nächster Tage werd' ich, wenn es die Umstände zulassen, mit dem Hochw. H. Gruber sprechen und ihm Beweise für die Güte u. Zweckmässigkeit des čehischillyrischen mittelst eines tractatulus liefern. Und mögen dann die Bohorizhianer sagen u. thun, was sie wollen, ihr Alphabet ist schlecht und fällt heut oder morgen auf dem positiven od. natürlichen Wege, da den Bessern gewiss die danica aufgehen wird u. es gar nicht nöthig ist, in der Provinz Werke auflegen zu lassen. Das Gedicht von Euer Hochw. an Ottokar, das von Hand in Hand wie [ein] Lauffeuer gieng, nahm Wunder nicht nur jene, die keinen Sinn für Poetisches haben, sondern auch ganz vorzüglich jene, die von der Litteratur — wendischen Litteratur — gar nichts wissen.¹⁾ Und bei der Correctheit, u. Flüssigkeit der

¹⁾ Določbe k „nahm“ manjka.

Sprache, bei der Leichtigkeit u. Harmonie der Verse u. bei der lebhaften und glühenden Phantasie eines Jünglings, woran besagtes Poëm sich auszeichnet, was konnte man anders als allgemeine Aufregung erwarten? Ali da němškí jarem nosimo, ne smémo občinski se tóžiti!

Da meine Prüfungen nahen und das Schuljahr zu Ende geht, so reserviere ich manche Herzensangelegenheit auf die Ferien, wo ich mir die Freiheit [nehmen werde], Euer Hochwürden zu besuchen — Unterdessen empfehl ich mich Euer Hochw. Gewogenheit und verbleibe mit vorzüglicher Hochachtung u. Verehrung

Grätz den 12. Juni 1838.

Euer Hochwürden
unth. Diener
GA. Zaff, Priester u.
Convictspræfect.

Od zunaj: S' Gradca. — Njih Preosvaščenstvu visokočestitemu, visokoučenemu Gospodu Gospodu Kremplu, mnogouslužnemu Svaščeniku pri Mali Nedeli.

2. Davorinu Trstenjaku.

Dobro beri ino
ne krivi hudih duhov.

V Framu 8. no 9. Travná 1844.

Zlati moj Davorin!

Tu Ti šće edno pismo, kér zdaj bolj utêgnem ino ravno priložno imám Ti ga poslati. Ali Ti je bila moja pisanka po volji? Têžko! Zato šće le nësem krivovêrec, da si sê vam moj pravi pis ali pravopis kriv zdí.

Postave pak kterih sê pri svojem pravopisu dêržim ino ktere sêm vsem vojvodam Slovjanstva k presúdenju poslal, sù éte:

I. Za podstavú búdi Vseslavská etymologia.

II. Pravopis ostani ves Ilirski, kelikor pèrvi (I.) postavi ní soper: n. pr. dug namêsto dlęg.

III. Vsi živli domaće Slovenšćine (z Vandalskim na Úgerskem, Slovensko-hèrvatskim ino Rozeanskim) sê imájú v pretrésanje vzéti ino kelikor pèrvi (I.) postavi se priležjú, za pravilo býti.

Da sê pak III. v II. ne razgubi, térja síla razlúčivne znamená ali šće

IV. postavú.

Ali búš mi mogël podrèti kterú tēh postáv? Ne odstúpim od njih, kér sù mi potèrdjene od naj vécíh Slavov,

če mé uže ravno z Dajko - Metelkovim blatom strašite. Pustite nas le v blatu tečati, vsaj vas ne prosimo, da bí nam vun pomagali — učite se radjši grammatike ino prave Slovenščine ze Slavščinû vrêd, premišljajte TRI pravopisne postave (ne mojih): 1. Piši, kakor DOBRO izgovarjaš (ne po svoji glavi ino za svoj kút). Kaj je DOBRO izgovarjati? Kar je občinsko, kar sê na domačem če uže na drugih krajih boljšega vseslavskemu prileže [sic!]: n. pr. *šé* ali *š* — to sem ti zadnji krat dokazal — véc ko polovica Slovincov ga imá ino VSI Slavove ino je etymologički iz *st* ino *sk*; *uše* ali *už* schon, če *u* odpèhneš, ne imaš nič; *že* nič ne pomeni, té si živel razderèl: *že* je samo particula — *u* für sich schon heisst schon, vidiš česk. poljsko již, juž. *ž* pak onih Slavov je vselè naše *r* (samo uže *šé* je ostalo edino — cêlo Slovensko po analogii bí bilo *ur* ali *jur*, Hèrvati ga imajû). Zatò tvoja postava: »piši, kak sê izgovarja«, nič ne veljá, temoč býti mora: Piši, kakor sê DOBRO izgovarja — ne od mene ali Tebe, temoč od vécèga dèla ljudstva, ali za nas tudè mènjega, če sê le prileže Vseslavščini; vèš, da sê imámo narèčja k narečjam približovati, zato pak ne posluhni ljudi, ki cêlo svojega narèčja ne znajû, ino bí radi nam vojvodili — oni sù *šé* v blatu ino tèmi ino mísljû, da sù uže vsi drugi tudè.

Ponovim *šé*: naš *š* namèsto *šé* ni za nič 1. ni za polovinû Slovincov domačih; 2. je vsem inim Slavom soper; 3. je koti pokaženo ino ne »DOBRO« izgovarjanje *šé* soper Etymologiû. Zdaj pak mé pri mirè pusti s Svojim: Piši kak »izgovarjaš« ino tèrdi radjši z nêmcem: Schreibe wie du gut sprichst. *šé* nesva pri kraju.

II. Druga pravopisna postava je: Schreibe nach der nächsten Abstammung und Ableitung. Ta postava térja od pisavca, da umí etymologiû. Vuk Štefanović sê je soper tú postavû pregrèšil, če piše *teško* namèsto *teško*.

Nesrèca! da Ilirci *šé* nêsû iméli mùža, ki bí jim tú drugû postavû razumèl ino naslèdoval, oni bi gotovo ne pisali: sam pisó ich hab geschrieben, sunce Sonne, temoč bi pisali da si ravno pèrvi postavi: Schreibe wie du gut sprichst, soper, l n. pr. sem pisal. u. sèlnce od. solnce od. slnce od. slunce od. slonce etc.¹⁾ Za tega voljú mi piše Šafařík: »že se prawopis illyrský podle potreby slowenského modifikowati musí«. Zaradi *l* ino *èl* sém Ti uže pisal ino more býti Tè presvèdočil. Analogia mora býti, ne pak stara navada od ljudi, ki sù nam pèrvi pisali. Če pri starem ostajamo, kam búmu prišli, tè radjši vse pústimo, če ne

¹⁾ Caf je zašel včasí v nemščino: u. = und, od. = oder.

hočemo napréd. Jaz ne bûm nič pomûtil, nič pokvaril, tega sê ne bojte: vseslovjanščina mi je vojvodinja poleg analogie ino etymologie.

Ze svojim nêmim *ê* pred *l* ino *r*, to je *êl* (ne samo *et*: temoç *êl* = *u* od. *ou*) bi rad vsem Slavskim pravopisom ustregel: *êl* n. pr. *dêlg* Roseanisch sprich *d'lg* z nêmim *e^{om}* Schuld, staroslav. *dlôg* = *pohl.* *dtug* = russ. *dolg* (Rusom je *o* = *o* n. pr. *trôg* Markt = rus. *torg* toržestvo etc.) nordisch *dolg* = *dilg*, *mêlk* das Schweigen = *pohl.* *milk*. *vêlk* Wolf = *wilk* etc. napèlniti fûllen = *pohl.* *napelnic*; *pèlni* voll = *bôhm.* *pelny*; *êl* je Slavom *lv* = *el* = *il* = *ol* = *al* = *ul* = *lu* = *lo* zavoljû edinsti naj bû *êl*. Če pišejo Ilirci kozao Bock = kozèl, zakaj ne *dolg* Schuld? Kdê je analogia? Kdê približovanje h sêvernim Slavom?

Mi pak pišemo sêm mogèl, sêm šèl, sêm gnètel — pišimo tudê *pèlni*, *dêlg* itd.:

a) vsej ne bû mêšnjave, kër je malo takih besed.

b) *ol* nišce ne izgovarja, je *u* ali *ou* ali *o*, zato pak pišimo radjši po pravilu.

c) Zdaj izpervega popravimo, dokler šce se Ilirski pravopis ne vkoreni, potlê bi pak stara navada ostala.

Çe pišemo *rv* = *er* — pišimo tudê zavoljû analogie in II. pravopisne postave *lv* = *êl* n. pr. (niç ne dêne, če Ti večkrat ponovim, bûš le vidèl, da si soper ne govorim, temoç sê postáv dèržim, na pr.)

drøn = *dèrn*; *trøn* = *tèrn*; *smrzt* = *smèrt*; zato: kër je *o* = nêmi *ê* tudê *dlôg* = *dêlg*, pa ne *dolg* — *dulg* — *dluh* etc. *plœnî* = *pèlni* etc. *rvž* = *èrž*; *èrdèci* roth ne ko Krajnci *rudèci* itd. *ê* = *o* Halblaut, Rusom *o*, Ilrom *a*, Çehom *e* itd.

III. Postava pravopisna: Schreib nach den besten Büchern. Dieser Grundsatz pomaga I. ino II. und verweist auf fremde Autorität nicht auf eigene: ravno tako vam Dajnko in Metelko nêsta po volji, kër sta rêsnicû, pa ne vaše volje iskala; njujni grêh je le ali zasluga, da sta nove çerke kovala, jaz pak po pravilih anal. in etymologie Ilirski çeli pravopis našim potrebam prilagam.

Kaj nam pomaga, če imamo iz Ilirskega samo *z*, *c*, *ç*, *š* u. *ž*; vzemimo šce tudê:

1. *ç* Nach Mayer klingt es im Görzerischen hie und da wie pures *c* n. pr. *noc* Nacht etc. wie *bôhm.* Den Roseanern klingt es wie *l'j* d. i. *t* u. *j*. Kdor ne zna razlúčka med *ç* u. *ç*, naj pisanje radjši pusti ino se úci Ilirskega tiças zavoljû súsêdščine.
2. *šç* zavoljû vlastnih potreb ino tudê súsêdščine ko užé goré.

3. *dj* od. *dj'* analog wie *šč*,

I. sê čuje ino bere rodjen geboren, zamudjen verspätet

II. zavoljû Ilircov.

4. *û* namêsto *o* oder *ô* zavoljû Ilircov; če sê hočemo štêti k Ilircov, opustimo *ô* ali *ô* ali *o* ali *u* z. B. rûka wind.-il. ruha. Rusi, včasî cêlo Čehi, ino vsi južni Slovenci imajû namêsto *ô* (*o* *q* pohl.) = *u*; zakaj mî ne, s tem znamenjem bi vêkoma kazali *u* da je nosovka, Rhinezem. Postavim pak, mî bi ostali pri *ô* róka Hand, vêmda mora bîti etymologičko znamenje na njem ali pod njim *ô* ali *o*; če uže znamenje bîti mora, naj nas tudê s tem Ilircov pridruži: naj bû *û*. Pisavec Slovenski mora ti razlúček vêdêti med *o* pót Schweiss ino *û* pût Weg; rod Geschlecht, rûd spärlich; mot Wickel, mût Wille; log Lage lûg Wald lug Lauge; grûz = grêz Moor und groza Eckel; kot das Wälzen, kût Winkel; vûza Gefängnis, voz Wagen; vûd Senge vod Führung; mûka Mehl, mok Feuchtigkeit; lûk Bogen lok das Lecken; mûdri der weise modri blau (Krempl, Dajno, Šerf etc. schreiben schon oft *u* statt *ô* z. B. mudri weise etc. freilich im Widerspruche mit den übrigen *ô*) kûs Bissen kos Amsel kusa Schimpfwort; gûd das Aufmusizieren god Feier; zûb Zahn zob Kropf, Hafer etc. *ô* za *u* nišce ne ima ko mî Slovenci, šce mî imejmo radjî *û*.

Vidiš, moj potêrpljivi Davorin, té 4 čerke vzemem iz Ilirskega v svoj text v Slovniku, od *ê* nič ne rečem, vsej ne moremo brež-nja bîti n. pr. svêt Welt. H tem 5^{tim} šce pridênem Slovenski êl ino ne bûm nikeda pisal, ne kozil, ne kozal, ne kozol, ne kozó, ne kozu; ne bolân krank, tudê ne vrêdin würdig, tudê ne dobriga dobrimu des guten etc. G. Murko sê smêji Krajncov da pišejû vrêdin würdig, bolêzin Krankheit ino jim pravi, zakaj ne pišejû tudê zato osil Esel: jaz pak Murku rečem, zakaj je on obdêržel dobriga — dobrimu namêsto ega, emu. Genit. u. dativ adject. ega, emu imá *ê*, se vidi is tega, ker imaju Slovenci = dobrêho, dobrego, dobrago, dobroga, dobroga u. dobriga u. kârnth. dobraha. Kranjsko *iga*, *imu* zavêržem, ko Murko vrêdin würdig. Sêrdce mê bolí, ko vidim, da terdokorni Krajnci g. Kremplnu v Novicah vse ega ino emi na *iga* ino *imu* prevračajû ino sê stare šegurine dêržêc mûtijû:

1. R. P. Marcus a S. Ant. Paduano Avgustiner, pravi Krajnc imá v svojih pismah naimê pak v Grammatiki str. 45. — ega; emu ino povsûdê.

2. Vlaški Goričani ino Primorci, vsi Korûšci, Rozeanci, Štajarci govorijú ino pišejû ega etc.

3. Zakaj pak pišeju Krajnci téga dieses (pri nama totega) keda je *εμπρασις*? zato ko dobr'ga izrekaju, also do-bruga to je è ali dobrèga. Vidiš stare nesrèčne zmúte; zdaj pak se jih vsak pisavec dèržati mora, če ne ée (kak vi pravite) v kako blato zagaziti.

4. Če ega — emu pišemo, sè približamo inim bratom Čehom itd. tudè Ilircom po *j, š, č, ž, é*; pustimo nebitne micenosti za približanja ino združenja volju itd. Vidiš zdaj: to bù v textu v slovníku: *i, u, ú* κ rúka Hand, *e, é, o, a, c, é, č, d, dj* n. pr. sadje Obst und sadje Russ oder sadje Russ. *j* u. *j* ali *j*? *šć*; also *ú*; *é*; *č*; *é*; *šć*; *èl*, to bù v textu.

V koreniki sami bùdù šće za etymologiù pokazati pak tudè od Šafařika odobrene razlúdivne ali diakritičke znamenja:

1. ko *ú* tudè *í, ê; ú = κ* rúka Hand tako tudè

a í = u sè ishadja iz *u, è, ú* na pr. biti sein biti schlagen; *tí du, ti dir*; *mí mir, mí wir*; stíd Scham stud Kälte; prid Nutzen = ilyr. prud; slišati, slušati; potikati, potèknúti etc. moj *í* je vselè severnih bratov *y*.

b) *è = a*, z. B. svèt = svat heilig, svèt Welt — pèti spannen; pèti singen; té dann, tê dich; se ecce sè sich; mè mich mè wir zwei Weiber; led Eis; lèd Brache, Flur; *è* geht über in *ú* und umgekehrt: vèzati binden = vúza; vèdnúti welken, vúditi selchen; léknúti krümmen lúk Bogen; stègnúti, tégoba, túga; mècati mùka; récel, rúka; mètež, mùtiti; blèsti blèdem blúd; cvètéc u. cvètúé blühend; gorèé u. gorúé; bodèé stechend stat bodúé itd. Sapienti sat.

2. *dj* u. *dj* oder *dj* sadje Obst i sadje oder sadje Russ. *lj* u. *lj*; kolje Weingartenstock; kolje er beisst. *nj* u. *nj*. Der Unterschied fast merklich *tj* statt *é* in Fällen

also noch in radicibus:

í, ú, è und *dj, lj, nj, tj* oder *dj', lj', nj' (tj' = é)* s kterim bì Tebi bolje ustregel? also:

i, í; u, ú; e, é, ê; c, č, é; d, dj, dj; j, j; l, lj, lj; n, nj, nj; s, š, šć: tj, tj; z, ž; v = è, èl, èr; tako glúboko mè je *άναλογια* ino *ετυμολογια* v blato potisnùla, glúbljej šće ne, ino mè ne bù!!

Za korenike

1. *í, ú, è, é*

2. *š, ž, č, é (lj)*

3. *dj, lj, nj, tj (é)* ali? *dj', lj', nj' (tj' = é)*

4. — *èl — èr*

5. *šć*

Moj dragi Tèrstenják.

V ti pravopis lèhko stlačim vsù Slavščinù, vse Slavske narèčja. Če želiš, da Ti to dokažem, piši mi, pa jaz mšlim, da sè nësi samo naučil Slavskih besèd, temoč tudè njih živle.

Ne smē sē vam ta rēč čudna zdēti, kēr vēš kelikor si je g. Metelko prizadēl, jegov pregrēšek je, da si je pomoči le v starem ino le za krajnšćinū iskal, v mojem pak naideš vsū Slavenšćinū po vsi Slavšćini iz vse Iliršćine poleg etymologičkih ino analogičkih pravil.

Če ne glédamo na te pravila, šće sē bolje razkūsamo, če vsakemu pripustiš, da piše wie er spricht.

Prédj ne bū miru ino pokoja, dokler si pravopisa po pravilah ne sporédimo. Jaz rečem ne tiisti pravopis je pravi, kteri je priprosti, temoč — kteri sē vsem potrebam prileže, domačim. ino tudē zravno sūsédšćine v nemár ne pusti. Kdor kakū priprostū knjigū za pèlk piše — piši jū po svoji glavi, ali le od lexikografa (ne samo za Ljubljanū ali za druge razučene nēmáke) ne terjajte, da bí vsakemu po njegovi glavi pisal. Lexikograf ne smē glédati na človeke, temoč na ljudi, na ljudstva, na narode, kar sē med njimi boljega ino inim bratom priležnega naide, sē postavi za pravilo, ne pak, kar ūtle buče donijū, v svojem narēčju ne-iskušení tērdijū; rad se nēkterim s tem zamērim, s čem množinam ustrezem. Dnes ali jutř sē odprejū slēpemu oči, zakaj mu potem do jutra pogléd pridēržavati, če mu ga dnes lēhko dām??

Ino vērē vsega tega, pustite mē pri mojem skērbnem dēlu, vsej sē iž njega ne būte čerk ali pravopisa učili — ne pišem vam čerknjaka ali pravopisnjaka — le besēdnjak vam pišem; radjši mi besēde ino fraze pošiljajte, ko pak da mi čerke gērdite ino jemljete: v naj boljši opravi vam dogotovim besēdnjak, če mē pri čerkah ne mūtite, drugače pak dobrū polovicū besēd opustiti moram, ali vse opustim, kakti malar, če mu farbe vzemeš. Bratec! ne būdi neumen, da bí z drugimi menil, da bí jaz le Dolanjšćinū ali Frajmšćinū ali samo natisnjenū Slovenšćinū spisoval — ne vsē Slovenšćinū (d. i. die slov. Sprache so weit kaj koj ka was bedeutet, und ū statt u rŭka Hand vorkommt) spišujem — vidiš, da tako ne morem ino ne smem vsakemu po njegovem kŭtu vgoditi: ich muss alle slow. Elemente subsumieren, mich zur Allgemeinheit erheben und daraus nach den Prinzipien der panslavischen Etymologie und Analogie die orthographischen Grundsätze festsetzen. Ob und inwiefern ich das erreicht, premisli ino mi skoro odgovori, pa ne da bí mē mŭtil, strašil, z blatom mi grozil, ampak z dokazmi mi odvzemi pogrēške ino zablŭdke. Ne tērdim krive vĕre, le rĕsnicū išćem pak. né za slēparje. Odgovori mi s pamētjū, rēč je znamenita ino bi lahko prepozдно bilo.¹⁾

¹⁾ Z ozirom na Cafov pravopis v tem načrtu je opomniti, da rabi Caf v tekstu povsod v zvezah *dj* (t. j. slov. *j*, srbski *ђ*, stal. *šd*),

3. Bleiweisu iz l. 1861.

Blagorodni g. Dr.! Častiti stari prijatelj!

Dovolite, da Vam po dolgem molčanji spet pišem: leto za letom je preminovalo — pa moje srce do Vas blagorodni g. se ni premenilo — pa poslednje čase mi je toliko skipelo, da Vam moram pisati.

Po pravici Vam povem, da, če sem ravno vse slovarje vseh indo-evropejskih jezikov velikokrat prebral, raji bi rekel, na tenko pretresal, in slovenske besedice že 25 dobrih let kakor bečelica zbiram — Vam dopovedati ne morem, kaj moje srce čuti — ako Vas, mili, hrabri slovenski vlastenec! v misel vzemem, ki ste se za domačinstvo kakor orjak vzdignili — bodi Vam, pa je Vam tudi zato hvala in zahvala cele uboge Slovenie in pa zravno vsega Slavnjstva!!

Bog Vas živi in krepkih hrani, da bi še tudi videli in uživali veseli sad svojih tolikoletnih trudov in prizadev.

Zdaj pa mi odpustite, Blag. g., da Vam odgovor dam od mojega poslovanja. Pred vsem drugim trdim, da nesem od svojega jezikoslovnega delovanja nikakor prenehal, in ono obadanje in zabavljanje pred nekimi leti me ni nič zmotilo, ampak še le boljše k vsestranski marljivosti podbodlo.

I. Kar zadeva predmet mojega delovanja, se ne pregrešim, ako rečem, da sem vse, kar je umerljivemu človeku mogoče, storil.

1. Gledè slovenskega slovarja sem

a) nabiral skerbno in žareče iz vseh mi le koliko odpertih virov; kakor sami veste, sem vse staroslovenske knjige, kolikor ste mi jih iz bele Ljubljane pošiljati račili od Truberja do najnovejših knjižic in slovenskih časopisov zvesto porabil (ravno mi na misel pride, Vas prositi, da mi poveste, kaj pomenja v sv. pismi Jurja Dalmatina v prerok. Izaiu V poglavje k kraju, v drugih sv. pismih versta 27: pas se ne resdrashe: kaj je se resdrashe = razdraše: ali je I. namesti razdreši za raz-reši, ali je II. se razdraše tedaj aorist na še, kakor ga Rozeani in Iliri imajo, od besede razdrati?); preiskal sem tudi vse slovenske slovarje in slovnice in rokopise n. pr. tudi rokopisni slovar od Zagorca franciskana v Brežicah in Bilca po dobroti rajn. Metelka; tedaj sem vzdignil po mogočnosti ves zaklad, kar ga je napisanega in natisnenega ležalo.

tj (= hrv. *č*), *nj* (= *ń*), *lj* (= *l'*) črko *j* brez pike (*j*). Mi smo z ozirom na škodo, ki bi jo sicer naredili tiskarnici, ohranili v tekstu povsod *j*; samo v nasvetih in njim pridejanih zgledih smo pustili Cafova znamenja.

b) Kar pa še veliko več zalega, sem skozi 25 let neprenehoma besede za slov. slovar iz ljudskih ust prestregal: štajarski v Fravheimu 20 let vsak den; nalaš sem si ljudi za plačilo najemal, da sem po natisnenih slovarjih, obrazovidih (*orbis pictus*) i. t. d. izvedaval; iz Ogrskega mi je pleban g. Kosič v Siniku moža na več časa poslal, da sem ga sistematički izpraševal; Rozeanec Longini, naselivši se v Fravheimu mi je čez 12 let Rozeanski »romon« razlagal — ni ga bilo rešetarja, suknarja etc. iz Krajskega, ki je v Fravheim priteržil, da bi ga ne bil plačal, da mi je nekoliko časa ostal in mi svoje narečje razodeval.

Tudi, kar sem v Mariboru, poleg vseh svojih opravil, nesem nehal drobtinic pobirati. Tukaj sem ravno tako sistematički po Janežičevem in P. Markovem besedniku svojega strežnika, rojenega Slovenjgradčana izpraševal in mnogo besed nekaj zapisal, nekaj popravil, kar jih bilo krivo natisnenih: p. kde je koren popačene besedice pranč v Janežiču (*Cigale* je nima), koliko le sem izvedel pri vsakdenji mizi od gg. Direktorja in spirituala, ki sta oba rojena blizu Celja — in koliko od g. Herga, profesorja, ki je z nami vsak den pri mizi, rojenega v Središči (*Polstrau*), tudi bogoslovci iz vseh krajev z doma so mi mnogo pripomogli; ker besede, kder stojim ali sedim prestregam, so mi v Mariboru ime »Wurzelgraber« izmislili. Tudi mariborska okolica mi je veliko zalegla.

Da me je tudi prebiranje drugoslavjanskih slovarjev domače besede opominalo, mi ni treba praviti. — Da pa nesem maček v vreči sprejemal, me je podpiralo jezikoslovje gledé drugih sorodnih jezikov, staroslov. in tudi sanskritskega.

Zdaj pa vprašam: kaj bi še bil imel storiti, da bi slovenski slovník dopolnjeval od laških do ogerskih mej ali kaj o pridnem g. Cigaletu sodim? *Nemo dat, quod non habet.*

II. Tudi slovensko slovníco, ki je bila že pred 13. leti naznanjena, sem v enaki meri zvesto gojil.

III. Kar pa dalje višje jezikoslovstvo tiče, sem zravno svojih gore omenjenih preiskovanj, tudi vse slovanske narečja k edno drugemu primerjal in posredno po vseh sorodnih indo-evropskih jezikih na sanskritske korenike speljal. Takih zvezkov po dve pole vkupe, imam sedaj 72, tedaj 144 pol, in tako je še le malo vseslavjanskih besed, katerim še nesem mogel korenike v sanskritu dognati, naj beržej so celtske, finske itd.

IV. Ravno tako se obavljam z indo-evropsko (t. j. indo-germansko, slovníco; saj so mi naj. boljši jezikoslovci

Bopp, Pott, Kuhn, Rapp, Schleicher, Diefenbach, Roth itd. dobri znanci.

Po tem takem vidite, blagorodni g., da ne nabiram le slovenskih besed, ampak da jim tudi koreniko v globok. svetu vidim, ter vem, kako se ima slovenski pisati, da ne bo popačenka, ki iz besednika v besednik nerazumljiva leze. Ako bi tukaj prostora bilo, ali veliko več, ako bi Vas ne nadlegoval, bi nekoliko takih izsledkov semkaj podstavil.

Ne vstrašite se, blagorodni g. ker še tukaj drugi del tega lista dohaja. Da sem toliko slovarskega gradiva vsкуп spravil, mi je bilo 1. trebalo knjig; moja knjižnica je velika in moje edino premoženje, pa Ljubljana, Gradec, Dunaj in posebno Praga (Bog daj mojemu naj večemu dobrotniku r. g. Hanki dobro) in drugi prijatelji, razve bahatega Dr. Miklošiča, so me krepko podpirali. Ravno zatorej sem 21 let v nizkosti in le za kaplana služil, da bi brez vseh drugih skerbi se samo z jezikoslovjem obavljati mogel; 2krat sem se branil v Gradec za hofkaplana, 2krat za kurmeštra v Ptuj in Maribor, 1krat za semeniškega subdirektorja v Gradec, 1krat za beneficiata na Ptuj iti, tudi še misli nesem imel za fajmoštra postati, ako ravno sem bil nagovarjan (več dekretov še lahko pokažem) in vse to iz ljubezni do svojega naroda, jegovega jezika in višjega jezikoslovja poprek, ker bi me povsodi drugde druge skerbi prevzele in od naloge, ki sem si jo za svoje celo življenje postavil in za katero živim in umerjem, odvernile. Te žertve rad prinašam, ker je duhovnikov dosti, jezikoslovcev pa malo. Pa drugači je postalo, ko je bil Lavantinski škofovski sedež v Maribor prestavljen — premil. škofu g. Slomšek sem se zastonj ustavljal — iti sem moral — in kakor bogoslovski profesor iz pastirstva in kateketike — učitelj slovenske retorike in slov. jezika — kateket v predmestni vsakdenji šoli, in pogosto pridigar, kateket in spovednik, ter subdirektor sem se toliko v druge opravila pogreznol, da mi je nekoliko ur za moj prvotni namen ostajalo in že lani sem se spustil v pobeg; moja terdna misel je bila ter vse pripravljeno, da bi bil k menihom minoritom pristopil — pa kar je duhovskega bilo, me je odstavljalo, in tako sem po nagovoru g. škofa Ptujski beneficiat prevzel, kder bi po škofovi misli več časa imel za slovstvo — samo počakati bi moral svojega naslednika; — naslednik moj je izvoljen g. Dr. Vogrin, izvoljen kanonik — in moje drugo in zadnje leto v Mariborskem semenišči se bliža svojega konca.

Zdaj sem pa dospel do verha svojega pisma, in zdaj se ima razločiti, ali bo moj 25letni trud venčan ali spodbit

— pa tudi, ali Vi blag. g. moje prizadeve in zasluge za slovenščino uznavate, ter mojim besedam verimate, ali ne. Ker je blizo konec moje semenišne službe, ino se v ljubljanskem zboru za izdanje slovensko-nemškega besednika krepko poganja [sic!] — se mi to zdi — pa človek se lahko moti — po previdnosti božji naravnano.

Blagorodni g., zdaj še le sprožim svojo do zdaj skrito, pa dobro pretehtano misel: jaz sem čisto pri volji, se izdanja tega besednika lotiti in sicer, da bi me nikaka druga skerb ne motila, se vsi duhovski službi za 2—3 leta, kakor bi trebalo, odpovedati — tedaj svoj beneficij, kder bi pa vendar imel veliko opravljati, ter vinograde itd. obdelovati itd. In kd o drugi bi hotel in mogel moje slovanske spise pregledati in razverstiti, ker v red spravljenega še ne imam nič — in se vse prepisati in ustrojiti mora. Dogodilo bi se mojemu bremenu pisem, kar se je nekaterim polam, ki sem je g. Cigaretu poslal, ki pa [je] rekel g. Dr. Muršecu o njih: »Die Sammlung ist zwar gut, aber confus«. Ker se Vam v to delo ponujam, sem misli, da je od r. g. škofa Wolfa razroka tudi za preživitev in stroške spisavca slov. slovarja namenjena?

Tega mi je skratkim vedeti treba, da se vem ravnati in sicer najmenj v 5—6 tednih, pred ko se na Ptuj preselim, da si mnoge stroške prihranim.

Jaz sem sedaj 47 let star, tedaj zadnji čas, da se toliko ogromnega in važnega dela primem.

Odgovorite mi bl. g. na skorem — in potle Vam kmalu pošljem osnovo slov.-nemškega slovarja — kateri bi v versto naj boljših drugosl. po vrednosti stopil — in jih v nekterih prednostih presešel. Pervo bi bilo — da se vse P. M. in druge dvomljive besede po časopisu razglasijo da se

[nadaljevanja manjka; na drugem listu, pa menda par let pozneje, je pisano menda kot načrt pisma Pogačarju (cf. Predgovor v Pleteršnikovem slov. slovarju I. str. VI.) to-le:]

Ko sem potle bil v Mariboru, sem tudi veliko nabral, strežniki so bili iz Slovenjega Gradca in ondešnje okolice, tudi bogoslovci so me dobro podpirali — in ko vidim, da mi tudi te izvire usehno, sem jo na Ptuj potegnol in tukaj črepljem bi rekel panonsko slovenščino itd. Tega se pak pred vsem svetom izpovedam, da besed niti ne izmišljujem, niti ne kujem, velikoveč besede, kterim do korenike ne morem, kar je velikokrat težava, ker je beseda ali spačena, ali jo je težko zavoljo *а*, *ж* in *l*, *v* prav zapisati, v Janežiču in P. Marku je izgledov dovolje, tako tudi med ljudstvom,

in vendar vsaka beseda po svojih živakih živi in mora zapisana biti: post. v Janež. beseda pranč namesto pramič v Slovenj. Gradcu; take besede večkrat na cedilo devam ino potle šče jo zapišem itd., takih popačenk je tudi v g. Zalokarjevem »Umno kmetovanje«, ker so pisane za uho, a ne za oko, to je ne etimologički.

Moja misel je tedaj:

1. da se naši besedniki, posebno Janežičev in P. Markov, kateri poslednji ima med raznim smetjem vendar mnogo dobrega zrnja, otrebijo in sicer:

a. da se smeti odpravijo, najbrže izmišljenke;

b. da se skaženke prav zapišejo;

c. da se nerazumljivke po Novicah Slovencem ponudijo v premislek, ali so kde znane — če kakih nikdo ne zna, pa se naj izpušče.

P. Marka naj njegovi rojaki presodijo, Janežiča pa vzemem jaz v delo, ker imam vse zaznamovano v njem. To se naj godi po Novicah s sumljivkami v posebni dokladi: Vsi Slovenci in pisavci itd. se pozovejo, ali jim je ta beseda v tej ali oni obliki znana. Kar jaz po Janežiču sodim, bi vse ne izneslo 2 ali 3 pole, in tako šče le izvemo pri čem da smo, da se besedice ne vlačijo kakor kače, nerazumljive v svoji obliki, ali šče te, ki jih nč, iz besednika v besednik. Vzemite g. D. Janežičev slovar slovensk. nemški del, na strani 1. so za me nerazumljivke: abrat tudi gutsm. ima, ajec, tudi P. Mark ima ajc, Cigale obeh nema? abora ravno tako; 2. abrač, abrata in abratič tudi P. Mark = vratič, adraš — Cigale ima adruša Dürreiche.

Kaj je Janežič. obrank Reif; ali je obroč nam. obronk; k je koroški č? ali je slana, primeri abranka; abranka, abrončina, abronka pa so popačenke, primeri stran 105 kavrnka; popaka je tedaj v an in on nam. abrnka itd. itd. nad kavrnko dvoji Cigale, kakor nad mnogim. Vse moje besedice so izvečkšega na malih platcih zapisane z imenom kraja, knjig ali avtoritete.

Da vse vkup spravim 3 tedne.

1. Ali je velik Cigale uže od koga za I. del popolnoma prestavljen — to je prvo

2. Mikloš. sicer da — ali je jegov lexic. pregledan od mene šče

3. Ali je ribniška dolina od g. Lesarja, kder je boje veliko localizmov? (s svinčnikom) porčehen, liščerba.

VI. Pisma Cafu z doma.

1.

Pismo v nemškem jeziku, pisano v imenu Cafovega očeta Matije Cafu, kmeta pri Sv. Trojici, dne 8. novembra 1832, v katerem mu pošilja 10 gl. k. d., ker jih je rabil za stanovanje in hrano. Pomagati mu hoče vselej, želi le, da bi ne bilo zaman; zato naj se pridno uči. Pismo je naslovljeno: Herrn Georg Zaff, Hörer der Philosophie ersten Jahrganges, wohnt in der Franziskaner-Gasse No. 325 im 2ten Stocke beym Herrn Pretz in Grätz.

Na istem pismu je pristavek O. Cafu, iz leta 1833. kakor se more preračunati, ki slove tako:

»Pater carus meus advectus est die 5. Decembris Mercurii hora I. quadr. ad Secund. cum Wranzhka et ejus famulo, dans mihi 10 fl. C. M. et avehens mala, carnem, poma siccata et panem, panes nimirum duos. Graecium vero reliquit 1. quadr. ad. 7. horam stipatus benedictionibus meis.«

2.

Pismo Cafovega brata Janeza v imenu očetovem z dne 14. aprila 1836. V njem pošiljajo roditelji Cafu 15 fl. srebra (retičen Petneist reinisch Srebra) in mu voščijo vesel god („wüingschamo mi neipopre weselo Godočno“), upajoč, „da tüdi njim tu lübo šdrasse no šchegen Boschi nassch Dtsche Kebejschi batala (potaljal) bu, da oni v-niri boschjen inu šretično B jihov Stan noter štopijo, kerega šo š oni napre wfeli“. Dalje se mu „tüdi ... šoš tote Pismo nassnanje“ daje, da je sorodnica Divjakova Micika „šche ti lepi Ledig stan šapjstila“. Konec pisma je izgubljen. Pismo je naslovljeno: An Herrn Herrn Georg Zaff Theologen des II. Jahrganges im fürstbischöflichen Priesterhause Wsch. IV zu Grätz.

3.

Tega 29. dezembra 1836.

Wisoko wredni Gospod Georg.

Mi šim pišchemo vtotem starem Leti, kero mi šloro dostali bomo, mi no zela Schlachta šmo vsi šdrawi no weseli. Mi šmo zuřridni vtotem Leti per Wini nu per Sernji, pa deno šmo vsega menje dobili kak Lani, braki pa šmo nach po berwen Šnegi, pa nei wetšch kak ša tri Poljake [sic!]; letoščno Wino je šlo dobro pa ga deno nišche dol ne kübi. Berpüwalli šmo ga ofen Startijankov. Wje je prinaš zelo val [fal = dober kup, n. (wohl) feil] dinari je šdei tešchko k-Rokan dobijo; dinarow šin pošchlemu 130 fl. reinisch Srebra tau je štau nu tridešed reinisch Srebra, owich dešet pa,

tšchi je šlo potrebno, nach kresen [krez en], Zeit. Mi no zela Schlachta Zich lebo pozdravimo, no šchetimo Zich na štoren widiti. Jas ostanem Zichov is Serza ljubleni brat

Johann Zaff.

4.

Ot S. Trojize 11. Meya 1837.

Wisoko wredni Gospot Georg!

Mi pripravlamo štos boschjo pomotšch eno nu drügu, kak jamo sa Hüto šche smo nitsch nej pripravli; mi meinimo, tšchi bi Zichowa Wola bila, ta bi mi w-Diwjakowi Hüti Primiziu slüschli, je welki Platz, Hüta stoji bliši Diwjakowega Hrama, kre Stefe, duga na 16 Klastrof, šchürka na 2 Klst., na sredi per Hüti je Gümmla na 4 Klst. šchürka nu duga, nu v-Gümmla de novi doy soblani Bod, ki bi welki no lebi Tanzboden bia, pot Gümmla je Kleit, ki bi lechko Winu nu drüge Ketschi noter frajene meli, glich bosreti bi lechko Miše bile, ki bi se Gosdije widli eden owega. Hüta bi bila škorach [zgorah] nu stranoma S-blanjami wbita, nu škrajoma simški Glaschi gor, ki bi swetlo bito. Tšchi je Zin wola, ki bi mi tan meli, te nan nei domau pišchejo, tšchi pa ne, sei Hüto didü spüwama, pa welke unkošchinge bi bile.

Dosta bi chi rado šchlo ki so ne w-schlachti no nei blišchni Sofidi.

Tiste Penese kere so Dni — 100 no 30 reinisch, so nan Diwjak pojodli 90 fl. C. M. 40 fl. C. M. ba Sestrana Moitschika Beloglawtschinja.

Mi se trojchtamo štos boschjo Pomotšch, tšchi bi Zin deno mogli eno wešelse perprasti Zin no nam. Hwala Bogi šdrawi šche smo vsi. Mi no naschi Sofädi no zela Schlachta Zich lepo pozdravi[mo], nu wüngšchamo, da bi Dni sretšchni ino wešeli v toti Sweti Stan Zich düchofnich noter stobli. Sbei Zin pošchlemo jama 23 fl. C. M., da šdai ne moremo wetsch. Jas ostanem Zichof Brat

Johann Zaff.

5.

Wisoko wredni Gospot Georg! prelübleni Brat.

Le Jas Zin nasneije dan, hwala Bogi dasmo šche ffi šdrawi no wešeli, kak jamo Materna Sestrana Moizika Beloglawtschinja so reischali wsto Matr v-tšcherno Semlo uo so toti Swet sapistili.

Wina smo perpüwali 5 Polosjakof preze dobriga, drüga newemo nitsch nowiga. Mi no zela Schlachta no vsi Sofidi chi vsi lepo pozdravimo no Zin wüngšchamo wešelo nowo Leto da bi šdrawi no wešelo sretšchni wtoten sweten nowen Leti prebivali.

Jas ostanem Zichof Brat

Johann Zaff

den 31ten Dezember 1838.

VII. Pisma Stanka Vraza.

1.

Moj dragi!

Pred treh dnevih sopet povratih se 'z Hrovatske vidiv Krapino, Samobor, Mokrič v' Krajskem, Zagreb, 'z daleka Tursko, sv. Ivana i Varašdin, — i prinesev mnogo zaklada sloveznosti Hrovatske, kojih Vam dva komada pošlem v' list ov skladjene. Pazlivostjoj njih prečtete. Kaj sem na Hrovatskem najšel Vam nemožem spisati. Ze Hrovatskimi slovarji ¹⁾ se z' mnogimi zeznah. Vsaki njih je batrivo-serdčen, kojega v' žilah kerv le za materino in nje sloveznost valuje etc. Bog njih naj blažene čine blagoslovi. Vre pojejo z' Gajom:

Još Hrovatska ni prepala,
'Dok mi živimo;
Visoko nam bude stala.
Kad njo sbudimo. etc.

Teško ločih se od Rakovca, Gaja etc., a sila me silila domó. — Ko Gaju budem se povratiti devetoga ovoga mesca za dnes tjedem; prosim Vas, prite sedmoga ali osmoga k' menu, ak me hočete ko Gaju sprevoditi; če je mogoče, i spište nekoliko narodnih pesem, koje pri Vas pojejo dekile, i mi njih soboj doneste. Više Vam pisati časa nemam, inoga budem Vam domaj i pojdoč povedati; ne pozabte ter dojt. Gaj je v' Krapini. Pesme i znate inim slovencom dobrim pokazati. Domaj mam mnogo zaklada dražišoga od Atalskih i Golkondskih sokrovišč. Dirjajte. Xzίρ.

Sledorod ²⁾ Stanislav Fras Cerovčan.

V' Radgoni 1^{ga} Mihalščaka 1833 — o poldne.

Pozdravte mi Murka i Klajžara. Kočévar je vre tjedem dni domaj. Srečno.

Od zunaj: 'Z Radgone. — Gospodu čestitomu Jurju Cafu vučencu sedme škole (Logike) v' Ročicah pri Svet. Trojici.

2.

Dragi moj Bělankine!

Za prošavših tri danah što se ovdě bavim, nisam imao vrěmena, da se s Vami — makar pismeno — malo razgovorim, premda se o Vas — i to često — spominjasmó, želju noseći Vas u kolo naših sada se u Zagrebu bavećih domorodacah prikupiti. Ovdě nije niti naj hladniemu rodoljubcu

¹⁾ t. j. knjižniki.

²⁾ Pač preloga imena *Jakob*.

moguće nijednog danka sine linea provesti. Svak dan tko znanoviti (ili makar — ognjeviti) dolazi iz donjih krajinah Velike naše Ilirije, koj nam čudnovata o naprédovanju naše stvari narodne pripovêda. Naj više pobuniše Vukotićnovićeve pêsme i pripovêdke ljudi — osebujno krasan spol, te su jurve do slêdnjeg exemplara razprodane. U Varaždinu, kamo je Ožegović Metell — vitežki plemić i glasovit domorodac 200 exemplara donêo, razprodani biše odmah svi, i ljudi kasnie dojdúci, čuvši da se za peneze nemože nijedan exemplar više steći, stadoše medjusobno si krasti ovo dëlce, samo da si ga pribavi [sic!], bilo kakovim god načinom. — Sada se pečataju Demetrova dramata, od kojih jedna u gornjoj Ilirii dëljuje. Izdanje će biti prekrasno, niti naj boljim englezkim ili francezkim knjigam izvanskom krasotom odstupljujuçi te naj krasnia nêmačka izdanja dalko nadticajuçi. Ja [i]mam s Gajevom slovotisnicom veliko veselje, te bez svake štente oču naše gornje narodne pêsni kot njega dati natisnuti. I Russieve pripovêsti, o kojih glas Vam jurve (da ne bludim) u Gradac dospio bio, jesu jurve izišle, i to tako lêpo, da i meni nêkoj unutarnji bês nuka, da štogod izdajem. Nu što? to jest veliko i važno pitanje. Svêtujte mi Vi, moj dragane. Ja sam, tako mi duše, jurve mnoga začeo, nu žalibože! nisam sva dogradio. Nekoj komad nima pete, drugi glave, tretji sarca itd. Gaj, koj s početkom dojdúćeg mêseca u Beč otilazi, rad bi prie s Vami se radi Vašeg etymologika spominjao. Tarsite se, da nas zadnje dni tekućeg mêseca posêтите. Za nêkoliko danah očemo u Krainu tjak do medjašev Turskih, da vidimo obiçaje pravoilirske np. divno kolo, çarne pêsne, itd. Društvo sastoji iz 5 Ilirov in 2 Poljakah, t. j. iz Gaja, Dr.Vakanovića, Mažuranovića [sic!] (junior), Babukića i Vraza, te iz Bętkowskiego i Peplowskiego. Pridite Vi zbilja k nam. Mi ćemo Vas prigarliti kako se za Vas domorodca i moga priatelja pristoji. Nezamerite mi, moj sokole, da Vam lêpše in urednie ne pišem. Premda kod spisatelja (Vukotinovića) stojim, venda nemogu bolje da činim, buduçi on nima niti pera niti artije, kako se baš za glasovite muže pristoji, u svojoj sobi, te sve svoje pêsнице kot svoje ljubice gradi, koju koncem toga mêseca suprugom pretvoriti oće. Da nebi imali vrêmena u Zagreb doçi, što bi i za Vas i za nas velika šteta bila, nezaboravite k v. g. Stranjšaku stazice upogoditi. Ovdê se za dan jegovog misovanja prilična pêsan pečata. Ma toga nesmê nitko znati. Pst! pst! nemoj me izdati. Priporuçi me i moje narodne pêsni visokoučenomu gosp. gosp. doktoru i profesoru Mojsesu — mužu, kojeg ja mnogo poçitavam i çenim. Meni je varlo mučno žao, da nije mi prilika prisko-

čila u Rogatcu se š njim varhu mnozēh stvari razgovoriti. Žao! žao! Stojte zdravo, moj ljubimi sorodniče dušni! Ja ću ostati якъ присно ѡ на вѣки вѣковъ

Vaš svesardni i Vas vazda štujući i ljubeći
Stanko.

U Zagrebu u gostionici k Caru Austrijskom u sobi pēsnika Vukotinovića na drugi dan svetkovanja Stipana kralja g. 1838.

Od Cafove roke: Empfangen am 20. 7^{ber} 838.

Od zunaj: Sr. Hochwürden dem Hochgelehrten Herrn Belankin Zaf Cooperator von St. Margarethen bei Lebring, derzeit im Bade zu Rohitsch, letzte Post Windisch-Feistritz.

Druga roka je zadnjih pet besede prečtala in pripisala: in Lebring vor Gratz. *Poštna pečata kažeta ta datuma:* Agram 21/8 1838 in W. Feistritz 31. Aug.

3.

Dragi priatelju!

Meni je veoma žao, dapače ja se varlo ljutim, da Vi niste nas polag Vašeḡ ugovora u Zagrebu posētili. Ja Vas požalujem za mnogih domorodnih zabavah i priateljskih sastanakah, što jih niste uživati mogli radi Vaše nemarnosti gledeć te stvari. Vi nebiaste u domorodnom sborištu čitaonice Zagrebačke, u kojoj se sastahu najznamenitni spisa-telji i častnici (honoratorii) ni samo Zagreba nego čitave Horvatske razguvarajući se na način Englezah i Francezah [sic!] slobodno svojim sladkim jezikom Ilirskim. Ja bēh takojer prisutan, te Vas mogu uvēriti, da ne bi u tom spravištu izvan naše ljubke ilirske rēči niti jedna rēčca latinska ili nēmačka čuti. Zbilja velik naprēdak! U ostalom mogo bi Vam čudnovata pisati, da bi mi bilo već časa Vam duge liste graditi. Molim Vas, dragi priatelju, pošlite mi moje hlaće, što je blagomilo iz Rogatca sa sobom kući ponēste, putem Radgonskog knjigonoše (Bothen), koj se (ako nebludim) svaki petak u večer kod Schwarza u Libri¹⁾ zadržava, zajedno s Mickiewiczem u Radgonu t. j. barže bolje. Naslov načinite: St. V. Abzugeben in Fahrenbüchel nächst Radkersburg. Ja se nadam, se rečenih hlačah, koje jurve vrēme zahtēva, za tjedan danah služiti Stojte zdravo. Oću Vas posētiti svarhom tekućeg mēseca. Vaš istiniti priatelj

Stanko Vraz.

U Radgoni 17. d. meseca rujna g. 1838.

Od zunaj: Sr Hochwürden dem Hochgelehrten Herrn Georg B. Zaff, würdigsten Kapelan zu Lebring in Steiermark.

¹⁾ t. j. v Lebringu.

4.

Dragi pobratime Bělankine!

S radostju moram Tebi javiti, da je naš Gradac, do sada samo po imenu slovenski — létos u pravom razumu Slavjanski. U njem bo ima, hvala budi Bogu! — Slavjanah od sviuh kolénah razvé ruskog — i to po sve vatrenih Slavjanah — žestokih domorodacah. Na carske troške se uči ovdě létos pet graničarskih mladićah mudroljubja i družěh koristnih znanostih. Svi jesu razvé jedna luda momčeta domorodci ilirski — medju njimi nadješ Tarnskog, koj se je jurve u Danici višekrat ponešto kao izvorni pěsnik ponešto kao prevoditelj pėsamah oglasio. Pored napoměnutih najti ćeš takojer druge vatrene Ilire, kao Kožulića Rěčanina ovděšnjeg pravnika i Sladoevića i Rubelića Senjanina. Nu u bogoslovju ima »domorodacah ilirskih« koji létos u parvu godinu nadojdoše iz srědnje Ilirie. Bože daj, da bi naše studene Slovence malo razstopili! I Čehe i Poljake imade ovdě. Bivši jučer u Marie Ožalnice¹⁾ kod Košara bi medju nami jednoglasno zaključeno, da se ima čitaonica Slavjanska u Gradcu podignuti. Biaše takojer imenovan předsědnik — nu koga članovi izobrahu, neću Ti kazati.²⁾ U četvrtak navečer ili petak dodjem u Libru z jednim stranjskim domorodcem, kojeg Ti imenovati neću. Molim Te dakle, dragi pobratime, nemoj se kam u tom vrěmenu odputiti. Ako štogod od Gradca zahtěvaš ravnaj Tvoje molbe na domorodca Gornjoilirskog Vekoslava Šparavca, mudroljubca u parvu godinu (Reitschulgasse No. 103, 2 Stock, Hofseite), koj Ti u mome imenu sva točno obavio bude. Mojeg Jungmana dobieš od njega. Što se tiče ostalih zvezakah rečenog rěčnika, izvolji ga prašati od knjigarne »Kienreich« sa položkom od dviuh forinta za svaki zvezak. Ja sam jurve o tom s Kienreichovimi poslovodjami govorio. U prilogi bečanskog časopisa »Adler« od 22. prošavšega mēseca je kratak pregled ilirske literature od najstarih vrěmenah tjak do naših danah. Akoprem je gospod recenzent i mene varlo pohvalio, ja venda nisam š njegovimi rěčmi zadovoljan, budući preveć hvali, i mome ljubimcu i ljubimcu krasavicah ilirskih — Ljuju Vukotinoviću ni one pohvale pričastio, što mu punom i pravom prinadleži. Naměsto njega uznaša I. Mažuranića do nebesah. Ja razvé sposobnosti u kopiranju (Nachahmung) drugih přdtečah pėsničkih kano najparvo Ho-

¹⁾ Maria Trost pri Gradcu.

²⁾ Prim. o tem društvu list Trstenjakov Muršecu, priobčen v Glaserjevi Zgodovini slov. slovstva III. 137, in pa spodaj priobčeno prvo Trstenjakovo pismo.

razia te Dubrovničanah nikakve varstnosti u njem ne nazlim. Jegova jedina pjesan »Rado Nenadović« jest pohvale i to velike pohvale vrédna; — i u toj pjesni samo šeguje (maniriren) polag narodnog pjesništva. A recenzent mu pripisuje izvornost, krasost poétičkih obrazah, smélost namsalah itd. Samo dosta od toga. Nadajući se, da oéš pričekati u četertak mene i moga pobratima Séverana, ostajem Tvoj véрни prijatelj

Stanko.

Ja još jednako čekam na moje suknjene hlače. Molim Tebe popitaj u kući, gdje si Ti izručio moje hlače — možbit niso niti predane, te tamo zaostale bile. Ako je tako stvar, sačuvaj jih (hlače) Ti do moga došastja pri sebi. Priporučam se Tvome preosvétjenom gospodinu župniku preučivo.

U Gradcu na 19. dan listopada méseca 1838 godine.

Od zunaj: Sr. Hochwürden dem Hochgelehrten Herrn Georg Belankin Zaff, würdigsten Kapelane zu St. Margarethen in Lebring an der Mur.

5.

Dragi pobratime Oroslave Bélankine!

Tvoj list od 25. p. m. primio sam danas, a to razpečatjenoga. Knjigonošnjica Mariborska napisala je izdvora, da da je već razpečatjen došo u škrinjicu. Tko je tomu uzrok, neznam. Hvala Bogu, da mi takove stvari pišemo, koje čitav svét bez prednje [sic!] znati i viditi može. — Nezaméri mi, dragi brate, što ti već davno odgovorio nisam. Znaj bo: moje je zdravlje tako uzdarmano, da neznam, oéu li još najpotrebitia, šta dosada nagomilih, u red postaviti moći, za da onaj, koj izza me doći će, nebude sve vatri izručio, neznadući desetu stranu razrěšiti; jerbo šta se tiče reda, u tome sam se dosli s naj slavniimi duhovi slagao. — Na ovaj tvoj list odgovorim ti slédeće: Na gl. I. Ja stojim sada opet u Zagrebu. Bitóe mi veoma drago, ako mi pošlješ što skorie novce. Napiši na list »Abzugeben im illyr. Leseverein bei Hr. V. Babukić«. — Na gl. II. Da sam si uživao stalniega zdravlja bio bi već oglasio izdanje II. razdělka narodnjih pjesamah, za kojeg dobio sam svu zbirku pokojnoga Šmoleta i nedavno znatni dio lépih mirisnih, dragocénih cvétlicah iz Zilske doline od pr. gg. U. Jarnika i M. Mayra. Druge stvari nadam se po obetjanju g. Jarnikova [!] od pr. g. domškolasta Stanka (Stanig) [= Staniča] iz Vlaške gorice. I tvoje meni u posljednjem listu obrečene priloge budu mi veoma »dobro došle«. Nu nastoj da mi što skorie dodju s

ruke. — Na gl. III. Oglas ilirskog rječnika čitatčeš naskorom, tobože nam obetjuje ovo Gaj. — Na gl. IV. G. Pirsch dobivao je svoje novine u Bistricu uredno, nu onděšnja knjigonošnica odbiaše jih natrag s opazkom: Nicht bestellt. O knjigonošnice, ljute izdajice! Ja sam sve razredio i razložio kod Gaja, šta si u tom iziskivao obziru. — Na glavu V. Staroslavjanski rječnik, kojeg Ti poklanjaju Moskovski domorodci (ne akademija, kao što ti etomadno javih), dobitčeš zajedno s novinami po pošti u Maribor. — Na gl. VI. Drago mi je, ako moja domaća bratja priznavaju moju ljubav i iž nje proizticajuće moje trudove, koji su u svemkolikom ravnani na obrambu i uzvišenje pogårdjenoga imena našeg rodnog kraja i naše mile bratje Slovenacah. Bio jim najbolji zavět i savět, kojeg jim dati mogu, taj, da se oni sve bliže i bliže slože s dolnjom bratjom Harvati i Šarblji. To jedino jih izbaviti može od gotove propasti, k kojoj neizběžno vodi dētčinskoludo odcēpljenje od sloge ilirske. Naš ilirsko-slovenski (windisch) jezik doista imade toliko vlastitosti i sposobnosti, da bi gledec na ustroj gramatičnih foramah i syntaxe pravo imao, kao posebni se jezik književni izobrazivati istim pravom, kojim československi (slovakisch), nu gledec na okolnosti, broj stanovnikah, to se pravo praktično ne može izvesti; dolnju bratju u razvijanju svoje narodnosti i jezika slabi, a sebi (Slovenštini) gotovu smärt donese. Naravski ležaj naše zemlje, dogodivština i pravi razbor opominje nas na slogu sveilirsku. — Ako meni nestatće vrēmena ovo mojoj ljubljenoj slovenskoj bratji kazati to molim i zaklinjam tebe, moje drago čarnooko čado¹⁾, povedj jim ti kao zavět moje ljubavi prama njimi. — Baš s Tvojim listom zajedno dospie mi list od g. Fr. L. Čelakowskoga, koj mi izmedju ostala ljubezna i ovo piše: Co mám řjci o Wašich Dj, co o tēchto krásných pestrých garných motýlkách? Těšjm se a přegi štěstj spolukraganům Wašim, že na půdě illyrské tak vonné ljubičice se urodily. — On skuplja anthologiu sveslavjansku s prevodom českim, gdě mi obětjuje, da oče i od mojih Djulabiah veću stranu uložiti. Zaista najveća nagrada za moju Vilu, kojoj svaka osnovana pohvala krila jači. Na pohvalu, koja se ovdě siplje, nemože se čověk oslanjati, jerbo se najviše bez temelja iz dobre volje čini. Ako Bog dade zdravlje, nastojat ćemo, da i něšto boljega i sbiljnięa na svět proizvedemo. Blagodarim i Tebi, čarnooko čado od triuh turanjah! kao i ostaloj dobrosklonoj bratji, koji su s radoštju i pohvalom prigarlili dētinske ponude moje Vile Cerovčanke. — Na gl. VII. Iz-

¹⁾ Gledaj Djulabie II. broj (neznam uprav koji, mislim) 65 i 66. *Opomnja Vrazora.*

ručio sam pozdravljenja od kojih Ti sva gg. domorodci odzdravljaju na Tvojoj uspomeni. Tvoje dĕlo se izĕkivlje s velikom neuztārpljivoštju. Ti me pitaš za savĕt, kaku i u kojem bi ga izdao pravopisu i narĕĕju? Slušaj dakle moje rĕči. Polag moga mnĕnja za naše sū nam vrĕme potrebita (paĕe nužna!) praktiĕna dĕla, t. j. dĕla, koja polag moguĕnosti dāržeće se naĕelah istoga vrĕmena i okolnostih na uspĕh vrĕmena i poboljanje okolnostih služe. Zato moje je po nizno mnĕnje, da Ti Tvoje dĕlo složiš u duhu ĕistoilirskom, t. j. u narĕĕju i pravopisu onom, s kojim se mi Daniĕari služimo. Pri tom ja nemislim Tebe ograniĕiti u medjaš novoilirski, dapaĕe ja sudim, da bitĕe veoma dobro i lĕpo, ako i gdĕgdĕ izmakneš iz granicah, koje Ti ilirština postavlja, nu samo ondĕ, gdĕ je neobhodno potrebito, za jasnje i oĕividnie dovodit i dokazat gdĕ koju istinu (etimologiĕku). Kako ja vidim, Ti slĕdiš pri Tvojem istraživanju put filosofiĕki. Nu ja sudim, da bi bolje i uzpĕšnie za našu slavjanštinu bilo, da ti slĕdiš put historični jezika, da skopĕaš filosophiu s empiriom, put, kojeg je slĕdio i još slĕdi slavni izpitatelj Jakob Grimm u nĕmaĕkom jeziku. Istina lĕpo je kad ĕovĕk sa svojim bistrim duhom tako rekuĕ ĕitav ustroj jezika i njegove najtajnie najskrivnie hodnice promotri i slĕdi, kažuĕi: ovdĕ je pravo, ondĕ nepravo. Nu opet istina je, da i narava naĕini kadkada koj skok jednom na lĕvo, bez da se može kazati, da je taj korak njoj suprotivan. Zašto to ona ĕini, taj zamāršaj razrĕšiti svaka je ĕovĕĕja rászudnost prem slaba; jerbo ima mnoga na svĕtu, kuda doprĕti umārteljna mudrost nemože. Mnogo zavisi od podnebja, od izobraženosti, naĕina življenja, susĕdstva i tako dalje. Tako sam ja opazio, da jug netārpi neopredĕljenih neizvĕstnih dvojoliĕnih samoglasnikah, kao što su *ĕ, v, p, f, y* i dr., nego da ih pretvori u stalne, naime *p, f* il u *u* il u *e* il u *m, ĕ* u *o, y* u *i* il *e*; neizvĕstnost (Unbestimmtheit) je kao i tvārlost (bile one kako jima drago pravione) jugu vacuum horrens. To se ne proteže na slāvjanski jezik, nego i na romanski. Tako ĕeš Ti rusku vokalizaciju naĕi u englezkom, poljsku u sĕvernom nĕmaĕkom i francezkom, a ilirsku u južno nĕmaĕkom i italjanskom i spanjoljskom. Iliri književni i doljni nĕmaju više od pet samoglasnikah, koji su *a, e, i, o, u* (kao i Rimljani, Taliani, Španjolci i južni Nĕmci); gdĕ naprotiv tomu sĕverna bratja i njihovi susĕdi od istog podnebja imadu veĕ dvoji *e*, dvoji *u* (*u* i *o*) itd. Svaži ovo dobro te neĕini naravi nasilja. »Unbekümmert darum, dass die Sprache schon da war, wollten die philosophischen Grammatiker sie konstruiren, und sie geriethen auf einen änlichen Abweg wie ihre Vor-

gänger (die strengen Empiriker), sie warfen sich zu Gesetzgebern der Sprache auf, und sie liessen ihre Gesetze nur so weit gelten, als sie dem Systeme passten (zu ihnen gehört auch Adelung). So ist durch das philosophische Verfahren eine andere gefährliche Tyrannei begründet.« Ove reči je proizneso jedan učen Nėmac o nėmačkih jezičnih fiziologikah; te ja sudim, da se jih i mi dāržati možemo. Mudroj glavi dosta jedno oko, kažu naši.

Veliko je blago učenost, ali ništa ne valja, ako nije dєlotvorno (praktično): Dobra njiva bez žitka — Ti me razumiš. — Bio mi zdravo i veselo, cārnooko čado od triuh turanjah! Tvoj iskreni pobratim

Stanko Vraz.

U Zagrebu d. 5. ožujka g. 1841.

Kod nas u Zagrebu Ti sada sve vārvi i živi kao na pazaru. Uzrok ove vārvnje i radnje jest utemelenje narodnog teatra u Zagrebu. Svi stališi so upleteni i ubavljeni u tu ideu. Stališi i gradjani odlučiše u jednom sdruženom saboru, da će svakako teatar kupiti, porušiti in na tom temelju novi u narodnom ukusu sgradjeni dom podignuti. I mi gornji Iliri morali budemo k tom narodnjem ustavu dopriněti naš udovnji grōš. — Zašto ti nepredplatiš više na naše novine i Danicu? One su sada tako važne, da mi nemože zveknuti, kako da ti možeš da živiš bez njih. Sine novalibus illyricis non est vita, Et si est vita, non est ita; nego kako Rusi kazat običavaju »Дрянъ«, ilirski »Trice«.

Od zunaj: Sr Hochwürden Herrn Georg Zaff, Kapelan zu Frauheim nächst Marburg.

Pōštna pečata Agram 7. März in Marburg 10. März.

6.

Dragi prijatelju!

Kazao si, da neimaš II. knjige »Kola«. Evo ti je. Priklopljeni svezak izvoli predati mladomu Gōdlu (Rudolfu), a drugi pošlji k Ferlincu za Gj. Zaffa. Za rěčnik pisat ću ti iz Zagreba, kuda se baš sada spremam. III. knjigu dobit ćeš do nekoliko nedeljah preko Podčėtártka (po Dr. Kočevaru). Onda ćemo načinit račun. Ja ću ti naime poslati do 3—4 exemplara od Kola više s molbom, da im nėkako nadješ u Mariboru i po okolicah kupce. A šta neće raziti, to izvoli poslati Dr. Kočevaru. — Kaku ćeš dobiti III. knjigu Kola, a ti mi izvoli odmah objavit u Zagreb. Pozdrav g. Kōstanjevcu i ostalim mojim znancem Vašega grada. S Bogom!

Tvoj iskreni prijatelj

St. Vraz.

VIII. Pisma L. Vogrina.

1.

Marburg, den 29. Febr. 1836.

Lieber Freund!

Du wirst vielleicht denken, der Bothe — durch den Du mir Deinen Brief zuschicktest, hätte denselben unterschlagen, weil ich Dir so lange keine Antwort geschrieben habe, allein dem ist nicht so, sondern ich war an dem Schreiben theils durch den täglichen Gang der Geschäfte, theils aber, weil ich während dieser Zeit eine Reise in meine geliebte Heimath machte, verhindert. Dein Brief, ich muss es gestehen, war mir nicht bloss deshalb angenehm, weil ihn die Hand des Freundes geschrieben, sondern auch, weil er von der Slavenwelt gesprochen hat, denn Du weisst ja, ki so Mus flovinskih glafovi mojo vefelje, u. ich wurde dadurch aufgemuntert, mich von slavischem Gebiethe nicht ganz zu entfernen, denn

Skoro meni Musa flovinska flóvo je dala
 * Tvoj pa veri mi list sove njo snave nasaj;
 Sove Muso flovinjo v' mojo prebivališče
 Kniga slavni Kačić, ki mi ga Murko poslal.
 Hvalo vama poje ver'ta mi dušha vefela,
 Pofhlite rada drugozh: sdravo, koriftno nji jèd.

Verzeihe mir diese Art zu schreiben. — Cačić macht mir sehr viel Vergnügen, ebenso auch dem Hw. Hr. Pfr. Zwetko, er war vor kurzem bey uns, u. sang wie ein zweyter Milovan im klassischen Geiste den wahrhaft klassischen Cačić uns vor, er wird ihn recht einstudiren, sagte er, u. der Murko möge ihm den Preis bekannt machen. Ich mache auch zuweilen ein Sonett, aber die meiste Zeit muss ich auf die Seelsorge verwenden, besonders da ich Spätprediger bin, u. obgleich die Station sehr schwer ist, so bin ich doch, wie Du es vermuthet hast, in Marburg recht zufrieden. — Uibrigens schreibe ich Dir von den Unternehmungen Marburgs, dass der Plan zu einer Kettenbrücke wirklich schon gemacht sey; sie wird in gerader Linie von der Landstrasse bey Magdalena in die alte Postgasse führen; der Kostenüberschlag ist mir aber entfallen, u. wenn einmahl die Bestätigung da ist, so wird es gar lange nicht anstehen, dass man auch hier über fliegende Brücken wandeln wird. Auch will Herr Liebmann in Fall eine Kettenbrücke errichten. Am Leitersberge arbeitet man über Hals und Kopf, u. vielleicht findest Du den Berg nicht mehr, wenn Du von Gratz reisen wirst. Noch muss ich Dir als Freund sagen, dass

man von Dir bey Hl. Dreifaltigkeit redet, Du seyst kein Theolog mehr, ich selbst hörte es, als ich neulich zu Hause war, wozu Deine Krankheit Anlass gegeben zu haben scheint; aber jetzt, Dank dem Herrn, bist Du ja gesund, u. Du wirst zu seiner Zeit den schreyenden Pöbel zum Schweigen bringen u. beschämen, am besten vielleicht, wenn Du selbst schweigst. —

Mehr werde ich Dir ein andersmahl schreiben, denn jetzt fällt mir gerade nichts bey, was ich noch hieher setzen könnte. Χαιρε βέλτιστε και γράψε μοι πάλιν tvojemu svestemu prijatelju

L. Vogrinu.

ασπαζω τους κυριους: Dollinschegg, Leich et Löschnigg. Dann Vaupotitsch und meinen Murko.

2.

V tem pismu, pisanem v Mariboru 22. novembra (1836. l.), mu naznanja, da ga je neki teolog Ripper, kateri je bil prejšnje leto s Cafom pri Vogrinu v Mariboru, poprosil za spise o morali za nekaj časa na posodo. Ker se Ripper sklicuje na prijateljstvo Cafovo »und weil Du mit ihm auf gutem Fusse zu stehen scheinst«, mu jih hoče črez teden dni poslati po »potinji«, če bi jih Caf sam morda ne potreboval; v tem primeru jih posodi rajši Cafu, katerega tudi vpraša, je li dobil poslano dogmatiko. Dalje govori o nekih duhovnikih, ki so ga obiskali v Mariboru. »Der neue Wein ist sehr gut.« V pripisu pozdravlja Weinhandla, Murka in Ripperja.

3.

Marburg den 28. November 1836.

Lieber Freund!

Du hast mir einen Brief voll Schönheiten od. wenn ich mich vielleicht richtiger ausdrücken möchte u. wenn ich dies Dir meinem Freunde zumuthen darf, so müste ich sagen: Du hast mir einen Brief voll Ironien geschrieben; denn Du hast in demselben den Dank für die Dogmatik-schriften auf eine Art ausgedrückt, die mich als Deinen Freund nur beschämen musste, u. glaube mir, dass ich in meinem letzten Briefe mit den Worten: Die Dogmatik-Schriften wirst Du wohl erhalten haben — Dich nicht des Undankes zeihen, sond. mich nur überzeugen wollte, ob Du sie erhalten hättest.

Ferner hast Du über mein Sonet ein so günstiges Urtheil ausgesprochen, dass ich der Meinung bin, Du

wolltest mich gleich der Muse, die mich zuweilen an den Pegasus verleitet, nur verlachen wollen, so dass ich es heute nicht wage, Dir eine andere meiner Arbeiten zu überschicken. Glaube nicht, dass Du mich beleidigt hättest, wenn Du mir die Wahrheit: Freund, kehre zurück, denn Du hast Dich verirrt, geschrieben hättest; denn als Freund musst Du Deinem Freunde unverhohlen die Wahrheit sagen, die Fehler rügen etc., u. ich Alles mit Dank annehmen; zwar weiss ich, dass meine Arbeiten nur elende Machwerke seyen, nur wollte ich Dich als einen Freund slavischer Musen damit erfreuen u. zugleich erfahren, wie es sich beym Lesen ausnehme. Ich habe mir Pläne zu mancherley slavischen Arbeiten gemacht, aber es mangelt mir sowohl Zeit als Kopf. Besonders bedaure ich, dass ich aus Mangel an Hülfsmitteln mich in den zwey mir ins Herz gewachsenen Dialecten (Servisch u. Russisch) nicht genug umsehen kann; vielleicht bringt der Herr Frasov dergleichen Bücher nach Marburg. Im Griechischen thue ich von Zeit zu Zeit etwas, u. wenn ich im Italienischen sonst nichts mache, so lese ich doch täglich ein od. zwei Kapiteln in dem berühmten u. gediegenen Asceten Thom. de Kempis. Dainko arbeitet an einer Uebersetzung der Bibel. Gott gebe ihm —. Von der neuen überall gleichen Kaplans-Besoldung auf dem Lande mit 52 fl. u. in der Stadt mit 100 fl. C. M. nebst gänzlich. Verpflegung und Bedienung, täglich 3 Seitel Wein etc. wirst Du wohl schon gehört haben; indessen ist es noch nicht entschieden, sond. auf die Dekanate ist nur die Anfrage gekommen, ob es so recht u. billig wäre. Sey es wie dem wolle [sic!], über dergleichen Sachen gehe ich hinaus; nur sehne ich mich mit dem lieben Hw. Herrn Büchinger mich einmahl über so manche Punkte besprechen zu können, denn ihn liebe ich als meinen Vater u. Ihm werde ich meine Anliegen im Vertrauen vortragen; Gott möge Ihn lange segnen. Du wirst mir verzeihen, dass ich diese Gedanken hieher schrieb, ich weiss Du liebst ja diesen guten Herrn gewiss auch; wenigstens ist Ihm im Windischen seiner Unpartheilichkeit wegen Alles zugethan. — Berger ist nun Kaplan in St. Marxen, weil H. 3siebner [= Dreisiebner] Kurat von [!] Irrenhaus wurde. — Pomer nach Kindberg. Empfange die Schriften der Moral, sie sind aus Deines Freundes Hand, ärgere Dich nicht über die Unrichtigkeiten, die allenfalls vorkommen werden. Dank Dir, dass Du mir etwas vom Slavischen schriebst. Gruss an die Edlen alle; sie mögen wie Du sich wohl befinden. Dein Freund

L. Vogrin.

4.

Marburg den 20. März 1837.

Lieber Freund!

Obgleich ich Dir die Rückschrift auf Deinen vorletzten Brief schuldig geblieben bin, so warst Du doch so gut, u. hast mir wieder geschrieben, u. ich danke Dir, dass Du mir schriebst, denn ich lese Deine Briefe immer mit recht grossem Vergnügen; auch danke ich Dir für die mir überschickten Bücher, sie machen mir viel Freude, besond. das servische, aus dem ich beynahe schon ganz heraus war, da ich aus der beliebten servischen Literatur nichts besitze. Den Kerst u. die Zibeliza habe ich an Herrn Mathiaschitz schon abgegeben, bei dem ich nun slavische Ansprache habe, u. auch die schon lange gewünschte Illyr. Zeitung lesen werde. — Sei so gut u. statt dem Herrn Frass meinen innigsten Dank für den mir überschickten Kerst ab. — Von der Beleidigung von der Du in Deinem vorigen Briefe Erwähnung machtest, weiss ich kein Wort, dass ich Dir so lange nicht schrieb war theils die Unlust zum Briefschreiben, theils u. vorzüglich aber die vielen Geschäfte die meine seelsorgliche Schulter drückten, Schuld — es genügt ja dem wahren Freunde, wenn er im Geiste seinen Freund umschwebet, u. ihn glücklich weiss — insofern man dieses mühselige Erdenleben glücklich nennen darf. — Bruder! meine Seele drückt mancherlei Kummer u. Gram — gerne würde ich jetzt nach Grätz reisen, um mich an der Brust des Hochwürdigen H. Directors — zu dem ich volles Vertrauen habe, auszuklagen, aber es ist ein besonderer Umstand eingetreten, der mir die Reise widerräth — jedoch früher komme ich noch, als Du in die Ferien gehen wirst. Damit ich aber dem Herrn Kramberger seinen Dankovski, den ich mitbringen wollte, nicht noch länger vorenthalte, so überschicke ich ihn Dir, mit der Bitte, Du mögest ihn in meinem Namen mit Dank u. Gruss zurückstellen. Dann habe noch die Güte, es dem Herrn Fillinger zu melden, er möge mir einen Juridictions-Talar (also nicht etwa eine Priesterhaustalar) aus Lästing machen u. überschicken.

Wenn es morgen nicht regnen wird, so werde ich in unsere Heimat reisen, wo ich Dich bald als neugeweihten Apostel begrüßen, u. vor dem Altare sehen werde, vor welchem uns Beiden ehemals das Licht des Glaubens angezündet wurde. — Nun bitte ich, dass, wenn es Dein Ernst sein sollte, was Du von der Primitzpredigt schriebst, Du Dir einen anderen suchest, der der Sache gediegener, Gottes u. Deine Ehre nach Würde zu preisen im Stande sein wird,

besond. da ich zu Hause jeden Sonntag predige, u. daher einen anderen zum Stellvertreter suchen müsste, aber zu Primitz komme ich in jedem Fall, wenn ich noch leben werde.

Nun lebe recht wohl, grüsse die Edlen Alle, die mir gut sind, besond. Deinen Colega H. Weinhandel, Frass, Kramberger, u. schreibe mir wieder.

Me je tudi hripa gjavla.

Dein prijatelj

Lovre Vogrin.

5.

Lieber Bruder!

Marburg 30. 8^{ber}

Werde doch nicht ungehalten, dass ich Dir den Zuschauer solange nicht zustellte, u. schreibe mein langes Zaudern theils meiner Saumseligkeit im Briefe-Schreiben, theils aber auch der angenehmen Lectüre dieser Zeitschrift zu, denn diese machte es, dass ich mich auch von derselben nicht sobald trennen konnte. Nebst dem Zuschauer stelle ich auch die Zibeliza zurück, jedoch möchte ich: oddiljenje Sigezhko, ino serbske pesme noch behalten, da ich sie oft u. oft lesen sollte, um mehr Eertigkeit in beyden zu erhalten. — Der Brief mit 10 f. C. M. folgt ebenfalls zurück, u. es freut mich, das Du mit der Sache im Reinen bist, mir war dies zu Stande zu bringen unmöglich, obgleich ich mich bey geborenern Ciliern darum bekümmerte. Dies also lieber Freund stelle ich mit Dank zurück; u. wie ich es schon in Gewohnheit habe Dich mit Commissionen zu plagen, so bitte ich auch jetzt wieder, Du möchtest so gut sein mir zwei Paar Hosen bei Herrn Fillinger bestellen u. zwar eine Winterhosen von gröbern etwa graulichten Tuch, die andere hingegen von Kasimir od. Tuch zum schwarzen Frack passend, wie er es für besser findet; aber versteht sich beide lang, nicht etwa bloss bis zum Knie. Und wenn es der Herr will, so werde ich für Deine Mühe mich mündlich bedanken, denn [ich] hege immer die süsse Hoffnug noch in diesem Herbste nach Grätz zu kommen, wenn aber die Witterung günstig bleibt, [sic!] um Dich u. alle, die mich lieben zu besuchen, besond. aber auch, um denn endlich doch nach zweijähriger Trennung den gnädigen Herrn Priesterhausdirector wieder zu sehen. — Dich hätte ich bei der Reise nach Gratz gerne gesehen u. gesprochen, allein der Herr wollte es nicht, indessen der Geist spricht mit dem Geiste auch in die Ferne. — Nur weiss ich nicht wie es mit dem leiblichen Befinden steht, aber ich denke doch, Du wirst gesund sein; indessen unterlasse ich es nicht, wie

Du den Wunsch geäußert, meine freylich wohl unwürdigen Hände bey dem hl. Opfer auch für Dich zu heben, dass der Herr Dir Gesundheit schenke, Dich segne mit Allem, was ein Apostel nöthig hat. Gedenke doch auch meiner, wenn Du am Altare des Herrn stehest. An Hochwürdigen Herrn Löschnigg alles Schöne, aber die versprochene Letizel zum Abschiede — wo ist sie abgehalten worden?

Hier sind sehr schöne Tage, alles ist in der Lese, die distriktweise fast ganz missrathen. aber wieder gut gerathen hat, es kommt in diesem Jahre fast alles auf die Lage an. Aus Mangel an Zeit kann ich diese Weinlese auch nur sparsam benützen. Lebe wohl u. schreibe mir gern.

Dein

L. Vogrin.

IX. Pisma Ignacija Weinhandla.

1.

To na Zelenem travniku (Wies bei Burgsthal [Burgstall]) dne 21. oktobra 1837. l. nemški pisano pismo obsega stvari, ki so za nas manj važne. Weinhandl pripoveduje Cafu, kako je nastopil službo, da ima prijaznega omikanega župnika in kolego kaplana, koliko ima dohodkov (52 gl. k. d., 4 maše v tednu po 30 kr. k. d., torej na mesec 9 gl., dalje razne takse, katere je kaplanoma odstopil župnik, vsega skupaj nekaj nad 200 gl. k. d. letnih čistih prejemkov »nebst einer recht guten Verpflegung Lichte und, was man selten irgendwo findet, auch Wäsche«). Župnija ni težavna, razen na eno stran, kamor je 3 do 4 ure; najhujše vtegne biti izpovedovanje. Ljudje so sicer revni, toda dobri, in dadé človeku zadnji krajcar, ako vidijo, da se ž njimi lepo ravna. Naposled mu naroča razne pozdrave: »Auf den Murko, Löschnig, Streinschack wie auch auf alle übrigen edlen Wenden u. gut gesinnte Deutsche folgt mein Gruss und alles Gute. Grüsse auch von meiner Seite alle Herrn, samt allen übrigen (v. A bis Z) Zöglinge des k. k. Convictes u. sage ihnen, das sie ja recht eifrig bethen sollten, damit sie einen recht guten Vice-Director (z. B. den H. Draxler) erhalten. Grüsse mir auch zugleich alle unsere gemeinschaftlichen Bekannte in der Stadt als H. Ribitsch samt Tochter, H. Verschitz samt Frau etc. und richte meinen Handkuss der gnädigen Frau v. Heilinger aus . . . Was macht der Schlankel — Pretsch?«

2.

Z drugim ravno tam dne 2. marca 1838 pisanim nemškim pismom mu vrača vsoto 2 gl. 42 k. v. za neko verstveno knjigo in nekaj časopisov, ter se opravičuje, zakaj ni tega storil že prej. Dalje pravi, da ga je presenetila vest o smrti nekega Schafernacka in mu poroča o smrti več župnikov. Mašnih štipendij mu sedaj ne more poslati, morda v postu, toda na mesto denarja mu hoče dati nekaj — bukev s predigami. Prosi ga, naj mu dopošlje gradiva, da bo mogel odgovoriti na ordinarijatska vadbena vprašanja. »Zugleich ersuche ich Dich, wenn Du gerade gelegenheitlich an einige müssige Stunden anrumpeln u. Dich noch etwas mit der Slavistik abgeben solltest, dass du mir für das Herz Jesufest, das heuer am 24. Juni gefeyert wird, eine kurze windische Festpredigt gütigst zukommen lassen möchtest, denn fürwahr, ich muss es aufrichtig bekennen, dass ich mich von Tag zu Tag untüchtiger fühle, einen ordentlich windischen Aufsatz zu machen, was ich besonders beym Beichthören wahrnehmen kann. Jedoch wohlgemerkt, nur in dem Falle wage ich diese Bitte an Dich, wenn Du dieselbe leicht — u. ohne Beeinträchtigung deiner ohnehin sehr wenigen Mussestunden in Erfüllung bringen kannst«. Dalje pozdravlja skoraj iste osebe, kakor v pismu 1., na novo je imenovan Košar. Naposled želi zvedeti nekaj ga zanimajočih stvari med drugim: »Was giebt es sonst für Veränderungen und Neuigkeiten im Consistorio? Ist vielleicht schon eine neue L. Verordnug im Anzuge, dass man ohne schriftlicher Erlaubniss nicht (s. v.) auf die Seiten, wie man zu sagen pflegt, gehen darf?«

3.

To pismo je pisano ravno tam dne 9. marca 1839. l. Cafu v Lebring, kamor je šel kaplanovat. V njem pripoveduje Weinhandl, da je srečno zadnji in največi dolg (»Klesh«) poplačal in želi zopet Cafove pomoči, da bi mogel izdelati elaborat ordinarijatskih vprašanj; dobro mu je znano, da je Caf obogatil svojo »Handbibliothek durch verschiedene neue und vortreffliche Werke u. Zeitschriften«; zato mu ne bo težko, najti v njej kaj solidnega zanj.

X. Pisma Davorina Trstenjaka.

1.

Visokovrédni gospodine!

Jurve davno bi Vam pisao, vendar ni bilo mi moguče, kad od Vas prie očekivao sam jednu knjigu ili mislio Vas

skoro osobito viděti, i kad sam već jedno knjigu Vam šaljo, na koju vëndar ni odgovora dobiah, šta me mislit gane, da onaj list nije u Vaše ruke dospio. Má zač Vi uvěk šutite, i ako ni javno vëndar medju prijateljem kakvim ne razglasite se? Gg. Vogrin in Košar više putih biše nevolji [sic!] zared Vašeg skrovnog dělovanja, akprem Vas Vaša nam poznata pomnost svikad izgovori. Pak neka bude sve ovo sada na strani, budući mi svi marljivii u uzajemnim pisanju biti hočemo. Parvo, što Vi želite si od mene zeznati jesu vësti slovstvene slavjanske, i ću Vam ovdě nešto, koliko mi dovolji vrěme i priložnost o našem dělovanju pisati. Znato Vam jurve davno, da mi utemeljili jesmo u Gradcu jedno družtvo slavjansko ol da pravie kažem čitaonicu. Sučlanovah javilo se taki prem dosti, nalazili se su Slavjani svakog narěčja, osim Rusah, i tako smo puna dva mësca bavili se domorodno i junačko z' učenjem slavjanskih svih jezika. Više kó jedan mësac běše čitavo zatvorito, jerbo občinska izpitavanja nas zaprěčila su domorodnoj stvari služiti. Tako misliah ja sam narodnost u naših mladih Slovencih uzbuditi, k' spoznanju jezika materinskog pripěljati i njima svašta světa u sarca utisnuti, — vëndar ni mogó sam onaj cilj dostići, i k onoj svarhi dospiti, što sam pričekao iz okolnostih i iz mladičah, koji biše u tim družtvu; — policija mislila, da sve to mora biti pogibeljno državi i caru, da mi čemo sve uzbuniti, prevarći, zatartí i Bog zna sve narěditi, da naša skupština ima načao politički itd. itd., — sve ovo me prisiljilo sučlanove oddaljiti i samo skrovno časopise i knjige i sve što domorodnosti tiče se u ruke spravit. Naša dělavnost dakle sada nij tako razširata i od one važnosti, koju nam početak obečo, vëndar koristna, i ja nijedne priložnosti odlaziti nedam, koja mi ponudi se ol kroz rěči ol kroz djanja mladež utverđiti u narodnosti i tako novi žitak izbuditi u našoj miloj Slovenskoj državi. Hvalu imam drugim domorodcem, koji me podpóre, nekoje plode vëndar vidět hočemo, ako Bog da i sreća junačka! Takvi je stališ naše čitaonice.

Sada joštere nešto o inostranih stvarih; za rěvnog Slavjana sve jest važno i ugodno znati. Ovdě ću Vam nekoje biležke od mojih korespondenciah priobćiti. Zadnja knjiga iz Ljublane piše sledeća: »Da je Vaš prijan Emil Koritko umrio, vam jurve znato. Imao je legar (nervenfieber) i zrok njegove bolěsti vëčiděl jad i jedno bezrědno žitje. Nesreća domovine i njegova osobito mu djuboko [sic!] u sarce pritisnula su se. Njegove sakupljene narodne krajinske pësme kupio jest sada naš tiskar Blaznik, koi je skoro natisnut dat će. S mëscom svibnjem (may) nakani isti tiskar izdavati jedan

slovstveni slovenski časopis, kojeg učredništvo g. dr. Prešerinu izruči, al u kakvom pravopisu, starim il ilirskim, joštere mi neznato. Verlo drago bi nam bilo, ako bi novog ilirskog poprimio«. Na svarhi knjige joštere mi piše, da bi ja il koji drugi štajerski domorodac g. Blazniku pisao, i njemu potrebnost i važnost ilirskog pravopisa izložio. Ne bi li Vi, dragi brate njemu hoteli pisati od ove stvari, morebiti bi se nagnuo na bolju stran? Kušajte, vidēt čemo, šta odgovori. Moja osoba je joštere bez sve vrēdnosti u slovstvu slavjanskim, pak i ja mu ću pisati i uzmolit ga da prime ilirski pravopis, jerbo mnogo leži u uvedenju pravopisa u Krajnskoj, i ako ovu slavo zadobili smo, ter sve i u Ilirii izvit će se širnii i krasnii žitak. — Iz Celovca piše mi jedan bogoslovac i vērni domorodac z' imenom Jos. Drobnić, da on i drugi jošće nekoj domorodci narodnost u bogoslovnici lavantinskoj razšire, da se tako živa uzdarži Slovanština, akprem révni g. Slomšek iz nje preminú. Naš stari g. Urban Jarnik z tekućom godinom svaršit bude svoj veliki slovenski slovník, ol kako slišao sam ilirski, vesela nam majka, novo krasnio vrēme nam skoro puknut će u slovenskoj zemlji. Kako u Zagrebu stoji Vam znato, da je sve dělavno i pomno, sve se brini za domorodno uzvišanje. Širnia će Vam g. Vraz objavit, koi zaista će se kod Vas javiti kada iz Zagreba mimo ići bude. Ja ga svaki dan očekivam. Glasoviti Kollár opočeo u Pešti českoslovanski i ilirskoslovanski teatar, eto Vam čudah. Jeli Vi korespondirate s K r e m p e l j e m? jedanput mi pisao, da marljivo čita Šafařikove Starožitnosti i děla u svojoj dogodivštini. Sada zadosti od vēstih slavjanskih slovstvenih, drugi put više, i dovoljite mi jošće nekoja pitanja, koja Vašeg dělovanja tiću se. Kako stoji z' vašim dělom etimologičkim, imate li sve potrebne pomoći? G. grof Ladislas Ostrowski, koi o Vašoj namēni u časopisu Ost i West čitao jest, pitao me, jeli Lindeja polski slovník i Etymologikon imate, koi Vam potreban biti može. Ako neimate, Vam on ga dobrovoljno i rad šalje. Kako daleko [ste] jur napredovali, koliko slovah i pismenah? Uzmolimo vas i zaklejemo, ako Vam slavjanska uzajemnost, [sic!] da nam kadkad šaljete vaša děla. — Da joštere nešto o mojoj maličkosti govorim, Vam priobčim, da sam uvěk zabavljen, a večidel s pēsničtvom dramatičkim. Pozdravljaju Vas gospodini Vogrin, Košar, Kramberger, koi već je sveršeni Ilir i svi Slovenci, koi vas ili vaše ime poznadu. Jeli deržite si Novine i danicu ol kakvi drugi slavjanski časopis? Ja bi Vam rad šaljati nekoje, al pomalahno čitanje ovdēšnjih domorodacah i razstrošenost inostranih zapreči sve posle i naprēdovanje, po Vazmu morda da naši poslie [sic!] barže od rukuh idu, gdē i Vi mnogia dobit

čete. Po vazmu ja opet ću u daniku »Aufmerksame« biléžke o slovesnosti slavjanskoj priobćiti, da naš slovenski puk bolje spozna se u polu slavjanske literature i u slavjanskoj uzajemnosti. Pišite mi skoro, moj naslov spoda priklopljen, ali vājla samo za ovi mēšac, jerbo moja gazdarica umrila uprav sada i dakle i ja moram dalje tumarat se, da se gdigod opet stalno naselim, al moj budući konak mi joštere neznati. Dosad z Bogom. Z punim počitanjem ostajem Vaš Visokovrēdni gospodine

ponižni sluga

U Gradcu 9. 3. 39.

Davorin Terstenjak
akademik

stoji u 2 Sack Haus No 243 im 2 Stock.

2.

Verehrter Freund!

Damit ich wieder einigen Wechsel in mein einförmiges Leben bringe, so wünsche ich von Ihnen wieder etwas Angenehmes zu vernehmen. Denn in Wahrheit ich lebe wie ein Rohr im Sumpfe, kak terstika v' muži ne pa, kak sladki slovenski tērs v' goricah. Das Studium der Hermeneutik ist sehr trocken und zu theoretisch, dazu noch die Schulfuchsererei des Professors, und man muss erliegen und ermatten. Meine Lieblingsstudien kann ich aus Mangel einer Bibliothek nicht betreiben, indem uns gegenwärtig der Besuch der Universitätsbibliothek von der Direction verbothen wurde, um uns nicht zu zerstreuen, od. mit profaner Wissenschaft zu bemakeln!!

Bei uns wird es immer finsterer und dunkler, selbst die Lampen in unsern Gängen glimmen schon spärlicher und matter, erlöschen diese, so werden wir keine *ὄρα του φωτος*; mehr, sonder *του σκοτους* im wahren Sinne des Wortes. Ich habe unlängst den Direktor gebethen, er möge mir den Glagolita Clozianus aus der Bibliothek hohlen lassen, und er gab mir zur Beschäftigung (wie er sich ausdrückte) die Lichtblicke aus dem Priesterleben vom bekannten Hochenlohe, dessen egoistische Sprache und Eigenliebe mich mehr störte als erbaute, nicht im geringsten aber belehrte. Und das stimmt mich bisweilen so herab, indem ich bei meinen Kollegen, wenigstens der Mehrzahl, kein Mitgefühl, keinen Sinn für Wissenschaft, nichts als crasse Vorurtheile, Gemeinheiten od. blindes Nachbethen finde. Es ist ein wahrer Katzenjammer. — Doch ab von dem Thema, vrēme olagša brēme, dojde svētom svet.

Meine slavischen Neuigkeiten werden daher sehr mager seyn, ich lese nichts als die Danica u. die allg. Zeit., und übrigens muss ich meine Korespondenzen auch ziemlich beschränken, weil die Vorgesetzten es ungerne bemerken, ja selbst verweisen, wenn man zu häufig Briefe erhält, indem sie daraus zu schliessen sich genöthigt finden, man hänge noch immer an der Welt, u. habe Verkehr mit ihr, u. bleibe somit nicht so versammelt, wie es zu einem geistigen Leben erforderlich ist. — O Leben, Leben ja — aber wo ist der Geist?

Murko schreibt an der zweiten Auflage seiner Grammatik. Herr Vogrin will schon zwei Bogen gedruckt bei ihm gesehen haben u. versichert mich, er gebrauche die neue organische čechisch-ilirische Orthographie. Čuda preko čuda, čuda golemoga! — Guttmann, der gegenwärtig über eine Tagreise von Graz bei der Pfarkirche v. in [sic!] Heilbrunn als Defizient lebt, liess eine zweite vermehrte Ausgabe seines cynischen Novi Vedež drucken.

Verbnjak, der auch bald erlöst wird u. den Defizientengehalt bekommt, schreibt Lieder in seiner bekannten Manier, auch, wie ich höre, an einer windischen Mineralogie für?

Muršec lebt als Abée, maitre d' enfant, wie es der bon ton erfordert.

Košar (Jak.) verdeutscht für den Kienreich den französischen Prediger Hunold für blanke Dukaten, u. lässt das Vaterland, das nichts zahlt, [sic!] Vogrin studiert an seiner Dissertation, Pessler, der auch viel, ja sehr viel Talent und Kenntnisse besitzt, arbeitet immer an seinen Prozessen gegen weiland Dechant Meglič, u. das sind alle Patrioten, die in Graz leben, der Patrioten aus Galanterie, deren es auch viele gibt, die auch alles billigen, aber auch alles bewitzeln, will ich gar nicht gedenken.

Meine slow. Kollegen trobijo v' kozji rog, u. wenn ihnen der Vogrin vorstellt, sie mögen etwas thun, so antwortet ein jeder, ich kann so windisch, was ich für mich u. den Bauern brauch', — aber dennoch bringt keiner eine annehmbare sprachrichtige Predigt zu Stande.

Indem ich just vom Predigen spreche, so will ich Ihnen einen Vorschlag mittheilen, den mehre meiner besser-gesinnten und verständigeren Kollegen gebilligt haben. Wir wünschen nämlich, dass die slow. Priester am Lande, insbesondere Dechante u. Pfarrer dem Konsistorium auftragen möchten, selbes solle den Klerikern ex officio das Predigen in der Muttersprache auftragen. Solange bei uns nicht etwas als Muss geschieht, bleibt es immer im alten Geleis, u. die Leute thun nichts. Ich glaube, dass genug Gründe

für diese Nothwendigkeit sich finden werden. Theilen Sie lieber Freund diess ihren Nachbarn mit, sonst werden wir uns an die Dekanate selbst wenden. Was für 5 od. 6 Bedürfniss ist, muss auch für alle übrigen seyn, denn wir haben alle gleichen Zweck u. gleiche Pflichten.

Dann finden wir nichts für nothwendiger, als ein Organ, ein Blatt, wo wir zu unseren Brüdern sprechen könnten, mit welchen wir die Liebe zum Vaterlande beleben möchten, u. durch welches wir den nächsten Bedürfnissen des Seelsorgers abhelfen könnten. Aber wer hat so viel Unternehmungsgeist? Ich würde Tag und Nacht übersetzen, wenn nur Jemand seinen Namen hergeben wollte für die Redaction. Die gegenw. Patrioten sterben ab, u. wer bürgt uns für die Zukunft? Was kann ihr Schicksal bringen?

St. Vraz war im Nov. in Graz, sein Missverständniss wird Ihnen ohnehin bekannt seyn. Er hat sich hier beim Gubern. gerechtfertigt, u. erklärt, dass er Volkslieder sammle aus dem Munde des Volkes u. nicht solche unter dasselbe verbreite. Leben sie indessen recht wohl und schreiben Sie bald

Ihrem willenskräftigen aufrichtigen Freunde

Dav. Terstenjak

G. 18/12 41.

Kleriker

Für das neue Jahr vse dobro no veselo za Vas no g. farmeštra.

3.

Mein lieber Freund!

Da du eben den Schleicher in Verarbeitung hast, so wird dir seine Abhandlung im beigelegten Werke über die Lithauische Sprache ¹⁾ sehr willkommen sein. Den mitgeschickten Aufsatz wolle du gut durchlesen, u. auf einem abgesonderten Bogen die grammatikalischen und philologischen Erläuterungen und Berichtigungen beisetzen. Sei scharf im Urtheil, es ist das eine Lebensfrage. Den Kollar hat bereits ein deutscher Professor in Krakau Namens Jülg. ein nach Osterreich berufener Schwabe, angegriffen, u. jämmerlich mit deutscher Grobheit zugerichtet. Deshalb Freundchen spanne alle Geistesadern bei der Correctur dieses Manuscriptes. Halt sich meine Sache, dass die Noriker u. Panonier u. Ilirier Urslaven sind, so werden wir auch die Idee Kollars retten, trotzdem er kein Sprachforscher war. In der künftigen

¹⁾ Pač njegova „Lituanica“.

Woche werde ich dich besuchen. Also halte bis dorthin die Arbeit bereit.

Sei nicht böse, dass ich schmutzig auf einem schmutzigen Papier schreibe — dabei ist das Gefühl reiner, das mich für dich beseelt. Lebwohl! Dein alter Freund

18/XI 53.

Terstenjak.

4.

Bratec!

Quousque tandem abutere Davorine patientia nostra? tako te slišam nevoljnega kričat; — sed motos praestat componere fluctus. Höre Freund, viel Ausbeute für dich!

Ich finde in alten Urkunden folgende eigenthümliche höchst sonderbare Formen von Eigennamen.

Am 26. Dcbr 888 tratt König Arnulf der Ehfrau seines Schenken Heimo namens Mildrut folgende *sclavica mancipia* in Kärnthen in das Eigenthum ab, als:

Biula, Zirneu, Betaneo, Trebiznec, Nasmus, Wolato, Zebedrach, Etbratonas, Domemus, Ticosit, Chrotilla, Turdazo, Godemus, Razemuzza, Zebemir, Zirna, Drasma, Puoli, Strammir, Sitimuzil, Budist, Mandrag, Zwewech, Butigoi, Dobronega, Gneowas, Zemiboned, Zcorast, Blagadsa, Dragosid (nomen feminae) Lindumar, Wazili, Razili.

Freund erkläre mir *etymologisch* diese Namen. Hier findest Du das *v* als *o* wie in Volato = Kirchensl. Volatě, *v* als *i* Wazili, weiter nomen familiae slov. Koceli = Kocelě, dann das Suffix *as* in Etbratonas, Gneowas, confer nomina famil. slov. Jeras, Kotas Beras, Latas (Familiennamen des Omer Pascha!! mir sehr gut bekannt), ferner das Suffix *us* in Domemus, Nasmus, confer Grakus, Klabus, Kapus, Mongus, Garbus (po domače Omerza!) slow. Familiennamen.

Dürfte man bei Etbratonas an Edbratonas Glücksträger, Schatzträger = Adnamat denken, so würde auch der Name des slow. Fürsten Etgar, der mit Pribislauga (Pribislav) Cemicas (was bedeutet dieses Wort?) und Stoimar genannt wird, seine Erklärung finden.

Beim Verkaufe des Gutes Friesach (928) waren folgende Zeugen *ex parte Sclavinorum* als Zeugen:

Ualto (Vlad?), Siccio, Huch, Tuto (confer. Toutus auf Römersteinen in Kärnthen), Tesino, Kiezo, Raczi, Enzi, Turdagouuo (Tvardoglav?), Zwentibolch, Sarahili, Arnis, Arucis, Uuoluo, Uuelisnich. Das Wort *Hint* finde ich auch als Runeninschrift auf dem Götzenbilde des Podaga in Rhethra Nach Letochleb soll es »Eber«(?) bedeuten.

Im Jahre 830 schenkte mulier sclavanisca nomine Baaz ihr Erbgut Malchindorf der Freisinger Kirche. Was bedeutet Baaz?

Ebenso nobilis vir sclavaniscus Tesina cognomine Rapoto in Glantsah (Glanče) sub monte Tessen. Die Butterl. von Gams haben ihr Prädikat vom Gute Tessen in Oberkärnthen: Tessenberg. Vor der Römerstation Saloca (Zaloka oder Zalog?) war eine mansio Tasinemetum, heutzutage Töschling; lässt sich Tasinemetum slow. deuten?

Was bedeuten die nomina der slow. Eigenleute mancipia Ano (Alo?) Uuolco (Volko?), Kerolt, Kuralt (noch lebende Familien in Krain) Uuitagouuo (Vitoglav?)?

Der Bayrenherzog Tasilo schenkte im Jahre 770 in Karanta dem Abte Otto in Skarantia (Scharnitz in Oberkärnth.) »locum India, quod vulgo campum Gelau vocant«. Was wäre India und Gelau? confer Indihar, Indov krainische Familiennamen.

Usque ad rivulum montis Anarasus!! sansk. anna Wasser, rači mons!! also Wasserberg!! Wie uralt.

Im Jahre 1000 verkaufte quidam nobilis die bei Stein in Unterkärnthen gelegenen colonias sclaviniscas, wobei Zeugen waren: Rodani, Pezili, Zwentusso »ex parte Sclavinorum«. Merkwürdige Formen Radani, Pecili, Sventušo!

Im Jahr 923 25 Sptbr bekam venerabilis choroepiscopus Gitabertus mehrere Besitzungen ad Lungouue (Lungova, Logova), wobei folgende Zeugen per aures attracti ex parte Sclavorum genannt werden: Mazo, Adalo, Ualamout (Hvalamot?) Ilpunch. Was bedeuten diese Namen?

In einer anderen Urkunde kommen die Zeugen vor (um 994) Petili, Rihheri (Riher?) Ongo, Egino, Voulamunt. Sind dies deutsche oder slov. Namen?

Ferner Ladimar, Rodani, Wezil?

Gaugebiethe heissen: tegneja von tegnot extendere?

Bratec! Tukaj je zaklad, odpri ga s klučom svojega bistrega uma!

Z Bogom

28/11 1861.

Ves tvoj

Davorin s. r.

5.

Moj dragi Jurko!

V ponedlek pred pol dnevom pridem jaz v Ptuj. Pridi mi na kolodvor proti, ter boš vidil vbogega reveža, kateri je letos brez zernja vina svinj, in ktereja je bolezen mlatila kak toča žitne polje. Vendar sem smerti za zdaj ušel, in se že nekaj okreval. Z Bogom ves tvoj

17. oktobra 1862.

Terstenjak s. r.

6.

Moj dragi Juri!

Zahvalim Ti za žalostni glas! Bog je vse dobro napravil. Ubogega Št. je žalost umorila. Ležej bode pred božjo sodbo obstal, kakor pa bi jo bil pred človečjo. —

Koga bode te dobili? Prijatelj, lahko se bode sopet leto dni mlelo, pervlje ko bo svitli cesar Vam farmeštra dal.

Kako se bodo trgali za lubega sv. Jurja v Petuji!

Iz kapitula menda Vogrin in Vošnak, izmed dehantov pa Murko in Novak slovenograškega sv. Martina. Vogrina bode težko Jakob Max pustil, tudi Vošnaka mu je treba — Novak je drug — Št. . . . glede nemirnega duha in napa, Murko zvit lisjak potrebuje dosti denarja, in tako bodo potne kaplice slovenske sopet po Dravi v črno morje plavale.

Tje [sic!] Juri — prosi Ti za sv. Jurja — dobil ga boš — jaz pa potem grem na tvoje mesto, Ti bodeš meni pri jezikoslovji, jaz pa Tebi pri dekanijških opravkih pomagal.

Kako bi Tebi in meni 4000 fl. hasnili! Pa kaj hočem sirotek — za slovenske agitatorje ni takšna fara.

Kdo je dobil sv. Urbana?

Kaj še delaš? Pridi da enkrat k meni, veš draga dušica na Jurjevo — da si kaj zmeniva.

Kaj pa Božidar spet počinja? Meni se ta pot ne zdi prava.

Za sv. Jurja ni nobeden (v Ptuji) toliko terpel ko jaz — zato sem dobil rifniškega sv. Jurja, kje še več terpim.

Meni se ravno dobro ne godi — postal sem mysanthrop, nikamor ne grem, kak v Celje štibre plačevat, celo v Marburgu nisem se naklonil.

Ciganica mi je enkrat prerokovala, da bodem 7 škofov imel. Sedaj že imam petega. Rekla je: prvi te ljubi, drugi te snubi, tretji kroji, četrti dvoji — peti ? šesti ? sedmi bude pravedan.

Glej ves sivoglavec sem začel na copernije vervati. Pozdravi mi in piši koga so Ptujčani že za farmeštra napravili. Z Bogom! Vse dobro za godovno!

Ves tvoj
Terstenjak s. r.

18. Aprila 1863.

XI. Pisma Váceslava Hanke.

1.

Drahocenný Příteli!

Posílám Vám zde Franty Šumavského Všeslovanský Slovník. Co se dotýče liter jest to nesličná míchanice, s kterou on sám jak mi povídal spokojen není, a prozatím podlé přísloví: z nouze franta dobrý! vyhověti se má. Tiskař prý se bál útrat na zhotovení matric a vzal už hotové matrice. Já nemám rád míchaninu i tím více když se někomu jeho dávné právo bere i jinému dává, zvláště když toho daleko větší množství slovanstva užívá. Buky bráti za ша, земля za живете to jest proti srsti, ano proti proudu. Хѣрь zůstane v latinském písmě za ks, gs. Z přiložených předpisů vidíte jakbych já těm háčkům pomoci chtěl — když ale opět jiný jiným tahům se učiti nutí — neujme se ani to ani druhé, a zůstane se při starých háčkach č, ž, š. Ty předpisy račte svým známým zdělití. Posílám Vám také několik svazečkův Dennice varšavské, jež sem měl dvakrátě, to měl býti též všeslovanský časopis — ale neudržel se. Toho se vlastně také bojím, žeby se i náš neudržel: a redakci přijmouti jest pro mne obtížno, k tomu jest třeba mladých síl; já už té pružnosti nemám k pracování jako zmládi, zvláště poněvadž bibliotekařství mnoho nejlepšího času mi ujímá. Sreznevský v Petrohradě rediguje Извѣстія импер. Академіи Наукъ, ten se snaží všeslovanský žurnál z toho udělati. Tam by se měly všechny síly obrátiti, on jest schopný, hbitý i obratný pracovník, a prostředkův má Akademie tolik, že s počátku i mnoho na to obětovati může, kdežto u všech druhých Slovanův jen chudoba i nouze panuje. A začítí něco takového i ne moci toho provesti, více škodí než prospívá; neboť pak na to ukazují i vládě k germanisování příležitost dávají.

Máteli příležitost p. Radoslavu Razlagu, račte mu přiložený zde pravopis český i ruský, krakoviaky a kralodvorský rukopis mým jmenem dáti, a vyříditi že se Sreznevskému jeho Zabavník poslal. Bčelu dostávám i zde Vám broj 21 s poděkováním vracím. V přiloženém Lumirě máte smutné správy o Zagoskinu i Venevitinovu a k tomu bohužel přidati musím že včera v 7 hodin k večeru i Celakovský skonál. Teprv 58 let mu bylo, a byl člověk dosti hěmotný. Šest sirotkův po něm zůstává — matka i macocha umřela před několika měsíci. Naše universita padá opět v ruce Němcův a sice cizozemcův. Hanuše odstranili — několik z

ciziny povolali — a místo po Čelakovském dají nejspíše němcí Schleicheru.

Rád bych Vám něco potěšitelného psal, ale bohužel není ničeho. Divadlem nás odbývají na areně za bránou, a jako bychom byli Turci v pátek — a obyčejně mrak aneb opravdový dešť diváky straší neb rozhání.

Bůh Vás zachovej ve zdraví Váš nejoddanější

V Praze 6. srpna 1852.

Váceslav Hanka.

2.

Důstojný drahocenný Příteli!

List Váš v němž byli 2 zl. konv. sem rádně obdržel, a hned také Živu objednal, i jsem k naděje, že ste ji počtou dávno dostal. Knihkupec Řivnáč ochotně rád knihaři Leyreru knihy Vaše posíláti bude, toliko mi řekl, abyste p. Leyrera požádal, aby Řivnáči do Prahy jen ta slova napsal: »Für Hrn. Kaplan Caf werde ich die gesendeten Bücher übernehmen. Leyrer.« Nebot' se mu nejednou přihodilo, že dostal balík zpět s přípisou: »wird nicht angenommen«, a tudý nadarmo dvojí porto platiti musel. Panu Šafaríku sem Vaše osvědčení vyřídil, i on děkoval. Dva lístky k Ostromíru ste počtou dostal. Že to vynecháno, vinen byl tím vlastně p. Vostokov: tak to jeho ukazatel ukazoval, a v textě náhodou sem našel i to. Dobře že to ku konci Evangelisty bylo, a ne u prostřed. Разъяснение Vaše o Vergl. Lautlehre pošlite třebaš německy. Jahrbücher der slav. Literatur vydává v Budišíně p. Smoleř, mám posud 2 vypustky; nevím jak mnoho předplátců má. Jordan jest v Praze, nevím co dělá, právě dnes mi vypůjčené knihy zpět poslal. Šumavský dotiskl česko-německý slovník nejdrobnějším písmem, as za týden bude se vydávati: on nyní pilně studuje Ostromírovo.

Byl bych Vám dříve odepsal, ale měl sem zanět' oči, tak že sem Vám tak narychlo žádných objasnění dělati nemohl: hledání slov v supraslské velmi oči namáhá. Pokusím se aspoň něco objasniti. Str. 119. má býti *блѣдъ* *adject.* не в. *выкышетъ* má býti *вскышетъ* i náleží mezi *погреšky* Grigorový. 283. *вѣсть* jest 3 *sing.* od *вѣшь* *вѣси*, 22. *горьнь* jest také *adject.* 9. *дразда* se ne zdá býti *insidiae*, náš Lomnický má: »byt' na ni dřezděli lidé« v smyslu něm. *stieren*, a to bi se zde lépe hodilo. 27. *Бесовы шивы* budou to *nivy* esejské sekty. *Жестросрьдіе* přidal můj saze to p 269. 405. *застѣпъ* jest slovně *intercessio*. Za objasnění *иностранъ* Vám sem velice vděčen, neníť se co bespečiti na autoritu Mikl. my sme v dobrém mínění *иностранъ* přeložili *monasticus!* 161. *казнь* jest *mandatum* jiného co nemůže býti zde. 224.

při krati vypnechal pisač mnogo, samo nic neznamená. 349. мръчениѣ obscuratio. 437. навѣждевиѣ visitatio. 350. налѣжнѣти sod bonon. налѣжнѣти tendere. 228. нарокъ jest zde appellatio tolik со прозвѣваніѣ. 439. насл in se. 29. небръгша jest error tyri vel calami místo небръгша vide pag. 151. онти non invenitur et ошдь videtur esse отшдь omisso titla T. 361. плѣтъ rannus, licinia. 168. плъск (= плюск) cf. 99. плшгъ v českém plisk jest něm. patsch, putsch, malý tumult jmenují noviny Putsch! III. помощиѣ adjutorium. правъ, пространство, простъ jsou jistě adverbia místo право, пространо, просто, a to jest opět důkazem že ъ jako krátké o se vyslovovalo, tak jako tenke ъ jako krátke e, proto ony Accusativy naopak матерь, цръкѣвѣ místo матерь, цръкѣвь. 25. прокъ substant. residuum. 329., 333. просто, простъ, прѣпростъ plane, simpliciter, schlechtweg. 305. пространство latitudo, inde et fama. 85. протажно protrusive. 249. прѣтрѣбити percribrare, purgare. 218. самци masculinus. 217. сръбаниѣ sorbitio. ствзющаѣ jest tam насилствующаѣ. 361. 370. тварь creatura. 133. тивъ nemůže býti nic jiného nežli synonym slova жила говаѣда tedy býковец, ochsenziemer. 97. токъ jest řešeto, síto, jak to okolo Pardubic ještě jmenujou, vlastně ta částka, skrze niž obilí teče, druhá částka, na niž jest tok upevněn jmenujou lub; a také že se řešetem točí, jmeno tok. 342. тѣсва coarctatio. 218. оуководъ aqua fervida, posud u nás tak, též Wassersuppe. 314. оумножати by mělo býti оумнажати. 382. хрѣнь protectus. чиститель i чистительство velmi pěkně ste objasnil sám, což мне velice těší.

Svatému Patriarchu Rajačiču i Nejdůst. Arcibiskupu Hauliku poslal sem darem exempláře Ostromirova i pro všecky jim podvlastní biskupy, hned jak sem Vám poslal, však žádné odpovědi na přepis můj sem posud nedostal. J. V. Maria Pavlovna Veimarská poděkovala.

Račte se na všem št'astně míti i v paměti laskavé zachovati svého nejoddanejšího

V Praze 26. unora 1853.

Váceslava Hanku.

3.

Ew. Hochwürden.

Verehrtester Freund werden mir verzeihen, dass ich mich mit der Sendung verspätet. Der Druck der Reliquien hat mich auch dazu verleitet, denn es wurde daran mehr als ein Jahr gedruckt — bald fehlte das, bald das andere, so dass ich schon ganz verdriesslich war. Man besänftigte mich mit Worten, dass es zuletzt in einer Woche fertig werde, und es zog sich wieder über $\frac{1}{4}$ Jahr. Ich halte das

Ganze auch nicht für so wichtig in philologischer Hinsicht, aber ich bin froh dass ich [sie] gesammelt herausgeben konnte. Auch hab ich nur 200 Exempl. für den Verkauf drucken lassen, und glaube dass es schwerlich 200 Glagoliten lesen werden; dafür habe ich die Einleitung wie Sie sehen in eine Broschüre umgestaltet u. 1000 Ex. abziehen lassen. Wolten Sie eine Anzeige in irgend [ein] schickliches Blatt von diesem curiosum machen, es würde mich freuen. Das Ding hat mich gegen 300 fl. gekostet.

Das grosse böhmische Wörterbuch von Jungmann, welches fünftalbttausend Quartseiten enthält und im Praenumerationswege über 30 fl. C. M. gekostet hat, werden sie kaum besitzen. Der Erbe hat den Rest loshaben wollen, und kam mit der Matica überein den Mitgliedern à 15 fl. C. M. das Exem. zu überlassen, ich hab daher, obschon ich Praenumerationsexempl. hatte, auch genommen, das ich Ihnen ablassen könnte.

Haberia schicke ich Ihnen, so viel ich zu Hause gehabt; sie gehen bei meinen Hörern aus einer Hand in die andere. Sreznevsky wartet vielleicht um Ihnen auch eine [sic!] zu senden, auf Akademiebeschlüsse — es scheint dass eine andere Einrichtung getroffen wird — ich bekomme jetzt auch nichts davon.

Ich lege dieser Sendung Statut litowsky bei, können Sie ihn brauchen, so behalten Sie ihn, bei mir ist er Duplicat. Ihr Brief kam mir wieder in andere Papiere, welchen ich ungesucht ganz gewiss, aber gesucht nicht sobald finden würde. Bleiben Sie mir recht gesund und vergessen sie nicht auf Ihren Verehrer

Prag am 24. Juli 1859.

V. Hanka.

XII. Pisma različnih oseb.

1. Pismo Geiterjevo.

Cafov učenec Geiter mu 10. septembra 1831. l. piše iz Gradca, da naj si z avolja kolere, katera se je pokazala v Fürstenfeldu ter pobrala 15 ljudi, oskrbi zdravstveno spričevalo (Gesundheitspass) in prehodnico, sicer bo moral prebiti v kontumaciji 28 dni in bi tako zamudil šolo ter izgubil eno leto. Popisuje mu tudi stanovanje: »Ich habe schon eine eigene Bücherstelle beym Tischler bestellt für unsere Bücher; wir haben allein ein Zimmer abgesondert von den übrigen, mit einem Fenster in die Aleegasse, die übrigen Fenster gehen in die Gleisdorfer Gasse hinaus.«

2.

Neki Franz Schönwetter, učenec III. gimn. razreda (gramatike), piše 27. jan. 1836. iz Maribora drugoletnemu teologu Cafu vznesen zahvalni list za pismo, ki mu je je poslal Caf, in v katerem mu je dal nekaj lepih naukov. Po teh se hoče mladi pisec vedno ravnati in se čvrsto poprijeti šolskih naukov, posebno grščine, katero mu je menda Caf posebno priporočal. Pošilja mu naposled pozdrave roditeljev, sestre Julije in nekega (neke?) Pučka.

3. Pismo Hergovičevo.

Varasдино, die 23^a Septembris 1836.

Henricus mittit suo Georgio s. p. et osculum fraterni amoris!

Mili Domol'ube!

Naj utljivii Pobratine!

Da sveršim običaše moje, šal'em vama Polubljeni Pobratine po Gospodinu Čušiču snopič Cvitja Petra Kattančiča i Odilješe Sigetsko Kneza Nikole Zrinskoga. Šalio sam već jedanput ove knjige vama u Štajer, ali tamo, gdi sam ja umio, nisu vas našle, i ovako-povratiše se opet u ruke moje. Dar, ako se zvuna gleda, malene važnosti! Ali ako se promotri Serdce, iz kojeg izlazi, i ljubav narodnosti, dosta velik! Z tim od vas netražim drugo, već ljubav prama Slavianstvu i hrevnost u izobražeñu narodnoga Illirskoga Jezika. Nastoite molim vas koliko najbolje možete u slavskom knižestvu, verujte, nečete žalovati trude vaše. Valja da će se ogledati jedanput oko Božanstveno i na Slavianstvo, i kakono običaj jest sretje, okrenut će kolo, i mi ćemo se, koj smo sada u nizini, na visoko popeti. Vaš do smerti

Hergovič

Illir iz Slavonie.

Od zunaj: Warasdin. An den Herrn Georg Anton Zaff Theologen und Convicts-Praefect Grätz.

4. Pismo Puffovo.

Marburg am 22ten April 1841.

Hochverehrter Freund!

Ueberbringer dieser Zeilen ist Srezniewsky's Freund Herr Rath von Preiss aus St. Petersburg, auf der Reise über Triest nach Montenegro begriffen. Um E. W. kennen zu lernen, macht er den Weg von hier nach Cilli zu Fuss.

Es wird mich unendlich freuen, wenn Sie ihm einen Gefährten oder Begleiter nach Pulsgau oder Feistritz mitgeben. Recht bald erwarten Sie mündlich den Dank Ihres wärmsten Verehrers

[Prof. Puff.

5. Pismo L. Buttola.

Admodum Reverende Dilecte mi!

Optabas litteras meas noscere, et ego libentissime multum dixissem et scripsissem; ast propter multa quae hisce diebus venerunt negotia non potui satisfacere voluntati meae, et aliquid de lingua Slavonica dicere.

Existimo permultum virtutem tuam cum sis tam sollicitus et vir tanti fervoris pro lingua nostra Slava, ut cognoscere possis origines Slavorum, et quoque angulum parvulum Resianae regionis; ut putas videre regionem, et locum sub montibus Caninis, veni et videbimus nos, libentissime te suscipiam, videbo et alloquar.

De cetero crede me amicissimum tui. Vale.

Datum die 9. februarii 1842.

Ludovicus Buttolo
Vallis Resiae plebanus.

6. Pismo Reissmannovo.

Mein Lieber Hochwürdiger Hochgelehrter Herr und Freund!

Ihr liebes Schreiben vom 28. 9^{ber} 1842 gelangte erst am Festtage des h. Stephan in meine Hände, es erfreute mich ungemein, dass sie sich meiner Wenigkeit erinnerten, und ich beeile mich Ihnen alsogleich einige gesamelte nur in dieser Gegend gebräuchliche slovenische Wörter etc. zu übermachen. Sollten Ihnen darunter einige Worte unbekannt (was ich gar nicht glaube) vorkommen, so belieben Sie solche mit einem Röthel zu unterstreichen. — Das Heftchen ist nicht voll geschrieben, machen Sie nach Ihrer grosser Einsicht einige Anmerkungen und schicken Sie es mir nach genommener Kritik retour.

Ich gehörte einstens zu den Lutheranern der windischen Sprache (Dainko, Sherf etc.), desswegen musste ich das ganze wieder abschreiben. Wenn sie von mir mehr erwarteten als Sie bekommen, so bedenken Sie dass ich sehr wenig Zeit übrig habe, da ich Pfarrer, Kaplan, Schulmeister, Messner etc. alles in meiner Person bin. Viele botanische Namen

wird Ihnen wohl H. Sobother Pfr. Bresnik geschickt haben oder schicken.

Die versprochenen slovenischen u. lateinischen Nahmen der steyermärkischen Rebensorten schicke ich Ihnen deswegen nicht, weil H. Dr. Hlubek am Joaneo Professor sie klassifizierte und H. Obergärtner Trummer sie beschrieb, wo sie das in den Werken dieser beyden grossen Ampelographen alles besser finden werden.

Sollten Sie noch etwas mehr von mir wünschen, so bitte ich nur zu befehlen; geben Sie die Briefe nur auf die k. k. Post, ich bin mit der Post im stetten Verkehr.

Jetzt nur noch einige herzhaftte Kritik Ihres Briefes:

a) Sie scheinen ein grosser Freund von Randglossen zu seyn, weil Sie so viel Papier unbeschrieben liessen, wo ich doch mit grösster Begierde ein jedes Wort von so lieber Hand verschlang.

b) Seien Sie versichert, dass ich Ihnen das sehr artige Compliment nicht glaube, dass durch mich Ihr Wirken nach Aussen hin eine andere Richtung bekommen habe. Wenn man 15 Jahre in den beschwerlichsten Seelsorgestationen wirkt ist man kaum mehr eitel.

c) Dass ich Ihnen versprochen hätte zur Verfassung eines slovenischen Lexicons mit Rath und That an die Hand zu gehen ist unwahr: Wie sollte ich Zwerg mit einem Riesen wie Sie es sind mich auf die Rennbahn wagen, oder ihm das Laufen lernen wollen. Was ich höhre oder weiss will ich aufschreiben und es Ihnen überschicken, ohne Ihnen dadurch einen Rath oder was dergleichen geben zu wollen.

Doch Scherz genug! Lieber Freund! Ehe Sie Ihr National-Werk an's Licht geben lesen Sie: die Abendstunden des Grafen Maistre zu St. Petersburg, dann dessen Werk vom Papst, aus dem französischen übersetzt von Moritz Lieberman. Diess wäre mein Rath. Nun lieber Freund! muss ich enden, und Sie um gütige Nachsicht in jeder Hinsicht bitten. Leben Sie recht wohl und vergnügt und lieben Sie wieder Ihren Sie sehr liebenden Freund und Diener

Paul Reissmann.

St. Bartholomä am Rothwein den 1. Jäner 1843.

Confortare et robustus esto! Me comendo piis tuis ad aram precibus.

7. Dopis Šerfov

v odgovor na jezikovna vprašanja.

Odgovor na počtene njihove pitanja, kere so mi poslali, ino na nje pomirjeni biti čejo.

1. *šč* se najde pri Radgoni kre vogerske meje v' slovenskih vesnicah, dol proti Lotmergi, pri sv. Bolfangi, v' Središi, v' Zavrači no v' Halozah — potle na Vogerskem kre štajerske meje v' mečomorji no na Horvačkem povsodik; n. p. *ešče* namesto *še noch*; *torišče*, namesto *torise Stelle*, Ort; *tergovišče* namesto *Tergovise*, ves pri Velki Nedeli; *dvorišče* namesto *dvorise Hof*; *pišče*, namesto *piše Kuchlein*, Hendl; *išče* namesto *iše er sucht*; *nišče* namesto *niše Niemand* i. t. v. či ravno neki zmes ne zgovarjajo *šč*, temoč samo *š*.

2. *dj* se pač na štajerskem Slovenskem skoro nikde ne čuje, po horvačkih straneh se včasi čuje, pa malo kda no malokde, temoč Horvački jezik spreminja *dj* vu *dž* ino *tj* vu *č*, n. p. medjomorje die Insel in Ungarn bey St. Wolfgang heisst medžomorje von med zwischen u. morje, das j ist altsl. Ursprungs, wo man das j bey den Mitlauten findet, dj; das o Hilfs. od. Ausfüllungsbuchstabe. Das ganze medžomorje od. mečomorje Zwischenmeer, deutet hin auf das Uralter, wo das Mur- u. Draufeld, welche beyde sich nach Ungarn und Kroatien erstrecken, Meere waren, und dieser Theil von Weingebirg zwischen beyden Meeren stand, daher medžomorje eigentlich medžomorske gorice zu verstehen ist. Aus den zwei verschwundenen Meeren haben wir jetzt den Mur- und Draustrom, u. die häufigen Muscheln in den Gebirgssteinen und andere Petrefacten zeugen von alten Meeren. Horvati pravijo bratje pa tudi brače, tudi v Halozah ime Bratušek d. i. Bratovšek, pravijo Bračušek neki, t. j. Bratjovšek. — Ime žula d. i. Schula, zgovarjajo neki v' Halozah džula, tak kak po Horvačkem kraji. Malokda no malokde se čuje poterjavati, podjedjavati, temoč poterjavati, podjedjavati, zastarjati temoč zastarati; v Halozah se deno čuje: dajati na mesto davati; dado na mesto dajo, stopido na mesto stopijo, u. so alle 3ten Personen im pl.; gosto pa se čuje v' Halozah ino inde: namerjavati namesto namejavati, razširjavati, namesto razširjavati.

3. *ešče* statt *še noch*, u. nicht schon, denn diess heisst že, se čuje povsodik po Vogerskem tišec kre Štajerskega ino dale noter; v' vesnicah kre štajerskega po Vogerskem; na Cankovi, Kaltenbrun, v' Jurjovcih, Jürgelsdorf, Korošcih Karlsdorf, Skokovcih, po Krajni, v Gederovcih, po Petanjcih, na Horvačkem v' Dobrovi pri Zavrači, v Presiki, medžomorji,

Ternovcih, na Štajerskem v' Središi Poldrau, v' Zavrači na Horvačkem kraji no od Horvatov, od Štajercov pa ne.

4. Das *Adjectiv* wird überall bei den Kroaten und steyr. Slaven mit dem Substantiv übereinstimmt [sic!], nur das Geschlecht ist nicht überall gleich: dobra vina, lepa prosa, lepa detca wird allgemein in Kroatien gehört, sehr selten in Steyermark, höchstens zuweilen in Poldrau, dennoch sind einige Ausdrücke bey den Windischen gebräuchlich, z. B. dobra, lepa detca, wo man beydes neutrum lässt. Sonst wird aber bey den Wenden immer das sächliche Hauptwort im pl. in ein weibl. umgeändert, wie manche lateinische Substantiva in pl. das Geschlecht und die Abänderung ändern, nur mit dem Unterschiede, dass die Slav. nur das Geschlecht verwandeln, und dann weiblich werden, z. B. dobre vina, duge dreva, jake silja, man erkennt das sehr leicht am Beyworte; und umgekehrt findet man wieder weibl. Hauptwörter, welche im plurali sächlich erscheinen, z. B. lepe pšenica schöne Weizenäcker; duge, velke njiva, und doch ist pšenica und njiva gen., sollte also heissen lepe pšenice, duge njive, und doch ist nicht. — Das sind also Abweichungen, Ausnahmen von der Regel.

5. *Zeli*, a, o heisst in der Koles allgemein gross, zeli človek ein grosser Mann, Mensch, velki hört man fasst gar nicht.

6. Der *dual* ist im Kroatischen allgemein, wie im Windischen hier in Steyermark, nur mit dem Unterschiede, dass die Kroaten den Dual im Zeitworte ganz entbehren und bloss im Haupt-, Für- u. Beyworte gebrauchen, z. B. dva moža so; dve deklina so šle, welches auch in der Kolles so gesprochen wird; ausser der Kolles im Windischen sagt man aber dva moža sta, dve deklina ste šle, wo das Zeitwort auch im dual erscheint. Der dual beim Haupt- und Zeitworte ist nicht anders als eine nähere Bestimmung der Personen od. Sachen (der vielfachen Zahl durch die Zahl zwey) u. wird so gebildet; nämlich von der ersten Endung der vielfachen Zahl: z. B. deklina, deklinedve, davon abgekürzt deklinave, wie einige sagen, weiter abgekürzt deklina, es bleibt nur noch das e des Zahlwortes dve und bey den [männlichen] Hauptwörtern das a des Zahlwortes dva. — Bey den Zeitwörtern wird der dual gebildet ebenfalls von der ersten, zweiten u. dritten Person pluralis z. B. grema von gremo dva, in andern Orten werfen sie das m weg und sagen greva; grete weibl. von gretedve, etc. u. so auch das Fürwort unterliegt der nämlichen Regel. Dieser dualism. blos im Haupt-, Für- u. Beyworte kommt in der kroatischen Sprache allgemein vor, folglich muss er in Kroatien allge-

mein seyn; bey den slavischen Ungern im Eisenburger Komitate wird aber auch das Zeitwort, wie bey uns in Steyermark bey den Windischen im duali gebraucht.

7. Die kroatische Adjectivdeclination in *o* fängt gleich an der Gränze Kroatiens an, u. ist dort allgemein im Brauche, wie bey uns in Steyermark noch bey den östlichen Slaven, und an der Gränze Kroatiens, wie hier in Kolles u. in Poldsdrau, auch zwischen Poldsdrau u. Luttenberg an der ungarischen Gränze, z. B. *dobroga vina* statt *dobrega vina*.

8. In der Kolles sagt man dualisch im genitiv: *dvüh dobrih možov*, od *dobriva moža*, wie im nominativ pl. wie in anderen Gegenden; *dveh dobrih žen*, od *dobreve žene*, wie im nominativ pl. — *dvema odrašenima sinoma* dativ, od *odrašenima sinoma*; — *pri dobrima bratoma*, od *pri obema dobrima bratoma* bey beyden . . . (Das oba beyde ist auch schon der dual von *obdva* u. wird zuweilen der Verstärkung wegen verdoppelt, als *obadva beyde* zwey, *obedve* etc.) — *pri dvema starema sestrama* od *pri starema sestrama* in local. *s' staroj sestroj* im Social od. sociativo, selten wie in Kroatien *s' starom sestrom*, welches männliche Abänderung ist.

9. Das alte Zeitwort *dah* hört man in der Kolles, wie in andern windischen Gegenden und auch in der Nachbarschaft in Kroatien und Ungarn gar nicht, wohl aber den infinitiv in *sti*, z. B. *letesti* fliegen, wie bey den Krainern *daste*, *greste*, weil nähnlich in diesen Personen das *st* vom inf. zum Vorschein kommt. — Von den Zeitwörtern in *eti*, *ati* ist besonders noch zu merken, dass sie ein doppeltes Mittelwort praeteriti haben, als *steti* (*stereti*) *steret* oder *stert* und *stere*, *stren*, od. *stern* gebrochen; *žgati*, *žgat* u. *žgan* gebrannt.

10. *Dobre vino* hört man wohl im Windischen an der Gränze Ungarns und Kroatiens manchmahl sagen, bey Radkersburg, Luttenberg, Poldsdrau, Sauritsch u. Kolles, aber bey den östlichen Ungarn und Kroaten häufig; das *dobre* ist aber kein Nebenwort, sondern ein altes neutrum statt *dobro*.

Alles dieses, wie alles Vorhergehende, was ich Ihnen zugemittelt, ist treu aus dem Munde des Volkes aufgefangen.

Nekere besede v' Halozah:

štobanja die schrafigen Spitzen am Wege bey einer gefrorenen Witterung und die Löcher und Stapfen eines frostigen Weges.

špürav heiklich, zärtlich im Essen, in anderen Gegenden gingav.

putrih eine Reifflasche, *barilica*, *barilček*, dim. von *baril* Reifflasche, im Gutschmann *barigla*.

vesce, pl. fem. das Jucken in den Füßen nach dem Frost.

strolc ein Spaltling vom Knoblauchkopf.

strolc eine Krankheit der Schweine, wo weisse Knöpfchen od. weisse Kernchen im Fleische vorhanden sind.

okornoti, steif, unbiegsam (*ródi* in W. B.).

ropav pamstig.

kila Bruch am Leibe, *kilav* Bruch habend, *kilav* unzeitig, unmündig.

postat Abtheilung, Abschnitt, Paragraph, (ein Theil Weingarten; in Luttenberg gebräuchlich). *postučka* diminutivum davon.

cinj der Frost an den Reben nach einer nassen Witterung im Winter.

cinjavi eisig, frostig.

cinjavica Eisschale an der Erde od. d. Reben.

Visokovreden prijatel!

Oni me pitajo, zakaj sem vtihnili; jas sem mislil, da so oni svojemi deli že verh postavili, da so mi zadnokrat pisali, kaj bodo že z' začetkom zdajnega novega leta besedara zveršili. Zdaj pa še vidim, kaj so še totemi deli ne verha dali, da še takih prinaškov k' njemi potrebujejo. — Jas sem čul praviti, da je pré nekdi celo društvo nastalo, kde vsaki eno čerko obdelava k' velkemi no novemi besedari; naj mi deno pišedo, kde toti novi pisavci so? — V' prekešnem pa se jim jas lepo zahvalim za njihovo dobro misel no prijaznost do mene, kero mi v' pismi nasvečavado. — Ovači pa si malo počtenja v Slovenšini zaslužim, ino tudi njim malo pomagati morem, ino či kaj premorem, sem rad pripravljen. Jezik dosti košta, ino či [kdo] na jezik preveč potroši, te potle na jezik nema kaj djati, ino kdo bi pri premenenji stana za jezik mogel skerbeti, te še le vidi, da je jezik preveč požrel. — Naj dostojajo, da ostanem ze vsim poštvanjem

njihov vseli prijatel

Anton Šerf,
kaplan.

Dano pri sv. Barbari v' Halozah 23. Novoletnjaka 1845.¹⁾

¹⁾ Šerfovo pismo je pisano v danjčici; jaz sem je iz tiskovnih ozirov prepisal v gajico.

8. Dopis dekana Pagona

v odgovor na jezikovna vprašanja.

Berichterstattung über einige dem Dechante in Zherniza vorgelegten Erkundigungen hinsichtlich der slovenischen Sprache im Deckanate Zherniza.

Ad 1. In dieser Umgegend wird *mozhni* (močni) für stark, nicht für feucht, und für feucht wird *mokro* genommen; daher *mozver* Morast; *motjini* heisst hierorts trübe. In der Pfarre Schönpass und Zherniza heisst Nacht *nozh*, in Kamnja und Heil. Kreuz Pfarre aber *nouzh*.

Ad 2 Nirgends wird *rodjen*, sondern *rojen* gesagt.

Ad 3. Man hört nur *set* Schwiegersohn, umschrieben *sjeta*, *sjetje*.

Ad 4. In *mi* wir, wird das *i* betont, *mi beremo* etc. In *mi mir*, wird das *i* ganz kurz ausgesprochen, meistens aber nicht gehört, *m' je dau*, *m' rezhe*; dann und [sic!] auch *meni da kruha*.

Ad 5. In dieser Umgegend spricht man nur *ludje*, *Judje* aus; das *v* wird nie statt *l* genommen *lipa* nicht *vipa*.

Ad 6. Im Worte *mosh* Mann wird in den Pfarre Zherniza und Schönpass das *u* kaum vernommen *muosh*, *muosha*, *muoshje*; *nuosh* Messer, *nuosha*, *nuoshje* auch *nuoshzhi*; hingegen in der Pfarre Kamnja und Hl. Kreuz *moush*, *noush*, *noushzhi*.

Der Buchstab *a* wird in der Pfarre Zherniza und Schönpass nie allein ausgesprochen, sondern als *ua*, das *u* wird gedehnt, *a* verschluckt, die Zähne festgedrückt: z. B. *Muati* Mutter, *muaslo* Schmalz; in Kamnjer und Hl. Kreuz Pfarre der Mund stark eröffnet *uazhe*, *uada*, Vater, Wasser. Schriftlich dieses auszudrücken ist nicht möglich.

7. Allgemein nur *Zheshzhena* gebenedeut vor und kein anderer Ausdruck.

8. In der Umgegend sind folgende Abänderungen gebräuchlich:

Einfache Zahl	Duale	Vielfach
1. Lepi muosh	Dva lepa muosha	Lepi muoshje
2. Lep'ga muosha	dveh lepih muoshou	Lepih muoshou
3. Lep'mu muoshu	dvema lep'ma muoshama	Lepim moshjem
4. Lep'ga muosha	dva lepa muosha	Lepe muoshje
5. O Lepi muosh	O lepa muosha	O Lepi muoshje
6. per Lep'mu muoshu	per dveh lepih muoshah	per Lepih! muosheh
7. S Lepim muosha (?)	S' dvema lep'ma muoshama	S' lep'mi muoshmi

Einfache Zahl	Duale	Vielfach
1. Pifana Sraka	Dve pifani Sraki	Pifane Srake
2. Pifane Srake	dveh pifanih Srak	Pifanih Srak
3. Pifani Sraki	dvema pifan'mi (!) Srakami (!)	Pifanim Srakeam
4. Pifano Sraka (!)	dve pifane (!) Srake (!)	Pifane Srake
5. O pifana Sraka	O dve pifani Sraki	O pifane Srake
6. pri pifani Sraki	per dvema pifan'mi (!) Srakami (!)	per pifanih Srakah
7. S pifano Srako	S dvema pifan'mi (!) Srakama	S pifanimi Srakami
1. Staro drevo	Stara dreva	Stari drevi
2. Star'ga drevefa	Starih drevef	Starih drev (!)
3. Starimu drevefu	Star'ma drevama	Starim drevam
4. Star drev	Stara dreva	Stara dreva (!)
5. O star drev	O stara dreva	O stari drevi
6. per star'mu drevefu	per itarih drevefama (!)	per starih drevah
7. S' starim drevefam	S' starima drevefama	S' Starimi drevami
1. Dobro vino	Dobra vina	Dobre vina
2. Dobriga vina	Dobrih vin	Dobrih vin
3. Dobrimu vinu	Dobrima vinama	Dobrem vinam
4. Dobru vinu	Dobra vina	Dobre vina
5. Dobro vino	O dobra vina	O Dobre vina
6. per dobrim vinu	per dobrih vinama (!)	per dobrih vinah
7. S' dobrim vinom	S dobrim (!) vinama	S' Debrimi vinami

Ad 9. Es ist gebräuchlich dobro vino aber nicht dobre vino.

Ad 10. Gute Weine werden dobre vina genannt; auch stimmt das Adjectiv mit dem Substantive überein.

Ad 11. Abänderung folgender Hauptwörter:

Einfach	Zweifach	Vielfach
1. Potok	Potoka	Potoki
2. Potoka	Potokou	Potokou
3. Potoku	Potokama	Potokam
4. Potok	Potoka	Potoke
5. O Potok	O Potoka	O Potoki
6. per Potoku	per Potokama	per Potokih
7. S potokam	S' Potokama	S' Potokami
1. Roka	Roki	Roke
2. Roke	Dveh rok	Rok
3. Roki	Rokama	Rokam
4. Roka(!)	Roki	Roke
5. O Roka	O Roki	O Roke
6. per Roki	per Rokah	per Rokah
7. S' Roko	S' Rokama	S' Rokami

Ad 12. Man spricht o shena, o bratje, nicht aber o sheno, o brate oder bratre.

Ad 13. Hierlands sagt man: Ozhe dveh sinou (d. i. Uozhe und Uazhe, ut Nr. 6.) Vater, muati obeh hzheri, Mutter beyder Töchter; Pas per obeh bratah.

Ad 14. Abänderung der Fürwörter er, sie, es, on, ona, ono folgt:

Einfach.

1. Er On	Sie ona	Es ono
2. Njegou, njegov(a) (!)	Nje, auch njena, njeno (!)	Njegou njegovo (!)
3. Njemu	Nji	Njemu
4. Njega, meistens ga	Njo auch jo tepe.	Njega auch ga je tepu
5. O on	O ona	O ono! verächtlich
6. per njemu	per nji	per Njemo (!)
7. S' njim	S' njo	S' njim

Zweifach.

1. Ona dva	One	Ona, oni
2. Njeh	Njeh	Njeh
3. Njema	Njima auch jima	Njema
4. Njeh	Njeh oder jih	Njeh — jih sam vidil
5. Ovidva (!) oder O ona	O one	O! one
6. per Njima	per njema	per njih
7. S Njima	S' Njima	S' njimi, s njema (!)

Vielfach für alle Geschlechter.

1. Oni, one, one
2. Njeh
3. Njem
4. Njeh, jih, njih
5. O oni, one, one
6. per njih
7. S' Njimi

Ad 15. Jest (nicht jaz) bi delu, vi bi delali, oder vielmehr Jest bi biu delav, Vi bi bli delali; nichts von bihem, bisem, bihte, biste, bihote wird allhier gehört.

Ad 16. Jest sam biu; nichts von besem, oder behem.

Ad 17. Allgemein spricht man: Jest sam dau, ti si dau, mi smo dali; von dahem, dasem, dase daheme, dasmo hat man hierlands keine Begriffe. Oni m' kruha dajajo.

Ad 18. Ich heisst *jest*, dass ut *de*, keiner obeden, nobeden auch uobeden.

Zherniza im März 1845.

Pagon,
Dechant.

9. Pismo Drobničevo

v odgovor na jezikovna vprašanja.

Ljubi priatelj!

Lehko, de ste že prav nevoljni nad menoj, ker sem tako dolgo odlagal odgovoriti na Vaše poslednje pismo od 7. Prosinca; še bolj pa zato, ker sem Vam Vaše bukve odnesel. Dobrowskega böhmische [sic!] Sprachlehre mislim, da ste že dobili, ker sem jo še pred novim letom do Bistrice tamošnjemu kaplanu poslal. Tudi Belostenca bi Vam rad nazaj poslal alj do zdaj se še ni nobena taka prilika namerila. —

De je g. Krempf vmerl vsaki slovenski domorodec močno obžaluje. — Da bi za Slovenijo bolj vzeti bil, da bi za novice kaj pisal, ste me v (Vašim) Svojim poslednjim pismu opominali. Kdo rajši kakor jes, alj nesreča, slabe moje oči mi komaj dopustijo eno k višemu pol drugo uro na dan pisati alj brati. Na Vaše vprašanje kolikor je bilo mogoče sem se prizadeval, de Vam s tem zadovoljim:

1. ó se ne sliši v nobeni besedi med Slovenci, koliko jih jes poznam, ampak le č, posvečen ne (posvetjen) posvečen.

2. dj se samo za horvaškoj granicoj pri Brežicah (Rann) in morebit tudi na spodnjim Krajskim v tistih izvodjenih besedah sliši, katerih koren d v sebi ima; okol Celja, na gornjim Krajskim se samo j v tistih besedah sliši *rojen* ne *rodjen*.

3. ê = a se izgovarja pri nas (kakor) ker sem zdaj, kakor čisto e v nemški besedi See. Pri Podčetertku se izgovara skoraj kakor ij: zijt i. e. zêt.

4. ê, v nekaterih krajih kakor e; v nekterih i, posebno na Krajskim; v nekterih kakor ej, posebno pod Celjom dol do Horvaškiga, v nekaterih kakor ie na gornjim kraju Celja proti Krajskim in Koroškim, posebno pa na Koroškim; v nekaterih tudi kakor aj v manjih krajih n. pr. pod Celjam pri Šumarji (St. Marein) n. pr. lep, lip lejp, liep, lajp.

5. Sin se čisto izgovarja kakor je pisano.

6. Med l in lj še nisem nobenega razločka najdel. Sploh se piše v Slovenskim n. pr. prijatelj, slišal pak sem vselej izgovarjati prijateu itd., zatorej se meni lj prav nespametno vidi pisati, ako ga ravnó sam večkrat pišem.

7. Slovensko ó, t. je ilirsko = u n. pr. róka = ruka; pri Brežicah in na spodnjem Krajskim izgovarjajo v takšnih besedah u ne pa ó, po drugot tega nisem niker slišal.

8. šč se samo tudi pri Brežicah po mojem vedenju zgovarja; vendar se mi vidi, da ga na Koroškim tudi imajo namesto š, za šć pak ne vem de bi ga na Slovenskem gde imeli.

9. ū imajo za hrovaškoj granicoj sploh vsi Štajarci in Krajnci; pod Celjem ravnó, se tisto ū spremeni v ou, poura i. e. pura = Trutthenne; nad Celjom, na Krajskim in Koroškim govore čisto u n. pr. pura.

10. Veliko sem si prizadeval drugi padež dvojniga števila zvediti, alj nisem ga drugačje slišal, kakor s pristavkoj števila dve, katero se takole sklanja: hlapec dveh gospodov, njiva dveh kmetov, dekla dveh žen, meso obojih kosti, pri obadveh bratih, pri dveh ženah.

11. adjectiv se pod Celjem pregiblje tako n. pr. lepega, lepemu, nad Celjem in na Kranjskim — iga, imu, im; večidel

pa se tak sliši le: — lepga, lepmu, lepim; *lepoga* itd. ni slišati na Slovenskim.

12. imperfectuma nisem v Slovenskeh glagolih niker slišal, vendar ga imajo okrog Tersta in za morjem ondešnji Slovenci.

13. adjectiva v neutro plur. Slovenci v koliko sem se sam prepričal sploh na *e* imajo: dobre vina. Pri Brežicah in za Hrovaškim na Krajskim pravijo: dobra vina. Nad Celjom in na gornjim Krajskim nimajo nobenga srednjega spola v singularu, razun v onih besedah, katere se z *e* končajo, govorijo namreč: sladek vin, mali trupl, velki tel i. e. velko telo, malo truplo; velki tele, lep ime, dober seme itd.: v pluralu jih pak prav izgovarjajo: dobre vina.

14. *da* namesto *de* se samo za Hrovaškoj granicoj sliši.

15. V mojem kraju pri Podčetertku govorijo jies i. e. ich, nad Celjom *jes*, na Krajskim *jest*.

16. *Sinovi* pravimo mi v nom. plur. ne sinove.

17. Mi pravimo *doug* v nom. sing., genetiv *dogá*.

18. Za besdo *rächen* imajo tukaj mašovati, za trösten: troštati, pri nas za Hrovaškim *tolažiti*.

19. *Pramen* nemorem zvedeti kaj bi slovenski pomenilo, v primorju je *pramen*, kar na Krajskim *plemen*, pri nas *pletunk* n. pr. štrik s tremi plemeni pleten, ein Strick aus 3 Flechtlingen geflochten.

20. *das, dos*, i. e. bis, nisem nikdar slišal.

V doli ker sem jes in Krajnci pregiblejo besede ženskega spola na *a*, pred katerim se dva tičnika najdetá v genet. plur. na dolgi *a* n. pr. družba, gen. plur. družbaa, gruška, genet. plur. gruškaa, cirkva — cirkvaa itd.

Vam se priporočaje pozdravi Vas

Vaš priatelj
Josef Drobnič

St. Jakob v Dolu 8. Velki travna 1845.

10. Pismo Bleiweisovo.

Verehrtester Freund!

Ich bestätige den Empfang Ihrer verehrten Zuschrift v. 25. Febr. und danke Ihnen für die darin in Betreff des »Proglas« gegebenen Änderungen. Bei *vajvode slovanstva* kann ich wohl die HH. Berlič, Vraz, Majer, Terstenjak, Jeran nicht nach Ihrem Wunsche (so me v tej važni reči lepo podpirali) nicht zufügen, da dort vom *pravopis* die Rede ist, in Betreff der Unterstützung aber, die Ihnen diese Herrn angedeihen liessen, ihre Namen schon einmahl vorkommen.

Was Sie vom Kopitar wegen *pravopis* sagen, werden Sie wohl Beweise dafür in der Hand haben, da es sonst bekannt ist, dass Kopitar nicht für unsere Orthographie gestimmt war und ich selbst einen Brief vom ihm besitze, wo er sich dagegen ausspricht und wo er (selbst ein leidenschaftlicher Mann non plus ultra) den dr. Gaj einen *leidenschaftlichen Charlatan* nennt (!!). Ob Ihnen daher Miklošič recht berichtet hat???

Sie werden nicht böse seyn, dass ich in Ihrem »Proglas« die streng grammatikalischen Besprechungen und Beispiele weglassen müsste, weil 1) ^{aus} der Artikel zu sehr in die Länge gedehnt werden müsste, 2) für viele Leser der Novice diese (sehr gediegene) Abhandlungen zu abstrakt sind, und Sie 3) in der Vorrede zum Lexicon und zur Grammatik ohnehin Alles dies anführen werden.

Alles übrige habe ich behalten und überhaupt nur die Beispiele gestrichen, und somit wird nächsten Mittwoch die *Fortsetzung* und den folgenden der Beschluss, hiemit das Ganze in 4 Mahlen gegeben werden. Die Novice-Leser sind damit sehr gut vorbereitet auf die *Erscheinung* der Werke, die sie mit Sehnsucht erwarten, und sind auch mit dem *Geiste*, der darin herrschen wird, vollkommen vertraut.

Ich hoffe daher, Sie werden mir nicht zürnen, dass ich nicht that, was ich bei dem beschränkten Raume der Novice nicht thun *konnte*, und werden einstweilen nur mir und dem Herrn Jeran die genauere Einsicht in Ihre Werke gönnen, die wir aus dem System Ihres ganzen Proglas gewonnen haben und Ihre ungeheuere Mühe und Ihr grosses Talent bewundern, welches Sie besitzen, um ein Werk zusammenzustellen, dessen Erscheinung allgemeines Interesse erregen wird und worauf die ganze slavische Welt durch die Novice entsprechend vorbereitet ist.

Achtungsvoll in grösster Eile

Ihr ergebenster Freund und Verehrer
Prof. Dr. Bleiweis.

Laibach 8. 3. 46.

Ich bitte über jenseitigen (*t. j. na 1. strani lista omenjeni*) Fragepunkt bezüglich Kopitar ehemöglichste gefällige Antwort, da am 18. d. M. in der Novice dieser Theil Ihres proglas erscheint, wo von Kopitar die Rede wegen *pravopis* ist.

11. Pismo Klajžerovo.

L+I+Ch.

7. Julia 851.

Ljubi Perjatelj!

Tu dobite družtvne liste, kar jih fali, bote jih dobili, ko hitro je jaz v roke dobim. Prvo zelo me veseli, da se Pavlova družba počimle na Slovenskim razprostranjivati, saj nobenega uda nikako ne nadležuje, nikakih daritev ne nalaga, molitveno vojsko strašno pomnoži, pekel plaši, in Velkega Apostola Slavjanom privabla, da nam postojanost v veri in še zaželeno povrnenje razcepljenih bratov v sladki hram naše majke Cirkvê sprosi. Istina je, odkar so neke duše pod Pavla obrambo vtekle tukej, se nevera čemdalj v kote skriva in na skrito pobegne. Oremus ergo pro invicem et pro gente pia nostra.

Da ne bi greh bil, sem Vam nevošljiv za Vaše vdeleženje v Puhnji. Glejte Horvat mi je povedal in mi dopovedoval tajni in čudoviti vtis, kdar je mision od lastnega škofa slovenski načeti in govoriti slišal. Prosmo da bi Bog Slavjanom dosti Slomšekov dal, onda mislim bi za vero in narod lepše stalo. V jednom nastopnih mescev dopustite, da Vas pridem nadleguvat. Jaz gratuliram Raihu da je sosed in kod Vas za Slavjanstvom uspaljeno svoje srce najde dovolj netila in obodrila. Muršec je sledni pondelek potegnul na Hrovacko, on je ne trohe kriv, de je od ministerstva čres svojo volo komisarom naimenuvan per Maturitätsispitih v Zagrebu in Zeng. Kad je hodil k Thuni na kratko spogučavanje je od Slavjanskih domorodcov na Dunaju zvedil, da se dobrem uspehu Slavjanstva nadajo. Svojem gosp. plebanuši, koji me naj v svoji ljubezni obderžijo, znate povedati da je koleg Ess sedaj u Gassu sledno sredo plebanušom v Bernci (Fernitz) imenuvan.

Dnes so 4toletniki imali svoj ispit ino so 2 hodini prisuvstvovali, poslušali in pitali, in kazali svojo bistroumnost. V 4. letu ma samo 7 Slovencev, al g. Robič so vse izverstnimi predgari predelali, neki troje bi domi škofovem, da slobodno rečem, bili dika; škoda da bojo teško na Slovensko gdeda, kamoli zdaj izpostavljeni. Neka nemila osuda še nas tiši, da te čerstve nadepolne mladike svojo pervanjsko revnost morajo neslovencom alduvati, vender Bog ve, kaj je jim in našem narodu na srečo.

Prihodno školsko leto bo Tosi v Gradec se povernul ino suplentom dogmatike postal in još enput konkurs razpisan; tudi učeni dr. Ehrlich bo pre v zlato Prago prestavljen. — Prijatelj, ak kelčkaj vtegnete (jaz že grem in Vas tečas supliram s dopušenjom plebanuša), ite poglejte zlato Pragu,

kralica je brez dvojbe vsem avstrijskim varošom. Ona čudovita prikazen, kdar se večerno sonce v gnado božjo nagne, ino svojo luč na Hradšini razkeršeno ko zlato tančico po vsem širokim mestu razliva, kdar velikanske palače in veličastni domi s svojimi ožarenimi križi čudovitnoj čarobnostjo za zapadnim soncom molijo, in neka tajna strah polneča tišina sveti Višehrad obletuje, ta prikazen perjatelj je ne zlatom in srebrom doplačati, in Vas bo još na smertno uro razveselila. Ne bo Vas grivalo za noben penez onamo zatrošen. Ite le ite v Prago, morebiti Raić z Vami potegne, v enem tjednu pridete lahko sem inc ta.

Ak zamorete, dajte g. Verbnjaku glas, da naj vino priderži, ovi tjednen bom mu na tenko pisal. Ne jezite se prozaicki prošnji Vas ljubečega prozaikarja

Klajžera.

12. Pismo Raićevo iz l. 1853.

Dragy Oroslave moj!

Učtivo prosjū, da blagoizvoliš s svojim gospodem župnikom gotovo v nedeljū t. 27/2 okolo 4eh ili 5tih se v Slivnicū potruditi na južinicū, kdě bydemy čašū janževca za srěcn pūt pili; ježe prvye dni bydūće sedmice imamo oditi. Pročaja ustmeno. Tvoj iskrenyj prijatelj

S Bogom i materijū Славож.

Bož. Raić,

Vabi župnika v mojem imeni.

podžupnik

Crnogorci potlkoše Omer pašū, tysūc konj pokrepa Turkom vsled pomenkanja krmy.

Od zunaj: N. p. veleučeni gospod Oroslav Cafov podžupnik v Frauheimu.

13. Pismo M. Majarja.

Predragi prijatelj! Ljubeznivi slovenski brate!

Dolgo dolgo sim molčal, ni bilo od mene ne duha ne sluha. Različne okolnosti so mi to nanesle. Od leta 1848 smo se za nekteri čas tako trudili, da je trebalo take malo odpočiti in malo se oddehniti.

Hvala Bogu — mnogo premnogo smo dosegli, ako ravno ne vsega kar smo želeli. Mnogo, premnogo nam je še posla in děla.

Imamo sedaj učilišća u městih i na deželi slavenska, imamo slovenske učitelje i profesorje, gospode verle, vlastence in domorodce iskrene. Bože jih nam začuvaj mnoga leta, da marljivo podučavajo našo mladinu, sebi na čast, nam u veselje in narodu našemu na korist in slavo.

Novice se derže junačko. Drobotnice bode uredoval in izdajal marljivi g. Stojan. Vse dobro! Ilirsko Primorje je vse vneto za slavenščino, posebno okolo Gorice. V pravopisu smo, zvunej Poljakov, vsi latinicoj pišiči Slaveni sje-dinjani, ako male, neznatne razlike izuzameš, ktere se bodo tako rekoč časom same od sebe složile.

Sadaj je tréba, da mi vlastenci in izobraženi Slavenci spet jedno stopinjo dalje storimo.

Naučimo in navadimo se cirilice!

Za slovenskoga razsvétlenoga vlastenca je neobhodno potreba, da zna čitati knjige slavenske vse, bodite pisane latinicoj ali cirilicoj. Ne mislim, da bi vsaki Slovenski pisatelj imel se cirilice vaditi; tega ne! — Temoč samo tisti, kdor veselje ima *dalje* se izobraževati; kdor želi *više* stati, kakor vsak Slovenec, kateri latino čitati zna. Da bi se v Slovenii le nekteri učeni domorodci našli, kateri bi se cirilice poprijeli, bi že bilo dobro; postavim med Slovenci u Koroškoj dva ali trije, u Štajerskoj kaki trije ali četirji in u Krajskoj in na Goričkim nekteri.

Verjemite mi, pridejo časi, da bodemo cirilico potrebovali tako, kakor svojo desno roko, kakor svoje oči.

Kako dobro in koristno je bilo za nas in, morem reči, za celo državo leta 1848 da smo bili Slovenci in Horvati u pravopisu in u blagom duhu sloge sjedinjeni!

Gospodine! ljubezni prijatelju! pomagajte in podupirajte ovu prevažnu našu naméru, kao ste do sada neutrudivo i nježno podupirali podpomagali našu težnju narodnu!

Pervo je: da domorodeci razsvétleni si naročimo za prihodnju godinu izverstni politički »Serbski Dnevnik« s priklopljenim listom slovstvenim »Sedmica«. Dnevnik izlazi vsakoga četertka i neděle, Sedmica vsake nedele. Oba lista veljata na leto 10 fl srebra. Izdaje i uredjuje ju Danilo Medaković u Novom Sadu (Neusatz).

Drugo je: da počnemo slovenski spisovatelji se po malo cirilice navadjeti. Kadar pišemo jeden drugomu, pišimo si u listih al po slovensko ali po ilirsko; pa s cirilicoj, blizo tako kakor so spisani moji »Predpisi latinsko - i cirilsko-slavenski«. — Nemojmo si zaměriti, ako sada od početka se nam u našu pisariju nekake pogreške podkrade; smo se naučili Gajovoga pravopisa, gotovo budemo se ravno tako lahko i cirilice naučili. Serčna i junačka volja obvelja. Iskrenim vlastencem se ne ubrani nič.

Kako izverstne sastavke Dnevnik i Sedmica obderžita, ne možem Vam dopovédati, samo toliko rečem, da izverstnejših Novín za nas nisem še čital.

Premislite toto stvar Vi, in se pogovorite od toga i s vlastelinskimi spisovatelji u Mariboru, i odgovorite mi blagovoljno na ovaj moj list. Odgovor budem nesterpljivo očkaval.

Jaz sem tverdo uvěren, da ako Bog dá i sreča junačka! budemo po malo počeli pisati cirilicoj u »Sedmicu« i u Serbski Dnevnik. To nije nič nemogućega, to bi ne bilo nič novoga. Cirilicoj su pisali že do sadaj: g. Božidar Raič (živil!) g. Radoslav Razlag (at' žije), g. Lovre Toman u Zori izdanoy od Razlaga i. t. d. Serbski dnevnik in Sedmicu ima že letos u Koruškoj g. Rudmaš c. kr. šolski světnik v Celovcu, prihodnjega leta budem si ga umislil tudi jaz, zatim kaplan u Žabnicah g. Sumpor in mislim tudi gg. Einspieler i Janežič u Celovcu. Naročite si te novine tudi Vi vlastenci okolo Maribora.

Kje pa je g. Razlag. Pišite mi naslov (atdress) njegov i Muršecov, jaz bi jima rad zavoljo ravno te stvari pisal.

Поздравите ми наше Славјане у Марібору господа Терстенијака, Раіна, Маріјашіа i. t. d. Вас все у духу славјанске слоге објамем. Здравствуйте!

U Gorjah (Post Arnoldstein) 8. Oktobra 1855.

Matia Majar
Župnik

14. Pismo Dominkuša.

Ta Cafov svak mu pošilja dne 28. marca 1855 za »obechano« dva goldinarja k. d. Gečka, Cafova sestra, je pri delavcih na Mutavi, kamor je prišel tudi on, ko mu je po dokončanih preskušnjah za I. polletje dovolil priti iz Ljutomera, kjer je on bil školnik, dekan Vogrin. Mladi sin njegov Juri, »našo velko veselje«, ga kar ni hotel pustiti z doma. Ker sta umrla dva kmeta mlada in je sploh vsaki dan več zvonjenja, ga ne more obiskati v Framu in se mora drugi dan vrniti v Ljutomer, kamor vabi Caf. »Gečka če letos hlače meti, zato je tudi dosti fest hujda; mati zmirom pri nas so zdravi in Mojčka doma čuvata. Smo tudi dosta žita odali za 180 fl. CM., za vino dosti dobimo, zato če naša Gečka eno lastinost priкупiti, materno želje k tem je nezmerno velko; pa en malo še nam ktemu fali, tisto povernemo drugo leto.«

15. Pismo Toplakova.

Gospodu Cafu.

Od rimskih penezev bote težko kaj dobili. I. Toti denarji sojo tako rekoč v pravdo prišli, ktera še je ni do gnana, potem ko je Fr. Napast tako gotovo pod kantonsko

glavarstvo priti poklican bil, da bi sicer kazni zapadel, in takrat so gospodje ne enakih misel bili, ker so eni terdili, da polovica jemu gre, polovica fantu, ki je na nje zadel, drugi pa rekli da fantu nič ne gre, ker je kot hlapčič le stroj gospodarja. 2. G. glavar Kant. so unidan rekli, da po postavi Napastu nič ne gre, ker je le jegov sin na tisto denarno zemljiše kot lastnik vpisan. 3. Predstojništvo starinske denarnice Dunajske je Napastu pisati dalo (kar sim sam vidil) da naj svoje denarje na Dunaj poslati blagovoli, jemu hočejo ne le zlatno vrednost v zlati ali srebri, kakor si sam zvoli, poverniti, ampak tudi starinsko cenitvo doplačati. 4. Farmešter pod Manšpergom so 17. tega mesenca že pozno v večer pri nas bili, ter bi radi bili si enega kupili, Napast pa njim je rekel, da rajši vse skupaj na Dunaj pošlje, koker bi posamesne prodajal. 5. Na Dunaj njih popred poslati neče, ko plačo za nje dobi, rekoč, jes nisem dolžen na denarje čakati.

Torej me imejte izgovorjenega, ali pa sami prite — da pojedemo na goro rogato. Ave atque fave.

Fr. Toplak

16. Pismo Lehmannovo.¹⁾

Piše mu obširno iz Gradca dne 4. oktobra 1859. o metodi in knjigah, po katerih razlaga katehetiko. Slovstvene važnosti za nas pismo nima.

XIII. Uradni dopisi Cafu.

1. Dopis šolskega okrožnega nadzorstva v Slivnici

z dne 4. junija 1847.

Škofijski ordinarijat ukazuje v dopisu z dne 26. maja 1847. temu nadzorstvu, naj Cafu naznani, da je dvorna študijska komisija deželno vlado pooblastila, »dem Verfasser der Uebersetzung des 1. und 2. Theiles der neuen Rechnungslehrbücher für die Volksschulen in die windische Sprache, Pr. Georg Zaff Kaplan zu Frauheim, das Honorar im Betrage von Sechzig Gulden Conventions Münze aus dem Steyermarkischen Normalschulfonde gegen seinerzeitige Begleichung bei der Gewinnsabrechnug bezüglich des Schulbücherverschleisses zu erfolgen.« Ta denar je dobil Caf 16. junija 1847.

¹⁾ Henrik Avgust Lehmann, rojen 10. aprila 1816 v Gomilici (Gamlitz) nad Arnožem, v duhovnika posvečen 1. avgusta 1841, je bil l. 1859. profesor pastirstva na bogoslovni fakulteti graškega vseučilišča, pozneje tudi poslanec deželnega zbora štajerskega.

2. Dopis krajnega šolskega sveta na Ptuju.

An Seine Hochwürden den Herrn Herrn Georg Zaff.

Der Ortsschulrath zu Pettau hat in seiner Sitzung vom 28. Jänner l. J. den Beschluss gefasst, es sei Euer Hochwürden für die Ertheilung des Unterrichtes in der slovenischen Sprache während der Zeitperiode von 12 Jahren den [!] Dank auszusprechen.

In Folge dessen beehrt man sich, diesem Beschlusse gemäss durch gegenwärtige Zeilen Euer Hochwürden den verbindlichsten Dank auszudrücken für Ihre Bemühungen, und für Ihre um die Ausbildung der Jugend erworbenen Verdienste den wärmsten Dank auszudrücken. [!]

Der Obmann: Dr. Frz. Strafella.

Pettau, am 9. April 1872.

Popravki.

Str. 176. opomnja pod črto. Trditev, da je bil Linhartov »Veseli dan ali Matiček se ženi« natisnjen l. 1840. v bohoričici in ne v gajici, ni popolnoma resnična: natisnjen je bil v resnici v bohoričici in pa v gajici! Ker je moj izvod tiskan v bohoričici, se mi je zdelo čisto naravno, da je navadna trditev o natisku v gajici neresnična, ki se kakor mnoge druge napake vlačí iz knjige v knjigo. Kedo naj bi si mislil, da se je l. 1840. tiskala pri nas posvetna knjiga v dveh pravopisih, ko gotovo še ni bila razprodana izdaja v enem teh pravopisov! Zakaj naj bi si založnik delal dvojne stroške! O izdaji v bohoričici ni dosedaj nič omenila nobena slovenska biblijografija. Gospodu skriptorju L. Pintarju se je zdela moja trditev smela in je zato pogledal v ljubljanski licejski knjižnici, je li res tako; ker imajo tam iz l. 1840. samo »Matička« v gajici, me je opozoril na to, da sem se vrezal. Poslal sem mu svoj izvod, katerega je potem primerjal s knjižničnim, v gajici tiskanim. O tem mi piše: »Obe izdaji se razun pravopisa (stran za stranjo, vrsta za vrsto) popolnoma ujemata, le redkokje je najti kako razliko, n. pr. na 142. str. 2. vrsta od spodaj *dekližhe*, v naši izdaji *dekličí*; str. 106. ima naša izdaja *pototnica*, vaša pravilno *popotnica*. Tudi oblika in velikost črk se v obeh natiskih v obče popolnoma ujema, samo v oklenjenih opombah, ki popisujejo pozorišče posameznih prizorov ali napovedujejo

kretanje delujočih oseb, samo v teh opombah je razlika. V vaši izdaji so te opombe z manjšimi in pokončnimi črkami natisnjene, v naši pa s poševno nagnjenimi prav tako, kakor imena nastopajočih oseb v posameznih nastopih.« — Seveda manjka v natisku v bohoričici navodilo, kako je brati novi pravopis, katero je priloženo natisku v gajici. — Kaj je pač razlog, da se je natisnila ta knjižica l. 1840. dvakrat? Pač nada, da bodo ljudje rajši segali po knjigi v starem, vdomačenem pravopisu. Izdajo v gajici je založil gotovo Smolè sam, založbo izdaje v bohoričici pa smemo pač pripisavati tiskarju Blazniku, ki je upal napraviti s to narodno igro dobro kupčijo. Saj je iz istega vzroka tudi Korytkovo zbirko narodnih pesmi tiskal v bohoričici zoper namero Korytka, ki je želel, da se pesmi tiskajo v gajici. Izdajo Matička v bohoričici moramo torej pripisati knjižarski špekulaciji.

Ker sem že pri biblijografičnih in tiskarskih posebnostih, hočem opozoriti še na neki dosedaj (kolikor jaz vem) neopaženi kuriozum v »Krajnski Čbelici«. Sotrudniki Čbelični so bili vsi (če izvzamemo Potočnika v mlajših letih) hudi nasprotniki metelčici; in vendar je »Čbelica« ravno tistega leta, ko je Čop zadal metelčici smrtni udarec (l. 1833.), sama prinesla pesem, ki je najdaljša med vsemu umetnimi v četrtil bukvicah, v pobijanem — Metelkovem pravopisu! Kajpada se ni to zgodilo v vseh izvodih, ampak samo v nekaterih; jaz hranim dva izvoda od teh je eden tiskan ves v bohoričici, v drugem pa je Tuškova preloga Bürgerjeve balade »Cesar ino opat« (str. 39—47) tiskana v metelčici, toda z mnogimi napakami. Zlasti Metelkova znamenja za ozki *e* in široki *o* so rabljena skorajda svojevoljno. Da je ravno balada »Cesar ino opat«, zoper katere vsprejem se je zlasti boril cenzor Pavšek (prim. Prešernov list Čelakovskemu, Ljublj. Zvon II. str. 50—51), tiskana v metelčici, to ima kajpada svoje hudomušne razloge: Pavšku in njegovim pripadnikom so hoteli izdajatelji (za Kastelcem sta tičala Prešeren in Čop) njim najbolj zopрно pesem podati nalašč v pravopisu, ki so ga oni najbolj zagovarjali. Dotični izvodi so bili pač le metelkovcem namenjeni.

Str. 178, vrsta 4. od spodaj: namesto *seveda* beri *seveda zvečine*. — Str. 183. pri pismu 5. je dostaviti: *Pisano konec februarja 1833. l.* — Str. 204. vrsta 8. od spodaj beri no namesto *uo*. — Str. 207., vrsta 15. od zgoraj mora biti *in* tiskano ležeče. — Str. 230. vrsta 14. od zgoraj beri *прѣпростъ* namesto *прѣпростъ*. Besede v oglatih oklepkih [] je pristavil priobčevavec.

Kazalo imen in stvari.

- Abeceda ilirska, Caf jo hoče zagovarjati pri konsistoriju 191. Glej tudi Pravopis češkoilirski in Gajica.
- „Abendstunden des Grafen Maistre“ 234.
- Adjektiv, gen. sg. ega, oga 237; neutr. pl. 236.
- Ampelonomastika slovenska 234.
- Aorist 237, 241.
- Babukić 176, 206, 209.
- Beloglavčinja Mojčika, Cafova sorodnica 204.
- Belostenec 241.
- Bętkowski 206.
- Besede nerazumljive in sumne je objaviti v Novicah 202.
- Bilec, njegov slovar 198.
- Blaznik kupi Korytkove pesmi in misli izdajati slovstveni časnik 220; pridobiti ga skušajo za gajico 221; tiska Matička v boh. 176, 250 ns.
- Bleiweis, pismo Cafu zastran „proglasa“ 179, 243; Caf mu piše zastran Wolfovega slovarja 177, 198.
- Bohoričica 191; 176, 250 ns.
- Bopp 200.
- Breznik, župnik v Soboti, nabira rastlinska imena 234.
- Brežice, narečje 242, 243.
- Brič 243.
- Buttolo vabi Caf v Rezijo 233.
- Caf Janez, pisma bratu Oroslavu 203—204.
- Caf Matija, oče Oroslavov 182, 183.
- Caf Oroslav (Jurij), njegovi roditelji in sorodniki 180, 181, 182, 183, 184, 185, 203, 204, 248; naznanja iz Maribora, da pojde z Geiterjem v Gradec 179; prvo leto v Gradcu 180; pri Geiterju 179, 181, 182; z Geiterjem doma 182; gre od Geiterja 183; podpore od doma 179, 180, 181, 183, 184; 203, 204; zapisek stroškov vsega šolanja 176, 186, od 6. do 8. šole 188; računski zapiski iz let bogoslovja 189; bolan za mrzlico 186; vest, da je izstopil iz bogoslovja 214; priprave za novo mašo 204; Vogrin naj mu prediga pri novi maši 216; zadnje preskušnje 192; v Rogatcu 207; noče prevzeti boljše službe, da se more lože pečati z jezikoslovjem 200; v Mariboru, tankajšnje delovanje 177, 189, 199, 200; hoče k minoritom 200, prošnja za spremem med nje 189; se preseli na Ptuj 201; učitelj slovenščine na Ptuju 250; letnica smrti 173; kako se je podpisaval 173; životopisi njegovi 173.
- — „crnooko čado od trijuh turanjah“ 177, 178, 210, 212.
- — ilirec 176; Vraz ga vabi na Hrvaško 205, 206; opominja ga, naj Slovencem razbistri potrebnost ilirizma 210; nasvetuje mu ilirski pravopis in ilirska narečja za slovar 211.
- — njegove pesniške poskušnje 173, 174; kako dolgo je pesnil 173; katere pesmi je preložil 174; poslovenil računico 249; narodne pesmi zbiral 174, obljubil jih Vrazu 209; zbiral rimske novce 249; bogoslovec in duhovnik 175, 199, 200, 201, 202, 214, 250; jezikoslovno delovanje do l. 1861. in ukvarjanje z „višim“ jezikoslovjem 199; Vraz mu svetuje vbrati historično pot v preiskovanju jezika in ga svari, naj bo njegova učenost praktična 211, 212.
- — njegov slovar in slovnica, željno pričakovana 211, 221; Vraz mu nasvetuje ilirski pravopis in il. narečje za slovar 211; Gaj bi rad o njem govoril ž njim 206; zbirko besed mu pošlje Reissmann 233, 234; proglas o slovarju v Novicah 177, 243, 244; Šerfovi prispevki 235, 238; kaj je zanj pregledal 198; kje in kako nabiral besede 199, 200, 201; „Wurzelgraber“ 199; knjige dobival iz Ljubljane, Gradca, Dunaja in Prage 198, 200; dobil Jungmannov slovar 208 (231); staroslov. slovar 210; Lindeja 221; hoče prevzeti izdelovanje slovensko-nemškega Wolfovega slovarja in popustiti zato duhovsko službo 198, 201; trebi

- iz slovarja popačenke in izmišljenke 200, 201, 202.
- njegovo mnenje o primernosti in dobroti češkoilirskega pravopisa in neprimernosti bohoričice 191; o dobrem pravopisu in leksikografu 197; o Vukovem pravopisu 193; o Cigaletu 199; kritika Miklošičevega glasoslovja 229; hvala Vogrinovega pesnikovanja 214, 215.
- pisma njegova in pisananjemu, glej V sebi in a pričujočega spisa. Celje, narečje 242, 243.
- Cigale, mnenje Cafovo o nekih besedah v njegovem slovarju 202; mnenje njegovo o Cafovih zbirkah 201.
- Cirilica, potrebnost, da se je uče Slovenci 247; kateri Slovenci so v nji pisali 248.
- Cvetko 213.
- Časnik slovstveni misli izdajati pod redakcijo Prešernovo Blaznik 220.
- slovenski, njega potrebnost 224.
- Časniki:
- „Adler“ pregled ilirske literature 208.
- „Der Aufmerksame“ Trstenjak o slovanskem slovstvu 222.
- „Danica“ Gajeva 212, 221, 223.
- „Dennica varšavska“ vseslovenski časopis 228.
- „Serbski Dnevnik“ 247, 248.
- „Izvestija imp. akad. nauk“ 131.
- „Jahrbücher f. slav. Literatur“ 229.
- „Kolo“ 212.
- „Novine ilirske“ 212, 221.
- „Novice“ 195, 202, 242, 243, 244, 247.
- „Ost und West“ 221.
- „Sedmica“ 247, 248.
- „Zuschauer“ 217.
- „Čbelica Kranjska“ 216, 217, 251.
- Čeh, rojak Cafov 188.
- Čelakovský o Vrazovih „Djulabijah“ 210; zbira vseslovensko antologijo 210; umre 228.
- Črniče, narečje 239.
- Čušić 232.
- ć 242.
- Dalmatin 198.
- Dainko, pravopis 193, 233; prelaga sveto pismo 215.
- Dankovski 216.
- Demeter tiska drame 206.
- Deržavin 175.
- Diefenbach 200.
- Dijalektologija slovenska 178, 179; prispevki Šerfovi iz Haloz 235 ns., Pagonovi iz vipavske dol. 239 ns., Drobničevi iz raznih krajev 242 do 243.
- Dirnböck 174.
- Divjakovi, sosedje in sorodniki(?) Cafovi 180, 181, 184, 203, 264.
- dj, glasovna skupina 195, 196, 197, 235, 242.
- Dobrowsky 241.
- Dolinšek 214.
- Domainko 175.
- Dominkuš, Cafov svak 248.
- Draxler 218.
- Dreisiebner 215.
- Drobnič skrbi za narodno delovanje v Celovcu 221; piše o dijalektskih posebnostih 179, 241; bolezni njegova 242.
- „Drobtinice“ 247.
- Dual 236, 237, 242.
- Ehrlich 245.
- Einspieler 248.
- Ess 245.
- ešče 235.
- Etimologija glavno načelo Cafove preosnove češkoilirskega pravopisa 193; Vraz zoper njo 211, 212.
- é 242,
- ê = a 242.
- Fram, tam je začel pisati Caf pismarico 173; ga je opeval 174; zapisaval besede 199.
- Gaj, ž njim je bil Vraz osebno znan že l. 1833. 177, 205; obišče Krajino 206; gre na Dunaj 206; 210; 244; njegova tiskarnica 206.
- Gajica, nje korist l. 1848. 247; za njo skušajo pridobiti Blaznika 211; prvi slovenski tiski v nji 176, 250; Kopitar nasprotnik 244; gl. tudi Pravopis češkoilirski.
- Gen. plur. na â 243.
- Geiter, učenec Cafov 179, 181, 182, 183, 231.
- Gledališče narodno v Zagrebu 212; češko v Pragi 229.
- Glaser, dvorni kaplan 191.

- Glaser Karol 173.
 Gödl Rudolf 212.
 Gradec, ilirizem tamkaj 208; graničarski dijaki 208; Trnski 208; slovanska čitalnica ali slovansko društvo 208, 220; življenje v bogoslovnici in rodoljubi leta 1841. 222, 223.
 Grimm 211.
 Guttmann izda drugič „Novi vedež“ 223.
 Haloze, dijalektolog. prispevki Šerfovi in besede od tam 178, 235 ns.
 Hanka Vác., „največji Cafov dobrotnik“ 200; neče prevzeti izdajanja vseslovskega časopisa 228; o nekih mestih v Cod. Suprasliensis 229, 230; o tisku „Ostatkův slovanského bohosluzení“ 230, 231; pisma Cafu 178, 228—231; neko njemu pisano Cafovo pismo se strinja s pismom Bleiweisu 177.
 Hanuš J. odstranjen 228.
 Haulik 230.
 Heilingner 218.
 Herg 199.
 Hergović, pismo Cafu 232.
 Hlubek ampelograf 234.
 Hohenlohe, „Lichtblicke aus dem Priesterleben“ 222.
 Horvat 245.
 Hounold 223.
 iga-imu 195, 242.
 Ilirizem, njega napredovanje v Zagrebu 206, 207; potrebnost, da se ga Slovenci poprimejo 210; navduševanje Cafu zanj 232; glej tudi Caf Oroslov ilirec in pa Gradec in Vraz.
 — petdesetih let 247, 248.
 Iliri, Trstenjakovo mnenje o njih slovanstvu 224.
 Imena slovenska iz starih koroških listin 225.
 Imperfekt 243.
 Infinitiv na sti(?) v Halozah 237.
 Janežič, Caf popravlja njegov slovar 201, 202; sumljive besede je objaviti 202; 248.
 Jarnik Urb. pošlje Vrazu nar. pesmi in jih obljublja od Staniča 209; dovrši kmalu veliki slovar 221. jaz 243.
 Jeran, Cafov pomagavec 243, 244.
 Jerič, rojak Cafov 180.
 Jezikoslovje, historično metodo je bolj priporočati od filozofične, (Vraz) 211, 212; Cafovo vkvarjanje ž njim 199 ns.
 Jordan 229.
 „Još Horvatska ni propala“ 205.
 Jungmann, Vraz pošilja Cafu slovar 208; ponuja mu ga Hanka 231.
 Jülg 224.
 Kačić, navdušenost zanj v Mariбору 213.
 Kafol (Kofol) 173.
 Kamnje, narečje 239.
 Karadžić, njegov pravopis je po Cafu pogrešen 173.
 Kaplani, njih plača 215, 218.
 Katančić 232.
 Kaučič 185.
 „Kerst per Savici“ 216.
 Kienreich 208, 223.
 Klajžer 205; pismo Cafu 245.
 Kočevar 205, 212.
 Kollár snuje v Pešti „češkoslovenski in ilirskoslovenski teater“ (?) 221; starinarska dela 224.
 Kopitar in gajica 244.
 Korytko E. umrl 220.
 Kosovca, Cafova sosedinja 189.
 Kostanjevec 212.
 Košar Jakob, pri njem so sklenili ustanoviti graško čitalnico 208; prelaga na nemško francoske predige 223; 220; 221.
 Košič je poslal Cafu moža iz Sinika 199.
 Kožulić 208.
 Krajina, Vraz jo obiše 205, drugič 206.
 Kranjc, Cafov sosed 181, 182, 188.
 Kramberger 216, 217, 221.
 Krašna J. 176.
 Krempl, načrt Cafovega pisma 176, 190; pesem na Otakarja vzbuja senzacijo 176, 191; njegovo pospeševanje gajice 190, 191; Novice mu popravljajo jezik 195; zgodovinske študije 221; 242.
 Sv. Križ vipavski, narečje 239.
 Kuhn 200.
 I, lj 242.
 Lah, Cafov sosed 182, 189.
 Lajh (Leich) 214.
 Lebring (Libra), Cafu obiše Vraz z nekim Rusom 208.

- Lehmann 175, 249.
 Leksikograf, kak mora biti po Cafovem mnenju 197.
 Lesar 202.
 Lešnik (Löschnigg) 214, 218.
 Leyrer 229.
 Linde 221.
 Linhart, kako je njegov „Veseli dan“ tiskan l. 1840: 176, 250.
 Lomonosov 175.
 Longini, Rezijan, uči Cafu rezijanščine 199.
- Maistre, Graf** 234.
- Majar Matija, narodne molitvice iz njegove zbirke 175; *č* na Goriškem se izgovarja kakor *c* (ni res!) 194; poslal Vrazu nar. pesmi 209; pismo o potrebnosti učenja cirilice 247.
- Majar, neznan Cafov prijatelj 186.
- Maribor, cestne podjetbe tam in v Falu 213.
- Marija Pavlovna Weimarska 230.
- Marko P. (Pohlin) 195, 199, 201, 202.
- Matijašič 248.
- Mažuranič Anton 206.
- Mažuranič Ivan, Vraz misli, da ga preveč hvalijo 209.
- Medaković 247.
- Meglič 223.
- Mickiewicz 207.
- Metelko, njegov pravopis 193, 251; preveč se nanaša na kranjsčino 196; poslal Cafu Bilčev slovar 198.
- Miklošič ni „crnooko čado od trijuh turanjah“ 177; bajè poročal, da je Kopitar z gajico zadovoljen (?) 244; „bahati Miklošič“ 200; Cafova kritika glasoslovja 229; Suprasliensis 229, 230; 202.
- Mineralogija slovenska, piše jo Vrbnjak 223.
- Moyses Stefan v Rogatcu 206.
- Murko Anton napravil 3. rigoroz 1838. l. 191; poslal Vogrinu Kačiča 213; njegov slovar 175, 181, 188; prireja 2. izdajo slovnice v gajici 223; Caf graja nedoslednost, ker piše iga-imu 195; 205, 214, 218, 227.
- Murko Matija 177, 178.
- Muršec, vzgojevatelj 223; predsednik komisij za zrelostne preskušnje v Zagrebu in Senju 245; 201, 248.
- Narodne pesmi gl. Pesmi narodne. nobeden 241.
 Novak 227.
 Norik, mnenje Trstenjakovo o slovanstvu prebivavcev 224.
 Novci rimski 249.
 „Novi vedež“ Guttmanov 223.
- o = *æ* 242.
 -oga, -omu 237.
 „Ostatky slovanského bohosluzeni v Čechách“, zgodovina njih tiska 230, 231.
 Ostromirovo evangelje 229, 239, 230.
 Ostrowski Wladislaw 221.
 Otakar, Krempljeva pesem nanj 176, 191.
- Pagon, dopis o narečju v Črničah, Kamnjah in Sv. križu 178, 239, 240, 241.
- Panonci po Trstenjaku Slovani 224.
 Particip pass. na *t* in *n* 237.
 Pavlanska družba 245.
 Peplowski 206.
 Pesmi narodne, Caf nabiravec 174; njih vpliv nanj 174; v njegovi ostalini 174.
 — — Koritkove kupil Blaznik 220.
 — — Vraz spodbuja Cafu za nabiranje že l. 1833. 205; hoče jih vsakor tiskati pri Gaju 206; dobi zbirko Smoletovo, nekaj pesmi od Jarnika in Majarja, pričakuje jih od Staniča in Cafu 209; zdravje mu brani izdati 2. zvezek 209.
- Pessler se pravda 223.
 Pirsch 210.
 Plača kaplanska 215, 218.
 Pleteršnik 177, 178, 201.
 Plural na -ove 243.
 Podčetrtak, narečje 242, 243.
 Pogačar, načrt Cafovega pisma njemu 177, 201.
 Pollack 175.
 Pomer 215.
 Pott 200.
 Praga, gledišče češko 229; Klajžerjeva navdušenost za nje lepote 245, 246.
 pramen 243.
 Pranečani, satira na nje 175.
 Pravopis Bohoričev 191, 250; Dainkov 193, 233; Metelkov 193, 196, 251.
 — Cafov v pisnih domu nemška fraktura 175.

- češkoilirski (gajica); pospešuje ga Krempl 190, 191; Caf ga hoče zagovarjati pri konsistoriju 191; Kopitar nasprotnik 244; kedo je prvi v njem tiskal slovenski na Štajerskem, Hrvaškem, Kranjskem 176, 250; pridobiti skušajo zanj Blaznika 221; korist edinosti v njem l. 1848. 247.
- Caf ga hoče popolniti za slovar in slovnico 192 ns.; glavno načelo etimologija 193 ns.; potreba vpeljave novih dijakritičnih znamenj, ki jih je Šafařík pohvalil 193, 196, zlasti zlogotvorni r, l, č, šc, dj (dj), ū 194, 195.
- Predige slovenske, želja, da bi se v bogoslovnici vpeljale vaje v njih 223, 245.
- Preiss 232.
- Prešeren določen za vrednika slovsstvenemu listu 178, 221; njegov „Kerst“ 216.
- Pretsch 185, 189, 218.
- Ptuj, Caf hoče tje v minoritski samostan 190; prevzame beneficij 200; 173, 174, 227.
- Puff naznanja Cafu Preissa 232.
- Računica, poslovenil jo je Caf, nagrada za njo 249.
- Raič Božidar, odhajaje v Maribor 246; 173, 174, 178, 227, 245, 248.
- Raisp, Cafov rojak 180; bere novo mašo 185.
- Rajačić 230.
- Rakovec 205.
- Rapp 200.
- Rastlinstvo, Breznik nabira slovenska imena 234.
- Razlag 228, 248.
- Reissmann Pavel 233, 234.
- Rezijani 178, 192, 194, 199; Caf se učí njih narečja 199; Buttolo ga vabi tje 233.
- Ribič (Ribitsch) 218.
- Ripper 214.
- Řivnác 229.
- Robič, prof. bogosl. 245.
- Ročice, rojstni kraj Cafov 178.
- Rotar 175.
- Roth 200.
- Rubelić 208.
- Rudmaš 248.
- Russieve pripovedke 206.
- Schafernack 219.
- Schiller, Cafovi prevodi 174.
- Schleicher 200, 224, 229.
- Schönwetter 232.
- Sladoevič 208.
- Slomšek, Caf se mu je zaman ustavljal in moral v Maribor 200; 221; 245.
- Slovar ilirski (Mažuraničev in Užarevičev) 210; Jungmannov češki 208, 231; Lindejev poljski 221; staroslovenski 210; Šumavskega vseslovanski 228 ns.
- slovenski, prispevki zanj 237, 238; gl. tudi Caf Oroslov, njegov slovar.
- Smičiklas T. 176.
- Smolef prvi tiskal na Kranjskem v gajici 176, 250; zbirko narodnih pesmi poslal Vrazu 209.
- Smolef 228.
- Sreznjevskij 228, 231, 232.
- Stanič obljubil Vrazu narodne (?) pesmi 209; 173.
- Stanka sprejme Cafu med minorite 190.
- Stojan vrednik Drobtinic 247.
- Stranjšak, Vraz tiska pesem za njegovo novo mašo 178, 206; 218.
- Stročki Cafovega šolanja 186 ns.
- Sumper (Sumpor) 248.
- Suprasliensis, Hanka razlaga Cafu neka mesta 229, 230.
- Šafařík o modifikaciji ilirskega pravopisa za slovensčino 193; je odobril neka dijakritična znamenja Cafova 196; 221, 229.
- šč 235.
- šč 242.
- Šerf, dopis o jezikovnih vprašanjih 235 ns.; 233.
- Šimek mlinarov, sosed Cafov 180.
- Sparavec Vekoslav 208.
- Šumavský, vsesl. slovar 228, 229; študira Ostromirovo evangelje 229.
- Toman Lovro 248.
- Toplak, pismo Cafu 248.
- Tosi, prof. bogosl. 245.
- Trnski 208.
- Sv. Trojica 175, 185.
- Trstenjak Davorin, akademik v Gradcu 220—222; v bogoslovju 222—223; hoče pisati v „Der Aufmerksame“ o slovanskem slovsstvu 222; želi slovenskega časnika, pri katerem bi rad sode-

loval 224; bolan 226; „agitator“ 227; pomagavec Cafov 243; njegova pisma Cafu 178, 219—227; ni prijatelj pravopisnim načelom Cafovim 177; pismo Cafovo njemu o pravopisu 192, 173; 248.

Truber 198.

Trummer ampelograf 234.

ü 242.

Vakanović 206.

Varaždin, vspeh Vukotinovičevih pesmi in pripovedek tamkaj 206.

Vavpotič (Vaupotitsch) 214.

Venevitinov 228.

Vogrin Lovro, njegova pisma Cafu 178, 213—218; bere novo mašo 185; pesni 213; zadovoljen v Mariboru 213; Caf hvali njegove pesmi; Vogrin želi ostre sodbe 215; toži, da ima premalo pomagal za ruščino in srbsčino 215; rad bi se posvetoval v dušnih stvarih z ravnateljem graške bogoslovnice 215, 216, 217; se brani prevzeti predigo za Cafovo novo mašo 216, 217; navdušuje bogoslovce za slovenščino 223; disertacija 223; Cafov naslednik v mariborskem semenišču 200; 220, 221, 223, 227, 248; njemu je najbrž pisano Vrazovo pismo št. 6 (212) 178.

Vostokov 229.

Vošnjak kanonik 227.

Vraz Stanko, pisma Cafu 177, 205—212; pismo neznanemu prijatelju 178, 212; bil na Hrvaškem pri Gaju že l. 1833. 177, 205; kod je hodil po Hrvaškem 205; seznanil se z mnogimi literati 205; misli se vrniti 205; rad bi l. 1838. že kaj izdal 206; v Zagrebu stanuje pri Vukotinoviću 206, 207; tiska pesem za Stranjšakovo novo mašo 206; prvi tiska slovenski na Hrvaškem v gajici 176; v Fahrenbüchlu pri Radgoni 207; prosi Cafu za Mickiewicza (in hlače) 207, 209; kara Cafu, ker ga ni obiskal 207; ni zadovoljen s pregledom ilirske literature v „Adlerju“ 208; zdravje (l. 1841.) porušeno, zato ne more izdati

2. zvezka narodnih pesmi 206; želi vrediti vsaj svoje popirje 209; veseli ga, da Slovenci priznavajo njegovo ljubezen do slovenskega naroda, Vrazov svēt in slovstveni testament 210; sodba Čelakovskega o Djulabijah, katerih hoče ta nekaj sprejeti v vseslovansko antologijo 210; veseli ga hvala, s katero so bile sprejete njegove pesmi 210; nazori njegovi o historičnem in filozofičnem preiskovanju jezika 211, 212; njegove opomnje o nedolčnosti vokalov vsled podnebnja itd. 211; svetuje Cafu, poprijeti se historične metode v jezikoslovju 212; svari ga, naj bo njegova učenost praktična 212; se opravičuje v Gradcu zoper politične denunciacije 224; kako je razumeti njegovi Djulabiji II. 65—66. 177; 215, 216, 217, 221, 243.

Vrbnjak, pesem 175; pesni in piše slov. mineralogijo 223; 246.

Vršič (Verschitz) 218.

Vukotinović se ženi 206; vspeh njegovih pesmi in pripovedek zlasti o Varaždinu 206; premalo je po Vrazovem mnenju hvaljen v „Adlerju“ 208.

Weinhandl, pisma Cafu 175, 178, 218—219; 217.

Wolf, slovarja slovensko-nemški del želi izdelavati Caf 177, 201.

y = (jery) 242.

Zagorec, frančiškan v Brežicah, njegov slovar 198.

Zagoskin 228.

Zagreb, čudovito napredovanje ilirizma v l. 1838. 206; življenje v čitalnici, govori se samo ilirski 207; zanimanje za narodno gledališče 212.

Zalokar, popačenke v njegovem „Ummem kmetovanju“ 202.

zeli = velik 236.

Zrinski Nikola 232.

Žitek Avg. 173.

Žukovskij 175.

Vsebina.

	Stran
Uvod	173
I. Pisma O. Cafu svojim roditeljem	179
II. Cafova pisma šolskim prijateljem :	
1. Pismo Pretschu	185
2. Pismo neznanemu prijatelju	186
III. Cafovi zapiski o stroških svojega šolanja:	
1. Summa descripta parentum studente impensarum me factarum	186
2. Zapiski Cafovi o izdatkih od 6. do 8. šole	188
3. Drugi računski zapiski Cafovi	189
IV. Prošnja Cafova za vsprejem med minorite	189
V. Načrti Cafovih pisem :	
1. Kremplu	190
2. Davorinu Trstenjaku	192
3. Bleiweisu (Pogačarju)	198
VI. Pisma Cafu z doma	203
VII. Pisma Stanka Vraza	205
VIII. Pisma L. Vogrina	213
IX. Pisma Ignacija Weinhandla	218
X. Pisma Davorina Trstenjaka	219
XI. Pisma Váceslava Hanke	228
XII. Pisma različnih oseb :	
1. Pismo Geiterjevo	231
2. Pismo Schönwetrovo	232
3. Pismo Hergovičevo	232
4. Pismo Puffovo	232
5. Pismo L. Buttula	233
6. Pismo Reissmannovo	233
7. Dopis Šerfov	235
8. Dopis Pagonov	239
9. Pismo Drobničevo	241
10. Pismo Bleiweisovo	243
11. Pismo Klajžerovo	245
12. Pismo Raičevo	246
13. Pismo M. Majarja	246
14. Pismo Dominkuša	248
15. Pismo Toplakovo	248
16. Pismo Lehmannovo	249
XIII. Uradni dopisi Cafu :	
1. Dopis šolskega okrožnega nadzorstva v Slivnici	249
2. Dopis krajnega šolskega sveta na Ptuju	250
Popravki	250
Kazalo imen in stvari	252

Zaznamek knjižne zaloge „Slovenske Matice“ in kupna cena posameznim iztisom.

1. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa	1	K	—	h
2. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	1	„	—	„
3. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa	1	„	—	„
4. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1875. Uredila I. Tušek in M. Pleteršnik	1	„	—	„
5. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik	1	„	—	„
6. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis	1	„	—	„
7. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1878. I in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
8. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1878. III. in IV. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
9. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis	1	„	—	„
10. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1880. Uredil dr. J. Bleiweis	1	„	—	„
11. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški	1	„	—	„
12. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1884. Uredil E. Lah	1	„	—	„
13. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1885. Uredil Fr. Levec	2	„	—	„
14. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1886. Uredil Fr. Levec	1	„	—	„
15. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1887. Uredil Fr. Levec	2	„	—	„
16. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1890. Uredil A. Bartel	1	„	—	„
17. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1891. Uredil A. Bartel	2	„	—	„
18. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1892. Uredil A. Bartel	2	„	—	„
19. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1893. Uredil A. Bartel	2	„	—	„
20. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1894. Uredil A. Bartel	2	„	60	„
21. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1895. Uredil A. Bartel	2	„	40	„
22. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1896. Uredil A. Bartel	2	„	—	„
23. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1898. Uredil A. Bartel	2	„	—	„
24. Letopis „Slov. Mat.“ za l. 1899. Uredil E. Lah	—	„	60	„
25. Zbornik „Slov. Mat.“ I. zvezek. Uredil L. Pintar. v Ljubljani 1899	1	„	60	„
26. Zbornik „Slov. Mat.“ II. zvezek. Uredil L. Pintar. V Ljubljani 1900	1	„	60	„
27. J. Krsnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije (II. popravljeni natis)	—	„	40	„
28. Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko	—	„	40	„
29. Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško	—	„	40	„
30. Slovenski Štajer: Spisali rodoljubi. I. snopič	—	„	50	„
31. dr. Ivan Geršak: Slovenski Štajer. III. snopič	—	„	60	„
32. Majciger-Pleteršnik-Raič: Slovanstvo I. del	1	„	—	„
33. I. V.: Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku	—	„	20	„
34. J. Jesenko: Prirodnoznanjski zemljepis	1	„	—	„
35. Rossmassler-Tušek: Štirje letni časi	—	„	80	„
36. Felloecker-Erjavec: Rudnoslovje	—	„	80	„

37. Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami	2 K 32 h
Knjiga prirode:	
38. I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika	— " 80 "
39. II. snopič — Schoedler-Ogrinec-Erjavec: Astronomija in Kemija	— " 80 "
40. III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija	— " 80 "
41. IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija	1 " — "
42. J. Žnidaršič: Oko in vid	— " 50 "
43. Jules-Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80 dneh	— " 80 "
44. dr. M Samec: Vpliv vpijančljivih pijač	— " 20 "
45. Fr. Levstik: Vodnikove pesni	1 " — "
46. J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek	— " 40 "
47. A. Praprotnik: dr. Lovro Toman (s podobo)	— " 80 "
48. V. Urbas: dr. Etb. H. Costa (s podobo)	— " 80 "
49. J. Marn: Kopitarjeva spomenica	— " 80 "
50. M. Cigale: Znanstvena terminologija	1 " — "
51. J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primer- jalni	2 " — "
52. Woldřich-Erjavec: Somatologija	1 " 50 "
53. dr. S. Šubic: Telegrafija	— " 60 "
54. I. Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881)	— " 40 "
55. F. M. Štifter: Pavel M. Leontijev	— " 20 "
56. P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev	— " 40 "
57. Turgenjev-Remec: Lovčevi zapiski. II. del	1 " — "
58. Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade	3 " — "
59. dr. Fr. Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti	— " 80 "
60. I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih	2 " — "
61. Jož. Apih: Slovenci in l. 1848	2 " — "
62. J. Križman: Slovnica italijanskega jezika	2 " — "
63. dr. Fr. Lampè: Dušeslovje (II. del)	2 " — "
64. dr. Fr. Kos: Vzgojeslovje	2 " — "
65. Fr. Wiesthaler: Val. Vodnika izbrani pripovedni spisi	2 " — "
66. I. Vrhovec: Zgodovina Novega Mesta	1 " 60 "
67. S. Rutar: Poknežena grofija Goriška in Gradiščanška; opis (I. zvezek)	1 " — "
68. S. Rutar: Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra; opis (I. zvezek)	1 " — "
69. S. Rutar: Beneška Slovenija	1 " 40 "
70. Anton Bezenšek: Slovenska stenografija	2 " — "
71. dr. Fr. Kos: Doneski k zgodovini Škofje Loke in nje- nega okraja	2 " — "
72. dr. K. Glaser: Zgodovina slov. slovstva (I. del.)	1 " 40 "
73. dr. K. Glaser: " " " (II. del.)	1 " 60 "
74. dr. K. Glaser: " " " (III. del. 1. zv.)	1 " 20 "
75. dr. K. Glaser: " " " (III. del. 2. zv.)	1 " — "
76. dr. K. Glaser: " " " (IV. del. 1. zv.)	1 " 20 "
77. dr. K. Glaser: " " " (IV. del. 2. zv.)	1 " 20 "
78. dr. K. Glaser: " " " (IV. del. 3. zv.)	1 " 20 "
79. dr. K. Štrekelj: Slovenske narodne pesmi. I. zvezek 1. snopič 1895	1 " 20 "
80. dr. K. Štrekelj: Slovenske narodne pesmi. I. zvezek 2. snopič 1896	1 " 20 "
81. dr. K. Štrekelj: Slovenske narodne pesmi. I. zvezek 3. snopič 1897	1 " 20 "